

URBANI IZZIV

STROKOVNA
IZDAJA

2020/11

ISSN: 2232-481X

10
let

DUPPS
TSPAS

31. SEDLARJEVO SREČANJE

Urbani izziv, strokovna izdaja, 2020, številka 11

ISSN

Tiskana izdaja: 2232-481X

UDK/COBISS-ID

UDK/: 71/72

COBISS.SI-ID: 16588546

Izdajatelj

Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Odgovorni urednik

Igor Bizjak

Glavni urednik

Boštjan Kerbler

Uredniški odbor

Boštjan Cotič, Barbara Mušič in Ina Šuklje Erjavec (Urbanistični inštitut Republike Slovenije), Lilijana Jankovič Grobelšek (Mestna občina Ljubljana), Jelka Hudoklin (Acer Novo mesto d. o. o.), Aleš Mlakar (Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s. p.), Aša Rogelj (Ministrstvo za okolje in prostor), Maja Brusnjak Hrastar (Mestna občina Ljubljana)

Redakcija

Boštjan Kerbler

Zasnova naslovnice

Igor Bizjak

Fotografije na naslovnici

Nika Cigoj Sitar, Jana Kozamernik, Europlakat.si

Prelom in računalniško oblikovanje

Demat, d. o. o.

Tisk

Demat, d. o. o.

Naklada

1.000 izvodov

Cena izvoda posebne izdaje

5 € (stroški poštne niso všteti v ceno)

Namen

Strokovne izdaje revije *Urbani izziv* so namenjene strokovni obravnavi načrtovanja prostora v Sloveniji. Namen je:

- omogočiti najširšemu krogu domačih strokovnjakov objavo strokovnih prispevkov o različnih temah na področju prostorskega načrtovanja,
- objaviti strokovno vsebino, ki je pomembna za stroko in izobraževanje v Sloveniji,
- objaviti vsebino, ki služi kot strokovna pomoč vsem akterjem, ki sodelujejo v različnih procesih oz. aktivnostih prostorskega načrtovanja na vseh ravneh odločanja (lokalni, občinski, regionalni in državni).

Revija ima velik pomen tudi za razvoj slovenske terminologije s področja načrtovanja in urejanja prostora.

Pogostnost izhajanja

Strokovna izdaja revije *Urbani izziv* izhaja dvakrat letno, predvidoma spomladi in jeseni. Pogoji za izdajo sta zadostno število prispevkov in zagotovljena finančna sredstva.

Sestav in jezik

V strokovnih izdajah revije *Urbani izziv* so objavljeni:

- strokovni članki (COBISS oznaka 1.04);
- drugi prispevki, ki so povezani s prostorskim načrtovanjem v Sloveniji (na primer predstavitev projektov/nalog/metod in tehnik, poročila, intervjuji, pisma, odzivi, pobude, mnenja itd.);
- komercialni oglasi.

Vse vsebine v strokovnih izdajah revije *Urbani izziv* so objavljene v slovenskem jeziku.

Priprava prispevkov

Za strokovno izdajo revije *Urbani izziv* ne veljajo enaka navodila za pripravo prispevkov kot za znanstvene številke, ampak poenostavljena. Dostopna so na spletni strani revije. Strokovni članki naj obsegajo do 30.000 znakov s presledki, drugi prispevki pa do 8.000 znakov s presledki.

Oddaja prispevkov

Prispevke v uredništvu sprejemamo vse leto. Oddani morajo biti na elektronski naslov uredništva. Avtorji morajo jasno navesti, da želijo oddane prispevke objaviti v strokovni izdaji revije *Urbani izziv*.

Recenziranje, vključenost v podatkovne zbirke in financiranje

Prispevki, objavljeni v strokovnih izdajah revije *Urbani izziv*, niso recenzirani. Vključeni so v slovensko podatkovno zbirko COBISS. Na spletni strani revije *Urbani izziv* so objavljena kazala strokovnih izdaj revije, ne pa tudi polna besedila prispevkov. Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi pristojno ministrstvo, pod zaporedno številko 595. Strokovne izdaje revije *Urbani izziv* so v celoti financirane iz sredstev izdajatelja, naročnin in komercialnih oglasov.

Naročanje

Za naročnino na revijo je treba izpolniti naročilnico, ki je dostopna na spletni strani revije in jo je treba poslati na elektronski naslov uredništva. Naročniki strokovnih izdaj prejmejo račun za plačilo naročnine ob izidu strokovne izdaje revije. Naročniki znanstvenih številke revije *Urbani izziv* prejmejo izvod strokovne izdaje **brezplačno**.

Naslov uredništva

Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Urbani izziv – uredništvo strokovne izdaje

Trnovski pristan 2

1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 420 13 10

Fax: 01 420 13 30

E-pošta: urbani.izziv-strokovni@uirsi.si

Spletna stran: <http://urbani-izziv.uirs.si>

Kazalo

Uvodnik

Boštjan KERBLER.....	3
Revija <i>Urbani izziv</i> , strokovna izdaja 2020, številka 11	
V spomin Barbari Černič Mali.....	4

31. Sedlarjevo srečanje

Mojca ŠAŠEK DIVJAK.....	8
Uvodni nagovor dr. Mojce Šašek Divjak, predsednice Društva urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije	
Jelka PIRKOVIČ.....	10
Uvodni nagovor z naslovom <i>Kako do večje kakovosti in trajnosti slovenskih naselij in krajine</i> , ki ga je imela dr. Jelka Pirkovič, vršilka dolžnosti generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino	
Janez KOŽELJ.....	13
Pozdravni nagovor profesorja Janeza Koželja, podžupana Mestne občine Ljubljana	
Igor BIZJAK.....	14
Pozdravni nagovor dr. Igorja Bizjaka, direktorja Urbanističnega inštituta Republike Slovenije	
Andrej POGAČNIK.....	16
Predavanje prof. dr. Andreja Pogačnika z naslovom <i>25 let po monografiji Varstvo in usmerjanje oblikovne podobe slovenskih mest</i>	
Peter GABRIJELČIČ.....	20
Predavanje zaslužnega profesorja Petra Gabrijelčiča z naslovom <i>Slovenska trdoživost v času kriz</i>	
Kaliopa DIMITROVSKA ANDREWS.....	28
Podoba mesta skozi čas in perspektive	
Barbara MUŠIČ, Matej NIKŠIČ, Bogdana DRAŽIČ, Katja REPIČ VOGELNIK, Jana KOZAMERNIK, Simon KOBLAR, Boštjan COTIČ.....	36
Urbanistična zasnova kot orodje za oblikovanje podobe naselij	
Jana KOZAMERNIK, Ina ŠUKLJE ERJAVEC.....	47
Zeleni sistem in podoba mesta	
Jelka HUDOKLIN, Nadja PENKO SEIDL, Tomaž PIPAN, Mateja ŠMID HRIBAR, Mojca GOLOBIČ.....	55
Ohranjanje prepoznavnosti krajine	
Nika CIGOJ SITAR, Damjana GANTAR, Jana KOZAMERNIK, Aleš MLAKAR.....	64
Krajinska zasnova kot izhodišče zagotavljanja kakovostne podobe slovenskega podeželja	
Petra VERTELJ NARED, Klara SULIČ FISTER, Karla JANKOVIČ, Darinka MARAŽ KIKELJ, Andreja KEMPERLE LOTRIČ.....	71
Kratkotrajna nastanitev v naravnem okolju: primer umeščanja v občini Bohinj	
Maja BRUSNJAK HRASTAR.....	78
Pogoji za gradnjo v vilskih četrtnih v Ljubljani	
Katarina KONDA.....	84
Usmeritve za določila za področje oglaševanja v Mestni občini Ljubljana	
Dušan BLATNIK.....	97
S korenčkom in palico: do boljše podobe slovenskih naselij in krajine	
Povzetek končnih ugotovitev in sklepov 31. Sedlarjevega srečanja urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije z naslovom <i>Kako do boljše podobe slovenskih naselij in krajine – načrtovanje in ukrepi</i>	101

Strokovni članki

Marvy LAH	103
Vrednotenje dediščinske krajine	
Igor BIZJAK	116
Poslovne cone in subjekti inovativnega okolja v Sloveniji	

Predstavitve in informacije

Igor BIZJAK	126
Mobilnost funkcionalno oviranih oseb v objektih pravosodnih organov	
Alma KROPIN	130
Urbane zgostitve območij z razpršeno gradnjo na primeru naselij občine Piran	
Mojca ŠAŠEK DIVJAK	133
31. Sedlarjevo srečanje urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije	

Terminološki kotiček	136

Oglasi

Predstavitve knjige <i>Stanovanje v starosti</i>	138
Priprava oglasov za strokovno izdajo revije <i>Urbani izziv</i>	139

Revija *Urbani izziv*, strokovna izdaja 2020, številka 11

Strokovna številka revije *Urbani izziv* praznuje letos svojo prvo desetletnico izhajanja. V tem času se je že popolnoma uveljavila v strokovni urbanistični in prostorskoarhitekturni literaturi. Da je prepoznavnost strokovne izdaje vse večja, potrjuje tudi to, da smo letos prvič izdali dve številki. V prvi, ki je izšla spomladi, smo dali prednost predvsem študentom in njihovim mentorjem, ki so napisali zelo kakovostne in po vsebini raznovrstne prispevke o načrtovanju prostora v Sloveniji. V tej številki pa so objavljeni predvsem prispevki, ki so bili predstavljeni na Sedlarjevem srečanju, ki ga vsako leto organizira Društvo urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije. Kot vselej bodo objave v pomoč vsem, ki sodelujejo pri različnih dejavnostih prostorskega načrtovanja na vseh ravneh odločanja (lokalni, občinski, regionalni in državni), pomembne pa bodo tudi v izobraževalnem procesu.

Še vedno velja vabilo k članstvu v uredniškem odboru strokovne izdaje – če bi želeli sodelovati v njem, nam to sporočite. Naloga članov uredniškega odbora strokovne izdaje je, da nam pomagajo pri širjenju prepoznavnosti strokovne izdaje revije v Sloveniji, še posebej na regionalni, občinski in lokalni ravni.

Pri Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije se bomo še naprej trudili, da bo Slovenija tudi v prihodnje deležna *strokovnih urbanih izzivov*. Vsem soustvarjalcem (in bralcem) se v svojem imenu in imenu uredniškega odbora najlepše zahvaljujem za izkazano zaupanje.

Boštjan Kerbler

V spomin Barbari Černič Mali (1957–2020)

Barbara Černič Mali je bila na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije zaposlena že od leta 1986 in tako je ostalo do njene prezgodnje smrti. Štiriintrideset let dela na inštitutu potrjuje, da je bila organizaciji zvesta in izjemno predana. Že v začetku svoje kariere na inštitutu je kot mlada raziskovalka sodelovala pri izvedbi zahtevnih razvojnih projektov, tudi pri pripravi prostorskega plana občine Titograd. Z leti se je pridružila glavnim nosilcem projektov na področjih svojega strokovnega oz. znanstvenoraziskovalnega dela. Kot izkušena raziskovalka je vodila številne projekte ali sodelovala pri njihovi izvedbi, najpomembnejši so:

- Prenova naselij in stanovanjskega sklada v Sloveniji,
- Vrednotenje ustreznosti prostora za večje posege v prostor,
- Opredelitev kvalitete stanovanjskega okolja glede na družbene in tehnološke spremembe,
- Osnove za izbiro optimalnih oblik stanovanjske prenove in njeno planiranje,
- Instrumenti zemljiške politike v tržnih gospodarstvih,
- Pomen vključevanja razvoja turizma v urbanistično načrtovanje,
- Regionalni razvoj in spremembe kulturne krajine,
- Stanovanjske potrebe upokojencev in drugih starejših oseb,
- Preoblikovanje poselitvenih območij Mestne občine Ljubljana,
- Raziskava o kakovosti življenja v Ljubljani,
- Pomen odprtega prostora za zdravo odraščanje in aktivno staranje,
- Model za vzpostavitev učinkovitega najemnega stanovanjskega trga v Sloveniji,
- Inovativne oblike bivalnih okolij za starejše ljudi v Sloveniji,
- Nova dejstva in pristopi k oskrbi starejših s storitvami na podeželju.

Sodelovala je v različnih mednarodnih konzorcijih in bila vključena v izvedbo različnih razvojno-raziskovalnih projektov, še posebej na območju Alp. Pri večini teh projektov je bila vodja raziskovalne skupine za Slovenijo. Med tujimi projekti, pri katerih je sodelovala, so:

- An integrated approach to providing public services to the Alpine Region (Intesi),
- Study of senior travel approach through associations (SENTour Connect),
- Enhancing capacities for a pluralistic Alpine Space (PlurAlps),
- Spatial planning and health systems: enhancing territorial governance in Alpine Space (SPHERA),
- Demographic change in the Alps: adaptation strategies to spatial planning and regional development (DEMOCHANGE),
- Turning problems into potentials. New growth from old mines (RESOURCE),
- Manager coordinating brownfield redevelopment activities (COBRAMAN),
- Public services in sparsely populated mountain regions (PUSEMOR),
- Regional development and cultural landscape change in the Alps (REGALP),
- Restructuring large-scale housing estates in European cities (RESTATE).

To je le delček Barbarinega bogatega dolgoletnega dela. V sistemu Cobiss je pod njenim imenom vnesenih 317 enot del, kar dokazuje njeno kakovostno delo in uspešno raziskovalno kariero.

Barbara pa ni bila le dobra raziskovalka, imela je tudi izjemne sposobnosti (in tudi izjemno voljo) za organiziranje zahtevnih strokovnih dogodkov. Med njimi velja še posebej omeniti štiri velike, zelo uspešne in odmevne mednarodne konference, ki jih je kot glavna organizatorica organizirala v imenu inštituta, in sicer:

- Konferenca evropske mreže za stanovanjske raziskave (European Network for Housing Research – ENHR), 1997,
- Mreža inštitutov za prostorsko raziskovanje (Network of Spatial Research Institutions), 1999,
- Konferenca Mednarodne federacije za stanovanja in planiranje (International Federation for Housing and Planning), 2003,
- Konferenca evropske mreže za stanovanjske raziskave (European Network for Housing Research – ENHR), 2006.

S svojim vestnim delom je Barbara veliko prispevala k splošnemu razvoju inštituta ter njegovemu uspehu in prepoznavnosti doma in v tujini.

Barbara pa ni bila le velika strokovnjakinja na svojem področju dela, bila je tudi prijetna sodelavka. Vedno se je bilo lepo pogovarjati z njo, ker je bila odlična poslušalka in tudi dobra komunikatorica. Bila je tudi zelo družabna. Vedno je bila pripravljena sodelovati pri organizaciji različnih družabnih dogodkov za zaposlene (npr. piknik na Ljubljani, jadranje po Jadranskem morju ...), bila je podpornica koncepta skupinskih malic in ga je dolgo časa promovirala. Bila je tudi zelo prijazna. Skoraj vsako leto je na inštitut za vse sodelavce prinesla različne pridelke s svojega vikenda v Bovcu in jih postavila na mesto, kjer si jih je vsak, ki je šel mimo, lahko vzel, kolikor jih je želel. Dobrote je vedno opremila s kakšnim prijaznim lastnoročno napisanim vabilom k užitku. Večkrat je tudi vsem sodelavcem na skupni e-naslov poslala kakšno fotografijo iz narave, iz Bovca ali s kakšnega smučarskega oddiha. Tri dni, preden je zbolela (v času, ko je bilo odrejeno delo od doma), je sodelavcem med sprehodom po Ljubljanskem gradu poslala tri lepe fotografije, h katerim je pripisala to sporočilo:

»Upam, da ste vsi zdravi in potrpežljivo preživljate te čudne dni. Podgrajska Ljubljana je prav nadrealistično tiha in mirna. Na grajski hrib pa je kljub vsemu prišla pomlad. Pogrešam UI-lajf!«

To je bila njena zadnja »komunikacija« s sodelavci. Zelo jo bomo pogrešali.

31. Sedlarjevo srečanje

Kako do boljše podobe slovenskih naselij in krajine – načrtovanje in ukrepi

31. Sedlarjevo srečanje je 2. oktobra 2020 potekalo na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo v Ljubljani kot spletna konferenca, ki jo je organiziralo Društvo urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije. Predstavljeni so bili kritični pogledi, načrti, študije in razmisleki o tem, kako povečati učinke prostorsko načrtovalskega dela in predpisov za boljšo podobo slovenskih naselij in krajine.

DUPPS
TSPAS

DRUŠTVO
URBANISTOV IN
PROSTORSKIH
PLANNERJEV
SLOVENIJE
TOWN AND
SPATIAL
PLANNING
ASSOCIATION OF
SLOVENIA

Uvodni nagovor dr. Mojce Šašek Divjak, predsednice Društva urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije

Spoštovane kolegice, kolegi, cenjeni gostje in vsi udeleženci srečanja na daljavo, lepo pozdravljeni!

Otvaram letošnje 31. Sedlarjevo srečanje *Kako do boljše podobe slovenskih naselij in krajin – načrtovanje in ukrepi*.

V naši sredini pristočno pozdravljam cenjene goste in pokrovitelje: gospoda Georgija Bangieva, generalnega direktorja Direktorata za prostor, graditev in stanovanja z Ministrstva za okolje in prostor, gospo dr. Jelko Pirkovič, v. d. generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino z Ministrstva za kulturo, prof. Janeza Koželja, podžupana Mestne občine Ljubljana, vse naše sponzorje, med njimi dr. Igorja Bizjaka, direktorja Urbanističnega inštituta RS, ki že več let sponzorira *Urbani izziv* s prispevki s Sedlarjevega srečanja.

Letošnje srečanje je po obliki nekoliko drugačno: v živo na daljavo ali »online«, kar nam je seveda povzročalo nekaj organizacijskih težav, ki pa smo jih uspešno rešili s sodelavci *Fakultete za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani*, ki se jim najlepše zahvaljujemo tudi za pomoč pri izvedbi spletne konference. Moramo se pač prilagoditi času epidemije koronavirusa, ki ne sme ustaviti našega delovanja.

Kot urbanisti vemo, da je že moderni urbanizem poskušal racionalno in funkcionalno urediti mesta, da bi se gradila predvsem zdrava in varna mesta, kakršna ob začetkih industrijske revolucije niso bila. Pred dvesto leti so hitra rast industrijskih mest, neurejene komunalne razmere, umazano in nezdravo okolje povzročali pojave epidemij, npr. kolere. Čeprav danes v Evropi in drugih razvitih državah živimo v veliko bolje urejenih mestih, se kljub temu spet pojavljajo zdravstveni problemi. Epidemija oz. pandemija covid-19 bo vsekakor vplivala na urbanistično načrtovanje. Pojavljajo se novi pogledi na mesto, na način bivanja in dela v njem. Pomembnejša je dostopnost zelenih površin, razmišljamo o primerni gostoti prebivalstva itd. Kar nekaj strokovnjakov – planerjev, urbanistov in arhitektov – raziskuje in piše o urbanih in družbeno-prostorskih posledicah covid-19 (Patrick Condon, Ashraf M. Salama, Emily Badger, Patricia Viel, Mary Haverland in drugi).

Trajnostno mesto pomeni tudi drugačno ureditev skupnih odprtih prostorov, trgov in parkov, kjer bo možnost srečevanja na novo opredeljena. Preprečevanje epidemij in ukrepi socialnega distanciranja bosta vsekakor vplivala na oblikovanje stanovanj in delovnih prostorov. Vsi si želimo dobro kakovost življenja, zato je pomembno vprašanje: kako na novo organizirati mesto. Sprašujemo se, kako doseči ustrezno mobilnost, vključevati državljanke pri načrtovanju in podobno ter tudi kako izboljšati mestno podobo.

Zaradi novega razmisleka o funkciji in organizaciji predvsem zdravih naselij pa ne smemo pozabiti na druge pomembne parametre, tudi na dobro oblikovanje prostora – naselij in krajin. Vemo, kako naključno in spontano je pri nas potekala urbanizacija po drugi svetovni vojni, ki je marsikje uničila »podobo« mestne in odprte krajin. O vrednotenju in usmerjanju oblikovne podobe slovenskih mest pisal že prof. Andrej Pogačnik, ki bo danes v predstavitvi kritično ocenil dogajanja v zadnjih desetletjih.

Na letošnjem Sedlarjevem srečanju naj bi razpravljali prav o tem, katera in kakšna razvrednotenja podobe našega prostora so najbolj moteča ter kako zagotoviti odzivno in učinkovito ukrepanje občin. Naj navedemo nekaj tem: oglaševanje, ki vse agresivneje onesnažuje podobo občestnega prostora v mestih, naseljih in pokrajini. Dodajmo številne zanemarjene objekte, celo ruševine, ki degradirajo podobo krajev, lastniki pa ne naredijo ničesar. Pomembne teme so še oblikovanje stavb, zelenih površin itd.

Oglaševanje seveda ni nujno moteče. Spomnimo se 70. in 80. let, ko je bil dober plakat dobrodošel kot popestritev mestnega prostora, kot informacija, večinoma o prireditvah in proizvodih. Mestni plakat, razstave s fotografskimi panoji in podobno, z ustrezno sporočilno in likovno kakovostjo ter primernim formatom seveda obogatijo prostor. O tem so pisali že avtorji zbornika *Mestni plakat* (TAM-TAM Inštitut, 2018) in zgibanke *Mestni plakat in oglaševanje v odprtem javnem prostoru* (ZAPS, 2017). Govorijo tudi o tem, da se morajo tipi in funkcija oglaševanja prilagajati in podrežati prostoru, v katerega so umeščeni. Oglaševalska infrastruktura je zunaj mesta, ob avtocestah in podobno, drugačna, seveda večja in bolj dinamična. V mestnih središčih, kjer je prostor namenjen predvsem pešcu in kolesarju, pa se mora prilagoditi drugačnemu merilu z manjšim formatom.

Mariborski kulturni projekt o vizualnih komunikacijah v mestu (vodil ga je Ljubor, Združenje za kulturo bivanja) tudi govori o vidnih podobah in oblikovanju bivalnega okolja, kot so oznake veleblagovnic, znaki na zgradbah, izveski in podobno, ki so prav tako gradnik identitete in potrebujejo kritično presojo o postavitvi v urbanem prostoru.

Pri izboru teme srečanja smo se navezali na Zakon o urejanju prostora (ZureP-2, 2017), ki omogoča pripravo odlokov o urejanju podobe naselij in krajine, »s katerim bodo občine urejale urbani in siceršnji prostorski razvoj, s poudarkom na urejeni podobi ...« kot piše v 120. členu. Ker je podoba slovenskega prostora že zelo prizadeta, je priprava takih odlokov in ustreznih ukrepov vse nujnejša.

In še nekaj o letošnji organizaciji Sedlarjevega srečanja. Glede na trenutne razmere v zvezi s koronavirusom in pogoje za javne prireditve se je organizacijski odbor DUPPS odločil, da bomo 31. Sedlarjevo srečanje organizirali kot spletno konferenco v živo. Tokrat smo se samo predavatelji zbrali na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, kjer bomo imeli predstavitev prispevkov v živo. Drugi udeleženci pa nas boste spremljali in sodelovali v razpravi na konferenci prek spleta. Seveda si vsi želimo pravih srečanj, kot smo jih imeli zadnja leta, vendar upam, da boste v predstavitev odličnih predavateljev kljub temu uživali. Konferenca je razdeljena v tri sklope z vmesnimi razpravami prek spleta.

Rada bi se še zahvalila vsem za tako številne prijave, še posebej pa kolegom iz društva, ki so pomagali pri organizaciji srečanja in redakciji e-publikacije, ki ste jo prejeli ter vsebuje program in povzetke vseh predavanj. Vnaprej hvala tudi današnjim moderatorjem. Vsem želim uspešno delo.

.....
Dr. Mojca Šašek Divjak, univ. dipl. inž. arh.,
predsednica Društva urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije
E-pošta: drustvo.dupps1@gmail.com, msasek1@guest.arnes.si

Uvodni nagovor z naslovom *Kako do večje kakovosti in trajnosti slovenskih naselij in krajine, ki ga je imela dr. Jelka Pirkovič, vršilka dolžnosti generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino*

Spoštovani udeleženci letošnjega že 31. Sedlarjevega srečanja!

Kadar se sprašujemo, kam gremo, je najpomembneje, da vemo, kje smo, saj le tako lahko svojo pot naravnamo v zeleno smer in sledimo zastavljenemu cilju.

Kje smo

Današnje stanje slovenskih naselij in krajine izraža naša pretekla ravnanja in naš odnos do prostora, tako do naravnih danosti kot do ustvarjenih dobrin. Kulturno dediščino razumemo kot izraz vrednot, identitete, pripadnosti, tradicij in znanj ljudi, pomembnih ne zaradi preteklosti, temveč zaradi sedanjosti in predvsem prihodnosti.

Naš odnos do dediščine deli usodo našega odnosa do prostora kot posebne dobrine.

Podatki o številu prostorsko pomembne dediščine so zgovorni: v register nepremične kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, je vpisanih več kot 1.100 enot naselbinske dediščine, od tega jih je 224 razglašanih za kulturne spomenike (sedem med njimi je celo razglašanih za kulturne spomenike državnega pomena, drugi so spomeniki lokalnega pomena). Prav tako je v register vpisanih 227 območij kulturne krajine, od tega jih ima 27 status spomeniškega območja, pri čemer so štiri območja državnega pomena. Zavedati se moramo, da samo formalno zavarovanje ne prinaša posebnih koristi, če se varstveni vidik ne prepleta z načrtovalskim in upravljavskim. Enako velja za druga vidika: ni dobrega načrtovanja brez upoštevanja varstvenega in upravljavskega pristopa. Z enostranskim ravnanjem ni mogoče odpraviti prostorske degradacije.

Žal je (pre)velik del slovenskih naselij in krajine v slabem stanju, v materialnem in tudi v funkcionalnem pogledu. Tudi dediščini ne kaže bolje, čeprav se radi pohvalimo, da dediščina izraža najkakovostnejše ali najbolj tipične ali kako drugače izstopajoče značilnosti prostora. Sredstev za vzdrževanje, prenovo, obnovo in oživljanje dediščine je vsako leto manj in posledica tega se kaže v slabem stanju našega prostora, žal tudi najvrednejšega.

Degradacija se v naseljih in krajini kaže v neustreznih gradnjah, pretiranih prizidavah in dozidavah, pri čemer ne upoštevamo lokalne tipologije. Stavbna dediščina pa propada tudi zato, ker lastniki opuščajo dolžno ravnanje s temi vrednimi prostorskimi sestavinami. Lažje obvladljiv je problem neustreznega oglaševanja, ki ga je mogoče rešiti s preprostimi administrativnimi ukrepi. Prav tako so v krajini problematični posegi zunaj pozidanega prostora, ki se kažejo v slabo premišljenih mikrolokacijah kmetijskih in drugih objektov, kot so skladišča surovin. Več je mogoče storiti na področju urejanja parkovnih površin, drevoredov in drugih drevesnih zasaditev, strožje regulirati odlaganje viškov materiala in še bi lahko naštevali. Problem degradiranih območij je povezan tudi s premajhno učinkovitostjo inšpekcijskih služb, kar je največkrat posledica pomanjkanja kadrov.

Katera orodja imamo na voljo

Do boljše podobe slovenskih naselij in krajine lahko pridemo samo tako, da bomo pred vsakršnimi posegi prepoznali vse značilnosti in prednosti svojega prostora, jih

primerno ovrednotili in pri tem upoštevali dediščino kot dobrino iz preteklosti, ki nosi potencial za prihodnost. To je šele trdna podlaga za to, da z instrumenti prostorskega in drugega načrtovanja zagotovimo ohranitev kakovosti prostora in hkrati dvignemo raven načrtovanja na degradiranih območjih.

Kljub vsemu je slovenski prostor v primerjavi z drugimi evropski državami vendarle ohranil višjo izhodiščno kakovost in pestrost ter s tem tudi privlačnost. Varstveniki smo trdno prepričani, da je vredno in mogoče ohraniti njegove bistvene lastnosti ter poudariti njegovo vrednost. S tem bomo za prihodnje rodove ohranili to, kar smo prejeli od svojih prednikov. To je mogoče doseči le s tesnim sodelovanjem vseh vpletenih v prostorsko načrtovanje in s priznavanjem posebnega pomena dediščine za družbo. Skrajni čas je, da začnemo dediščino razumeti kot gradnik prostora in razvojni vir, s katerim je naš prostor obdarjen. Tako usmerjena prostorska politika bo tudi z izrabo tega vira lažje dosegala boljše učinke, družba pa bo lahko izkoristila dediščinski identitetni potencial.

Z Zakonom o varstvu kulturne dediščine je bil leta 2008 vzpostavljen instrument, ki za načrtovanje ureditev na območjih dediščine v okviru prostorskega akta predvideva izdelavo **konservatorskega načrta za preno**. Ta je v praksi zaživel le delno. Ključna težava je v tem, da lokalne skupnosti kot pristojni organi za načrtovanje ureditev v naselbinskih jedrih in kulturni krajini nimajo na razpolago zadostnih finančnih in kadrovskih virov za pripravo tovrstnih prostorskih aktov niti mehanizmov za njihovo uresničevanje. Glavno težavo vidim v tem, da je pri nas prostorsko načrtovanje postalo zoženo na zadovoljevanje potreb investitorjev, prezrt pa ostaja vidik dolgoročnega zadovoljevanja skupnih razvojnih potreb in gospodarjenja s prostorom kot omejeno dobrino.

Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2, 2017) je s tem, ko je določil obvezne strokovne podlage za prostorske načrte različnih ravni, predvidel **urbanistično oziroma krajinsko zasnovo** kot poenostavljeno različico pristopa, namenjenega predvsem območjem dediščine. Hkrati je ZUreP-2 uveljavlja nov instrument **urejanja podobe naselij in krajine z odlokom**, ki pa, kolikor nam je znano, prav tako še ni v celoti zaživel. Želimo si tesnega sodelovanja pri pripravi izhodišč za izdelavo takih odlokov, saj imamo na tem področju številne dobre izkušnje, ki lahko pripomorejo k uspešnosti tega instrumenta.

Pri Ministrstvu za kulturo smo leta 2019 pripravili **Strategijo kulturne dediščine 2020–2023**, ki jo je sprejela vlada ter udejanja načelo celostnega ohranjanja kulturne dediščine kot temelja nacionalne identitete in kulturne raznolikosti. Njen cilj je prispevati h kakovosti življenja in bolj povezani družbi, izboljšati odnos družbe do dediščine in pospešiti trajnostni razvoj Slovenije, kar je izrazita medsektorska naloga, ki je med drugim tesno povezana z urejanjem in načrtovanjem prostora. Strategija je podlaga za medsektorsko povezovanje. Hkrati Ministrstvo za okolje in prostor končuje večletni projekt nove Strategije prostorskega razvoja Slovenije. Čeprav sta oba dokumenta zasnovana izrazito horizontalno, moramo to horizontalnost udejanjiti v akcijskih načrtih. Nekatera ministrstva, na primer MGRT za področje turizma, dediščino kontinuirano vključujejo v svojo turistično strategijo, prav tako so ukrepi MKGP za razvoj podeželja, ki so se izvajali v obdobju 2007–2013 in za katere si želimo, da bi jih upoštevala tudi nova perspektiva, primer dobre prakse na področju izboljševanja podobe slovenskih naselij in krajine.

Kakšna je nadaljnja pot

Večjo kakovost in trajnost slovenskih naselij in krajine je mogoče doseči z vzpostavitvijo trdnega in operativnega medresorskega sodelovanja, usmerjenega v skupen, presečni cilj, kot ga nakazuje naslov tega prispevka. Pri tem sta ključna igralca sektor urejanja prostora in sektor kulturne dediščine, poleg njiju pa tudi drugi sektorji, kot so finančni, izobraževalni, kmetijski, če omenim le nekatere. Ukrepi, ki so pri tem pomembni, so predvsem:

- finančne in davčne spodbude, ki podpirajo ravnanje v prostoru v skladu z javno koristjo;
- ukrepi za zmanjšanje pritiskov na pozidavo kmetijskih zemljišč;
- vzgojni programi, ki pri mladih vzbujajo zanimanje za urejeno podobo naselij in krajine in krepijo občutek lokalne identitete.

Treba je vzpostaviti tesno sodelovanje vseh vpletenih pri prostorskem načrtovanju in drugih mehanizmi in dediščini priznati poseben pomen za družbo. Dediščina je in mora biti potencial razvoja, pri čemer mora biti bolj kot ekonomski učinek ohranjanja dediščine pomemben njen izobraževalni, okoljevarstveni, kulturni, estetski učinek, skratka učinek na družbo. **Kulturna dediščina je kapital, ki deluje na dolgi rok.**

S stališča družbenih sistemov, kot jih je definiral Niklas Luhmann, lahko rečemo, da sta urejanje prostora in varstvo dediščine po svoji naravi sicer horizontalna sistema, ki imata številne preseke z drugimi družbenimi sistemi. Hkrati tudi nista dominantna, če ju primerjamo z gospodarstvom, pravosodjem in politiko. Zato sta naši področji naravna zaveznika, in to zaveznitvo je treba negovati tudi tako, da razvijamo skupni jezik in medsebojno usklajene instrumente.

Še nekaj o naslovu letošnjega Sedlarjevega srečanja – govori o boljši podobi slovenskih naselij in krajine. Kako priti do boljše podobe, razumem predvsem tako, da si bomo prizadevali za kakovost in trajnost, kar sem poudarila tudi z naslovom svojega prispevka. To pomeni, da moramo najprej razumeti vse prednosti svojega prostora, ovrednotiti njegove značilnosti, pri tem upoštevati dediščino kot posebno dobrino in z ustreznimi instrumenti zagotoviti trajnostno ravnanje s prostorom. Evropska konvencija o krajini državam članicam, tudi Sloveniji, nalaga, da morajo definirati cilje kakovosti in jih udejanjati s horizontalno usklajenimi sektorskimi ukrepi, namenjenimi ohranjanju, načrtovanju in upravljanju odprtega, pozidanega in tudi degradiranega prostora. V času, ko čutimo negativne posledice globalizacije in podnebnih sprememb ter hkrati doživljamo veliko negotovost zaradi izbruha koronavirusa, se dediščina kaže kot jedro, ki družbi nudi občutek stabilnosti in kontinuitete. V prostorskem smislu pa je kontinuiteta skoraj sinonim za kakovost prostora in njegovo trajnostno rabo.

Dr. Jelka Pirkovič, vršilka dolžnosti generalnega direktorja
Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
E-pošta: jelka.pirkovic@gov.si

Pozdravni nagovor profesorja Janeza Koželja, podžupana Mestne občine Ljubljana

Drage kolegice in kolegi,

moramo si priznati, da podoba krajine mest, naselij in odprtega prostora po vseh slovenskih regijah v vedno večji meri kazijo razpadajoči, zmaličeni in zanemarjeni objekti, opuščene gradbene jame in gradbišča, odlagališča, vsiljivi oglaševalski objekti in kričeče barve fasad, posekano ali iznakaženo zelenje, gozdovi in drevoredi. Stanje je zaskrbljujoče. Vidni nered v prostoru narašča zaradi pomanjkanja politične in strokovne volje, pomanjkljivih zakonskih instrumentov in neenotnega ukrepanja, če pomislimo samo na jalovo delovanje številnih inšpekcij v prostoru. Popustljivost in ravnodušnost pristojnih služb do tega pojava naj bi odpravila nova prostorska zakonodaja. Vendar je že tri leta minilo, odkar je v veljavi novi Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2) s težko izbranim 120. členom, ki občinam omogoča izvajanje odlokov o urejanju podobe naselij in krajine. Ti naj bi bili nov operativni instrument tako imenovane urbanistične prisile, s katerim bi lahko občine začele učinkovito urejati omenjeno problematiko na več območjih vidnega onesnaževanja grajenega in odprtega prostora, in to s poseganjem v zasebno lastnino tako na javnih kot zasebnih zemljiščih. Do danes ni še nobena občina sprejela odloka, s katerim bi lahko na izpostavljenih območjih, še posebej na območjih kulturne dediščine in kulturne krajine, odredila odstranjevanje ruševin in odlagališč, obnovo fasad, ureditev zelenja, odstranjevanje reklam. Pri tem je najpomembneje, da bi v primeru nespoštovanja odreditve prisilnih ukrepov občine lahko to storile na svoje stroške in svoj vložek v nepremičnino zavarovale z vpisom hipoteke.

Zaradi pasivnosti in dvoma v uresničljivost takega instrumenta smo v sodelovanju s Skupnostjo slovenskih občin vzpostavili posvetovalno mrežo zavzetih urbanistik/-ov, da bi skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor pripravili potrebne strokovne podlage, premislili vse postopke, predlagali nujna zakonska dopolnila, da bi lahko odlok o skladni podobi in rabi prostora tudi dejansko zaživel in deloval. V ta namen smo organizirali delovna srečanja, vključno s terenskimi ogledi v Solčavi, Mariboru in Ljubljani, na katerih smo poskusili odgovoriti na številna še odprta vprašanja in preigrati mogoče rešitve. Najzanimivejši so bili predlogi, kako oblikovati merila za skladno oblikovanje prostora, po katerih bi presojali o stopnjah razvrednotenja krajevne identitete in predpisovali temu primerne ukrepe. Na drugi strani pa je največ skrbi vzbujalo vprašanje, kako zagotavljati sredstva za drage prisilne rušitve in obnove ter se pri tem izogniti pričakovanemu pritoževanju lastnikov s sklicevanjem na ustavne pravice. Iz nabora različnih zamisli in predlogov nameravamo skupaj z MOP pripraviti vzorčni odlok, ki bi mu potem občine same ali povezane po skupnih regionalnih značilnostih prilagajale in sprejemale svoje odloke. Prizadevanja za čim bolj domišljeno pripravo odloka je spremljalo prepričanje sodelujočih, da je še mogoče obvarovati še ohranjeno lepoto in prepoznavnost slovenskega prostora samo z večjo veljavo in odločenostjo urbanističnih služb. Priprava in izvajanje tega odloka sta v tem pogledu morda zadnji priložnosti za prepород naše stroke. Zaradi tega od vaših spoznanj in zamisli na tem srečanju veliko pričakujemo.

.....
Prof. Janez Koželj, podžupan Mestne občine Ljubljana
E-pošta: janez.kozelj@ljubljana.si

Pozdravni nagovor dr. Igorja Bizjaka, direktorja Urbanističnega inštituta Republike Slovenije

Spoštovana predsednica, spoštovane kolegice in kolegi!

Ker sem zadnji v vrsti današnjih uvodnih govorcev, sem, ko sem pripravljal ta nagovor, domneval, da bodo pred mano povedali že vse o podobi in stanju slovenskih naselij in krajine, ki je od daleč lepa, od blizu pa jo kazijo reklame, razpadajoče stavbe, po mestih gradbene jame, razvrednotena zemljišča, neenotnost posegov in zgledi od povsod, kričeča pročelja, ki želijo dokazati, da je lastnikov ego večji od drugih, in neurejena okolica. In res me vsakič stisne, ko se večkrat na leto peljem skozi dokaj urejeno vasico Kočna nad Jesenicami, kjer sredi vasi stoji hiša s kobaltno modrim pročeljem. In ta vasica ni edina z izstopajočimi barvami ali kako drugače po domače izvedenimi posegi v našem podeželskem prostoru. Razlogi za stanje, ki ga imamo, niso le na eni strani, izvirajo iz nestrokovnosti upravnih enot, ki izdajajo gradbena dovoljenja, ohlapnih predpisov, ob katerih naj bi imele inšpekcijske službe zvezane roke, iz preslabe izobraženosti ljudi, brezbriznosti ob posegih in ne nazadnje tudi iz naše miselnosti, da je treba poiskati še tako majhno luknjo v zakonodaji, samo da obvelja tisto, kar želimo doseči. Verjetno tudi iz prepričanja, da je strokovna pomoč dobra le takrat, kadar ponuja tisto, kar želimo.

Danes bi vseeno želel opozoriti na neko drugo področje, ki se delno tudi navezuje na podobo mest in naselij. Minister Vizjak je pred nekaj tedni predstavil osnutek Dolgoročne podnebne strategije Slovenije do leta 2050. V njej si je naša država zastavila cilj, da bo do leta 2050 dosegla neto ničelne emisije toplogrednih plinov oziroma podnebno nevtralnost. Neto emisije so definirane kot razlika med skupnimi emisijami toplogrednih plinov in ponori ogljika. Strategija postavlja strateške sektorske cilje, ki jih morajo posamezni sektorji dosledno upoštevati ter vključiti v svoje sektorske dokumente in načrte.

Začenja se tudi nova evropska finančna perspektiva, ki je kot nov izziv vpeljala tako imenovane misije, ki so namenjene ljudem in zanje. Ena od misij je tudi 100 podnebno nevtralnih mest do leta 2030. Interes za sodelovanje v tej misiji so že izrazila tri največja slovenska mesta, in tudi ta izziv je povezan s prej omenjeno dolgoročno podnebno strategijo.

Doseganje podnebne nevtralnosti je pot, ki je zelo kompleksna in zahteva tudi spremembo družbe kot celote. Poti do podnebne nevtralnosti je več in odvisne so od številnih dejavnikov. Večinoma gre za omejevanje izpustov toplogrednih plinov v ozračje, za prehajanje na obnovljive vire energije, kot so sonce, veter, voda in geotermalna energija, za uvajanje trajnostne mobilnosti ipd. Gre pa tudi za ustvarjanje ponorov, sistemov, ki zajamejo več ogljika, kot ga izpustijo s svojim delovanjem. Tipični primeri ponorov so gozdovi, travinje, drevesa v parkih, zelene strehe in pročelja ipd.

In kaj imata skupnega podnebna nevtralnost ter podoba slovenskih naselij in krajine? Idilična podoba slovenske vasi, naselja, krajine in tudi manjšega mesta, kot v veliko zelenja odete hiše umirjenih barv pročelja, z rožami na balkonih, enakimi nakloni streh, kjer je edini poudarek vaška cerkev, v ozadju pa se razprostirajo griči in hribi, je res samo podoba, ki se lahko kaže le iz preteklosti, čeprav bi v marsičem lahko obstajala tudi danes. Toda v resnici ob vstopu v naselje, vaško ali primestno, velikokrat vidimo trgovska središča z velikimi parkirišči brez ozelenitve, opuščena industrijska območja, množico reklamnih panojev, ki zakrivajo vedute, v mestih opuščena gradbi-

šča in grafite na slepih pročeljih. Kaj lahko storimo? Če samo ozelenimo parkirišča, revitaliziramo opuščena industrijska območja in opuščena gradbišča, jih spremenimo, npr. v parke, vrtičke ali kako drugače ozelenimo, dokler ne dobijo druge funkcije, ozelenimo slepa pročelja ipd., smo naredili korak k zmanjšanju ogljičnega odtisa in izboljšali podobo vasi, naselja ali mesta.

S takim razmišljanjem in pristopom lahko postopoma izboljšamo podobo slovenskih naselij in hkrati prispevamo k zavezi, da bomo v bližnji prihodnosti dosegli podnebno nevtralnost. Pot ne bo lahka in pri tem bomo morali sodelovati vsi, tako posamezniki kot družba.

.....
Dr. Igor Bizjak, direktor
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: igor.bizjak@uirsi.si

Predavanje prof. dr. Andreja Pogačnika z naslovom *25 let po monografiji Varstvo in usmerjanje oblikovne podobe slovenskih mest*

Pred 25 leti je nastala monografija o stanju oblikovne podobe naših mest. Čas je, da ponovno ocenimo, kako so se naša naselja in krajine spreminjali od takrat. Ugotovimo lahko, da so se nadaljevali trendi globalizacije, suburbanizacije, preobrazbe kmezijske krajine, nastajanja novih stanovanjskih, industrijskih, prometnih, turističnih, nakupovalnih in drugih urbanih krajin. Kljub desetletjema gradbenega booma pa nismo ustvarili novih pomembnejših urbanih ansamblov, kot so avenije, trgi, urbani parki, umetna jezera, tehnično in likovno osupljivi višinski poudarki. Arhitektura se je še bolj osamosvojila in otrsela urbanističnih spon. Rezultat so sicer številne drzne in umetniško kakovostne zgradbe, toda urbane celote so nekako take kot sta tržaška in dolenska vpadnica v Ljubljani. Prenovili smo marsikatero historično jedro, toda vitalni utrip mest se je preselil k novim trgovskim središčem, kjer so tudi pošte, banke, avtobusne postaje. Stara jedra, z izjemo največjih, samevajo prazna. Tako kritizirana naselja enodružinskih hiš so šla skozi fazi gradnje postmodernih dvorcev in neokubizma – modernističnih legokock – oboje na robu naših vasi ali kar sredi narave. Kljub vsem kritikam »enodružinske Slovenije« pa stroka ljudem ni dala ustreznih tlorisov in konstrukcij, ki bi bili blizu našemu izročilu in sodobnim potrebam. Vseeno pa prav enodružinske hiše najbolj izražajo naše hotenje po domu in domačiji, so najbolj avtentičen izraz slovenstva. Trdim, da pričajo o naši razmehoma visoki bivalni kulturi in navezanosti na naravo. V sklepu razmišljam o nujnem prevrednotenju urbanistične doktrine, ki jo zahteva sedanja svetovna epidemija.

Pred 25 leti smo raziskovali oblikovno podobo skoraj stotih slovenskih mest in drugih urbanih naselij. Inventarizirali in ovrednotili smo stanje, ugotovili najpomembnejše vedute, vidne poudarke, lego grajenih struktur v krajini in podobno. Kritični smo bili do obzidave starih naselbinskih jeder z obročem trgovskih središč, industrijskih obratovalnic in tudi novih naselij enodružinskih hiš. Drznili smo si predlagati rušitve, novogradnje, lokacije novih monumentalnih stavb, trgov, dreveredov, umetnih vodnih površin. Kakšni manjši občini je naša knjiga prišla prav, saj je bila taka strokovna podlaga do takrat edina za kakšen manjši kraj. Toda v večini primerov je šlo za običajno slovensko zmrdovanje in ignoriranje. Vsaka naslednja oblikovna analiza mest se je začela na novo. Tako smo ob stalnih novih začetkih vedno znova na začetku in vsak že sprejet urbanistični koncept se spremeni.

In kakšne so spremembe v urbani in kulturni krajini v zadnjih 25 letih? To obdobje morda ni dolga doba, če jo primerjamo s stoletji gradenj v avstroogrski monarhiji, gradnjo železnic, časi Fabianijeve in Plečnikove Ljubljane, modernizma med obema vojnoma in masovne gradnje blokov, industrije in enodružinskih hišic iz povojnega socializma. Toda teh 25 let je naših, je čas gradnje v slovenski državi, čas grajenih obeležij slovenske državnosti, čas dveh razmahov gradenj in čas vmesne hude gospodarske krize.

Ugotovimo lahko, da so se nadaljevali trendi spreminjanja naših mest, vasi in krajine. Novi simboli arhitekturnega ustvarjanja so postali nakupovalna središča, avtosaloni, novi industrijski obrati. V večjih mestih tudi nove športne dvorane, izobraževalne, zdravstvene in kulturne ustanove. Nove arhitekture so marsikje ustvarile vpadnice, s krožišči so obeležile vstop v naselje, čeprav brez prave urbanistične regulative. Stara mestna jedra so ostala zakrita in pozabljena za kuliso. Kljub številnim prizadevanjem za revitalizacijo – z novimi tlaki, conami za pešce, kolesarskimi stezami, v muzeje in galerije spremenjenimi historičnimi stavbami – pa je le redko kje uspelo vrniti

življenje v tamkajšnje lokale in majhne trgovine ali v modernizirane stavbe pritegniti mlajše stanovalce. Le največja mesta so uspela ubežati tej usodi, na primer Ljubljana, Maribor, Koper, Piran, Celje.

Novih obsežnih stanovanjskih sosesk blokov in stolpnic skoraj nismo gradili, pač pa številne »plombe« in zgotovitve, sledeč načelu zgoščanja mest, ki naj bi tako varovala kmetijske površine, krajšala migracijske tokove, spodbujala ekološko varčnost. Toda posledice so bile marsikje izgube kakovostnih, že oblikovanih in kot urbana kakovost prepoznanih naselij večstanovanjskih vil – recimo v ljubljanski Rožni dolini. Urbanizem ni zbral dovolj poguma in doslednosti, da bi dopolnjeval, izgrajeval in še polepšal obstoječo urbano morfologijo. Nove zgradbe so za eno, dve ali več nadstropij višje, z večjimi tlorisi, predvsem pa brez kakršnekoli povezave z arhitekturnim izročilom. Kocke iz betona in stekla se bohotijo ne glede na zgodovino, duha kraja in merilo.

V teh 25 letih pa smo tudi priča uspešnim prenovam starih sosesk iz povojnega časa. Z lastninjenjem funkcionalnih zemljišč znotraj večstanovanjskih naselij je zrasel občutek pripadnosti stanovalcev bloku, stolpnici ali stolpiču in tudi »svojemu« parkirišču, zelenici, igrišču, piazzeti. V nasprotju s številnimi mesti Vzhodne in Južne Evrope smo se nedvomno izognili getoizaciji delavskih blokovnih naselij, in ta so postala prijetna bivalna okolja. Z izolacijami pročelij, vgraditvijo dvigal, s klančinami za invalide in zapornicami, ki preprečujejo divje parkiranje, so nastala varnejša, čistejša, skratka urejena naselja srednjega sloja, in sicer za lastniška stanovanja ali oddajanje.

Tudi po osamosvojitvi se je nadaljeval trend gradnje prostostojećih enodružinskih hiš ter tudi gosto-nizke pozidave atrijskega, verižnega in vrstnega tipa. Ta naselja so lepša in bolje urejena od skromnih delavskih hišic iz 60. in začetka 70. let. Pogosto vidimo, da sosedje kar tekmujejo med seboj za lepšo arhitekturo, z bolj vzdrževanim vrtom, več cvetja, prostranim tlakovanim dvoriščem. Ta amerikanizacija, ki je popolnoma enaka v Avstriji, na Bavarskem ali Tirolskem, ni nič slabega, je uresničevanje sanj višjega in srednjega sloja. Naša stroka pa se še naprej zmrduje nad opisanimi materialnimi znaki uspešnih ljudi, ki jim veliko pomeni bivalno okolje enodružinske hiše v zelenju na robu mest. Urbanisti vidijo samo kričeče barve na pročeljih ali keramične vrtne palčke in vseprek obsojajo tako gradnjo kot ekološko potrato energije in prostora, kot izraz jare gospode novega, kapitalističnega meščanstva. In kaj ponujamo v zameno? Veš, urbanist, svoj dolg?

Izginjajo še zadnje sledi starih kmečkih ali polkmečkih hiš. Nismo znali ponuditi arhitekturno, tehnološko in ekonomsko ustreznih rešitev, da bi ohranil vsaj fragmente avtohtone slovenske stavbne dediščine. Morda kakšen detajl, morda samo kuliso glavnega pročelja. Raje se zgražamo nad novo »dekoracijo« z diagonalnimi lesenimi križi, ki so jih naši predniki postavljali kot dele senikov, hlevov ali dvojnih kozolcev. Pa čeprav gre za eno redkih prepoznavnih značilnosti našega izročila.

Pa pogledjmo še na drugi ekstrem grajenih struktur. Slovenska mesta so kapitalsko prešibka, velika podjetja imajo svoje sedeže drugje, skratka, ni prišlo do gradnje prepoznavnih gruč visokih nebotičnikov. Taki cityji so postali zaščitni znak ne le ameriških, temveč zdaj tudi evropskih mest – od Pariza, Londona, Berlina do Moskve in Varšave. Le v Ljubljani okoli Bavarskega dvora nastaja nekaj podobnega. Pač pa v naših večjih mestih srečamo nove, lokacijsko izolirane nebotičnike, ki ponekod ustvarijo neko novo oblikovno kakovost, marsikje pa ne. Če so nekoč v Kranju, Koprju, Trziču, Rogoški Slatini, Velenju in še kje zavestno ustvarili nove višinske

simbole socialističnega mesta, so danes stolpi postavljeni kjerkoli po logiki prazne parcele in interesa investitorja. Nisem konservativen, nova stolpnica bi lahko prinesla večjo prepoznavnost kakšni manj izraziti mestni silhueti ali suburbiji. Še zlasti, če ne bi bila zgrajena kot temen, nečlenjen kvader, ampak kot konstrukcijski, skulpturalni, barvni in svetlobni presežek.

Čas osamosvojitve je tudi čas prepoznavnosti in simbolov nove države. Prihod v prestolnico je eden od pomembnih prvih vtisov: še vedno se za nami vlečeta sramoti vseh sramot – ljubljanska avtobusna in železniška postaja, poleg arhitekturno popolnoma neambicioznega terminala ljubljanskega letališča. Vrhunec slovenskega prostorskega doživetja – južna blejska obalna promenada – je že pol stoletja plen težkih tovornjakov in množičnega avtomobilskega prometa proti Bohinju. Obstale so vse ideje o zdaj sproščeni promenadi med Žusterno in Izolo ...

Sebično in prav nič strokovno okojevarstvo in naravovarstvo v kali zatreta vse smelega urbanistične rešitve. Hidrocentrala Mokrice še vedno stoji, iz Mure z njenim izjemnim energetskim potencialom smo »naredili« svetovno rečno čudo, hot spot, biorezervat in edinstveno etnodediščino (edinega mlina), skratka ekološko prevaro brez primere. Zgradili nismo nobene nove žičnice niti gorske ceste. Velik dosežek je zmanjšanje akumulacijskega bazena za umetno zasneževanje v svetovno pomembnem biatlonskem središču na Pokljuki (sic!)

Nekaj pa je tudi novih dosežkov. Dogradili in prenovili smo planiški nordijski center, ki se zdi kot resnični in doslej edini grajeni simbol državnosti. Omenimo še razgledni stolp nad Lendavo in ekološko pot nad krošnjami na Pohorju, kar priča, da sem in tja le uspemo naravo ustrezno predstaviti ljudem.

Simboli državnosti so pomembni mejniki, ki odtehtajo številne zablode gradnje mest ali stavb: Slavolok zmage v Parizu, Kip svobode v New Yorku, Vrata Indije v Bombaju ... Na ruševinah Volgograda so ustvarili enega največjih kipov osvoboditve. S spomenikom žrtvam vseh vojn in nasilja v Ljubljani smo zapravili zgodovinsko priložnost novega presežka. Dobili smo brezosebna, hladna betonska kvadra, ki nikomur ničesar ne sporočata, razen morda razdeljenosti na levo in desno. V svetu dobro vedo, kaj pritiče tovrstnim pomnikom: kip matere, ki objokuje svoje otroke, večni ogenj, fontana novega življenja in upanja ali vsaj napisi preminulih ... Tako pa nič. Prav nič ni vredna natečajna žirija, ki ob vsej slavi posvečenih članov ne razume bistva sporočilnosti takega pomnika!

Žal je še več podobnih primerov, ko zamudimo in izgubimo pomembno arhitekturno in urbanistično priložnost: stoletja so nastajale monumentalne zgradbe okoli Kongresnega trga v Ljubljani: uršulinska cerkev, stara Kazina in filharmonija, deželni dvorec ... Zdaj pa v vidni osi Slovenske ceste raste velika draga stavba s številnimi velikimi okni, in to je tudi vse, kar lahko o njej rečemo. Kje so vsi natečajji, projekti Podrečce, ideje o novi Drami, vse se je zreduciralo na trženje luksuznih stanovanj.

Za zaključek teh kritičnih misli ne bo odveč nekaj besed o novem koronavirusu – kako bo ta vplival na svetovni urbanizem in arhitekturo. Tudi če ga premagamo, bo ostal strah pred to epidemijo virusov ali odpornih bakterij in podobnimi. Človeštvo se je ujelo v past milijonskih mest. Zdelo se je, da razviti svet uspeva obvladovati milijonska mesta – energetsko, prehransko, okoljsko, prometno, deloma celo socialno. V nerazvitem svetu Afrike, Jugovzhodne Azije in Latinske Amerike pa so velemesta še vedno in vse bolj leglo revščine, onesnaženja, prenaseljenosti, urbanega

kaosa. Kljub razlikam v razvitosti ni nihče pričakoval, da bodo velemesta postala mišnica okuženj, karantenskih zaporov v blokih in stolpnica, strahu pred uporabo javnega prevoza, množičnih pokopov.

Uradni urbanizem bo moral spremeniti svoje številne uradne doktrine. Če jih ne bo, bodo to namesto njega storili investitorji, kupci, skratka trg. Vsi bodo želeli živeti v varnih enodružinskih hišah – prostostoječih, vrstnih atrijskih, verižnih, dvojčkih ali trojčkih vsaj z minimalnim vrtom in lastnim vhodom. Nihče ne bo več želel stopnišč in dvigal. Projektirali bomo nizke bloke s številnimi vhodi in zunanjimi odprtimi hodniki. Tudi vrtci, šole, domovi za ostarele in hoteli bodo paviljonski, v zelenju z ločenimi oddelki, vhodi, garderobami. Konec bo povečevanja javnega prometa, saj so osebni avtomobili varnejši. Kolesarjenje in hoja bosta še vztrajala v vsesplošni negotovosti. Mest ne bomo več zgoščali, temveč jih bomo rahljali in ozelenili. Zvezdast urbani vzorec z neprekinjenimi dostopi do zelene okolice bo vreden več kot mesta z obroči ali izoliranimi parki. Stanovanjski stolpi in poslovni nebotičniki bodo preteklost. Robotizacija v industriji bo dobila nov zagon, prav tako tele nakupi, teleučenje, telezdravstvo, teleintelektualno delo in še številna druga delovanja na daljavo. In vse naštetu bo usodno vplivalo na podobo svetovnih mest in krajin. Ekologijo varstva narave in boja pred podnebnimi spremembami bo zamenjal boj človeštva za elementarno preživetje. Dvig temperatur in višine morja, taljenje ledenikov, izumiranje živali in rastlin, verske vojne, demografska eksplozija v neodgovornem tretjem svetu, ekonomske migracije, vsiljena multikulturalnost in propad zahodne civilizacije niso nič v primerjavi s kataklizmičnimi pretnjami, ki so morda pred nami.

.....
Prof. dr. Andrej Pogačnik, upokojenec
E-pošta: andrejp807@gmail.com

Predavanje zaslužnega profesorja Petra Gabrijelčiča z naslovom *Slovenska trdoživost v času kriz*

Slovenija preživlja že drugo krizno obdobje v preteklih 30 letih. Za uspešno premaganje kriz je zaslužna tudi policentrična prostorska ureditev Slovenije in še ohranjena demografsko kompaktna podeželska struktura poselitve. »Mesto bi moralo biti povsod in nikjer,« je bil načrtovalski slogan v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Morda je preživetje Slovenije omogočilo prav dejstvo, da je večina prebivalstva tako ali drugače povezana z zemljo in lokacijo na podeželju, zato smo uspeli prebroditi poosamosvojitveno krizo brez večjih socialnih posledic. Od tod morda izvira pregovorna trdoživost in odpornost Slovenije na različne krize. Kljub veliki prostorski razdrobljenosti je bila Slovenija še do pred kratkim dobro medsebojno povezana. Dobro prometno omrežje v obliki prometnega križa je zagotavljalo učinkovito delovanje slovenske urbane strukture kot funkcionalno in pojavno enotnega urbanokrajinskega prostora. Tako se je vzpostavila učinkovita »urbana« struktura, ki je sposobna generirati metropolitansko kulturo in kot taka enakovredno komunicirati z močnimi urbanimi središči v sosesčini. Kajti mesto ni le ureditev cest, zgradb in prostorov, ampak kot je napovedal že Frank Lloyd Wright, družba v akciji. Mesto je proces, ne pa oblika. »Mesto bi moralo biti povsod in nikjer.« To je nov tip mesta, ki se preliva po krajini ter se spreminja glede na teren in potrebe posameznega prebivalca. Slovenijo lahko obravnavamo kot veliko vrtno mesto, ki ima značaj fleksibilno organizirane strukture, ki se je sposobna prilagajati dinamiki nove stvarnosti in absorbirati tudi obstoječe urbane strukture ter izoblikovati nove vitalne celote. V času interneta, ko lokacija ni več zelo pomembna, bo mogoče še bolj organizirati delo na domu. Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami učinkovito delovati tudi v omejenih pogojih gibanja prebivalstva. Morda dozoreva spoznanje, da bomo lahko z delom na domu razbremenili že preobremenjen slovenski prometni sistem ter hkrati zmanjšali splošne stroške in povečali učinkovitost dela. Tako bomo sprostili več prostega časa za kulturo, šport in izobrazbo. Pri številnih opravilih ni več potrebe po fizičnem združevanju ljudi ob delu, zato ostaja želja po druženju pogosto le še kulturna potreba. Današnji množični beg meščanov v počitniške domove na podeželju, od koder uspešno poslujejo na daljavo, je morda napoved nove oblike poselitvene slike Slovenije in tudi nove oblike delovanja družbe kot celote. Pandemija je sprožila nova eksistenčna in eksistencialna vprašanja ter nas prisilila k ponovnemu razmisleku o oblikovanju naših naselij in mest. Kriza je tudi priložnost, da kot stroka ponovno razmislimo o razmerju med urbanističnim oblikovanjem in javnim zdravjem, ne da bi se pri tem odrekli ideji o mestu kot urbanem in družbenem središču. Pandemija bo morda vplivala na spremembo vrednot v današnjih neoliberalnih družbah. Ponovno se bo vzpostavila potreba po bolj socialni državi, ki mora zadovoljiti in poskrbeti za primarne potrebe prebivalcev. Med njimi je tudi potreba po splošni kulturi, del katere je tudi kultura prostora in arhitekture. In potrošnja kulture je lahko brezmejna. Je energetska vzdržna in brez velikih stranskih učinkov na okolje. Seveda, tudi ob strokovni podpori stroke.

Po razpadu Sovjetske zveze, po združitvi Nemčije in razpadu Jugoslavije so se vse socialistične države znašle v težavah na gospodarskem in političnem področju. Znašle so se v tranziciji. Tudi Slovenija se je osamosvojila ter ljudje so si obetali hiter preskok v boljšo, lažjo in pravičnejšo prihodnost. Vendar se je izkazalo, da gre za prehodno obdobje, ki se še ni končalo in v katerem mora vsaka tranzicijska država opraviti svojo pot. Leta 1991 se je slovensko gospodarstvo spopadlo z izgubo jugoslovanskega trga in uvajanjem tržnega gospodarstva. Doživeli smo šok in globoko gospodarsko krizo! Sledilo je daljše prehodno obdobje družbene reorganizacije s številnimi družbenimi, političnimi in gospodarskimi spremembami. V prvih letih samostojnosti smo se v Sloveniji soočili z visoko stopnjo inflacije: leta 1991 je bila skoraj 250-odstotna, pod 10 % je padla šele v letu 1995, in to čeprav

Slika 1: Pandemija je sprožila nova eksistenčna in eksistencialna vprašanja ter nas prisilila k ponovnemu razmisleku o oblikovanju naših naselij in mest (vir: internet 1).

smo v tržno gospodarstvo stopili s precejšnjimi primerjalnimi prednostmi pred drugimi socialističnimi državami. Slovenija je do leta 1993 preživela težko obdobje vzpostavljanja države. Oživljanje slovenskega gospodarstva, ki se je začelo leta 1993, je izhajalo predvsem iz hitre rasti domačih dohodkov, domače porabe in izvoznega povpraševanja, ki je omogočilo izkoriščanje skrajno neizkoriščenih proizvodnih zmogljivosti in delovne sile. Med glavne vzroke, ki so prispevali k relativno visokim stopnjam gospodarske rasti, štejemo dobro izpeljane strukturne reforme in s tem povezano učinkovito alokacijo resursov, mir v državi, geografsko bližino držav Zahodne Evrope, odpiranje tržišča in usmeritev na svetovne trge, učinkovit šolski sistem in relativno dobro implementiranje institucionalnih sprememb. Slovenija je tako res precej uspešno prebrodila obdobje začetne tranzicije, saj je dosegala relativno visoke in predvsem stabilne stopnje gospodarske rasti.

V minulih letih smo s številnimi gospodarsko-družboslovnimi raziskavami temeljito razčlenili vzroke za svojo razmeroma hitro pot iz osamosvojitvene krize in relativno hitro prilagoditev Slovenije na nove družbeno-gospodarske razmere, manj temeljito pa sta bila raziskana velik vpliv, ki ga je imela podedovana policentrična ureditev Slovenije, ter vpliv historično ohranjene in demografsko kompaktne podeželske strukture.

Policentrični urbani sistem Slovenije je še v skupni državi vzbujal občudovanje jugoslovanskih urbanistov, saj je bil diametralno nasproten monocentrični prostorski ureditvi, ki je bila prisotna v drugih jugoslovanskih republikah. Prve zametke večjedrnega sistema so v Sloveniji snovali že ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let. Kokole, Vrišer, Mlakar, Jeršič, Šarec in drugi so se pri tem opirali na idejo policentričnega razvoja, ki izhaja iz Christallerjeve teorije centralnih krajev in zagovarja heksagonalno strukturo naselij z osrednjim mestom. Leta 1974 je Skupščina RS Slovenije ob razumevanjem takratnega predsednika IS SRS Staneta Kavčiča, sprejela stališče o Zasnovi policentričnega razvoja SR Slovenije kot »policentričnega urbanega sistema«, ki bo omogočil bolj uravnoteženo prostorsko razporeditev stanovanj in delovnih mest s posebnim poudarkom na porazdelitvi centralnih funkcij (terciarnih in kvartarnih dejavnosti). Slovenci se vse premalo zavedamo usodne vloge, ki jo je imel in jo še ima policentrični urbani koncept za nastanek, samobitnost in razvoj samostojne države. Začelo se je »davnega« leta 1969, ko smo ob tako imenovani »cestni aferi« zavzeli jasno in neomajno stališče do nacionalnih prioritet v razmerju do prioritet federacije in ob tem prvič pokazali pokončno

državotvorno držo. Povod za »cestno afero« je bila odločitev Zveznega izvršnega sveta Jugoslavije, da iz predloga mednarodnih kreditov izpusti avtocestna odseka v Sloveniji: Hoče–Levec in Postojna–Razdrto, ki sta bila ključnega pomena za prostorsko povezanost Slovenije v smeri vzhod–zahod in s tem za nadaljevanje uspešnih začetkov liberalnejšega gospodarskega razvoja Slovenije. V tem obdobju smo v Sloveniji beležili povečano rast družbenega proizvoda in investicijskih vlaganj v gospodarstvo, vzporedno s tem pa tudi povečanje stopnje motorizacije. Tedanja cestna infrastruktura še zdaleč ni zadovoljevala zahtev po varnem, hitrem, gospodarnem in udobnem prevozu. Obstoječe ceste niso več ustrezale glede na računsko in prevozno hitrost, kar je povzročalo večjo nevarnost, počasen potek prometa, neugodne gospodarske posledice in tudi pretečo mednarodno prometno izolacijo. Zato se je Izvršni svet SRS pod vodstvom Staneta Kavčiča taki odločitvi uprl in imel pri tem močno podporo javnosti. Leto 1969 lahko označimo kot prelomno leto za gradnjo avtocest v Sloveniji. Izdelane so bile strokovne podlage za gradnjo, sprejeti so bili ustrezni zakoni in zagotovljena finančna sredstva mednarodne banke za obnovo in razvoj. Rezultat sistematičnega pristopa interdisciplinarne skupine strokovnjakov k problematiki izgradnje sodobnih prometnic je bila študija o načrtu razvoja cestnega omrežja in hitrih cest v Sloveniji. Načrt je vključeval izgradnjo 594 km avtocestnega omrežja v obdobju 1971–2000. Z osamosvojitvijo Slovenije je gradnja avtocest dobila nov zagon, saj smo lahko prvič v zgodovini popolnoma samostojno odločali o svojem gospodarskem razvoju. Gradnja avtocest je povzročila nov investicijski zagon, ki je prispeval k pozitivnim impulzom v gospodarstvu, pospešil dinamiko v gradbeništvu in imel pozitiven učinek v rasti zaposlenosti.

Izgradnja avtocest je močno vplivala tudi na skladen regionalni razvoj in enakomernejšo poselitev vseh tistih delov Slovenije, ki jim bo avtocestno omrežje omogočilo boljše povezovanje znotraj regij in med njimi. Izgradnja slovenskega avtocestnega križa je bila pot v neznanu. Načrti in želje, zastavljeni v začetku izvajanja avtocestnega programa, so bili sicer ambiciozni, vendar nerealno izvedljivi v načrtovanem času ter z omejenimi finančnimi in kadrovskimi resursi. Hkrati so se nenehno nadgrajevale prvotne konceptne rešitve z novimi spoznanji stroke in tehnologije ter zahtevami, ki so jih postavljale nova okoljska in socialna senzibilnost družbe in nove družbene potrebe. Zlasti zmanjševanje negativnih vplivov na okolje in vključevanje potreb lokalnih skupnosti sta zahtevala obširne raziskave in pretehtane odločitve, ki so težile h kar najbolj optimalnim rešitvam.

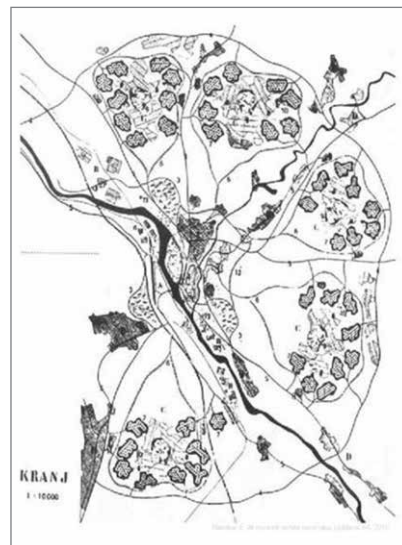
Hkrati ne smemo zanemariti tudi močnega Ravnikarjevega vpliva, neposredno ali prek njegovih študentov, ki je temeljil na življenjskem razumevanju slovenske urbane stvarnosti ter izhajal iz poznavanja navad in potreb prebivalstva. Prof. Edvard Ravnikar se je že konec 60. let zavzemal za policentrično poselitev Slovenije ob oblikovanju učinkovitega cestnega in železniškega omrežja in razumni rasti velikih mest (nedatiran tipkopis referata »Kratek oris modernega urbanizma v Sloveniji«). Ravnikar postavlja ob koncept razvoja velikih mest tudi zamisel o drobnejši in pametnejši poselitvi krajine, ki bi temeljila na zgodovinskem izročilu. Taka poselitev naj omogoča kakovostno življenje v stiku z naravo in pogojuje odgovorno skrbništvo do krajine. Ob sodobnih tehnikah omogoča visoko stopnjo absorpcije negativnih pojavov, ki jih sicer sprožajo velike urbane koncentracije.

Tako pravi: »Strah, da bi se naše življenje zato, ker bi ne postala naša mesta bistveno večja, razvijalo v kulturnem in družabnem smislu v provincialnih mejah, je nepotreben. Če je osnova take urbanistične organizacije odlična prometna tehnika, so dane vse možnosti, da se skupine malih naselij povezujejo v organizirano celoto, ki ima prednosti večjih mest, namreč večje izmenjave in stopnjevanja kulturnih in drugih enot.«

»Uskladiti to potrebo z možnostjo harmoničnega življenja v skupnosti, ki odgovarja človeškim merilom, bi morala biti končen cilj urbanizacije Slovenije. Ne mislim niti na romantiko, niti ne na nazadnjaško »vračanje k naravi« ampak na to, da damo takšne možnosti življenja v osnovnih enotah, da bodo napredne potrebe neposredno zadovoljene, večje pa v odgovarjajočih višjih enotah.«

»Stanovanjskemu bloku in dragim komunalnim napravam ter malo bučni prezentaciji stoji nasproti intimitna individualna hišica, kombinirana z visoko zmogljivo prometno tehniko. Razvijanje prometa ima najširši smisel, najboljše komunalne naprave pa samo lokalni. Preveč smo delali na bloku pod vplivom navidezne nujnosti bloka kot edine in najbolj ekonomične oblike gradnje stanovanj, premalo pa na individualni hiši, katere študij je bistven za razvoj moderne arhitekture. Ali bomo težko nalogo urejanja naselij reševali z največjo iznajdljivostjo za vsak primer posebej ali samo po normah, ki smo jih doslej osvojili? Od te odločitve je odvisna nadaljnja usoda urbanizma v Sloveniji. Za regionalni in urbanistični razvoj, kakršnega sem v kratkih besedah skiciral, ima LR Slovenija vse pogoje. Vsak košček v njej je tako lep, zdrav, z obiljem vode in zelenja, da bi se povsod moglo dobro živeti.« Spomnim se, kako je bil profesor očaran nad iznajdljivostjo in voljo ljudi, ki so takrat, v obdobju pospešene deagrarizacije, s skromnimi sredstvi in lastnim delom gradili nove domove v svojem kraju. Bil je prepričan, da bi lahko izkoristili njihov potencial ter ob podpori države in stroke razvili idealno obliko zelene urbanizacije in tako ohranili enakomerno poselitev celotne Slovenije. Pomemben delež k taki poselitvi sta prispevala razvoj motorizacije, sprva mopeda, pozneje majhnega avtomobila, in javnega prevoza ter seveda prej omenjeni koncept policentričnega prostorskega razvoja, ki je »pripeljal« ljudem nova delovna mesta v bližino njihovega doma na podeželju. Njegove zamisli so še kako aktualne v času interneta, ko lokacija ni več zelo pomembna in je mogoče delo na domu, ter v času razvoja inovativnih komunalnih tehnik in energetske samooskrbnih sistemov tudi za individualne enote.

V Ravnikarjevih stališčih zlahka najdemo idejne zamisli Franka Lloyda Wrighta, ki je že v 20. letih prejšnjega stoletja zasnoval koncept novega demokratičnega mesta, ki ga je poimenoval Broadacre City. Novo mesto, kot ga je predvidel Wright, bi izkoristilo sodobno tehnologijo in komunikacije za decentralizacijo oblike starega mesta in ustvarjanje novega okolja, ki bi omogočilo osebno rast vsakega posameznika. Mesto ni le ureditev cest, zgradb in prostorov, ampak družba v akciji. Mesto je proces, ne pa oblika. »Mesto bi moralo biti povsod in nikjer.« To je nov tip mesta, ki se preliva po krajini ter se spreminja glede na teren in potrebe posameznega prebivalca. Prepričan je bil, da ljudem zaradi razvoja tehnologije in novih prometnih in komunikacijskih sistemov ni več treba živeti v velikih klasičnih mestih. Nasprotno, ljudje bi morali živeti na prostem, na svetlobi in svežem zraku. Vsak človek naj bi imel vsaj hektar zemlje, na kateri bi prideloval svojo hrano. Koncept je temeljil na ambicioznem transportnem sistemu. Čez celotno mestno krajino se razpreda mreža širokih avtocest. Poskušal je zasnovati urbani sistem, v katerem bi ljudje lahko preživeli več časa s svojimi družinami. Lahko bi delali na domu in ne bi izgubljali toliko časa za dnevna potovanja. Namesto korporacijskega lastništva je Wright predlagal javno lastništvo nad komunalnimi storitvami za splošne potrebe ter hkrati individualno lastništvo majhnih bivalno, delovnih in proizvodnih enot (hibrid stanovanja, delovnega mesta in male »kmetije«). Zagovarjal je idejo, da bi bili ljudje z zemljo manj občutljivi za krizne okoliščine.

Slika 2: Edvard Ravnikar: skica urbanizacije Kranja, 1951

»Ravnikarjeva vizija« se je v Sloveniji deloma uresničila že pred osamosvojitvijo. Kljub kakovostnim usmeritvam na načrtovalski ravni pa je bila zaradi pomanjkanja načrtovanja in kakovostne strokovne podpore na izvedbenih ravneh manj uspešna. V socializmu je bila ljudem dana velika svoboda pri gradnji lastnega doma. Ne nazadnje jim je ustava zagotavljala to pravico. Ob ugodnih kreditih in permisivni prostorski politiki smo bili zato priča kaotični, nespametni poselitvi in slabi arhitekturi. Postopni »furlanizaciji« prostora, ko se je drobna urbanizacija nenadzorovano širila vzdolž mestnih vpadnic in avtocest globoko v mestno zaledje in podeželski prostor in ob tem izkoriščala javno dobro, akumulirano v javnih cestah. Komunalni opremljenosti manjših naselij in vasi je posledično sledila večja ekološka obremenjenost okolja. Že v socializmu smo bili soočeni z množico majhnih, pogosto družinskih podjetij, ki so poskušala uveljaviti svoje prostorske potrebe za bivanje in delo na svoji parceli. Pogosto s poraznimi posledicami za kakovost in podobo prostora. Vendar pa se je razpršena poselitev v kriznem poosamosvojitvenem obdobju izkazala kot nekaj pozitivnega. Morda je prav dejstvo, da je bila večina prebivalstva Slovenije tako ali drugače povezana z zemljo, omogočilo prebroditi poosamosvojitveno krizo brez večjih socialnih posledic. Od tod morda izvira pregovorna trdoživost in odpornost Slovenije na različne krize.

V letih po osamosvojitvi in po izgradnji slovenskega avtocestnega križa, ki je omogočil demokratičen pristop do večine lokacij na območju RS, se v arhitekturnih in urbanističnih krogih vse bolj uveljavlja ideja o Sloveniji kot velikem vrtnem mestu. Morda tudi na podlagi pozitivnih izkušenj iz obdobja osamosvajanja, ko je razpršena poseljenost Slovenije imela pomembno vlogo. Ob tem moramo upoštevati vpliv, ki ga ima vladna politika na urejenost in razvoj prostora. Tako so prav slovenske avtoceste maloštevilni element reda in koherentnosti v splošnem kaosu novejših urbane produkcije. Upirajo se entropiji stihijskih posegov v prostor in soustvarjajo podobo Slovenije kot na videz še vedno urejene dežele. So turistično ogledalo Slovenije. So turistična razglednica za tranzitnega turista in življenjski prostor za lokalno prebivalstvo, prostor, v katerem številni preživimo opazen del dneva. Kakovost slovenskega avtocestnega prostora pa ni naključna. Je posledica zavestne odločitve države, da nameni veliko pozornost vodenju in oblikovanju avtocest. Dobro prometno omrežje v obliki prometnega križa je vsaj do nedavnega zagotavljalo učinkovito delovanje slovenske urbane strukture kot funkcionalno in percepcijsko enotnega urbanega prostora, ki je sposoben generirati metropolitansko kulturo in tako enakovredno komunicirati z močnimi nadslovenskimi evropskimi središči.

Novonastalo slovensko »somestje« ima značaj fleksibilno organizirane strukture, ki se je sposobna prilagajati dinamiki nove stvarnosti ter absorbirati tudi obstoječe urbane strukture in izoblikovati nove vitalne celote. Na slovenski prometni križ, ki ga tvorijo avtocestne in železniške povezave, so navezani urbana središča, gospodarske cone in turistična območja, prek sekundarnih prometnih sistemov pa tudi periferne regije. V konceptu takega »vrtnega mesta« je bivanje na podeželju enakovredna lokacija za nastanek nove urbane kulture, kjer zaradi razvoja informatike fizična lokacija ni več tako pomembna ter se lahko oblikuje primerljiva izobrazbena, gospodarska in splošna družbena kultura na različnih točkah v različno strukturiranem fizičnem okolju. Ta koncept vodi v brisanje razlike med mestom in podeželjem, govorimo o pojavu nove urbane ali krajinske kompleksnosti, kjer se tudi v mestih postavlja načelo fleksibilnosti in mobilnosti pred merilom hierarhije in reda. Nastajajoča urbanokrajinska struktura ob oseh prometnega križa je torej dinamičen mozaik naravnih in ustvarjenih elementov in je vsakokrat obarvana izrazito ekološko. Na koncih krakov opisane urbane strukture, na njenem stiku z nacionalnimi mejami, se razvijajo območja mednacionalne kulturne in gospodarske pobude, ki so pomembne koncentracijske točke za ohranjanje

Slika 3: Frank Lloyd Wright: »Mesto je proces, ne pa oblika. Mesto bi moralo biti povsod in nikjer.« (Vir: internet 2)

Slika 4: Dobro prometno omrežje v obliki prometnega križa zagotavlja učinkovito delovanje slovenske urbane strukture kot funkcionalno in pojmovno enotnega prostora (vir: internet 3).

lokalne samobitnosti in identitete. Poleg tretje (in morda tudi četrte) razvojne osi bo v prihodnje v obmejnih območjih praznjenja s stimulativnimi pogoji in atraktivnimi dejavnostmi zagotoviti vsaj minimalno poseljenost in tako skleniti urbani obroč okoli nacionalnega prostora. V ta namen bo treba vzpostaviti tudi hitre radialne povezave, ki bodo omogočale povezave med posameznimi obmejnimi regijami in tudi povezave obmejnih območij praznjenja z AC-koridorji.

Če smo bili še pred kratkim prepričani, da postajajo nacionalne meje v Evropi antagonizem, stvar preteklosti, ki jo bomo presegli z vseevropskim povezovanjem, vidimo v trenutku vsesplošne krize in zapiranja meja zaradi virusa covid-19, da se evropske države vedejo drugače, kot bi se morale po dogovorjenih načelih solidarnosti. Zelo sebično skrbijo za svojo varnost in lastne koristi. Meje se zapirajo, lastni resursi se ščitijo. Ponovno bo treba razmisliti o najbolj črnogledih scenarijih, ki lahko doletijo našo državo. Mislim, da smo do zdaj vse premalo skrbeli za svojo ozemeljsko, ekonomsko, socialno in kulturno samobitnost, kar je, kot vidimo, pogoj, da lahko preživimo v kriznih časih. Morda se bo ponovno izkazala kot pravilna odločitev Slovenije za policentrični prostorski razvoj, ki je ohranil razpršeno poselitev podeželja, ob sočasno dobri oskrbi vseh lokalnih območij s kakovostno lokalno terciarno in celo kvartarno oskrbo in novimi delovnimi mesti v bližini doma.

Spodbudno je dejstvo, da se, čeprav po Eurostatovi statistiki živi na podeželju okoli 43 odstotkov Slovencev in na vmesnih območjih nadaljnjih 31 odstotkov, delovna mesta razporejajo vse enakomerneje tudi na podeželju. Na podeželju je le petina aktivnega prebivalstva zaposlena v svojem okolju, vendar je mogoče opaziti premik k bolj propulzivnim dejavnostim (selitev računalniških in storitvenih podjetij na popolnoma kmetijska območja). Hkrati je v zadnjem desetletju opazno povečano doseljevanje mladih družin zaradi želje po stiku z naravo in večje socialne varnosti. Morda bo v prihodnje smiselno pospešeno graditi na ideji kombiniranja različnih dejavnosti v okviru posameznega gospodinjstva s poudarkom na razvoju lastnih ohišnic. Podeželje bo postalo tako (če že ni) prostor najvišje bivalne kakovosti, prostor življenja v naravi, toda hkrati z vsemi ugodnostmi urbane kulture. Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami dosledno upoštevati pogoje, ki jih narekuje zahtevano omejevanje gibanja prebivalstva. Slovenci smo v nekaj dneh usvojili večino splošnega komuniciranja prek spleta. Šole, univerze,

delovna podjetja in vladne službe so prešle na oblike dela od doma in na domu, večja prostorska razpršenost proizvodnih dejavnosti (delo na domu, v dislociranih enotah itd.) je omogočila ohranitev vitalnih delovnih procesov v državi.

Kakor koli že se bo končala ta kriza, lahko pričakujemo, da bo prinesla tudi številne koristne izkušnje, ki bodo vplivale na prihodnje oblike življenja in dela ne le v Sloveniji, ampak globalno. Pandemija je sprožila nova eksistenčna in eksistencialna vprašanja ter nas prisilila k ponovnemu razmisleku o oblikovanju naših naselij in mest. Kriza je tudi priložnost, da kot stroka ponovno razmislimo o razmerju med urbanističnim oblikovanjem in javnim zdravjem, ne da bi se pri tem odrekli ideji o mestu kot urbanem in družbenem središču. V 21. stoletju smo že doživeli sars, mers, ebolo, ptičjo gripo, prašičjo gripo in zdaj covid-19. Če smo resnično vstopili v obdobje ponavljajočih se pandemij, se sprašujemo, kako bomo oblikovali mesta in naselja prihodnosti, da prostori teh ne bodo postali območja prepovedi, ampak varen javni prostor?

V pogojih pandemije in posledično zapiranja mestnih predelov v karantenska območja postaja življenje v mestih bolj lokalizirano. Odvisno je od neposrednega dostopa do vsakodnevnih dobrin. Ne samo hrane, ampak tudi rekreacije, kulture, javnega zdravstva, izobraževanja in dela. Morda bo treba mesta ponovno reorganizirati v manjše jedrske entitete, ki vsebujejo vse potrebne vire in vsebine, dostopne v radiju 20 minut hoje. Treba bo ohraniti ali ponovno vzpostaviti primarno in samozadostno oskrbo ne le v manjših naseljih, temveč tudi v mestnih četrtih. Z zapiranjem bančnih poslovalnic, manjših trgovin, knjižnic, vrtcev in šol izgubljajo kraji pomembne generatorje javnega življenja na lokalni ravni. Izgublja se neposredni stik med ljudmi, ki ga ne more nadomestiti sicer funkcionalno učinkovita medsebojna elektronska komunikacija. Izgublja se identiteta kraja. Razpršeni urbani vzorec se je izkazal za glavno prednost sredi pandemije, stopnja okužb je bila manjša od tiste v velikih mestih. Pandemija je spremenila svet pred našim pragom v novo divjino. Javni prostori so postali nevarna območja, ki učinkujejo kot »bife za gripo«. Svet se nam je skrčil na velikost naših domov. Oblika doma se spreminja. Dom postaja vsebinsko kompleksnejši in varnejši. Ob tem se odpira vprašanje zaprtih sistemov prezračevanja, ki vodijo do »sindroma bolne zgradbe«. Pandemija je spremenila naš način življenja. Zagotovo bo spremenila tudi arhitekturo. Pandemija je v središče pozornosti postavila potrebo po stanovanjski zasnovi, ki bo bolj humana – zlasti ko gre za večstanovanjske enote in večstanovanjske zgradbe. Navzkrižno prezračevanje, strešne terase, balkoni, dvorišča, vrtovi in drugi zunanji prostori, ki so veljali za prestižne dobrine, bi morali postati človekova pravica. Dolgotrajna osama ljudi v karanteni, brez človeških fizičnih stikov, sproža občutek anksioznosti. Ponovno bodo dobrodošli koncepti iz 60. in 70., ki so temeljili na ideji sošeske in manjših sosedskih skupnosti, v katerih je bila skrb za človeka pomembnejša kot dobiček kapitala. V takih skupnostih je mogoče ohraniti fizično vez med prebivalci tudi v obdobju karantene. Strjena ali gručasta zasnova omogoča ustvarjanje odprtih, poljavnih prostorov, namenjenih osebni stiku in socializaciji prebivalcev sosedstva. S tem se poveča njihova skrb za skupno urejanje neposrednega bivalnega okolja in podobo kraja. Poveča se sosedska pomoč in s tem večji občutek varnosti.

Urbana razpršenost je problem, vendar tudi priložnost. Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami učinkovito delovati tudi v omejenih pogojih gibanja prebivalstva. Morda bo dozorelo spoznanje, da bo mogoče z delom na domu razbremeniti že preobremenjen prometni sistem ter hkrati zmanjšati stroške in omogočiti ljudem več prostega časa za kulturo, šport in izobrazbo. Pri

Slika 5: Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami učinkovito delovati tudi v omejenih pogojih gibanja prebivalstva (vir: internet 4).

Slika 6: Kako bomo oblikovali mesta in naselja prihodnosti, da prostori teh ne bodo postali območja prepovedi, ampak varen javni prostor (foto: Miran Kambič, fotomontaža: Peter Gabrijelčič)?

Slika 7: Urbanistični koncepti iz 60. in 70. temeljijo na ideji soseske in manjših sosedskih skupnosti, v katerih je bila skrb za človeka pomembnejša kot dobiček kapitala (vir: internet 5).

številnih opravilih že danes ni več potrebe po fizičnem združevanju ljudi ob delu, zato ostaja želja po druženju le še kulturna potreba, del katere je tudi kultura prostora in arhitekture. In potrošnja kulture je lahko brezmejna. Je energetske vzdržna in brez velikih stranskih učinkov na okolje. Tudi zaradi prisotnosti in podpore stroke. Današnji množični beg meščanov v počitniške domove na podeželju in povečano povpraševanje po nepremičninah v širšem obrobju mest, od koder uspešno poslujejo na daljavo, je morda napoved nove oblike dejavnostne in poselitvene slike Slovenije in delovanja družbe kot celote. Pandemija bo vsekakor vplivala na spremembo temeljnih vrednot v današnjih neoliberalnih družbah. Ponovno se bo vzpostavila potreba po bolj socialni državi, ki mora zadovoljiti in poskrbeti za potrebe prebivalcev tudi na primarni ravni. Med njimi je potreba po splošni kulturi, del katere sta tudi kultura prostora in arhitektura. In potrošnja kulture je lahko brezmejna. Je energetske vzdržna in brez velikih stranskih učinkov na okolje. Tudi zaradi prisotnosti in podpore stroke.

.....
 Peter Gabrijelčič, zaslužni profesor
 E-pošta: peter.gabrijelcic@fa.uni-lj.si

Viri

Internet 1: <https://time.com/5838751/globalization-coronavirus>.

Internet 2: <https://www.mydstudio.com/blog/frank-lloyd-wrights-broadacre-city.html>.

Internet 3: <https://www.mladina.si/116279/zasebne-avtoceste>.

Internet 4: <https://www.smallrevolution.com/work-at-home-proofreading-jobs>.

Internet 5: <https://www.revelstokereview.com/news/countering-the-doubts-about-cohousing-lifestyle>.

Kaliopa DIMITROVSKA ANDREWS

Podoba mesta skozi čas in perspektive

Prispevek obravnava pomen podobe mesta v zgodovini razvoja teorije in prakse urbanizma. Podaja strnjen pregled pomembnih elementov in njihovih odnosov in povezave z značilnimi paradigmi načrtovanja. V prvem delu obravnava osnovne strukturne elemente podobe mesta, kot jih določajo različni teoretiki, in njihovo preobrazbo v posameznih obdobjih historičnega razvoja mesta. Urbanističnooblikovalska načela kakovosti urbanega prostora s poudarkom na načelih trajnostnega razvoja so povzeta v drugem delu. V tretjem delu so predstavljeni futuristični prikazi mest in njihova podobnost

z že znanimi koncepti zasnove in oblikovanja mest in mestnih struktur. V sklepnem delu prispevek poskuša odgovoriti na vprašanji *Kako ustvariti mesta, ki bodo estetska, socialno in kulturno raznolika ter obenem okoljsko in ekonomsko trajnostna?* in *Kako do boljše podobe slovenskih mest?*

Ključne besede: podoba mesta, strukturni elementi mestne podobe, urbanističnooblikovalska načela, idealna mesta, nova mesta

1 Uvod

V zgodovinskih mestih Evrope lahko zelo nazorno razberemo podobo mesta, značilno za posamezna zgodovinska obdobja gradnje od antike do mesta moderne, postmoderne in trajnostnega razvoja. Pregled zgodovine urbanizma kaže tudi zelo bogat nabor utopističnih idej in teorij o tem, kako naj bo mesto organizirano, zasnovano in oblikovano – od »idealnih«,

»vrtnih«, »vertikalnih« do »kompaktnih«, »ekoloških«, »pametnih«, digitalnih« in »odpornih mest« (ang. *resilient cities*). Nekatere utopije in paradigme načrtovanja so se skozi stoletja celo uspešno uresničevale v tako imenovanih novih mestih.

Slika 1: Podoba mesta: potpuri (vir: lastni arhiv, internet 1)

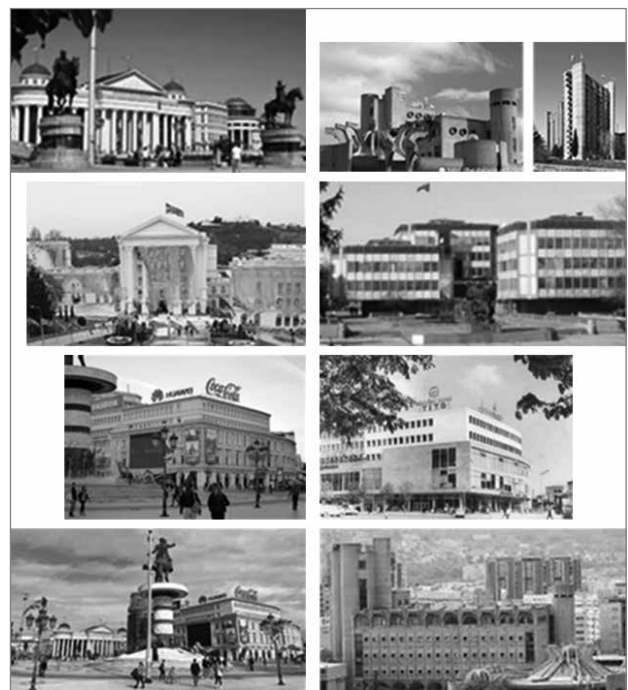

Slika 2: Nova mesta: Brazilija (vir: lastni arhiv)

Eden od najambicioznejših primerov v 20. stoletju je gotovo Brazilija, ki ponazarja uspešno kombinacijo političnih, ekonomskih, družbenih in simbolnih vrednot moderne. Njena izvedba je tako rekoč zasluga samo enega človeka, vizionarja Juscelina Kubitschka (Gosling in Maitland, 1984: 22) in ustvarjalne skupine avtorjev/projektantov – urbanista Lucia Costa, arhitekta Oscarja Nirmayerja in krajinskega arhitekta Roberta Burla Marxa.

Pogosto so podobe mest simboli demokracije ali moči vladajočega režima in se pojavljajo v različnih zgodovinskih obdobjih. Klasicistično podobo agore ali foruma v antiki kot »arhitekturo demokracije« srečamo tudi v 30. letih 20. stoletja v času vladavine Hitlerja in Stalina (Jencks, 1987). Navezanost monumentalne (klasicistične) podobe mest s totalitarnimi režimi je značilna tudi za Bukarešto, v času vladavine Ceausescuja v 80. letih in še pozneje v primeru projekta Skopje 2014. Osrednje območje Skopja, ki je po rekonstrukciji po uničujočem potresu (leta 1963) pridobilo podobo mesta, značilno za brutalizem (urbanistični načrt Kenzo Tange), se je čez 50 let preoblikovalo v neprepoznavno, klasicistično podobo t. i. barok (op. prej eklekticizem), ki ni bil nikoli prisoten v zgodovinskem razvoju mesta. To, da so se pročelja objektov in javni odprti prostori mest preoblikovali v skladu z modnimi slogi arhitekture, poznamo iz zgodovine, predvsem v renesansi in baroku. V primeru Skopja, ko mesto dobiva vse bolj »starinsko podobo«, se postavlja vprašanje, ali gre za urbano prenovu ali za nacionalni kič. Strokovnjaki se seveda zgražajo, laična javnost in turisti pa so navdušeni nad novo podobo mesta, ki velja za balkanski Las Vegas.

Klasicizem, sicer značilen za 18. in 19. stoletje, se ob koncu 20. stoletja ponovno vrača v oblikovanju mesta. Klasicistično podobo mesta najdemo tudi v novejših paradigmah načrto-

Slika 3: Podoba mesta: Skopje leta 2014 (levo) in leta 1960 (desno) (vir: lastni arhiv, internet 2)

vanja, kot sta postmoderna in novi urbanizem. V zadnjih desetletjih pa se mesta preoblikujejo v skladu z načeli trajnosti, nastajajo tudi prve t. i. trajnostne skupnosti, kot je Kronsberg v Hannoveru. Okoljska združljivost in kompaktna skupnost sta osnovni izhodišči načrtovanja tega naselja, ki upošteva ekološka, urbanističnooblikovalska in socialno-ekonomska načela trajnosti.

Paradigme načrtovanja in oblikovanja mesta so se skozi stotletja trudile poiskati prostorsko in družbeno organizacijo, ki bi omogočala idealno obliko fizičnih struktur mesta in obenem

Slika 4: Model trajnostne skupnosti: Kronsberg, Hannover (vir; lastni arhiv, internet 3)

zagotavljala razvoj idealne družbe. S tega vidika so teorije oblikovanja mesta iskale navdih v (a) idealizaciji preteklosti oz. proučevanju zgodovinskih modelov, (b) v idealizaciji prihodnosti v utopističnih modelih in (c) v proučevanju sedanjosti ter z razvojem pristopov, ki izhajajo iz umetnosti in znanosti (Gosling in Maitland, 1984). Tako lahko danes v sodobni urbanistični praksi najdemo veliko različnih pristopov, ki neposredno ali posredno vplivajo na oblikovanje podobe mesta, npr. urbanističnozgodovinski, psihološko-percepcijski, behavioristični, urbanomorfološki, kulturološki, razvojni, ekološki pristop. Ti pristopi določajo tudi strukturne elemente mestne podobe in urbanističnooblikovalska načela kakovosti urbanega prostora.

V prvem delu članka so predstavljeni osnovni strukturni elementi mestne podobe in njihova uporaba v načrtovalski praksi, v drugem delu so povzeta urbanističnooblikovalska načela kakovosti urbanega prostora, kot so jih opredelili posamezni avtorji, v tretjem delu pa so predstavljeni futuristični prikazi mest in njihova podobnost z že znanimi koncepti zasnove in oblikovanja mest in mestnih struktur. V sklepnem delu je naveden nabor izhodišč in načel načrtovanja in oblikovanja poselitve/urbanizacije, ki bodo prispevala k boljši podobi mest ob zagotavljanju okoljske in ekonomske trajnosti.

2 Podoba mesta v urbanističnooblikovalski teoriji in praksi

Pregled znanstvene debate o podobi mesta izpostavlja dva pomembna sklopa raziskovanja – osnovne strukturne elemente mestne podobe in osnovne estetske kakovosti podobe mesta (Dimitrovska Andrews, 2011):

1. Proučevanje osnovnih strukturnih elementov mestne podobe, kot jih določajo različni teoretiki, je izjemno pomembno za sodobne pristope pri načrtovanju »razvoja mest navznoter« (npr. revitalizacija, reurbanizacija). Tako npr. mentalna podoba mesta po Lynchu (1961) vsebuje pet elementov (poti, robovi, vozlišča, kvarti, znamenja). Košir (1993) govori o petih prostorskih prvinah urbanistične strukture (lega, obod, komunikacijsko omrežje, anonimno tkivo in unikatna arhitektura). Več avtorjev opredeljuje fizične strukture, ki omogočajo zaznavo mesta, kot tematske (karakteristična območja

mesta) in netematske (zaznavni in orientacijski sistem mesta).

2. Osnovne estetske kakovosti podobe mesta so opredeljene kot *enotnost*, *raznolikost*, *kompleksnost*, *razumljivost*, *dominantnost*, *zaprtost/odprtost*, *eksponiranost*, *skrivnost*, *presenečenje*. Te opredelitve so posamezni avtorji povzeli in nadgradili v t. i. urbanističnooblikovalskih načelih kakovosti urbanega prostora.

Pregled načrtovalskih dokumentov (Dimitrovska Andrews, 2011) kaže, da načrtovalska določila varovanja in razvoja podobe mesta obravnavajo predvsem krajevno identiteto, tlorisno strukturo in značilno silhueto mesta ter pomembne vedute na naravne in grajene prostorske dominante.

Za pravilno razumevanje mestnega tlorisa kot osnove za njegovo nadaljnje transformiranje je treba poznati značilnosti posameznih tipov zazidav, njihovo zgodovinsko ozadje in lokalno interpretacijo ter način njihovega povezovanja v enotni mestni organizem. S tega stališča so fizične strukture, ki omogočajo zaznavo mesta, kot sem že omenila, tematske (ponavljajoči se urbani vzorci ali karakteristična območja mesta) in netematske (osnovni povezovalni, zaznavni in orientacijski sistem mesta). Te se vežejo tudi na tri osnovne teorije urbanističnega oblikovanja (Trancik, 1986). Prve, tematske, strukture so predstavljene v teoriji polno-prazno (ang. *figure ground*), druge, netematske, pa združujejo teorijo povezovanja in teorijo lokacije.

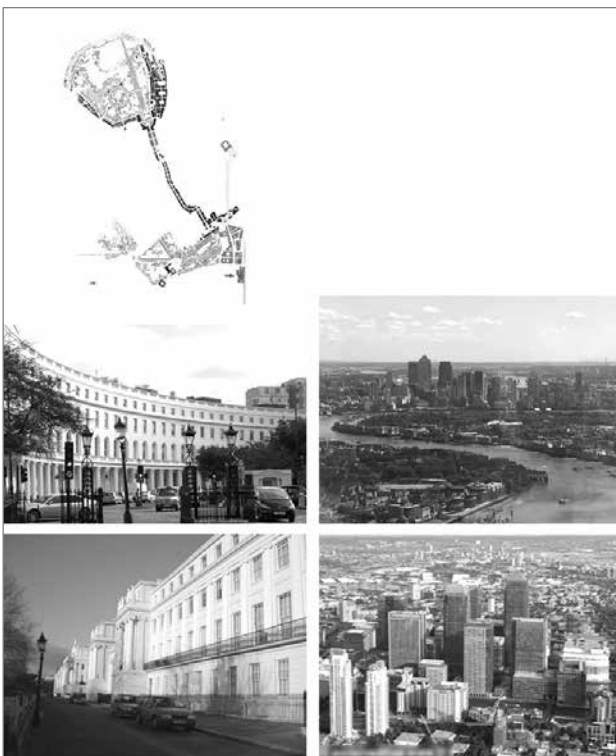
Tematske strukture tvorijo ponavljajoči se vzorci grajenih in odprtih prostorov s skupnimi homogenimi značilnostmi, kot so urbani bloki v ortogonalni mreži, svobodno oblikovani bloki rastočega mesta ali načrtovane organske strukture. V urbanomorfoloških analizah so to »karakteristična območja mesta«, ki dajejo mestu identiteto in hkrati razkrivajo tudi njegov zgodovinski razvoj. Določena so na podlagi meril, kot so zgodovinsko obdobje gradnje, funkcija, parcelacija in zazidalni sistem. Pomembno merilo pri določanju karakterističnih mestnih območij je tudi gradnja v sklopu enotnega planskega dokumenta (Dimitrovska Andrews idr., 2007), ki praviloma zagotavlja, da je območje zaključena urbanistično-arhitekturna kompozicija/celota. Karakteristična mestna območja se določajo tudi na osnovi etične strukture prebivalcev (na primer kitajska četrt). Najlažje jih je razbrati v predstavitvi polno-prazno. Najznačilnejši primer je Nolijev načrt Rima 1748.

Slika 5: Urbanomorfološki pristop: teorija in praksa, primer Rima (vir: Bacon, 1967; Trancik, 1986; lastni arhiv)

Slika 6: Urbanomorfološki pristop: teorija in praksa, primer Pariza (lastni vir, internet 4)

Slika 7: London: Regent Park (levo) in Docklands (desno) (vir: Bacon, 1967; lastni arhiv)

Netematske strukture mesta, ki so fizično okostje tega, oblikujejo osnovni zaznavni in orientacijski sistem mesta – »monumentalni prostor« – in so izjemno pomembne za razumevanje mestne organizacije kot celote. Zato je priporočljivo, da so pri urbanističnem načrtovanju in oblikovanju konceptualno zasnovane kot sistem, sestavljen iz vozlišč dejavnosti, specializiranih območij in povezav, ki prekrivajo celotno območje mesta. Z dograjevanjem ogrodja netematskih struktur mesta, na katero se potem navežejo nova območja izgradnje, se praviloma dosežejo berljivost, identiteta in kontekst v razvoju in rasti mesta (Dimitrovska, 1989, ter Cerar idr., 2002, v Dimitrovska Andrews, 2011).

Uspešna uporaba netematskih struktur (teorije povezovanja in teorije lokacije) je načrt Sixtusa V. (16. stoletje), ki je lokacije sakralnih objektov povezal med seboj ter tako izboljšal dostopnost in berljivost fizične strukture Rima. Ta načrt reurbanizacije mesta je obenem izjemen primer rafinirane estetike urbane vedute, ki je bila uporabljena na več načinov. Med najpomembnejšimi je vsekakor postavitve obeliska kot označevalca prostora ali uporaba obstoječih spomenikov, kot je Kolosej, za zaključek dolgih pogledov.

Podoben pristop najdemo tudi v Hausmanovem načrtu reurbanizacije Pariza tri stoletja pozneje, kjer imajo prostostoječe postavljeni objekti, kot so slavoloki, komemorativni stebri, spomeniki ipd., dvojni namen: da poudarijo veduto in obenem

Preglednica 1: Urbanističnooblikovalska načela

Lynch (1981)	Bently idr. (1985)	Tibbalds (1990)	Frey (1999)	Evans idr. (2001)
dostop	prehodnost	upoštevanje konteksta		prehodnost
vitalnost	različnost	mešana raba	mešana raba, primerna gostota, da podpira organizacijo dejavnosti	različnost, vitalnost
pomen prostora	berljivost	berljivo okolje, humano merilo	pomen prostora, občutek centralnosti, slikovitost	berljivost, prepoznavnost
ustreznost	prilagodljivost	trajnost, prilagodljivost	prilagodljivost	prilagodljivost
obvladovanje	vidna primernost, vidna pestrost	kompleksnost, igrivost, vidno zadovoljstvo		
			zeleno okolje – javno/zasebno	biotska raznovrstnost
		spodbujanje hoje	javni promet, zmanjševanje volumna prometa	ohranjanje virov
			zmanjševanje onesnaževanja in hrupa	osvoboditev od onesnaževanja
	personalizacija	spodbujati participacijo skupnosti/javnosti	lokalna avtonomija, samozadostnost	

Vir: Dimitrovska Andrews, 2011

utrdijo prostor pravilno oblikovanega trga. Stoletje pozneje v istem kontekstu je bil v novem pariškem poslovnem središču La Defense postavljen slavolok La Grande Arche kot »point de vue«, objekt, ki zaključuje poglede pariške 10-kilometrski zgodovinske osi (Axis historique).

Morfološki pristop analize tematskih in netematskih struktur je bil uspešno uporabljen pri pripravi generalnega urbanističnega plana Titograda (danes Podgorica) za obdobje 1980–2000 in Občinskega prostorskega načrta mesta Ljubljane za obdobje 2000–2020.

Odnos oz. še bolj ravnovesje tematskih in netematskih struktur ali anonimnega tkiva in unikatne arhitekture po Koširju (1993) je izjemno pomembno za doseganje identitete mesta in posameznih mestnih predelov. Če so tematske strukture zastopane prepogosto, če se vzorec urbane zazidave anonimnega tkiva neskončno ponavlja, postaja urbano okolje monotono (npr. primestna naselja individualnih hiš ali večje stanovanjske soseske z enako tipologijo objektov). In nasprotno, če je prepogosto zastopana netematska struktura ali unikatna arhitektura, postaja urbano okolje kaotično (npr. poslovno-trgovska območja). To najbolje ponazarja izjava Youngsona: »Nekaj dobrih hiš ne bo oblikovalo lepe ulice ali lepega mesta, tako kot nekaj slabih hiš ne bo uničilo vsega. Londonski Docklands so primer popolne urbanističnooblikovalske polomije kljub visoki arhitekturni vrednosti posameznih objektov. Povprečni kot arhitektura, Nasheva pročelja s štukaturami in kolonade

ob Regent Parku v Londonu, so še vedno občudovani kot eden najboljših primerov načrtno oblikovane urbane scene.« (Youngson, 1990: 69)

3 Urbanističnooblikovalske načela kakovosti urbanega prostora

Lyncheva urbanističnooblikovalska načela so povzeli in dopolnili v številnih urbanističnooblikovalskih pristopih urejanja mesta. Kot najpogosteje uporabljena merila tako pri raziskovalnem delu kot v vsakdanji načrtovalski praksi se navajajo: dostopnost, različnost (vitalnost, primernost za bivanje – ang. *livability*), berljivost, prilagodljivost, vidna primernost in vidni interes (vidno bogastvo, pestrost). Tudi novejša primerjalna raziskava urbanističnooblikovalskih načel kažejo na prevlado Lynchevih predlogov z nadgradnjami v smeri »načel oz. meril trajnostnega oblikovanja« (Carmona idr., 2005). Ta vključujejo še načela, ki se nanašajo na učinkovitost rabe energetskih in drugih virov, varovanje biotske raznovrstnosti, zmanjšanje onesnaževanja okolja, uvajanje trajnostne mobilnosti ipd.

Raziskava o uporabi načel trajnosti v načrtovalski praksi oz. v treh pristopih udejanjenja trajnostnega razvoja, ki so najbolj razširjeni v ZDA: novi urbanizem, pametna rast in ekološko mesto (Jepson in Edwards, 2010), je pokazala:

1. Vsi trije pristopi vsebujejo načelo *prostorska integracija delovnih mest in prometa/transporta, mešana raba, pešdostop in kolesarski dostop do dela in rekreacije*.

Slika 8: Zasnova mest: Atlantida (levo), vrtno mesto (na sredini) in futuristično krožno mesto (desno) (vir: Fabjan, 2018; Fresco, 2011)

Slika 9: Unite d'Habitation (prva slika z leve) in Dragonfly (druga slika z leve); večstanovanjski objekt, Tokio (druga slika z desne) in futuristični večstanovanjski modularni objekt (druga slika z desne) (vir: Fabjan, 2018, Fresco, 2011, lastni arhiv)

2. Novi urbanizem in pametna rast vsebujeta še načelo *večje gostote stanovanjskih območij*, pametna rast in ekološko mesto pa še načelo *intermodalna transportna povezava*.
3. Druga načela so odvisna od posebnosti pristopa, npr. novi urbanizem daje prednost urbanističnooblikovalskim načelom, kot so *podoba prostora (identiteta povečuje pripadnost prostoru)*, *oblikovanje javnih prostorov (spodbujanje družabnih srečanj)*, *raznoverstnost stanovanj (slog, tipologija, lastništvo)*; ekološko mesto daje prednost ekološkim načelom, kot so *uporaba lokalnih produktov, čisti in obnovljivi energetski viri, zaščita naravne in biološke raznoverstnosti ter energetsko in gradbeno učinkovite zgradbe*; pametna rast pa daje prednost socioekonomskim načelom, npr. *ravnovesje stanovanj in delovnih mest, dostop do stanovanja za vse ekonomsko-socialne skupine itd.*

Lehmann (2010) opredeljuje 15 načel »zelenega urbanizma«, in sicer podnebje in kontekst; obnovljivi viri energije brez emisij; zaprt ekosistem brez odpadkov; kakovostna voda in upravljanje voda; urbana krajina in biotska raznoverstnost; trajnostna mobilnost in kakovosten JPP; regionalni materiali in montažni sistemi; zgostitev/okrepitev obstoječih območij; zelene zgradbe in soseske; cenovno dostopna stanovanja, mešana raba; lokalna prehrana, kratke oskrbovalne verige; kulturna identiteta, varno in zdravo mesto; upravljanje, vodenje, primeri dobre prakse; izobraževanje in usposabljanje; trajnostne strategije za razvoj mesta.

Pregled literature kaže zelo široko uporabo pojma »trajnost«, tako da obstaja nevarnost, da se banalizira in ne pomeni ničesar več. Tudi obseg načel in usmeritev, ki jih določajo posamezni pristopi trajnosti, je zelo obširen, zato morajo mesta v prostorskih strategijah razvoja skrbno zožiti izbor trajnostnih načel in usmeritev, ki so najprimernejši in jih bodo sposobni izvesti.

4 Bo podoba mest prihodnosti déjà vu?

Kje bodo teorije oblikovanja mesta prihodnosti iskale navdih? Bodo to zgodovinski modeli?

Primerjava zasnove Atlantide, vrtnega mesta in futurističnega krožnega mesta kaže veliko podobnosti: samozadostnost, mesta so obkrožena s kmetijskimi površinami, radiocentrični model zazidave, pasovi stanovanjskih objektov v zelenju in javni programi v osrednjem delu (Fabjan, 2018; Trancik, 1986; Fresco, 2011). V Atlantidi je to Pozejdonov tempelj, v Howardovem vrtnem mestu je to mestni trg z zgradbami osrednjih dejavnosti, obkrožen s pasom mestnega parka, v Frescovem futurističnem mestu pa je osrednji objekt kupola s kibernetičnim in komunikacijskim središčem ter osrednjimi dejavnostmi, povezan z objekti v obliki manjših kupol, ki so namenjeni kongresnemu centru ter programom za znanost, umetnost, glasbo, raziskave, razstave in zabavo.

Slika 10: Prisetnost preteklosti v urbani sceni danes: Berlin (levo) in Ljubljana (desno) (vir: lastni arhiv)

Slika 11: Prisetnost preteklosti v urbani sceni danes in v prihodnosti (lastni arhiv; Fabjan, 2018)

Razlika v programski zasnovi Corbusierovega marsejskega stanovanjskega bloka, zgrajenega leta 1952 (Jencks, 1973), in futurističnega samooskrbovalnega projekta Dragonfly (Fabjan, 2018) je le v tem, da je v zadnjem ob stanovanjih, trgovinah, rekreaciji in varstvu otrok predvidena še predelava hrane. Če primerjamo zasnovo večstanovanjskega objekta v Tokiu (japonski metabolizem) in futurističnega večstanovanjskega modularnega objekta (Fresco, 2011) med njima skoraj ni razlik (glej sliko 9).

Vidna prisotnost preteklosti v urbani sceni je pomemben element estetike urbanega okolja. Nazorno je izražena v oblikovanju atrija Sony Centra v Berlinu, v katerem je kot osrednja skulptura oz. instalacija postavljen »cesarski salon« nekdanjega hotela Esplanade, ki je bil nekoč pomembno znamenje tega dela mesta. Podobno je prof. Ravnikar v zasnovi pročelja objekta ob Slovenski cesti (nekdanji Cardo Maximum) z okroglim erkerjem simbolično ponazoril ostanke poznoantične stavbe – rotunde, ki so jo odkrili na tej lokaciji (Dimitrovska Andrews, 2011).

Manj posrečena primera vidne prisotnosti preteklosti v urbani sceni sta primera varovanja kulturne dediščine na sliki 11. V primeru iz Londona je ohranjeno samo ulično pročelje objekta kot del pročelja novega objekta. V primeru iz Kobeja na Japonskem je poznohistorična palača nadgrajena z enajstimi nadstropji. Kaže, da bosta ta pristopa prenove objektov uporabljena tudi v mestih prihodnosti. V primeru Pariza predvidene strukture nadgradnje (ozelenjeni stožci) spominjajo na babilonski stolp in Semiramidine vrtove (5. stoletje pr. n. št.).

5 Sklep

Kako ustvariti mesta, ki bodo estetska, socialno in kulturno raznolika ter obenem okoljsko in ekonomsko trajnostna, in kako do boljše podobe slovenskih mest?

Znanstveniki in strokovnjaki poskušajo povezovati koncepte trajnostnega razvoja mest, inovativne pristope oblikovanja in strategije urbanega razvoja z novo realnostjo omejenih virov, kar se že kaže v številnih uspešnih primerih iz načrtovalske

prakse, t. i. primerih dobre urbanistične prakse. Mesta bodo morala razviti posebne pristope in strategije, ki bodo upoštevali načela trajnostnega/zelenega urbanizma in bodo prilagojeni podnebnim pogojem in kontekstu prostora ter tudi razpoložljivi tehnologiji, družbenim razmeram in demografskim spremembam, prestrukturiranju ekonomije, investitorskim programom ter različnim potrebam in pričakovanjem deležnikov.

Če pa govorimo o boljši podobi slovenskih mest, moramo ponovno premisliti o načinu oblikovanja, gradnje in upravljanja poselitve v danem kontekstu, upoštevajoč okoljske omejitve in priložnosti. Predvsem bo nujno omejiti procese suburbanizacije, obstoječa območja pa preoblikovati v bolj trajnostne skupnosti s podobo ruralne in/ali urbane arkade. Pri preobrazbi razvrednotenih območij v mestih bo treba poiskati najustreznejše modele trajnosti, upoštevajoč kontekst prostora in pomen lokacije za razvoj podobe mesta.

Oblikovanje mesta in mestnih območij ostaja nadvse kompleksna naloga. Predvsem ne smemo pozabiti:

- Slovenska mesta in naselja so tudi del regionalne in globalne konkurenčnosti, zato morajo veljati za privlačna in ustvarjalna ter s tem biti kraji za varno naložbo, ki imajo jasno vizijo in uresničljivo strategijo razvoja.
- Podoba mesta temelji na usklajenem načrtovanju arhitekture, načrtovanju mesta/regije in varovanja okolja v širšem kontekstu. Pri tem arhitektura praviloma obravnava fizične oblike in zasebni interes, pri načrtovanju mesta/regije in varovanju okolja pa gre za kompleksnejšo problematiko, prostorsko in družbeno organizacijo, ki bo zagotavljala uresničitev družbeno-gospodarskega razvoja in ščitila javni interes. Zato je nujno konstruktivno in sinergijsko delovanje vseh deležnikov, vključno z javnostjo. Visoko kakovost urbanega prostora in bivalnega okolja bo lažje doseči, če bodo vsi sodelujoči estetsko in okoljsko izobraženi.

Slogan »*Lepota je nuja – prihodnost je zelena!*« (Lehmann, 2010: 776) najverjetneje še najbolje ponazori, kaj je perspektiva razvoja podobe mesta, predvsem to, da poleg uveljavljanja trajnostnega razvoja ostaja estetika urbanega prostora »nuja« oz. temelj načrtovanja in oblikovanja mesta.

.....
Izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews
Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Ljubljana
E-pošta: Kaliopa.Dimitrovska-Andrews@epf.nova-uni.si

Viri in literatura

- Bacon, E. N. (1967): Design of cities. New York, The Viking Press, Inc.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., in Tiesdell, S. (ur) (2005): Public places – urban spaces: the dimensions of urban design. Oxford, Architectural press.
- Dimitrovska Andrews, K., Mihelič, B., in Stanič, I. (2007): The post-socialist urban restructuring of Ljubljana: strengthening identity. V: Stanilov, K. (ur.) The post-socialist city: urban form and space transformations in Central and Eastern Europe after socialism, str. 427–445. Dordrecht, Springer.
- Dimitrovska Andrews, K. (2011): Orodja za usmerjanje in nadzor urbanih oblik. Ljubljana, Zbirka Urbani izziv – publikacije, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Duany, A., in Plater-Zyberk, E. (1991): Towns and town-making principles. New York, Rizzoli International Publications Inc.
- Fabjan, S. (2018): Utopija in realnost idealnega mesta skozi zgodovino. Doktorska disertacija. Ljubljana, Nova Univerza, Fakulteta za družbene in evropske študije.
- Fresco, J. (2011): Designing the future (eBook), Kindle Edition.
- Gosling, D., in Maitland, B. (1984): Concepts of urban design. London, Academy editions.
- Internet 1: <https://moscow.touristgems.com/attractions/11566-moscow-international-business-center> (Stock Photo – Warsaw, Poland – March 13, 2014. A general view of business center in downtown Warsaw).
- Internet 2: https://www.macedonia-timeless.com/eng/cities_and_regions/cities/skopje.
- Internet 3: www.hannover.de (A model for sustainable urban development Hannover-Kronsberg).
- Internet 4: Stock photo, Picture and Royalty Free Image, image 34871959.
- Jencks, C., in Valentine, M. (1987): The architecture of democracy, the hidden tradition. Architectural Design, 57(9–10), str. 9–25.
- Jencks, C. (1973): Le Corbusier and the tragic view of architecture. London, Penguin Books.
- Jepson Jr, E. J., in Edwards, M. M. (2010): How possible is sustainable urban development? An analysis of planners' perceptions about new urbanism, smart growth and the ecological city. Planning Practice and Research Practice & Research, 25(4), str. 417–437.
- Košir, F. (1993): Zamisel mesta. Ljubljana, Slovenska matica v Ljubljani.
- Krier, L. (1984): Houses, palaces, cities. London, Architectural Design.
- Lehmann, S. (2010): The Principles of green urbanism, transforming the city for sustainability. London, Earthscan.
- Trancik, R. (1986): Finding lost space theories of urban design. New York, Van Nostrand Reinhold Company.
- Youngson, A. J. (1990): Urban development and the royal fine art commissions. Edinburgh, University Press.

Barbara MUŠIČ
Matej NIKŠIČ
Bogdana DRAŽIČ
Katja REPIČ VOGELNIK
Jana KOZAMERNIK
Simon KOBLAR
Boštjan COTIČ

Urbanistična zasnova kot orodje za oblikovanje podobe naselij

Prispevek obravnava vlogo urbanistične zasnove kot osnovnega orodja, ki je lahko v pomoč pri oblikovanju podobe naselij. Urbanistična zasnova se zaradi svoje vloge ponovno uvršča med nabor obveznih strokovnih podlag v procesu izdelave prostorskih aktov tako na regionalni ravni kot lokalni. S posameznimi temi, ki so predmet urbanistične zasnove, so predstavljeni usmeritve in priporočila, ki lahko prispevajo k oblikovanju podobe naselja kot celote in njegovih sestavnih delov. Priporočila za izdelavo urbanistične zasnove vključujejo uvodni del, ki je namenjen opredelitvi vloge, namena, ciljev in

izhodišč za izdelavo urbanistične zasnove, in metodologijo priprave urbanistične zasnove oz. vsebinski del, v sklopu katerega so podrobneje opisani priporočila in usmeritve za pripravo predlaganih vsebin urbanistične zasnove. Vsebine urbanistične zasnove so predstavljene na primeru Škofje Loke.

Ključne besede: urbanistična zasnova, podoba naselij, Škofja Loka, strokovna podlaga, Zakon o urejanju prostora

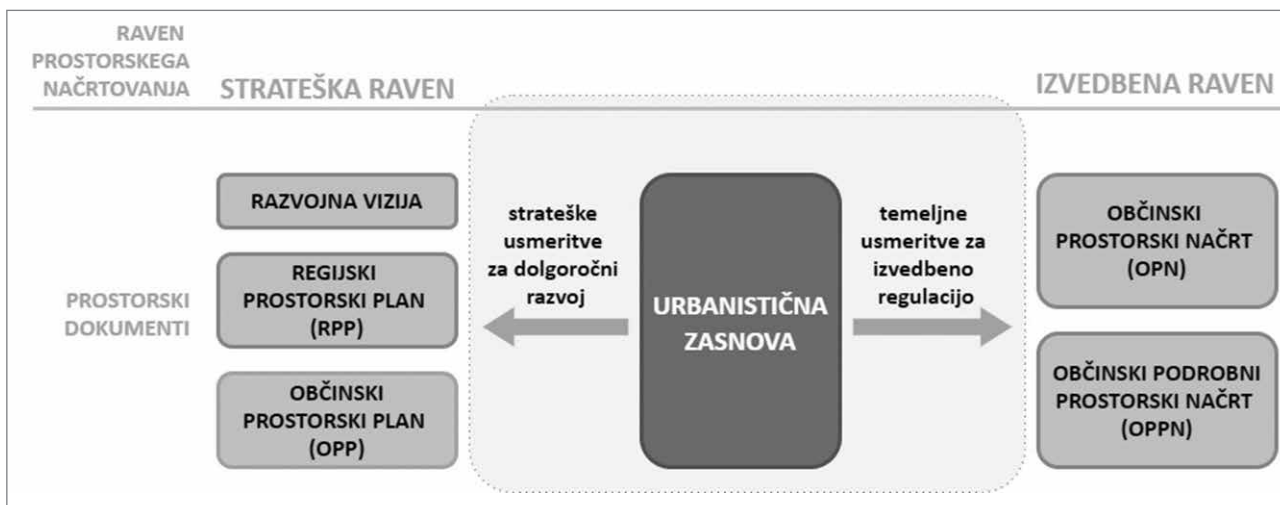
1 Uvod

1.1 Vloga, namen in izhodišča za izdelavo urbanistične zasnove

Zakon o urejanju prostora (v nadaljevanju: ZUreP-2; Uradni list RS, št. 61/17) urbanistične zasnove (v nadaljevanju: UZ) zaradi pomembne vloge v procesu načrtovanja ponovno uvršča v sklop obveznih strokovnih podlag za lokalno in regionalno raven. V ta namen so se pripravile usmeritve in priporočila, ki bodo lahko v pomoč pri izdelavi prostorskega dokumenta UZ naselij.

UZ je enovit prostorski dokument, ki naselje obravnava celovito z vseh razvojno pomembnih vidikov in na tej osnovi navede temeljne usmeritve za dolgoročni prostorski razvoj naselja ter usmeritve za urbanistično urejanje in izvedbeno regulacijo prostora. Obravnava prostorski vidik družbeno-gospodarske vizije in strategije razvoja mest in drugih razvojno pomembnih

naselij. Cilj in namen UZ je izdelava celovite strokovne podlage za uresničevanje razvojnih teženj in pobud družbe v prostoru ter opredelitev konkretnih usmeritev za nadaljnje dejavnosti na področju urejanja prostora in gradnje v sklopu naselja, za katero se izdeluje UZ. V UZ se prepletata strateška in izvedbena raven (slika 1). Skladno s stopnjo podrobnosti je UZ podlaga za izdelavo strateških prostorskih aktov (regionalni prostorski plana (RPP) in občinski prostorski plan (OPP)), izvedbenih prostorskih aktov (občinski prostorski načrt, v nadaljevanju: OPN) in občinskega podrobnega prostorskega načrta (OPPN)). Stopnja podrobnosti izdelave UZ je odvisna tudi od posebnosti vsakega naselja, npr. glede na vlogo naselja v omrežju naselij oz. regiji, velikost naselja, razvojnih potencialov idr.

Slika 1: Vloga urbanistične zasnove na strateški in izvedbeni ravni (vir: Mušič idr., 2020)

Priporočila za izdelavo UZ so sestavni del naloge *Priporočila za izdelavo urbanistične in krajske zasnove*, ki jo je leta 2020 po naročilu Ministrstva za okolje in prostor izdelal Urbanistični inštitut Republike Slovenije. Vključujejo dva vsebinska sklopa. Prvi sklop ali uvodni del je namenjen opredelitvi vloge, namena, ciljev in izhodišč za izdelavo UZ in metodologiji priprave UZ, v drugem sklopu, ki je vsebinsko obsežnejši, pa so podrobneje opisani priporočila in usmeritve posameznih vsebin UZ.

1.2 Metodologija za izdelavo urbanistične zasnove

ZUreP-2 v 63. členu navaja, da je UZ namenjena analizi obstoječega stanja v prostoru, prepoznavi omejitev, potreb in kakovosti ter usmerjanju in podrobnejši določitvi urbanistično-arhitekturnega razvoja naselja. V zakonu je opredeljena tudi vsebina, ki se prilagodi glede na vrsto, vsebino in namen prostorskega akta, za katerega se pripravljaja.

Izdelava UZ naj temelji na:

- viziji in razvojni strategiji na regionalni in lokalni ravni, analizi možnosti dolgoročnega razvoja ter razvojnih prednostih in omejitvah naselja;
- celovitem procesu načrtovanja prostorskih posegov, ki naj povezuje prostorski, gospodarski in družbeni razvoj;
- kontinuiteti prostorskega načrtovanja (nadgradnji in dopolnitvi obstoječih prostorskih aktov, strokovnih podlag in drugih podpornih razvojnih dokumentov);
- prostorskih rešitvah, ki so posledica izzivov, s katerimi se soočajo naselja (demografske spremembe, podnebne spremembe, poplave, erozija, suša ipd.).

UZ naj se izdelava za mesta, naselja mestnega značaja, občinska središča, naselja, v katera se usmerja razvoj ali v katerih se iz-

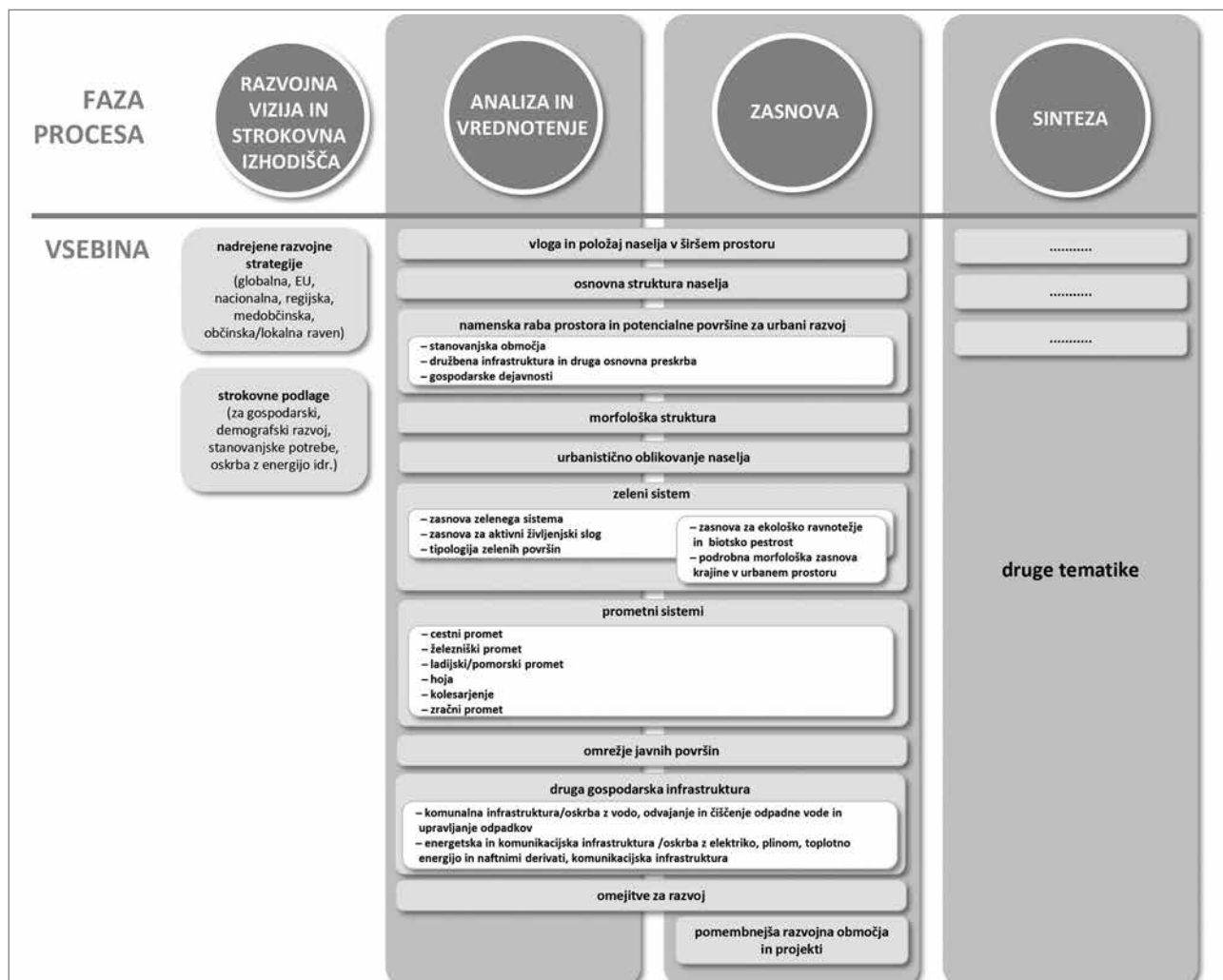
kazuje potreba po razreševanju trenutnega stanja in tudi za ureditvena območja s specifičnimi dejavnostmi (npr. turizem, zdravilišča). V skladu s 63. členom ZUreP-2 se v UZ opredeli tudi okvirno ureditveno območje naselja (v nadaljevanju: UON) in okvirno območje za dolgoročni razvoj naselja (v nadaljevanju: ODRN). V sklopu teh se načrtujejo prostorske ureditve urbanih dejavnosti, pri čemer ODRN predstavlja (dolgoročno) kontinuiteto urbanega razvoja naselja s prostorsko, strukturno in funkcionalno povezavo z UON. Izhodišče za določitev UON in ODRN je območje naselja v veljavnem OPN oz. urbanističnem načrtu (v nadaljevanju: UN), njegova opredelitev pa poteka postopoma v procesu izdelave analitičnega dela in razvojnega dela (zasnove).

2 Vsebina urbanistične zasnove in testni primer

Vsebina UZ obsega štiri glavne vsebinske sklope: razvojno vizijo in strokovna izhodišča, analizo in vrednotenje, zasnovo in sintezo (slika 2). Vsebina posamezne UZ se prilagodi velikosti in specifičnosti naselja, za katero se izdeluje dokument UZ.

Posamezna tematika je predstavljena v treh glavnih poglavjih: izhodišča za obravnavo tematike, priporočila s predlagano vsebino in vsebina tematike, prikazana na testnem primeru (slika 3).

Vsebina priporočil je predstavljena na primeru Škofje Loke, ki je bila za testni primer izbrana, ker je manjše mesto, z vidika prostorskega načrtovanja pa po velikosti dovolj veliko, da lahko s svojo urbano strukturo in raznolikim naborom dejavnosti omogoča prikaz vsebin UZ, ki so predlagane v priporočilih za izdelavo UZ.

Slika 2: Vsebina urbanistične zasnove (vir: Mušič idr., 2020)

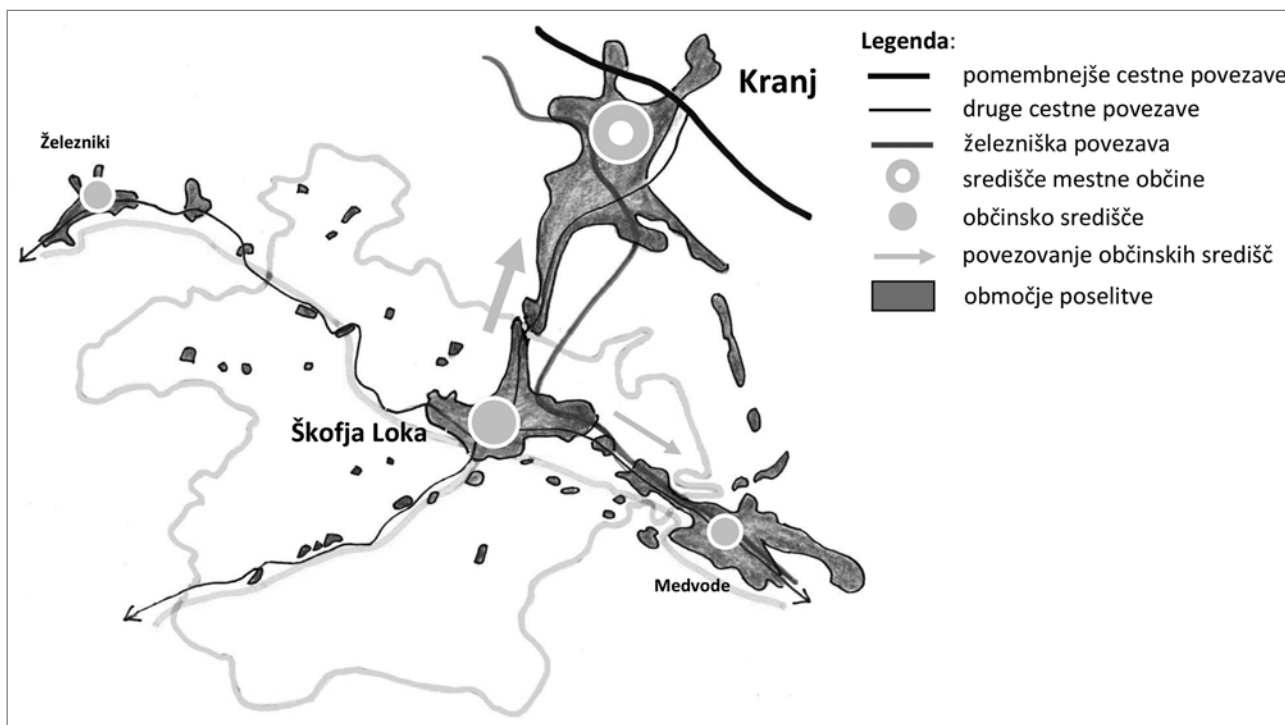

Slika 3: Struktura urbanistične zasnove tematike (vir: Mušič idr., 2020)

2.1 Razvojna vizija in strokovna izhodišča

Pri opredelitvi izhodišč za izdelavo UZ je bistvenega pomena predhodno izdelana vizija razvoja lokalne skupnosti (npr. strategija razvoja občine). Poleg te se v procesu izdelave UZ obravnavajo tudi različni strateški (prostorski in drugi) dokumenti,

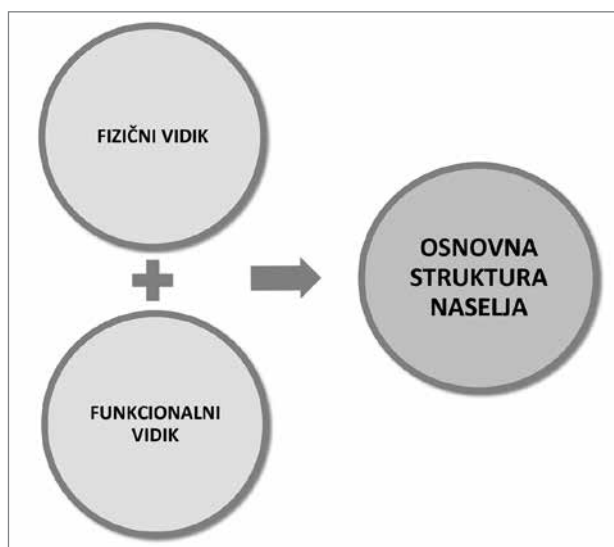
ki vplivajo na izdelavo UZ z različnih ravni. V priporočilih za izdelavo UZ so na svetovni ravni na kratko predstavljeni: Agenda 21 (UNCED, 1992), Agenda Habitat II (Istanbul, 1996), Nova urbana agenda, Habitat III (Združeni narodi, Quito, 2016), Agenda 2030 za trajnostni razvoj in cilje trajnostnega razvoja (Združeni narodi, 2015). Na evropski ravni se poudarjata Leipziška listina (EU, 2007, 2020) in Urbana agenda EU (EU, 2015, 2016–). Med akcijskimi načrti Urbane agende EU (skupaj 14) so za izdelavo UZ najzanimivejši akcijski načrti »trajnostna raba zemljišč«, »urbana mobilnost«, »stanovanja«, »krožno gospodarstvo«, »prilagajanje podnebnim spremembam«, »kulturna dediščina« in »varnost na javnih površinah«. Akcijski načrt »trajnostna raba zemljišč« je v priporočilih tudi podrobneje predstavljen, s čimer smo želeli ponazoriti uporabno vrednost tovrstnih dokumentov. Na nacionalni ravni so poleg obvezujoče Strategije prostorskega razvoja Slovenije (SPRS, 2004) predstavljeni tudi Prostorski red Slovenije in Državni prostorski red ter povezave med njima. Predstavljen je tudi povzetek Nacionalnega poročila o urbanem razvoju – HABITAT III (MOP, Ljubljana, 2016).

Slika 4: Potencialno povezovanje Škofje Loke in Kranja v somestje (vir: Mušič idr., 2020)

2.2 Vloga in položaj naselja v širšem prostoru

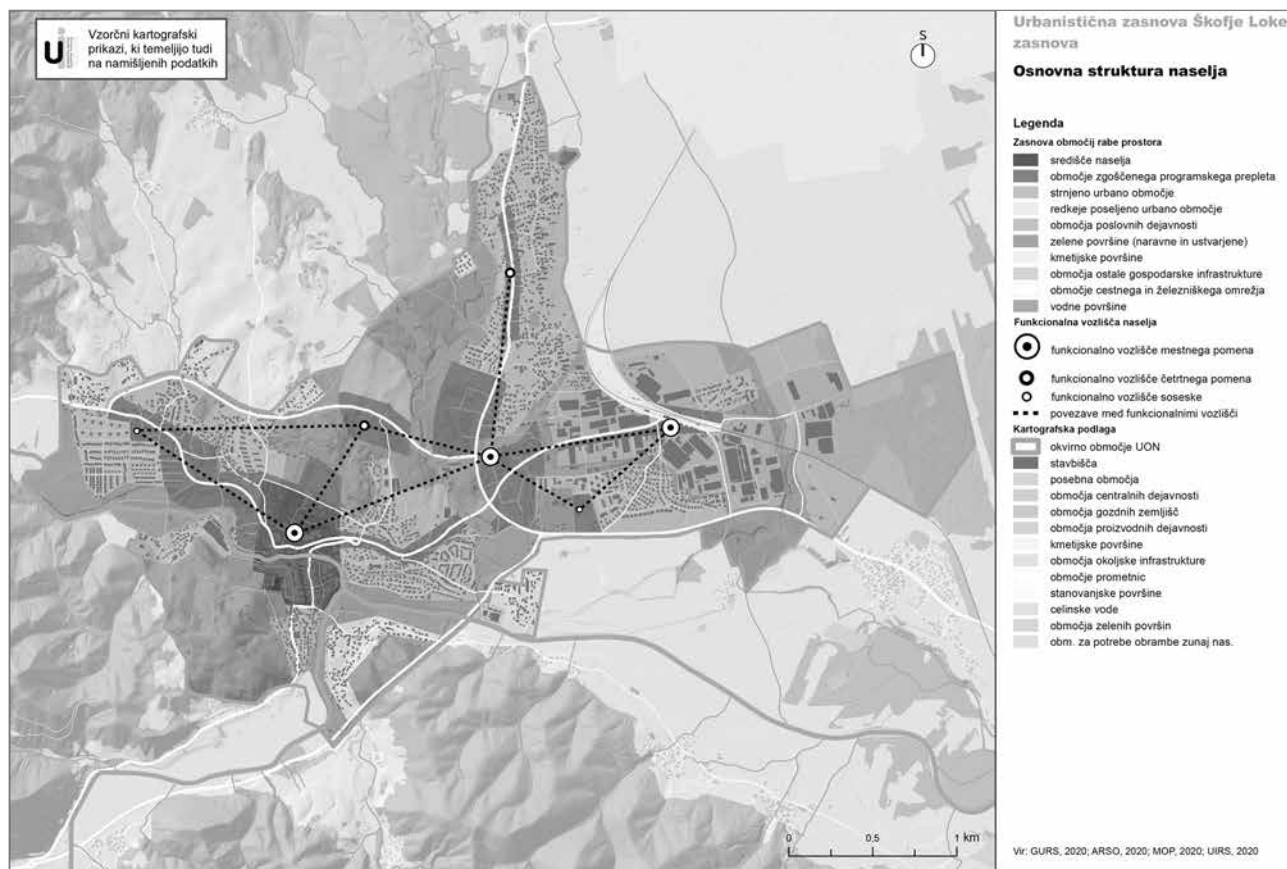
Oprelitev vloge naselja na občinski, regionalni in državni ravni je pomembno izhodišče načrtovanja nadaljnjega razvoja naselja. Na lokalni/občinski ravni je določitev vloge in položaja naselja izhodišče za opredelitev razvoja ključnih oskrbnih, zaposlitvenih in drugih urbanih dejavnosti v skladu s potrebami lokalnega zaledja. Na medobčinski/regionalni ravni je vloga naselja povezana predvsem z razvojem gospodarske in družbene infrastrukture ter drugih dejavnikov urbanega razvoja, ki presegajo raven ene občine. Za razvojno pomembnejša naselja (predvsem središča mestnih občin) se opredeli tudi vloga, ki jo ima naselje ali jo želi razviti na državni in tudi na meddržavni/evropski ravni. Ta se navezuje na vzpostavljanje konkurenčnosti mesta, ki je praviloma tesno povezana z razvojem gospodarstva, znanosti, izobraževanja, kulture ipd. Vloga naselja naj temelji na strateških razvojnih dokumentih, na viziji dolgoročnega razvoja naselja in vrednotenju razvojnih potencialov, primerjalnih prednosti in omejitev pri uresničevanju sprejete vizije in strategije razvoja. V postopku izdelave UZ naj se za vsako naselje opredelijo in ovrednotijo vsebinska področja, ki podpirajo njegovo vlogo v širšem prostoru in med katera spadajo: značilnost poselitve, prometna dostopnost in povezanost, gospodarski razvoj, človeški, družbeni in kulturni potenciali, gospodarska javna infrastruktura (v nadaljevanju: GJI), družbena infrastruktura, kakovost naravnega in grajenega okolja, prostorski potenciali in omejitve.

Slika 5: Vpliv različnih vidikov na osnovno strukturo naselja (vir: Mušič idr., 2020)

2.3 Osnovna struktura naselja

Osnovna struktura naselja opredeljuje njegove glavne fizične in funkcionalne lastnosti (slika 5). Je temeljna sintezna vsebina UZ in izhodiščna podlaga za pripravo zasnov posameznih prostorskih sistemov urbanega razvoja naselja (npr. za zasnovo namenske rabe prostora, zasnovo prometne in druge gospodarske infrastrukture, morfološko zasnovi itd.).

Slika 6: Zasnova osnovne strukture Škofje Loke (vir: Mušič idr., 2020)

Na podlagi razvojne vizije lokalne skupnosti, strokovnih izhodišč in analize posameznih sistemov naselja, ki so prepoznali kakovosti, razvojne potenciale, probleme in razvojne omejitve, se poudarijo temeljne prostorske razvojne konstante/izhodišča (npr. za grajeno strukturo, promet, zeleni sistem idr.), ki vplivajo na razvoj in zasnovo osnovne strukture naselja. Osnovna struktura naselja je pogojena s prepletanjem funkcionalnih in fizičnih lastnosti prostorskih sistemov. Fizična struktura naselja vpliva na njegovo pojavnost v prostoru, funkcionalni vidik pa na organizacijo dejavnosti v njem. Zadnje se nanaša predvsem na določanje namenske rabe prostora, vključno z določanjem območij zgoščenega programskega prepleta, funkcionalnih vozlišč in prometnih povezav ter drugih organizacijskih vidikov razporejanja programov v prostoru.

2.4 Namenska raba prostora in potencialne površine za urbani razvoj

Namenska raba prostora je osnovna prvina urbanističnega načrtovanja, ki opredeljuje razmeščanje urbanih dejavnosti v prostoru, njihov obseg in medsebojni odnos ter je v soodvisnem razmerju z urbanistično-arhitekturnim oblikovanjem. Obstojča in načrtovana namenska raba prostora je načrtno določena v veljavnih OPN oziroma v UZ/UN večine mestnih

in razvojno pomembnejših naselij. Ker je urbanizem kontinuiran proces, naj vsaka nova generacija UZ temelji na prejšnjih prostorskih konceptih (in z njimi povezano določitev namenske rabe prostora) ter jih nadgrajuje z upoštevanjem novih razvojnih možnosti in potreb. V procesu izdelave UZ naj se (na podlagi nabora meril) preveri ustreznost obstoječe in načrtovane namenske rabe prostora. Pri tem naj se celovite prostorske razvojne potrebe soočajo z obsegom in primernostjo obstoječih in potencialnih površin za razvoj na urbanih območjih. Izdela naj se tudi bilanca površin ter presodi in utemelji potreba po pridobitvi novih stavbnih zemljišč za srednjeročni in dolgoročni razvoj (lahko tudi pogojno in/ali v variantah). Z namensko rabo se praviloma opredeli osnovna dejavnost na posameznih območjih. Z upoštevanjem prepletanja funkcij na urbanih (predvsem centralnih) območjih naselij naj se na območju UZ osrednja pozornost posveti določitvi in usmeritvam za smotrno združevanje dejavnosti.

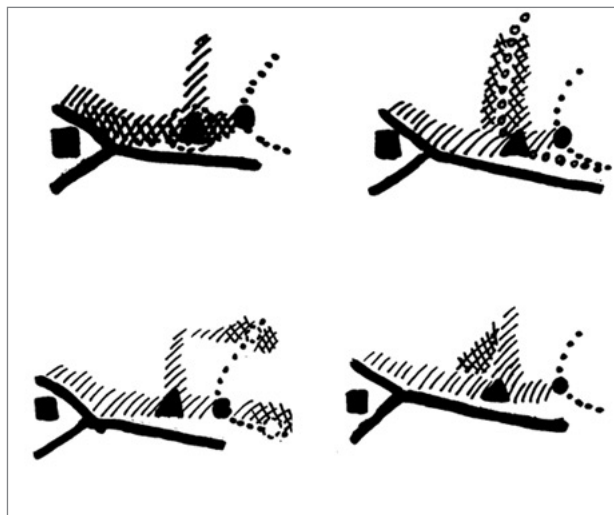
Povezano z oblikovanjem posameznih območij in širše podobe naselij spadajo v sklop členitve namenske rabe prostora tudi priporočila za podrobnejše urejanje posameznih območij osnovnih ali mešanih dejavnosti. Pri tem naj se upoštevajo morfološko in funkcionalno zaokrožena območja, prepoznavna struktura, kakovostni urbanistični vzorci in zasnove, odnos

do osnovne strukture naselja, razvojne potrebe posameznih urbanih dejavnosti, vpliv na sosednja območja, racionalna raba prostora, razmerja med grajenimi in odprtimi prostori, omejitve v prostoru in drugi vidiki urbanističnega načrtovanja v skladu s posebnostmi posameznih naselij.

2.5 Morfološka struktura

Urbana morfologija obravnava razvoj in pojavnost fizične oblike in notranje zgradbe naselja, ki sta neposredno povezani z drugimi determinantami razvoja naselja (npr. topografskimi danostmi, infrastrukturno opremljenostjo, funkcionalno zasnovo, lastniškimi razmerji ipd.). Določa fizični ustroj in sestavne dele naselja in prepozna značilnosti morfoloških vzorcev posameznih delov naselja za smiselno oz. kontekstualno nadgradnjo. Glavni cilj zasnove je v prihodnjem razvoju ohranjati oz. dosegati morfološko skladnost celote in njenih delov ob hkratnem zagotavljanju visoke kakovosti bivanja, predvsem s primernim razmerjem med zazidanim in odprtim prostorom v naselju, z zagotavljanjem primerne omrežja odprtih površin za dobro prehodnost naselja in primernih prostorskih zmogljivosti za različne dejavnosti (morfološki vzorci, ki omogočajo dovolj kakovostnih uporabnih površin za predvidene dejavnosti v grajenem tkivu). Jasno definirana morfološka struktura ima nedvoumno opredeljene zunanje meje naselja in razmerja med njenimi sestavnimi deli (morfološke enote), jasno določena so tudi pravila njene notranje rasti (npr. dopolnjevanje, zgoščanje) ali širitve na nova območja.

Morfološka zgradba močno vpliva na podobo naselja, saj so z njo določena osnovna razmerja med pozidanim in odprtim prostorom v naselju, višinska in volumenska razmerja grajenih struktur v naselju in njihov odnos do odprtega prostora naselja. Pomembno orodje za skladen morfološki razvoj naselja je določitev t. i. podrobnih morfoloških enot, to je prostorsko jasno zamejenih delov naselja, ki imajo skupne morfološke značilnosti in so osnova za določanje prostorsko ureditvenih pogojev. Pravilna določitev teh pogojev močno vpliva na ohranjanje in krepitev pozitivne podobe naselja ob hkratnem zagotavljanju pogojev za zadovoljevanje potreb sodobnih uporabnikov. Glavno orodje za regulacijo prihodnje podobe naselja je določitev načel prihodnjega razvoja, ki opredelijo, v katerih delih naselja se morfološki vzorec varuje, prestrukturira (dopolnjuje, zgošča, redči) oz. kje se grajena struktura morda opušča (npr. za zagotavljanje boljše prehodnosti, prevetrenosti prostora ipd.). Za doseganje morfološko skladnega razvoja je pomembno, da se na ravni UZ določijo prostorske morfološke enote (PME), za katere se navedejo smernice za prihodnji morfološki razvoj. Te smernice naj se pripravijo do take natančnosti, da jih je pri izdelavi OPN mogoče neposredno uporabiti pri določa-

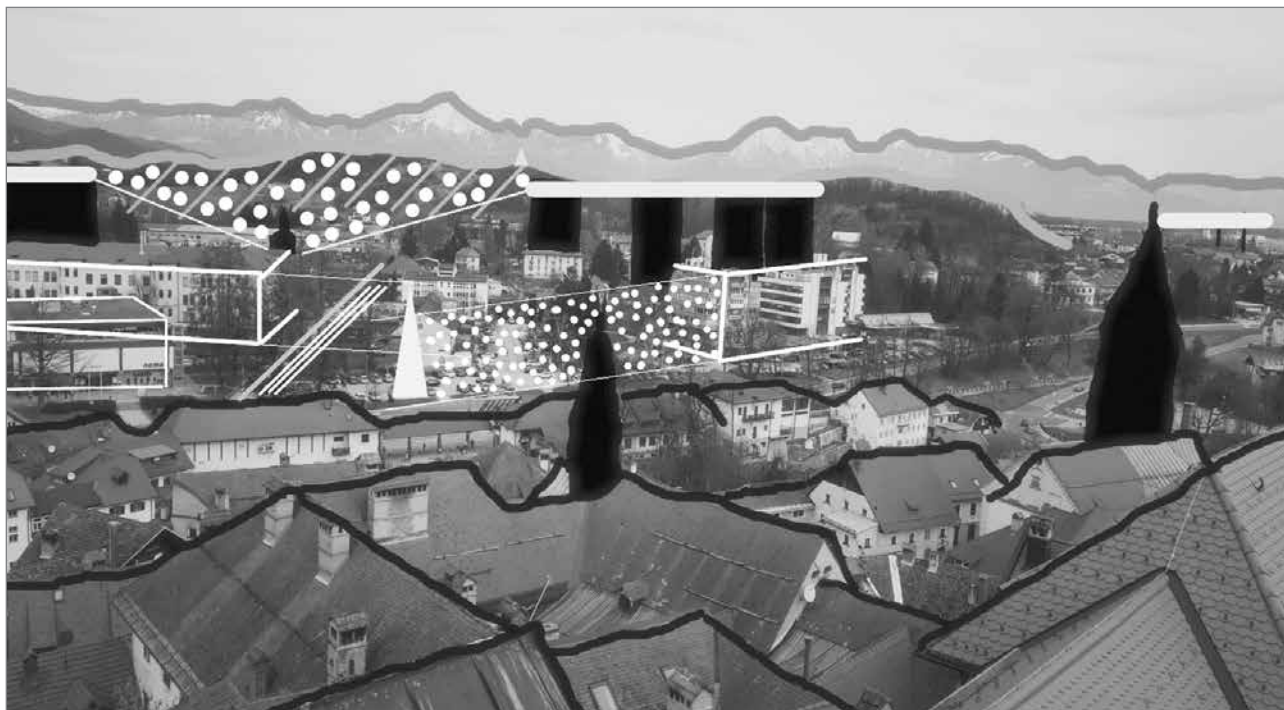
Slika 7: Scenariji prihodnjega razvoja naselja glede na morfološki model (vir: Mušič idr., 2020)

nju pravil urrejanja enot urrejanja prostora (EUP) in podrobnih enot urrejanja prostora (PEUP), te pa so osnova za določanje prostorsko izvedbenih pogojev (PIP).

2.6 Urbanistično oblikovanje naselja

Urbanistično oblikovanje obravnava vprašanja, ki se nanašajo na vzpostavljanje prepoznavne prostorske strukture naselja, povezane z njegovo funkcionalno zasnovo. Cilj urbanistično-oblikovalske zasnove naselja je krepitev prostorske identitete, živahnosti in prepoznavnosti delov in celote naselja, njegove berljivosti in preproste orientacije v njem. Z definiranjem osnovnih urbanističnooblikovalskih načel na ravni naselja oz. njegovih delov teži k doseganju hierarhično jasno strukturiranega in doživljajsko privlačnega prostora, ki je s svojo podobo prepoznaven in tako posredno tudi gospodarsko konkurenčnejši. UZ naj določi glavne urbanističnooblikovalske smernice oz. usmeritve za oblikovanje naselja, da se vzpostavi berljiv in prepoznaven prostor, ki je preprost za orientacijo, prijeten za uporabo in spodbuden za socialne interakcije.

Urbanističnooblikovalska načela vplivajo na podobo naselja predvsem z vzpostavljanjem hierarhičnih razmerij v naselju, upoštevanjem naravnih in primernih umeščanjem ustvarjenih poudarkov v prostor naselja, vzpostavljanjem osnovnega omrežja oz. lokacij in potez odprtih javnih prostorov, predelitvijo osnovnih načel sekvenčne delitve odprtega prostora naselja, določanjem arhitekturno-oblikovalskih načel za izpostavljene stavbe oz. objekte, določanjem pomembnih razgledišč, sekvenčnih in vedutnih pogledov, odpravljanjem vidno motečih elementov in vzpostavljanjem kakovostnih novih, določanjem osnovnih načel urrejanja nočne slike naselja ipd.

Slika 8: Primer izhodišč za urbanistično in arhitekturno oblikovanje (vir: Mušič idr., 2020)

2.7 Zeleni sistem

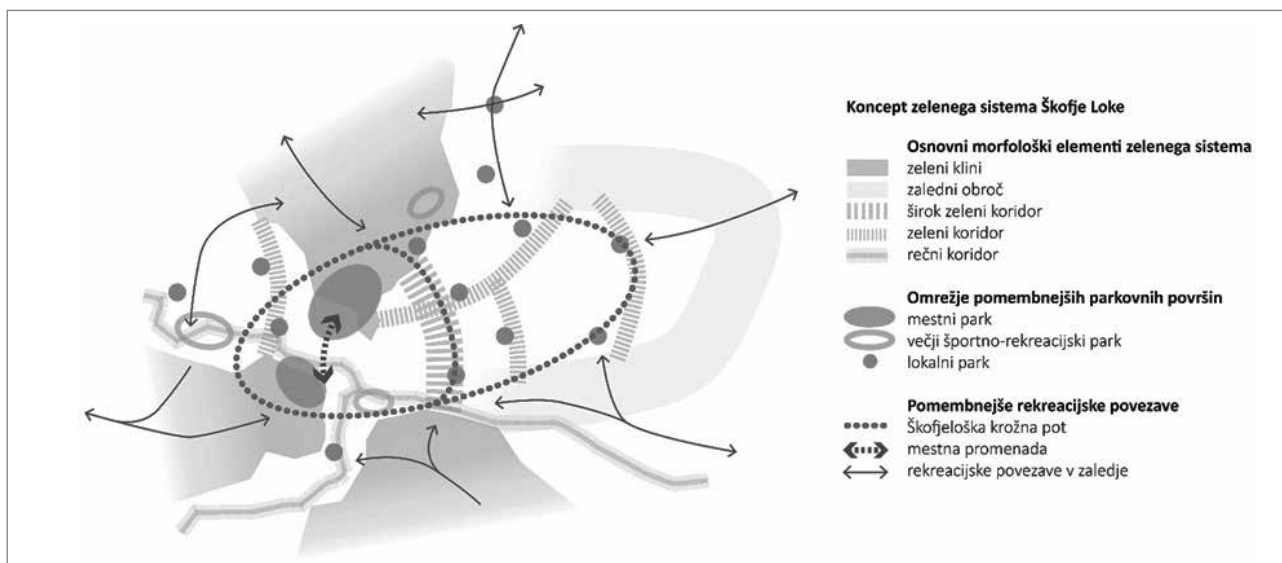
Zeleni sistem (v nadaljevanju: ZS) naselja je zakonsko opredeljena načrtovalska kategorija, ki obravnava sistem varstva in razvoja zelenih površin ter drugih zelenih in ustvarjenih struktur v prostoru, ki se nanje navezujejo. Namen vzpostavitve ZS je zagotavljanje javnega interesa na področju kakovostnega življenjskega okolja ter uresničevanju socialnih, okoljskih, ekoloških, podnebnih, gospodarskih, kulturnih, strukturnih in oblikovnih funkcij ter dolgoročnega trajnostnega razvoja naselja. Sestavine ZS naselja vključujejo posamezne dele odprtega prostora (vključno s prvinami zelene infrastrukture), ki se med seboj razlikujejo po namembnosti, zgradbi in stopnji naravnosti in so v medsebojnem povezovalnem odnosu (slika 9). Funkcije zelenega sistema se obravnavajo skozi štiri vsebinske vidike, ki so osnova za analitični del in zasnovo zelenega sistema. Vključujejo družbeni, ekološki, strukturno-morfološki in gospodarski vidik.

V okviru ZS naselja se poleg zasnove ZS (prostorski koncept, sestavine zelenega sistema in njihova navezava na zaledje) prikazuje tudi zasnova za aktivni življenjski slog (omrežje prostorov) ter tipologija zelenih površin in drugih odprtih prostorov. Glede na izpostavljene problematike posameznega naselja se lahko podrobneje opredelita tudi zasnova za ekološko ravnostžeje in morfološka zasnova krajine v urbanem prostoru. Ta obravnava zgradbo mestne krajine, povezane s prepoznavnostjo in podobo naselja (npr. krajinski okvir, vedutne kakovosti,

volumenska razmerja, velikost in merilo, usmerjenost, oblika in druge pomembne pojavne značilnosti krajinskih prvin v urbanem prostoru).

2.8 Prometni sistemi

Prometni sistemi imajo poleg prometne funkcije tudi funkcijo medsebojnega povezovanja prostorskih sistemov, s čimer tvorijo osnovno ogrodje sistema poselitve. Primarne prometne povezave so ključni element strukture naselja in njegovih povezav v širšem prostoru. Podrobnejša zasnova prometnih sistemov naj sledi načelom integracije vsebin prometnega načrtovanja v celovito urbanistično načrtovanje naselja, pri čemer se po zgledu nove prometne paradigme znotraj urbanih območij prednostno obravnavajo hoja, kolesarjenje in javni potniški promet. Namen analize prometnih sistemov na ravni UZ je preveritev stanja, opredelitev problemov, pregled načrtovanih ureditev ter proučitev možnosti in pogojev nadaljnega, z urbanim konceptom skladnega razvoja prometnih sistemov. Na podlagi analize stanja, potreb in možnosti razvoja se opredeli zasnova (vseh vrst) prometne infrastrukture in dajo usmeritve za njeno umeščanje v prostor. Opredelijo oz. rezervirajo se koridorji in površine za postopno izgradnjo prometnih omrežij in druge prometne ureditve. Zasnova prometnih sistemov in prometne infrastrukture na območju UZ se izdelata kot sestavina celovite zasnove prostorskega razvoja naselja, ki je usklajena z zasnovo vseh drugih urbanih sistemov.

Slika 9: Koncept zelenega sistema Škofje Loke (vir: Mušič idr., 2020)

Prometna infrastruktura je pomembno ogrodje sistema poselitve, njeno umeščanje pa posredno vpliva na podobo naselja in njegovih delov, vključno na podobo širšega prostora naselja. V procesu izdelave se posebna pozornost nameni tudi oblikovanju prometne infrastrukture (npr. cestni profili, zasaditve ipd.) in se ga poveže z drugimi sistemi javnih odprtih površin.

2.9 Omrežje javnih površin

Javna površina je odprta grajena in/ali zelena površina, ki je ne glede na lastništvo namenjena splošni rabi. Zasnova omrežja javnih površin se v UZ usmerja v vzpostavitev povezanega in preglednega omrežja visokokakovostnih odprtih javnih površin na celotnem območju naselja. Javne površine naj bodo enako dostopne za vse, varne, prepoznavne, spoštljive do kulturne dediščine, naravnih danosti in okolja in spodbudne za aktivne oblike življenjskega sloga. Omrežje javnih površin naj bo prilagojeno potrebam različnih uporabniških skupin, z zagotavljanjem pretoka uporabnikov pa naj prispeva h gospodarski vitalnosti mestnih predelov. Premišljeno zasnovano omrežje javnih odprtih površin prispeva tudi k dvigu kakovosti urbanega bivanja, spodbuja družbene interakcije in javno življenje, obenem pa soustvarja prepoznavno podobo naselja.

Cilji obravnave tematike v UZ je vzpostaviti celovit sistem omrežja javnih površin, ki bo prispeval k fizični, funkcijski in družbeni povezanosti naselja za različne uporabniške skupine ter skozi vzpostavitev jasnih odnosov med deli naselja in na podlagi usklajevanja forme in funkcije odprtih javnih površin in grajene strukture prispeval k berljivosti prostora in krepitvi identitete naselja. Zasnova omrežja javnih površin naj uskladi različne vidike načrtovanja omrežja javnih površin, kot jih obravnavajo druge tematike UZ (npr. družbene dejavnosti,

morfološka struktura, namenska raba, prometni sistem, urbanistično oblikovanje naselja, zeleni sistem) v celovito omrežje na ravni naselja in njegovih sestavnih delov.

UZ naj pisno in grafično opredeli in obravnava celotno omrežje obstoječih in načrtovanih javnih površin. Pri tem naj se poleg morfološkočlenitvenega vidika posebna pozornost nameni uporabniškemu vidiku in opredelitvi glavnih sestavnih delov omrežja glede na njihov značaj in vlogo. Osnovni sestavni deli omrežja javnih površin na ravni celotnega naselja so:

- linijske javne površine mestnega pomena: aktivne povezave, ulične povezave, cestne povezave in povezave, rezervirane za motorni promet;
- točkovne javne površine mestnega pomena, ki imajo različen značaj in različno vlogo v mestni strukturi, npr. glavni trg naselja, mestni park, tržnica, mestna reprezentančna javna površina ipd.;
- območja javnih površin mestnega pomena, to so območja, kjer je preplet oz. gostota omrežja javnih površin višja oz. je javni prostor poudarjeno oblikovan, npr. območja, namenjena pešcem, območja rekreacije ipd.

UZ lahko določi tudi elemente omrežja javnih površin, ki imajo pomembno vlogo za posamezne predele naselja oz. zagotavljanje kakovosti bivanja na mikroravni.

2.10 Gospodarska javna infrastruktura

Opremljanje stavbnih zemljišč z gospodarsko javno infrastrukturo (v nadaljevanju: GJI) je ena osnovnih prvin urbanističnega načrtovanja. Vzpostavitev omrežij GJI in smotrno upravljanje teh sta predpogoja za urbani razvoj, kakovost bivalnega in delovnega okolja in varovanje okolja. Na ravni

UZ se GJI obravnava v teh vsebinskih sklopih: komunalna infrastruktura (oskrba z vodo, odvajanje in čiščenje odpadnih voda, upravljanje odpadkov), energetska infrastruktura (oskrba z elektriko, plinom, toplotno energijo in naftnimi derivati) in komunikacijska infrastruktura. Možnost racionalne opreme z GJI (vključno s prometno infrastrukturo) je pomembna strokovna podlaga za usmerjanje razvoja (določenih) urbanih dejavnosti in s tem nadgradnjo UZ naselja. V UZ naj se razvoj sistemov GJI obravnava celovito in dolgoročno v povezavi z vsemi urbani sistemi na celotnem območju naselja.

Na oblikovanje podobe naselja je vpliv omrežij GJI predvsem posreden. Z upoštevanjem cilja, da se zagotovi skladen in nemoten razvoj naselja s pravočasnim, kakovostnim in racionalnim opremljanjem stavbnih zemljišč z GJI, se zagotavlja racionalno usmerjanje dejavnosti v prostoru, kar je tudi podlaga za kakovosten razvoj naselja in oblikovanje podobe naselja. Pomemben negativen vpliv na ambientalno kakovost območja ima umestitev objektov GJI v vidni prostor naselja (koridorji daljnovodov, dimniki energetskih objektov ...). Mogoči omiljitveni ukrepi naj se upoštevajo v postopkih umestitve objektov GJI v prostor (v okviru tehnoloških možnosti), hkrati pa naj se objekti GJI smiselno upoštevajo pri usmerjanju prostorskega razvoja naselja.

2.11 Omejitve za razvoj

Poseganje v prostor je na določenih območjih omejeno zaradi varovanja ljudi in njihovega premoženja, varovanja izvajanja gospodarskih in drugih dejavnosti v prostoru pred posledicami naravnih in drugih nesreč (npr. plazljivosti zemljišč, poplave, suše idr.), trajne zaščite kulturne dediščine, narave, naravnih virov in okolja. V UZ se tako obravnavajo varstvena območja, ki omejujejo načrtovanje posegov v prostor na območju UON ali ODRN. V procesu prostorskega načrtovanja se posegi v prostor na teh območjih načeloma ne načrtujejo, razen v manjšem obsegu in pogojno, vendar v skladu s predpisanimi ureditvami.

2.12 Pomembnejša razvojna območja in projekti

Eden ključnih rezultatov UZ je opredelitev območij potencialnih prostorskih ureditev, ki so pomembne za izvajanje razvojne strategije naselja. V UZ naj se na podlagi prepoznanih prostorskih potencialov določijo pomembnejša razvojna območja v naselju, na katera se bodo na podlagi konkretnih projektov usmerjali večja pozornost in finančna sredstva. Namen opredelitve teh območij je vzpostavitev prostorskih pogojev za učinkovitejše izvajanje strateških ciljev naselja. Za ta območja naj se zagotovijo idejne rešitve (npr. variantne idejne zasnove, natečaji, delavnice idr.), ki se lahko pripravijo med izdelavo UZ ali po njej. Temeljijo naj na vključevanju različnih deležnikov

(npr. zainteresirana javnost, investitorji ipd.), vsebujejo pa naj osnovna izhodišča (funkcionalna, oblikovna), temelječa na kakovostnem urbanistično-arhitekturnem oblikovanju, ki močno vpliva na funkcionalnost in kakovostno podobo obravnavanega območja in naselja.

K pomembnejšim razvojnim območjem se uvrščajo predvsem:

- območja kompleksne prenove, reurbanizacije, celovite gradbene, funkcionalne in vidne sanacije;
- večja območja prestrukturiranja in razvoja mešanih dejavnosti;
- večja sklenjena območja prostih stavbnih zemljišč;
- večji infrastrukturni posegi;
- ureditve, ključnega pomena za kakovostno bivalno okolje in identiteto naselja.

2.13 Sinteza

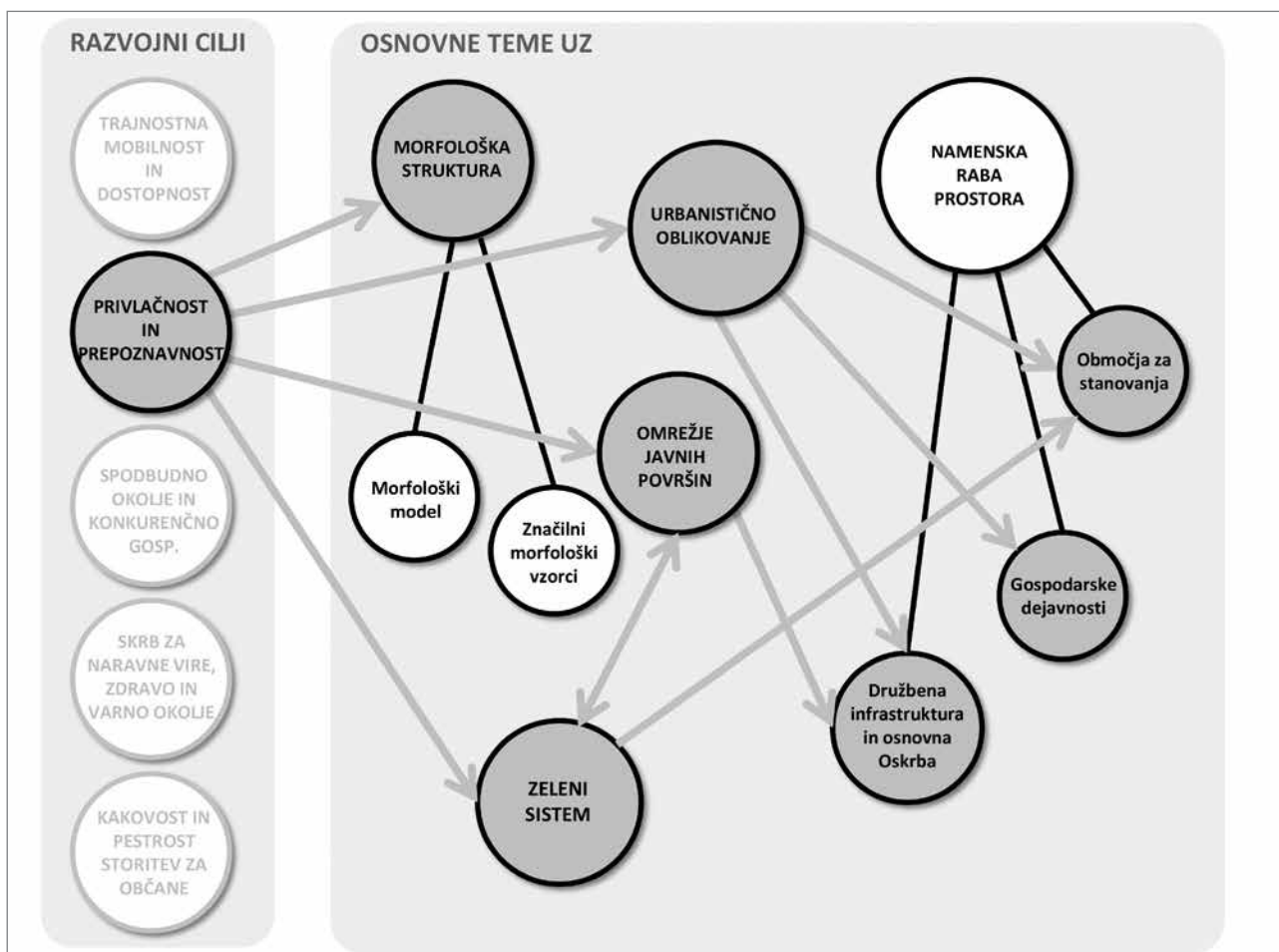
Glavni namen sinteznega dela UZ je ponazoriti pomembno vlogo UZ pri vzpostavljanju prostorskih pogojev za izvajanje razvojnih ciljev lokalne skupnosti. V sintezi gre za preplet različnih urbanističnih sistemov oz. tematskih področij (npr. morfološki model, prometni in zeleni sistem ipd.), ki se združujejo, da se ponazori, katere so tiste tematike, ki lahko prispevajo k izvajanju konkretnega razvojnega cilja. Do razvojnih ciljev se opredeli lokalna (in širša) skupnost, nabor in preplet najustrežnejših tematik, s katerimi lahko prispevamo k uresničevanju določenega razvojnega cilja, pa sta del procesa ter predmet kreativnega in inovativnega pristopa vsakega pripravljavca UZ.

Metodologija izdelave posameznih tematik UZ temelji na podlagi sinteznega pristopa. Prvi primer sinteznega pristopa je osnovni razvojni model naselja (2.3 Osnovna struktura in organizacija naselja), ki je glavno vodilo pri pripravi podrobnejših usmeritev drugih urbanističnih tematik. Drugi primer tovrstnega pristopa je omrežje javnih površin, ki temelji na prekrivanju več različnih sistemov. Med najpomembnejšimi so prometni sistem, morfološka struktura, omrežje družbenih dejavnosti, zeleni sistem in druge teme.

Sintezni pristop prepletanja tem UZ je način, s katerim lahko na podlagi ustreznega nabora tem UZ v procesu izdelave UZ vplivamo in podpiramo izvajanje posameznega razvojnega cilja lokalne skupnosti.

3 Sklep

UZ kot integralni prostorski instrument ponuja priložnost za celovito dojetje in obravnavo široke palete nalog urejanja naselij ter ustvarja podlago za razpravo o ciljih in določanju prednostnih nalog pri njihovem razvoju.

Slika 10: Preplet tematik UZ, ki podpirajo izvajanje razvojnega cilja – oblikovanje identitete z vidika privlačnosti in prepoznavnosti (vir: Mušič idr., 2020).

Zaradi svojega pomena je UZ prepoznana kot pomembno orodje za vzpostavljanje prostorskih pogojev razvojnih ciljev lokalne skupnosti ter strokovna podlaga za lokalno in regionalno raven. Z urbanističnooblikovalskimi načeli in razmeščanjem dejavnosti v prostoru lahko v procesu izdelave UZ odločilno vplivamo na podobo naselja – tako njegove celote kot tudi sestavnih delov. Zato je UZ tisto osnovno urbanističnooblikovalsko orodje, s pomočjo katerega lahko vplivamo na oblikovanje hierarhično jasno strukturiranega in doživljajsko privlačnega prostora, ki je s svojo podobo prepoznaven in posredno tudi gospodarsko konkurenčen.

Barbara Mušič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: barbara.music@uirs.si

Dr. Matej Nikšič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: matej.niksic@uirs.si

Bogdana Dražič, univ. dipl. inž. arh.
BD Projektiranje d. o. o., Novo mesto
E-pošta: bogdana.drazic@siol.net

Katja Repič Vogeljik, univ. dipl. inž. arh.
zunanja sodelavka
E-pošta: katja.repic@guest.arnes.si

Jana Kozamernik, univ. dipl. inž. kraj. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: jana.kozamernik@uirs.si

Simon Koblar, mag. geog.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: simon.koblar@uirs.si

Boštjan Cotič, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: bostjan.cotic@uirs.si

Viri in literatura

Agenda 2030 za trajnostni razvoj in Cilji trajnostnega razvoja (Združeni narodi, 2015), dostopno na <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

Agenda 21 (UNCED, 1992), dostopno na <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21>.

Agenda Habitat II, Deklaracija svetovnega zbora mest in lokalnih uprav (Združeni narodi, Habitat, Istanbul 1996, prevod MOP, 1997), dostopno na <https://www.un.org/ruleoflaw/wp-content/uploads/2015/10/istanbul-declaration.pdf>.

Državni prostorski red, dostopno na <https://www.gov.si/teme/drzavni-prostorski-red/>.

Leipziška listina (EU, 2007, 2020), dostopno na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MOP/Dokumenti/Urbani-razvoj/510d3bd19f/leipziska_listina.pdf.

Mušič, B., Nikšič, N., Dražič, B., Repič Vogelnik, K., Kozamernik, J., Koblar, S., Cotič, B. (2020): Priporočila za izdelavo urbanistične zasnove in krajinske zasnove na podlagi določil zakona o urejanju prostora (ZUreP-2), Priporočila za izdelavo Urbanistične zasnove. UIRS, Ljubljana.

Nacionalno poročilo o urbanem razvoju – HABITAT III (MOP, Ljubljana, 2016), dostopno na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MOP/Publikacije/c2b947f73c/porocilo_urbani_razvoj_HabitatIII.pdf.

Nova urbana agenda, Habitat III (Združeni narodi, Quito, 2016), dostopno na <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Slovenian.pdf>.

Uredba o prostorskem redu Slovenije, dostopno na <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED3526>.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije (SPRS, 2004).

Urbana Agenda EU (EU, 2015, 2016-), dostopno na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MOP/Dokumenti/Urbani-razvoj/f7acef2454/Dogovor_Amsterdam_slo.pdf.

Zakon o urejanju prostora, Uradni list RS, št. 61/2017.

Jana KOZAMERNIK
Ina ŠUKLJE ERJAVEC

Zeleni sistem in podoba mesta

Kakovost bivanja v mestih in naseljih je povezana s kakovostjo bivalnega okolja in pogojena s kakovostjo odprtega prostora ter prisotnostjo, dostopnostjo in stanjem zelenih površin. Zaradi svojih značilnosti imajo zelene površine in posamezne krajinske prvine pomembno vlogo pri sooblikovanju prostora mest in naselij na vseh ravneh – tako v okviru umestitve samega mesta ali naselja v širši prostor, njegove podobe kot celote kot tudi njegovega posameznega dela ali manjšega zaključenega urbanega mikroambienta. Na širši ravni gre za vzpostavljanje razmerij med nezazidanim in zazidanim prostorom, razumevanje vpetosti mesta v širši prostorski kontekst in branje njegove osnovne strukture. Na podrobnejši ravni je pomembna razporeditev zelenih površin in linijskih potez, kar

prispeva k prepoznavnosti prostora, na ravni urejanja posameznih odprtih prostorov pa so ključni volumenska razmerja, velikost, usmerjenost, oblika in druge pojavne značilnosti, ki vplivajo na doživljanje odprtega prostora. Za učinkovito in ustrezno načrtovanje odprtega prostora za doseganje kakovostne podobe naselja je potrebno razumevanje teh prostorskih entitet, ki jih skozi načrtovan sistem varstva in razvoja obravnava zeleni sistem naselja.

Ključne besede: zeleni sistem naselja, morfologija naselja, podoba naselja, zelena infrastruktura, krajina v urbanem prostoru

1 Uvod

S pojmom mestna krajina ali krajina v urbanem prostoru (po Zakonu o urejanju prostora – ZUreP-2) opredeljujemo celoto zelenih površin in odprtih prostorov mesta, vključno z zelenim zaledjem (Mihelič idr., 2015). Kot »oblikovana konstelacija iz naravnih in grajenih prvin, ki zadovoljuje človekove posebne potrebe, hkrati pa odseva družbene razmere v številnih oblikah« (Ogrin, 2010), je mestna krajina pomemben, neločljiv in nezamenljiv del prostora mest in naselij, njihove podobe in identitete, morfološke zgradbe in doživljajske kakovosti.

V načrtovalski praksi se ustrezna celovitost in povezanost med seboj zelo raznolikih zelenih površin in drugih odprtih prostorov mestne krajine zagotavljata s pristopom zelenega sistema. Odvisno od konkretne prostorske situacije, velikosti in funkcij naselja in velikosti občine se zeleni sistem vzpostavi na ravni mesta ali naselja, dela naselja, lahko pa tudi na območju celotne občine, na medobčinski ali na regionalni ravni. Njegova osnovna cilj in namen sta, da posamezne po prostorskih značilnostih in vsebini zelo različne naravne, polnaravne in ustvarjene zelene površine in druge odprte prostore opredeli kot pomembne za različne vidike zagotavljanja in izboljšanja bivalne kakovosti in stanja okolja mest in naselij ter jih po-

veže v prepoznavno prostorsko in pomensko celoto. S tem se povečuje njihova učinkovitost z družbenega, funkcionalnega, morfološkostrukturnega in ekološkega vidika, torej za zadovoljitev zelo raznovrstnih potreb prebivalcev, sooblikovanje prostora mesta in ustvarjanje ustreznih prostorskih razmer za ekološko ravnovesje v njem.

Sestavine zelenega sistema mesta ali naselja so lahko parki, otroška igrišča, šolski vrtovi, trgi, zelenje ob ulicah, cestah in vodotokih, zelenje v stanovanjskih naseljih, primestni travniki, primestni in mestni gozdovi ipd. (Šuklje Erjavec idr., 2020). Funkcije zelenega sistema se nanašajo tako na oblikovne kot tudi naravne značilnosti različnih tipov odprtega prostora, neposredno se navezujejo tudi na prisotnost naravnih prvin. Te opredeljujejo njihove specifične in nezamenljive lastnosti, kot so možnost stika z naravo, blaženje podnebnih sprememb, zagotavljanje ekosistemskih storitev, biodiverzitete itd., ki imajo ključno vlogo pri oblikovanju trajnostnega mesta. Pri načrtovanju in gradnji odprtega prostora s prisotnimi naravnimi prvini (glede na veljavno zakonodajo in klasifikacijo objektov) je treba upoštevati, da nanje vplivajo naravni procesi in da niso odvisni samo od načrtovalskih odločitev.

Glede na konkretno prostorsko situacijo, velikost in funkcije mesta ali naselja in stanje v občini se zeleni sistem lahko vzpostavi tudi na območju celotne občine, na medobčinski ali regionalni ravni ali za določeno območje. Pri tem je treba upoštevati in v zasnovo vključiti vse relevantne prostorske prvine, ne glede na lastništvo ali opredeljeno namensko rabo, ki se nanašajo na vsaj eno od raznovrstnih funkcij zelenega sistema, ki so opredeljene z veljavnim ZUreP-2 (2018), to so socialne, okoljske, ekološke, podnebne, gospodarske, kulturne, strukturne in oblikovne.

Zeleni sistem mesta ali naselja ni le načrtovalska zasnova, ampak obravnava tudi varstvo in razvoj vseh za zeleni sistem pomembnih prostorov (Zakon o urejanju prostora, 2018), od krajinskih prvin naravnega in ustvarjenega izvora, raznolikih tipov oblikovanih zelenih površin in drugih, še posebno javnih odprtih prostorov, ki so pomembne točke interesa, vezni členi in dostopne povezave. Vzpostavlja se kot krovna načrtovalska kategorija za zagotavljanje in uresničevanje javnih interesov, ki se uveljavljajo na zelenih in drugih odprtih površinah mesta. Cilji načrtovanja zelenega sistema so kompleksni:

- izboljšati prostorske in programske povezave zelenih površin v mestu (naselju) in njegovem zaledju;
- ustrezno zadovoljiti potrebe prebivalcev glede uporabe zelenih površin v mestu in njegovem zaledju in ustvariti prostorske razmere za kakovostno preživljanje njihovega prostega časa;
- zagotoviti enakomerno preskrbljenost ali ustrezno razporeditev in dostopnost zelenih površin, ki so pomembne za vsakodnevno kakovost življenja vseh prebivalcev, in zagotoviti možnost izbire;
- prispevati k izboljšanju podobe, prepoznavnosti in členitve mestnega prostora;
- prispevati k izboljšanju splošnega stanja okolja v mestu in kakovosti bivalnega okolja (izboljšanje podnebnih razmer, omilitev hrupa, koncentracije prašnih delcev ipd.);
- prispevati k uravnavanju podnebja in blaženju ekstremov, blaženju vplivov na okolje, kroženju vode in hranilnih snovi, uravnavanju stanja voda, zmanjševanju poplavne ogroženosti in zmanjševanju toplotnih otokov na urbanih območjih;
- smiselno vključiti upoštevanje vidikov narave v mestu in zagotoviti minimalne ekološke pogoje za rastlinske in živalske vrste ter ustrezno zavarovati območja, pomembna za njihovo preživetje;
- vključiti vse obstoječe prostorske in vsebinske potencialne mesta in vzpostaviti razmere za kakovosten razvoj teh površin;
- trajno zavarovati pred spremembo namembnosti tiste zelene površine in odprte prostore, ki so prepoznani kot ključni za zeleni sistem oziroma kakovost bivanja in okolja mesta;

- zagotoviti temelj za opredelitev pravnih, organizacijskih in finančnih sredstev za vzpostavitev, urejanje in vzdrževanje zelenega sistema mesta.

Kakovostno načrtovan in vzpostavljen zeleni sistem odločilno prispeva k dolgoročnemu in učinkovitemu trajnostnemu razvoju, izboljšuje kakovost življenjskega okolja ter zagotavlja enakovrednejše pogoje za bivalno kakovost, zdravje in dobro počutje vseh prebivalcev mest in naselij. Zato je zasnova zelenega sistema pomembna vsebina prostorskih načrtov (npr. urbanistične zasnove, občinskega prostorskega načrta), lahko pa tudi samostojna strokovna podlaga.

Kot strateški pristop načrtovanja zelenih površin je na mednarodni ravni uveljavljen še pojem zelena infrastruktura, ki je nov prednostni cilj evropskih strateških programov in razvojnih politik za obdobje 2014–2020 (Evropska komisija, 2013). Primerjava z uveljavljenim pristopom načrtovanja zelenega sistema mest v Sloveniji pokaže, da sta si po osnovnih opredelitvah celovitosti načrtovanja in opredelitvi večnamenskosti določenih površin zelo podobna, v praksi pa se, vsaj v Sloveniji, zelena infrastruktura bolj navezuje na vidike, ki so povezani z naravnimi kakovostmi in okoljem, varovanjem stanja biotske raznovrstnosti, varovanjem stanja in izboljšanjem delovanja ekosistemov ter omogočanjem in spodbujanjem ekosistemskih storitev (Šuklje Erjavec idr., 2019).

Zeleni sistem je v SPRS (Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije, 2004) opredeljen tako: »Zeleni sistem je celovitost krajinskih sestavin na območju mesta ali naselja. Mestno krajino tvorijo naravne in grajene prvine, ki zadovoljujejo človekove posebne potrebe in pomembno prispevajo k zgradbi mesta in njegovega doživljanja. Sestavine zelenega sistema mesta ali naselja so posamezni deli odprtega prostora, ki se med seboj razlikujejo po namembnosti, zgradbi, stopnji naravnosti, vendar so v medsebojnem povezovalnem odnosu. To so lahko parki, otroška igrišča, šolski vrtovi, trgi, zelenje ob ulicah, cestah, vodotokih, zelenje v stanovanjskih naseljih, primestni travniki, primestni in mestni gozdovi in podobno.«

V prispevku posvečamo pozornost členitvenim in oblikovnim funkcijam zelenega sistema in obravnavamo predvsem njegov strukturno-morfološki vidik, ki pomembno prispeva k podobi mesta in njegovi identiteti. Na vseh ravneh pogleda na mesto ali naselje in njegovo doživljanje dajejo namreč naravni ali iz narave izhajajoči elementi posebno prostorsko zaznavno pojavnost, ne samo v vidnem, ampak tudi drugih čutnih okvirih (intermodalno). Zaradi svojih značilnosti so ti elementi tisti, ki sooblikujejo prepoznavnost prostora v pogledu na mestno strukturo in znotraj urbanega tkiva.

2 Potenciali za sooblikovanje podobe mest in naselij

Krajina s svojimi naravnimi in ustvarjenimi značilnostmi soustvarja prostorsko identiteto in enkratno podobo naselij. Nastanek mesta in njegova zgradba sta povezana z naravno konfiguracijo terena, vodotoki in razporeditvijo manj in bolj ugodnih površin za pridelavo. Pri tem izstopajo učinki hribov, vzpetin, teras, rek, jezer, morja ali drugih izrazitih naravnih pojavov. Naravne danosti kraja, na katerem stoji mesto, so osnova zelenega sistema. Njegov skelet sestavljajo makročlenitvene poteze naselja – zeleni klini, pasovi, obroči, povezave, koridorji ipd., ki jih dopolnjuje sestav manjših točkovno ali mrežno razporejenih elementov, ki artikulirajo zasnovo. To so lahko zaplate večjih ali manjših zelenih površin, linijske poteze in točkovno izpostavljene prvine.

Posamezni tipi mestne krajine imajo posebno mesto v mestni podobi. To so tako zelene površine kot drugi prostori (Ogrin, 2010): parki, trgi, zelenje stanovanjskih območij, krajinske ureditve ob javnih, upravnih ali kulturnih objektih, otroška igrišča, pokopališča, botanični, šolski in drugi vrtovi, vrtno razstave, drevoredi, obcestne ureditve, ozelenjeni nasipi, gramoznice, športne naprave, parkovni in varovalni gozdovi, kmetijska zemljišča, obrečna krajina, vodni pojavi, stoječe in tekoče vode, močvirja, sanirani kamnolomi itd. Vsi ti prostori se povezujejo, mrežijo in opredeljujejo v okviru načrtovanja zelenega sistema ter pozneje podrobneje razčlenjujejo in oblikujejo skozi podrobnejše načrtovanje različnih tipov zelenih površin.

Mestna krajina ima raznovrstne funkcije v zgradbi in življenju mesta. Kot navaja Ogrin (2010), lahko govorimo o pasivnem in aktivnem delovanju. Pasivno delovanje je zaobjeto v strukturnih značilnostih, ki jih prispeva krajina (rahljanje, členitev, oblikovanje mesta), aktivno delovanje pa je povezano s funkcijami dejavne rabe prebivalcev oz. uporabnikov prostora ter z okoljskimi in ekološkimi funkcijam, ki imajo posebno vlogo. Ta vloga se zaradi okoljskih problemov sodobnih mest še posebej poudarja.

Za doživljanje prostora niso pomembne le posamezne naravne ali krajinske prvine, ampak ambient kot celota. Če na primer stremimo k povečanju hodljivosti naselij, se moramo zavedati komponente »zanimivosti hoje«, ki vključuje doživljajski vidik (Hudoklin, 2019). Medtem ko so v makropogledu pomembne predvsem velikosti, razmestitve, povezave prvin zelenega sistema, je v podrobnejšem merilu pomembna zlasti notranja zgradba posameznih odprtih prostorov, njihov način oblikovanja in s tem tudi vključevanje naravnih prvin v prostor. Ni namreč pomembna le njihova prisotnost v prostoru, ampak tudi dinamika oblikovanja, ustvarjanje prostorskih razmerij ter

usmerjanje pogledov v prostorih in iz teh prostorov navzven. Posamezni zaključeni prostori mestne krajine imajo določen pomen v mentalni sliki prebivalcev, zato jih je z morfološkega vidika pomembno opredeliti kot elemente zelenega sistema. Posebno mesto imajo v tem pogledu na primer reprezentativne in simbolne zelene površine kot tudi pokopališča in zunanje ureditve sakralnih objektov in spominskih območij, ki oblikujejo in predstavljajo poseben spominski, simbolni prostor ter s tem še dodatno prispevajo k identiteti in členitvi prostora.

Raznolike funkcije zelenih površin in drugih odprtih prostorov, ki tvorijo zeleni sistem in jih ZUreP-2 opredeljuje kot socialne, okoljske, ekološke, podnebne, gospodarske, kulturne, strukturne in oblikovne (Zakon o urejanju prostora, 2018), v načrtovanju obravnavamo skozi štiri vidike (Šuklje Erjavec idr., 2020):

- socialni vidik, ki vključuje socialne in kulturne funkcije in se odziva na raznolike potrebe ljudi, povezane s kakovostjo bivanja in zdravim življenjskim slogom;
- ekološki vidik, ki se nanaša na okoljske, ekološke in podnebne funkcije in se povezuje z vsebinami urbane ekologije, varstva narave, biotske raznovrstnosti, kakovosti okolja, blaženja podnebnih sprememb, varstva pred naravnimi nesrečami ipd. ter upošteva delovanje ekosistemov in ekosistemske storitve, ki jih zagotavljajo naravne prvine (zelena in modra infrastruktura oz. krajinsko-ekološki elementi na območju naselja);
- strukturno-morfološki vidik, ki vključuje strukturne, oblikovne in kulturne funkcije ter obravnava členitev in sooblikovanje mestnega prostora oz. naselja, opredelitev robov in odnosa do okolice naselja;
- ekonomski vidik, ki opredeljuje potencialne privlačnosti in bivalne kakovosti naselja in njegovih delov (npr. soosk) ter s tem vrednosti njegovih zemljišč in nepremičnin, zagotavlja podporo gospodarskim funkcijam, na primer turizmu in z njim povezanim dejavnostim, lokalni prekrbi s hrano, zelenim delovnim mestom ipd.

V okviru morfološkega vidika obravnavamo tri pomembne funkcije (Ogrin, 2010):

- funkcijo členitve mestnega prostora,
- funkcijo rahljanja grajenega tkiva in
- funkcijo oblikovanja mestne podobe.

V gradivu Krajinska arhitektura (Ogrin, 2010) avtor poudarja ključne členitvene elemente mestnega prostora. Naravne prvine, kot sta vegetacija in voda, s svojo poudarjeno drugačnostjo dejavno prispevata k delitvi urbanega prostora. Pri tem je pomembna njihova premišljena razmestitev v kombinaciji z drugimi prvini, kar pomaga prebivalcem mesta oblikovati mentalno podobo in ritmično razgibanost. Členitveno delovanje naravnih prvin je posebej zaznavno v osrednjih delih mest,

kjer predstavljajo kontrast gosti zazidavi, grajenim volumnom. Z vidika rahljanja mesta avtor govori o sodobnih mestih, ki terjajo praznine, zlasti velike soseske in območja visokih stavb. Če so to zeleni odprti prostori, je učinek rahljanja večji, večje so kompleksnost, pestrost in vidna privlačnost, hkrati pa gre za povečanje koristi za prebivalstvo. Na podobo mesta in mestnih ambientov vpliva že navidezna navzočnost naravnega, organskega, živega v grajenem okolju, kar vzbuja ugodje. Vegetacija lahko na primer z velikim volumenskim potencialom vpliva na zaznavo ljudi, tvori kuliso, zakriva, blaži nasprotja (npr. gradi predah med dediščinskim grajenim tkivom in novo zazidavo ipd.), ustvarja okvir zunanjim mirnim in intimnim prostorom itd.

3 Pomen ravni in merila načrtovanja

Mestna krajina z vsemi svojimi sestavnimi deli soustvarja podobo mesta na več načinov in v vseh merilih. Za različna merila in ravni načrtovanja so pomembne različne pojavne oblike krajinskih prvin in tipov zelenih površin ter s tem tudi različne opredeljitve elementov in usmeritev zelenega sistema. To velja tako za tlorisne projekcije kot v zaznavnem polju oz. perspektivi ljudi, torej od makro- do mikroravni, od oblikovanja vedutne podobe do mikroambianta. Krajinske prvine, ki opredeljujejo umestitev naselja v širši prostor in sooblikujejo njegovo podobo, imajo drugačno vlogo, kadar jih obravnavamo kot del celovite urbane strukture ter prispevajo k členitvi, zaokrožitvi in opredelitvi značilnosti območja naselja kot kadar se z njimi sooblikujeta vedutni pogled in identiteta v doživljanju od daleč, s pogledom in opazovanjem, v sekvenci približevanja ali v samem prostoru, ko na našo zaznavo vplivajo različne prvine, ki ga oblikujejo.

Pri načrtovanju zelenega sistema se je na vseh ravneh treba zavedati odnosa med posameznimi merili in postopnega prehajanja od širšega do podrobnejšega merila, od koncepta in zasnove zelenega sistema do posameznih ureditev in detajlov ter temu tudi prilagoditi načine prikazov in tudi usmeritve za doseg želenega stanja. Posamezne prostorske ureditve v odprtem prostoru mesta in naselja so vedno del širšega koncepta – morfoloških makroenot zelenega sistema, ki jih je treba ustrezno prenesti na podrobnejše ravni načrtovanja.

Tako so z morfološkega vidika v najširšem merilu še posebno pomembne velikost, vidna izpostavljenost (volumen, relief, izrazitost oblike) ter možnost opredelitve sklenjenih območij (zeleni rob, zeleni obroč, zeleni klin) in povezav, za podrobnejša merila načrtovanja posameznih območij mest in naselij pa so pomembnejši vidiki usmerjanja, prostorske orientacije, prepoznavnosti, pogledov iz prostora, kulis, barrier, robov in ambientalnih kakovosti. Pri tem so pomembna razmerja ve-

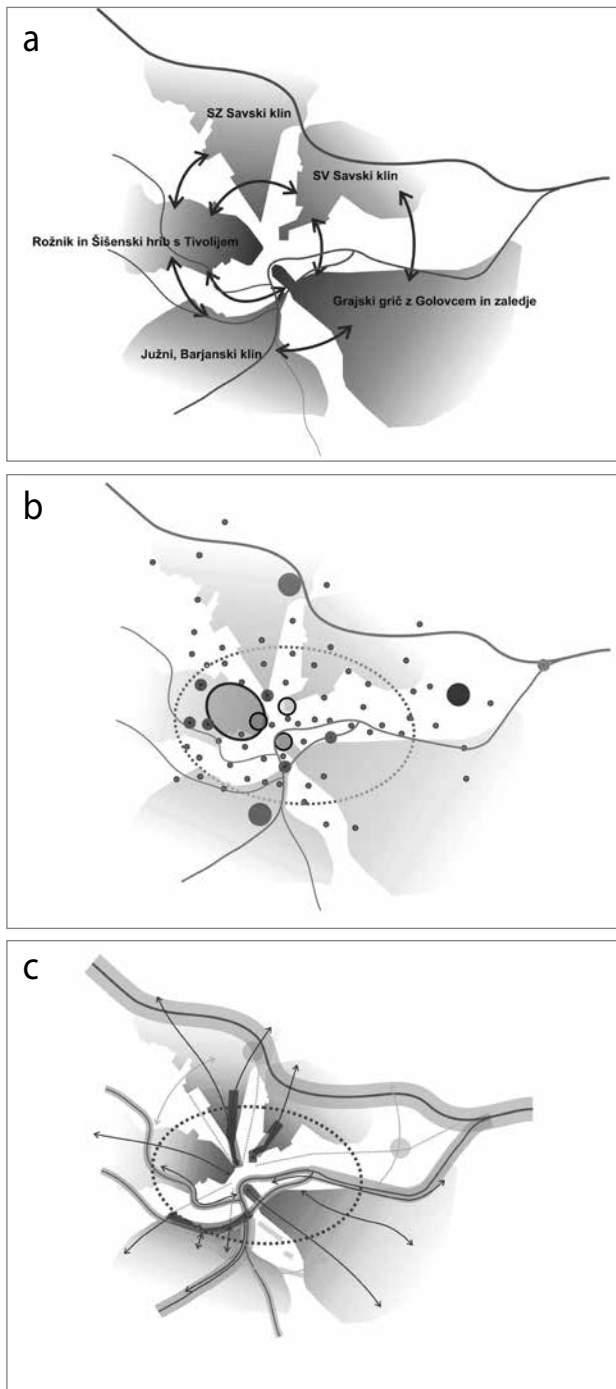
Slika 1: Oblikovanje odprtega prostora pomeni njegovo celostno obravnavo, vključno z naravnimi prvini. Prostori, ki so pomembni z vidika funkcij zelenega sistema, so raznoliki, še posebej pa so pomembne javne površine: (a) usmerjanje pogledov (središče mesta, vertikalni poudarek), vodenje po prostoru, širina, pogled iz prostora, prehodnost in možnost počitka; (b) rob zazidave, kontrast zazidanega in parkovnega, zaključenost ambienta, členjenost horizontalne ploskve (foto: Jana Kozamernik).

likosti, oblik, volumnov, ploskev, linij, višin, tekstur, barv in prostorski poudarki, vzorci itd. Oblikovno kakovostna zasnova zunanjih površin, ki upošteva te značilnosti, razmerja in vlogo posameznih prvin v zasnovi (stranska, dopolnjujoča ali osrednja), izboljšuje vrednost zunanjega prostora.

4 Načrtovanje zelenega sistema za boljšo podobo (in doživljanje) mest in naselij

Z načrtovanjem zelenega sistema zelene površine in druge odprte prostore obravnavanega območja povezujemo v smiselno in razpoznavno prostorsko celoto ter hkrati členimo in sooblikujemo urbano zgradbo ter tako pomembno prispevamo k podobi, identiteti in zgradbi mesta ali naselja, dostopnosti zelenih površin in javnih odprtih prostorov.

Raznolikih sestavin zelenega sistema ni mogoče opredeliti le s kategorijami namenske rabe, saj tipologija zelenih površin ob-

Slika 2: Shematski prikazi posameznih vsebin zelenega sistema podarjajo makročlenitvene elemente (primer Ljubljane): (a) koncept zelenih klinov, (b) parkovno omrežje, (c) najpomembnejše povezave in parkovne poteze (vir: Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del, 2010).

sega vse od zelenih površin, ki imajo samostojen značaj, zunanjih ureditev v povezavi s stavbami in prometnimi ureditvami do območij gozdov, voda in kulturne krajine ter posebnih kulturnih in naravnih vrednosti (Šuklje Erjavec idr., 2020). Učinkoviteje ga je obravnavati kot poseben sloj načrtovanja, pri katerem se smernice namenske rabe zelenih površin dopolnijo in

uskladijo s smernicami za načrtovanje zelenih površin znotraj drugih namenskih rab in smernicami za območja, opredeljena z režimi zelenega sistema. Z njimi se opredeljujejo površine, ki zagotavljajo varovanje ali ponovno vzpostavitev in smiselne zaokrožitve zelenih klinov, ustrezno ohranjanje robov, prehodov in povezav ter značilnosti odprtega prostora, ter območja, pomembna za dostopnost, trajnostno mobilnost, rekreacijo in druge prostočasne dejavnosti prebivalcev. Z režimom zelenega sistema je smiselno prekriti vsa za zeleni sistem relevantna območja zelenih površin in odprtega prostora, ki so opredeljena z drugimi namenskimi rabami, kot so kmetijska raba, gozdovi s posebnim namenom, zavarovana območja, tudi območja stanovanj, proizvodnje ipd. Režimi varovanja in urejanja zelenega sistema so namenjeni zagotavljanju varovanja pred pozidavo in neželenimi spremembami ter postavljanju dodatnih zahtev in določanju izhodišč za urejanje tovrstnih območij.

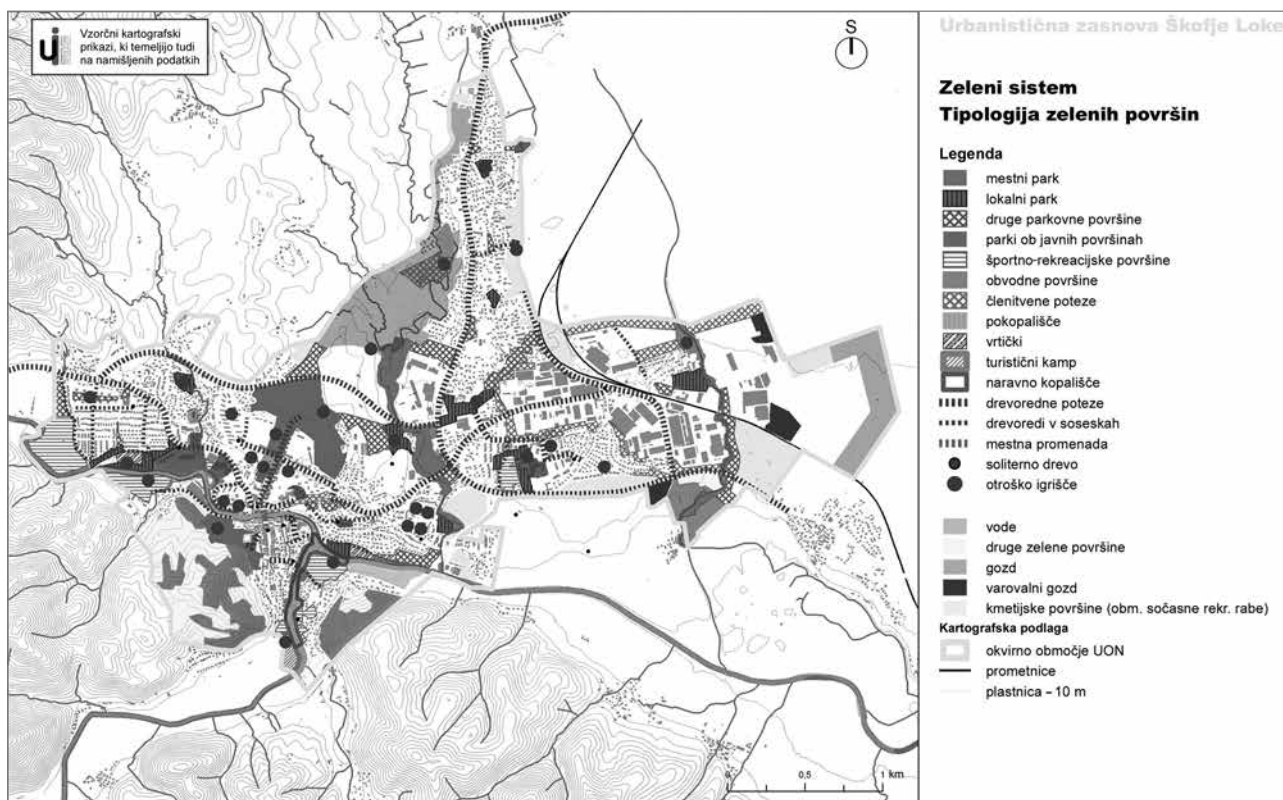
Sestavine zelenega sistema so torej pomembni mestotvorni elementi, ki grajeni prostor členijo, prispevajo k vidni prepoznavnosti naselja in povezujejo naselje z okoliškim prostorom. Vplivajo na doživljanje prostora, vedutne kakovosti, zaznavanje razmerij med nezazidanim in zazidanim prostorom, razumevanje vpetosti mesta v širši prostorski kontekst, branje mestne osnovne strukture in tudi na razumevanje posameznih prostorov, njihovih funkcij, pomena ipd. So identitetni elementi, ki omogočajo prepoznavnost naselja. Kot poudarja Lendholt (1970), naravne prvine v mestu niso le dodatek, temveč potrebna sestavina, ki pripomore k nezamenljivosti mest – kar je pogoj za identifikacijo in občutek domačnosti.

Zeleni sistemi naselij se v Sloveniji na strateški ravni načrtujejo podobno kot v tujini. Zajemajo analitični del, usmeritve in prikaze zasnove zelenega sistema in tematskih področij obravnave. Že v konceptualni skici opredeljujejo najpomembnejše morfološke elemente, ki se na kartografskih prikazih natančneje, prostorsko čim korektnije prikažejo. Posamezne vsebine zelenega sistema se prikazujejo po vsebinskih slojih glede na obravnavo funkcij zelenega sistema in združujejo v prikazu zasnove tega.

Morfološki vidik zelenega sistema se, čeprav je sestavni del oz. skelet drugih prikazov zelenega sistema, lahko prikazuje tudi kot tematska zasnova, še posebej če se v primeru naselja ali mesta pokaže, da je vprašanja urejanja odprtega prostora treba obravnavati tako, da bo podoba mesta kakovostnejša in mesto s tem prepoznavnejše. Pomembna je torej artikulacija zasnove zelenega sistema. Ta je lahko jasnega enotnega (npr. krožnega) modela ali kombinacija različnih modelov. Pogoste so zasnove, ki združujejo radialne in diagonalne poteze, in tudi mrežne zasnove. Morfološka zasnova krajine v urbanem prostoru kot tematska vsebina obravnava poleg teh tudi vidne kakovosti in oblikovne elemente zgradbe krajine mesta ali naselja v povezavi s prepoznavnostjo in podobo naselja. Opredeljuje na primer

Slika 3: Primer zasnove zelenega sistema Ljubljane: členitev mesta s petimi zelenimi klini, od katerih sta dva reliefno poudarjena, ključna prvina vodotok in njegov koridor, obsežna območja z režimi zelenega sistema, kjer je prepoznan potencial za večjo vključenost naravnih prvin in nizanje prostorskih sekvenc, ki spremljajo krožno rekreativno pot (vir: Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del, 2010).

Slika 4: Primer kartografskega prikaza tipologije zelenih površin (tematska karta zelenega sistema) za Škofjo Loko: ključni morfološki elementi se ohranjajo skozi vse sloje oz. prikaze zelenega sistema, tudi tipologija zelenih površin vključuje različna območja, linijske in točkovne elemente. Z morfološkega vidika so pomembni gozdni in odprti prostor, robovi, členitvene in povezovalne poteze, promenada, drevoredne poteze in označitev pomembnih soliternih dreves (vir: Mušič idr., 2020).

vedutne kakovosti, robove, stične oz. ločitvenih pasove, povezovalne gradnike, posebne gradnike ipd. Obravnava volumenska razmerja, velikost in merilo, usmerjenost, obliko in druge pomembne pojavne značilnosti krajinskih prvin v urbanem prostoru (npr. velikost in oblika zelenih površin glede na okoliško zazidavo, prostorske sekvence vodotokov, sklenjenost drevorednih potez, višina in volumen drevesnih krošenj glede na prostorski kontekst, umeščenost soliterjev, usmerjenost in oblikovanje teras ipd.). Določa torej prostore, linijske in točkovne prvine in druge pomembne poudarke (npr. odpiranje pogledov itd.), vedno pa se s podporo smernic posveča konkretnim območjem mesta in elementom na ravni podrobnega načrtovanja, npr. drevoredom, potokom s strugami, soliternim drevesom itd. Določa torej pomembne regulacijske elemente, ki se morajo prenašati v izvedbene prostorske akte ter druge dokumente in odloke, ki se tičejo podobe naselja.

Čeprav je zeleni sistem naselja sestavni del urbanistične zasnove, se zaradi velikega pomena tako za zgradbo naselij kot življenje v njih smiselno njegove priprave vedno bolj poudarja tudi pri načrtovanju oz. strokovni obravnavi manjših naselij ali delov naselij, še posebno za zagotavljanje njihove ustrezne preskrbljenosti z javnimi zelenimi površinami za zdrav življenjski slog in sooblikovanje njihove podobe in identitete. Zeleni sistem za manjša naselja ali za del mesta je običajno podrobnejši in ima zato tudi drugače opredeljene elemente, v smislu notranjih členitvenih elementov ter povezovanja različnih tipov odprtega prostora (urbanih odprtih površin, tipov zelenih površin, drevoredov, pešpovezav, počivališč itd.) s preostalim delom mesta in krajino v okolici.

5 Sklep

Za učinkovito in ustrezno načrtovanje odprtega prostora za doseganje kakovostne podobe naselja je potrebno razumevanje in upoštevanje potencialov mestne krajine, ki se nanašajo na morfološke vidike. Ti v okviru načrtovanja zelenega sistema opredeljujejo predvsem strukturne, oblikovne in z njimi povezane kulturne funkcije zelenega sistema ter odgovarjajo na potrebe ljudi po prepoznavi, orientaciji v prostoru in identiteti. Pomembno je, da se morfološki vidiki vključijo na vse ravni načrtovanja zelenega sistema – tako na strateški ravni, ki vključuje osnovanje vizije, ciljev in prioritete glede na tip naselja in njegovo lego v širšem prostoru, analizo stanja, problemov in potencialov prostora naselja do opredelitve elementov zelenega sistema, tipologije zelenih površin, režimov varstva in urejanj, vključno s pripravo splošnih in podrobnejših usmeritev za načrtovanje posameznih tipov zelenih površin na izvedbeni ravni, regulacijskih elementov in določil EUP. Za boljšo podporo pripravi usmeritev se morfološki vidiki zelenega sistema lahko

pripravijo kot posebna tematska zasnova zelenega sistema, ki se v naslednjem koraku skupaj z drugimi tematskimi zasnovami ustrezno prevede v *zasnovo zelenega sistema*.

Za učinkovito uresničevanje načrtovalskih odločitev je treba opredeliti tudi usmeritve za urejanje in vzdrževanje zelenih površin in spremljanje stanja ter s tem zagotoviti prenos usmeritev in prioriteten razvojnih izhodišč (iz akcijskega programa) v prostorske akte in odloke (npr. predpisan Odlok o urejanju podobe naselij in krajine).

Žal se v Sloveniji ne posveča dovolj pozornosti akcijskemu načrtu zelenega sistema, ki bi opredelil prioritete in dolgoročni program urejanja in prenove zelenih in drugih relevantnih površin v mestih, kot to poznajo ponekod v tujini. Pri tem gre za določitev in razdelavo razvojnega programa in določitev prioritete za ureditev novih ter prenovo in obnovo območij. Ne sme se pozabiti tudi na nujnost vzpostavitve evidenc javnih zelenih površin in evidenc dreves v mestih, torej s popisom vseh prvin, pomembnih za mestotvorno funkcijo, ne glede na to, ali se pojavljajo na javnih ali zasebnih površinah, kar bi omogočilo boljše upravljanje in spremljanje stanja v prostoru.

Za uspešnost oz. uresničevanje zelenega sistema so pomembni ustrezna povezanost med ravnmi načrtovanja, prenos usmeritev iz strateških delov aktov do izvedbenih ter tudi zavedanje oz. osveščenost občinskih služb in volja za implementacijo v realnosti. Ključno je razumevanje celovitosti in povezanosti sestavin zelenega sistema in strokovno ustrezno načrtovanje odprtega prostora – projektiranje, ki vključuje izdelavo načrtov s področja krajinske arhitekture. Kot izpostavljajo tudi na spletni strani ZAPS ob letošnji objavi nagrad za projekte, je v Sloveniji zaskrbljujoč odnos do urejanja odprtih površin – očitna je namreč odsotnost projektov oz. kakovostnih ureditev s področja krajinske arhitekture. Le če se usmeritve zelenega sistema ustrezno prenašajo do izvedbene ravni ter posamezne ureditve projektirajo strokovno korektno, prostori pa ustrezno vzdržujejo, se vzpostavijo ustrezne prostorske kvalitete, mestna podoba pa se razvija skladno z opredeljeno vizijo ustvarjanja prepoznavnega in privlačnega naselja.

Jana Kozamernik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: janak@uirsi.si

Mag. Ina Šuklje Erjavec
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: inas@uirsi.si

Viri in literatura

Evropska komisija (2013): *EU priporočila o telesni dejavnosti za krepitev zdravja med sektorji*. Bruselj, Generalni direktorat Evropske komisije za izobraževanje in kulturo.

Hudoklin, A. (2019): *Hodljivost mesta, primer Škofje loke*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.

Lendholt, W. (1970): Funkcije mestnega zelenja. V: *Zelenje v urbanem okolju, zbornik simpozija*, str. 201. Oddelek za oblikovanje krajine, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Mihelič, B., Humar, M., in Nikšič, M. (ur.) (2015) *Urbanistični terminološki slovar*. Založba ZRC SAZU, Zbirka slovarji in Zbirka Urbani izziv – publikacije. Ljubljana.

Mušič, B., Nikšič, M., Dražič, B., Repič Vogelnik, K., Kozamernik, J., Koblar, S., idr. (2020): *Priporočila za izdelavo urbanistične zasnove in krajinske zasnove na podlagi določil zakona o urejanju prostora (ZUreP-2), Priporočila za izdelavo Urbanistične zasnove*. Urbanistični inštitut RS.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del (2010): Uradni list RS, št. 78/10, 10/11 – DPN, 72/13 – DPN, 92/14 – DPN, 17/15 – DPN, 50/15 – DPN, 88/15 – DPN, 12/18 – DPN in 42/18, dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/urbanizem/obcinski-prostorski-nactr>.

Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004): Uradni list RS, št. 76/04, 33/07 – ZPNačrt in 61/17 – ZUreP-2. Ljubljana.

Ogrin, D. (2010): *Krajinska arhitektura*. Ljubljana, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Šuklje Erjavec, I., Balant, M., Kozamernik, J., in Nikšič, M. (2020): *Zeleni sistem v mestih in naseljih: Usmerjanje razvoja zelenih površin, priročnik*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja.

Šuklje Erjavec, I., Kozamernik, J., in Žlender, V. (2019): *Ven za zdravje. Priročnik za načrtovanje zelenih površin za spodbujanje telesne dejavnosti in zdravega življenjskega sloga*. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana.

Zakon o urejanju prostora (2018): Uradni list Republike Slovenije, št. 61/17. Ljubljana.

Jelka HUDOKLIN
 Nadja PENKO SEIDL
 Tomaž PIPAN
 Mateja ŠMID HRIBAR
 Mojca GOLOBIČ

Ohranjanje prepoznavnosti krajine

Prispevek povzema ključne ugotovitve ciljnega raziskovalnega projekta »Nadgradnja metodologije določanja območij nacionalne prepoznavnosti krajine«. Namen projekta je bil zasnovati metodo določanja območij in prvin prepoznavnosti krajine, ki bodo izhodišče za varstvo, načrtovanje in upravljanje krajin na nacionalni, regionalni in lokalni ravni. Na podlagi obsežnega analitičnega in terenskega dela ter prispevkov deležnikov iz intervjujev, ankete in dveh delavnic je v projektu predlagana metoda, ki med območja prepoznavnosti na nacionalni ravni uvršča: 1. edinstvena območja, ki so prepoznana kot reprezentativna za Slovenijo, ter 2. območja, ki so zaradi prvin in vzorcev značilni predstavniki krajinskih tipov. Njihov pomen se določa na

osnovi treh meril: 1. reprezentativnost, 2. skladnost in ohranjenost krajinskih prvin in vzorcev ter 3. kulturna in znanstvena vrednost. Splošne usmeritve za urejanje teh območij so zlasti ohranjanje rabe in avtentičnosti lokacije, značilnih krajinskih prvin in prepoznavnih krajinskih vzorcev ter vzdrževanje in spremljanje krajinske pestrosti.

Ključne besede: krajina, prepoznavnost krajine/identiteta krajine, območje prepoznavnosti, vrednotenje krajine, prostorsko načrtovanje, varstvo, načrtovanje in upravljanje krajin

1 Uvod

Prepoznavnost krajin je eden od pomembnejših konceptov, ki jih je uveljavila Evropska konvencija o krajini (Ur. l. RS, št. 19/03), podpisnica katere je od leta 2003 tudi Slovenija. V slovenskem prostoru se je pojem prepoznavnosti krajin uveljavil s Strategijo prostorskega razvoja Slovenije (v nadaljevanju: SPRS 2004; Ur. l. RS, št. 76/04) in Prostorskim redom Slovenije (v nadaljevanju: PRS; Ur. l. RS 122/2004). Za oba dokumenta so bile v okviru projektov Slovenski prostor 2020 izdelane strokovne podlage in pripravljeni podatkovni sloji, pomembni tudi za vrednotenje krajin, in sicer Strategija varstva krajine v Sloveniji (Ogrin, 1996), Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji (Marušič idr., 1998), Usmeritve za urejanje izjemnih krajin v Sloveniji (Hudoklin in Ogrin, 1998) in Območja kompleksnega varstva kulturne dediščine (Register nepremične kulturne dediščine, 2020) –, med katerimi se sicer nobena ni osredinjala na prepoznavnost krajin. Vse takratne pojmovne in prostorske opredelitve so se omejevale na nacionalno raven, nacionalno prepoznavna območja pa so bila prikazana v SPRS. Obenem je bilo predvideno, da bi območja oz. prvine prepoznavnosti krajine opredeljevali

tudi na regionalni oz. lokalni ravni ter ustrezno upravljali vsa območja, ki izstopajo po svoji kulturni in simbolni prepoznavnosti. V ta namen je bil leta 2005 izdelan predlog metodologije določanja prvin in območij prepoznavnosti krajine v okviru ciljnega raziskovalnega projekta »Podrobnejša pravila za urejanje prostora – ohranjanje prepoznavnosti slovenskih krajin« (Hudoklin idr., 2005). Raziskava je bila usmerjena predvsem v opredeljevanje območij prepoznavnosti krajine na nižjih načrtovalskih ravneh v postopkih priprave prostorske dokumentacije. Vendar pa raziskavi ni sledila niti formalizacija meril oz. metodologije določanja območij in prvin prepoznavnosti prostora niti navodila, priporočila, izobraževanja ali drugi mehanizmi za razširitev v strokovni javnosti, npr. med izdelovalci prostorskih aktov in naročniki (občinami), kar je povzročilo zelo različno in neenotno obravnavo teme prepoznavnosti v prostorskih aktih. Po sprejetju SPRS in PRS leta 2004 se je namreč začela pripravljati nova generacija prostorskih planov – občinskih prostorskih načrtov (OPN). Zlasti v okviru priprave OPN večjih občin so bile naročene številne in obsežne strokovne podlage, med katerimi so bile (praviloma za večje

občine) tudi analize stanja in vrednotenja krajin ter priprava usmeritev za prostorski razvoj v krajini. Vendar priprava teh strokovnih podlag ni bila obvezna in s spremenjeno prostorsko zakonodajo v letu 2007 je bila celo ukinjena še edina strokovna podlaga za področje krajine (krajinska zasnova). Prav tako je bila ukinjena regionalna zasnova prostorskega razvoja, ki je bila z vidika krajine najprimernejši strateški prostorsko-načrtovalski dokument. Ob dejstvu, da na področje varstva, razvoja in upravljanja krajine segajo pristojnosti številnih nosilcev urejanja prostora, je bila v zadnjih letih še posebej očitna odsotnost nosilca urejanja prostora, ki bi bil dejansko pristojen za krajino in bi med drugim poskrbel tudi za oblikovanje ukrepov, ki bi sledili prostorskim planskim aktom v smislu ohranjanja prepoznavnih značilnosti prostora. Vse naštetu so razlogi, zaradi katerih prizadevanja za ohranjanje prepoznavnosti krajin praviloma nimajo vidnih oziroma oprijemljivih učinkov v prostoru. Krajina je od sprejetja Evropske konvencije o krajini doživela pomembne spremembe, pretežno prav v smeri izgubljanja prepoznavnih, skladnih krajinskih struktur, in sicer delno zaradi (razpršene in tipološko neustrezne) poselitve in delno zaradi opuščanja ali intenziviranja kmetovanja.

Leta 2017 sprejet Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2, Ur. l. RS, št. 61/17) je načelo ohranjanja prepoznavnih značilnosti prostora v 13. členu postavil v širši kontekst urejanja prostora: »*Pri prostorskem načrtovanju in drugih zadevah urejanja prostora je treba upoštevati vrednote in prepoznavnost obstoječih naravnih, grajenih in drugače ustvarjenih struktur, ki zaradi posebnih geografskih, kulturno-zgodovinskih, upravnih, socialno-ekonomskih in drugih pogojev razvoja sooblikujejo identiteto prostora in določajo njegove značilnosti.*« O prepoznavnosti naselij in krajine govori tudi 21. člen, in sicer v smislu tako varovanja kot ustvarjanja nove prepoznavnosti, pri čemer je treba spoštovati značilnosti prostora, varovati naravo in kulturno dediščino, poudarjati oblikovne vrednote naselja in varovati kakovostne dominantne poglede. Zakonodaja torej (ponovno) omogoča oz. celo zahteva uveljavitev koncepta prepoznavnosti krajin.

Strategija prostorskega razvoja (Osnutek Strategija prostorskega razvoja 2050, 2020) vizijo prostorskega razvoja Slovenije naslanja (tudi) na prepoznavnost: »*Prizadevamo si za raznolik, večfunkcionalen, učinkovito povezan in mednarodno vpet prostor, v katerem Slovenija svoje razvojne prednosti gradi na prepoznavnosti in identiteti, kot podlagi za kakovostno življenje za vse. Prostor živimo kakovostno!*«

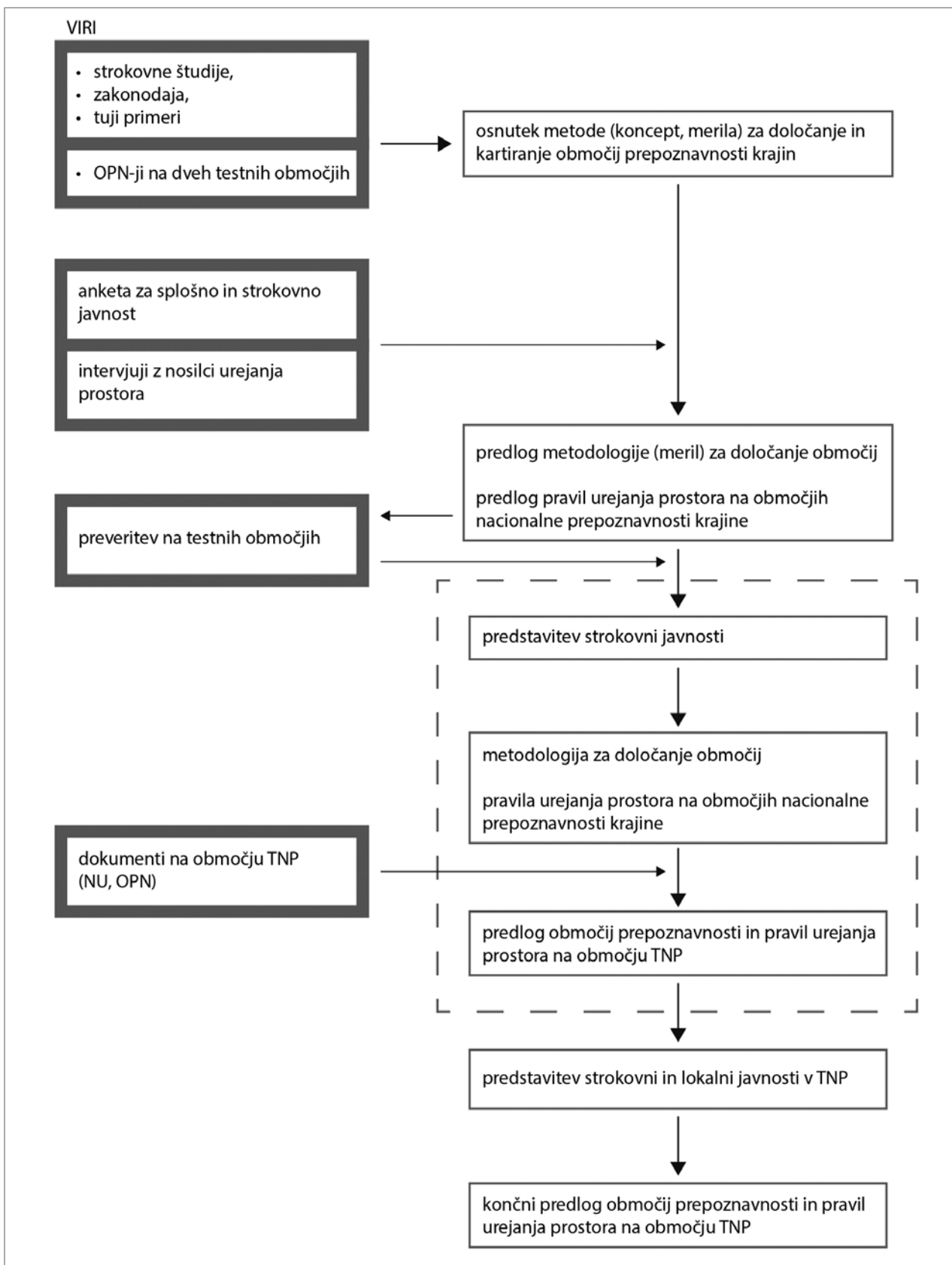
Namen tega prispevka je predstavitev rezultatov naloge, v kateri je bila izdelana preveritev dosedanjega koncepta in metodologije za določanje prepoznavnosti krajin tako, da bo prepoznavnost uporabno in učinkovito izhodišče za varstvo, načrtovanje in upravljanje krajin. To pomeni predvsem določi-

tev prvin in prostorsko identifikacijo območij prepoznavnosti na nacionalni in nižjih ravneh ter določitev izhodišč za upravljanje teh območij z ukrepi različnih resorjev. Cilji naloge so bili: 1. metodološki (preveritev in nadgradnja meril in metodologije določanja območij nacionalne prepoznavnosti krajine); 2. vsebinski (pravila in usmeritve za urejanje prostora na območjih nacionalne prepoznavnosti glede na njihovo tipologijo); 3. (a) testiranje metode na vzorcu območij prepoznavnosti ter 3. (b) testiranje metode in vsebine na pilotnem primeru Triglavskega narodnega parka (TNP) in 4. diseminacija rezultatov.

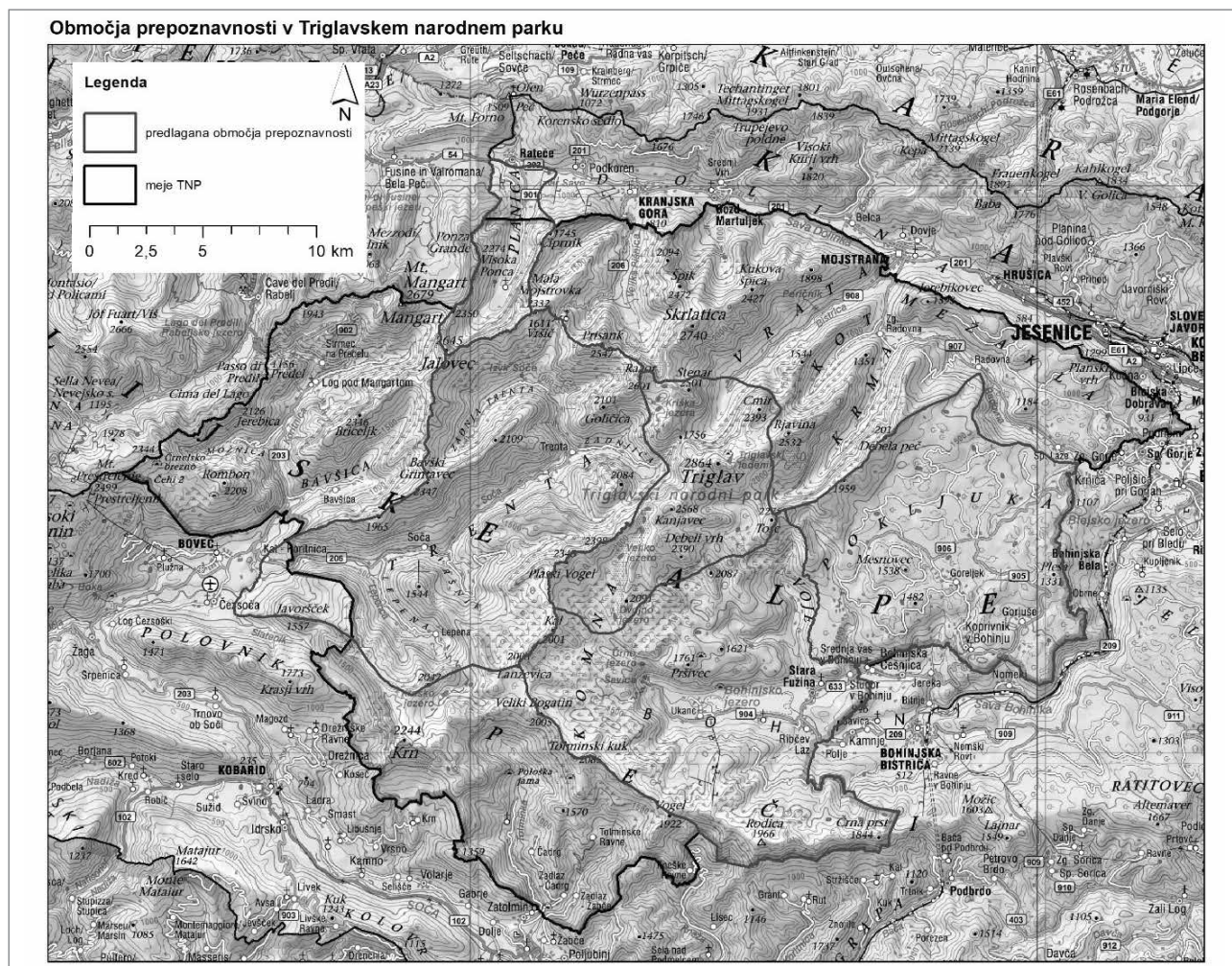
2 Metoda dela

V prvem koraku smo na osnovi pregleda domačih študij na temo prepoznavnosti, tujih primerov, analize metodologije določanja območij nacionalne prepoznavnosti krajine, opredeljenih v SPRS 2004, in analize obravnave krajin v občinskih prostorskih načrtih na dveh testnih območjih (v Triglavskem narodnem parku in Mirnski dolini) oblikovali izhodišča, ki vključujejo: koncept prepoznavnosti krajine, namen določanja območij prepoznavnosti krajine, merila za določanje teh območij in način njihove uporabe. V nadaljevanju smo izvedli anketo med strokovno javnostjo in intervjuje s prostorskimi načrtovalci, predstavniki MOP in nekaterimi drugimi nosilci urejanja prostora.

Na osnovi ugotovitev iz ankete in intervjujev smo dopolnili metodo za določanje območij nacionalne prepoznavnosti krajine ter jo predstavili na delavnici s predstavniki prostorskega in drugih resorjev (MKGP, KGZS, MOP, ZRSVN, DRSV, MK oz. ZVKDS), občin, prostorskih načrtovalcev ter uprav širših zavarovanih območij. Metodo smo na delavnici preverili na vzorcu desetih območij, od katerih so bila nekatera že določena s SPRS 2004, druga pa so predlagali anketiranci. Izbrali smo nekaj zelo prepoznavnih^[1] območij: 1. Ljubljansko barje, 2. Jezersko, 3. Zgornja Savinjska dolina (Logarska dolina) in 4. Jeruzalemske gorice, nekaj manj prepoznavnih: 5. Radensko polje, 6. Mirnska dolina in 7. Bitnje, 8. Gorjanci, ter nekaj takih, ki so se pojavila med predlogi za nova območja prepoznavnosti: 9. Posočje, 10. Obala in 11. Kraški rob s črnokalskim viaduktom. Testiranje metode je potekalo s skupinskim ocenjevanjem testnih območij po vsebinsko razčlenjenih merilih, predlaganih v okviru projekta, ter določevanjem prostorskega obsega (meja) teh območij z uporabo kartografskega in fotografskega gradiva, izbranega glede na obseg in druge značilnosti posameznih območij. Poleg predloga za uvrstitev med območja, pomembna za prepoznavnost, ali proti njej in poleg utemeljitev so bili rezultat delavnice tudi ocena uporabnosti metode in predlogi za izboljšave. Na osnovi te delavnice smo prenovili nabor meril in pripravili navodila za ocenjevanje posameznih krajinskih območij.

Slika 1: Shema poteka projekta

Slika 2: Triglavski narodni park z označenimi območji prepoznavnosti (podlaga: GURS)

Delavnici je sledil preizkus metode na terenu. Za večjo objektivnost ocenjevanja sta vsak terenski ogled opravila dva člana skupine, pari so se med seboj tudi zamenjali. Za terenski ogled smo pripravili enoten protokol, ki je zajemal: (a) čim natančnejši pregled območja, (b) določitev pomembnih točk, s katerih se odpirajo značilni in kakovostni pogledi na območje ali na posebej kakovostne dele (prvine, vzorce) območja, še posebej na tiste dele, ki so najprepoznavnejši (če gre za večja območja, ki jih ni mogoče zajeti z enim pogledom), (c) posnetek čim več reprezentančnih fotografij s teh točk, (d) dopolnitev ocen po merilih in izpolnitev ocenjevalnega obrazca in (e) preveritev ustreznosti meja, določenih v SPRS 2004 oz. predlog meja območij, ki še niso opredeljena. Za pomoč pri ocenjevanju smo pripravili seznama krajinskih prvin in krajinskih vzorcev, ki vključujeta večino prvin in vzorcev krajine celotne Slovenije. Po terenskih ogledih smo dopolnili ocenjevalne obrazce in zarisali meje območij prepoznavnosti.

Po izkušnjah s terena smo metodo še enkrat dopolnili, in jo – še zadnjič – preizkusili na območju Triglavskega narodnega parka. Pretežni del TNP trenutno spada v območje prepoznavnosti Bohinj, del pa v območje prepoznavnosti Trenta. Na območju TNP smo za delavnico predlagali pet območij: Planico s Tamarjem in Zelenci, Trento, Triglav z dolino Triglavskih jezer, Pokljuko in Bohinj (slika 2). Podobno kot pri prvih desetih terenskih ogledih smo ta območja ocenjevali v parih in jim določili meje v prostoru. Sledila je delavnica v Kobaridu februarja 2020, na katero so bili vabljeni predstavniki vseh občin znotraj TNP, uprave TNP in regionalnih razvojnih agencij, prostorski načrtovalci in predstavniki ZRSVN, ZVKD, Kmezijske svetovalne službe, KGZS. Na delavnici smo udeležencem predstavili ozadje in potek naloge, v drugem, delavniškem delu pa so ti navedli še svoje predloge za dopolnitev ugotovitev na ocenjevalnih obrazcih in spremembe zamejitev predlaganih območij prepoznavnosti. V sklepnem delu delavnice smo govorili o usmeritvah za prostorsko načrtovanje in upravljanje krajine na teh območjih.

3 Rezultati

3.1 Analiza stanja in uporabe območij prepoznavnih krajin

Pregled območij prepoznavnosti, navedenih v SPRS 2004, je pokazal precej nedoslednosti, kar so potrdili tudi rezultati ankete. Potrdila se je teza, da nekatera območja ne spadajo na seznam območij prepoznavnosti nacionalnega pomena in da nekatera, ki bi spadala v to kategorijo, manjkajo (slika 3). Izkazalo se je tudi, da merila za opredeljevanje prvin in območij prepoznavnosti niti na državni niti na nižjih ravneh niso jasno določena, zato tudi strokovni javnosti niso dovolj znana, posledično pa manjka vključevanje prepoznavnosti v načrtovalske in upravljalvske instrumente. Pregled izbranih občinskih prostorskih načrtov je potrdil velike razlike v obravnavi krajine ter območij in prvin prepoznavnosti, kar je večinoma posledica odsotnosti jasnih meril, navodil in usmeritev.

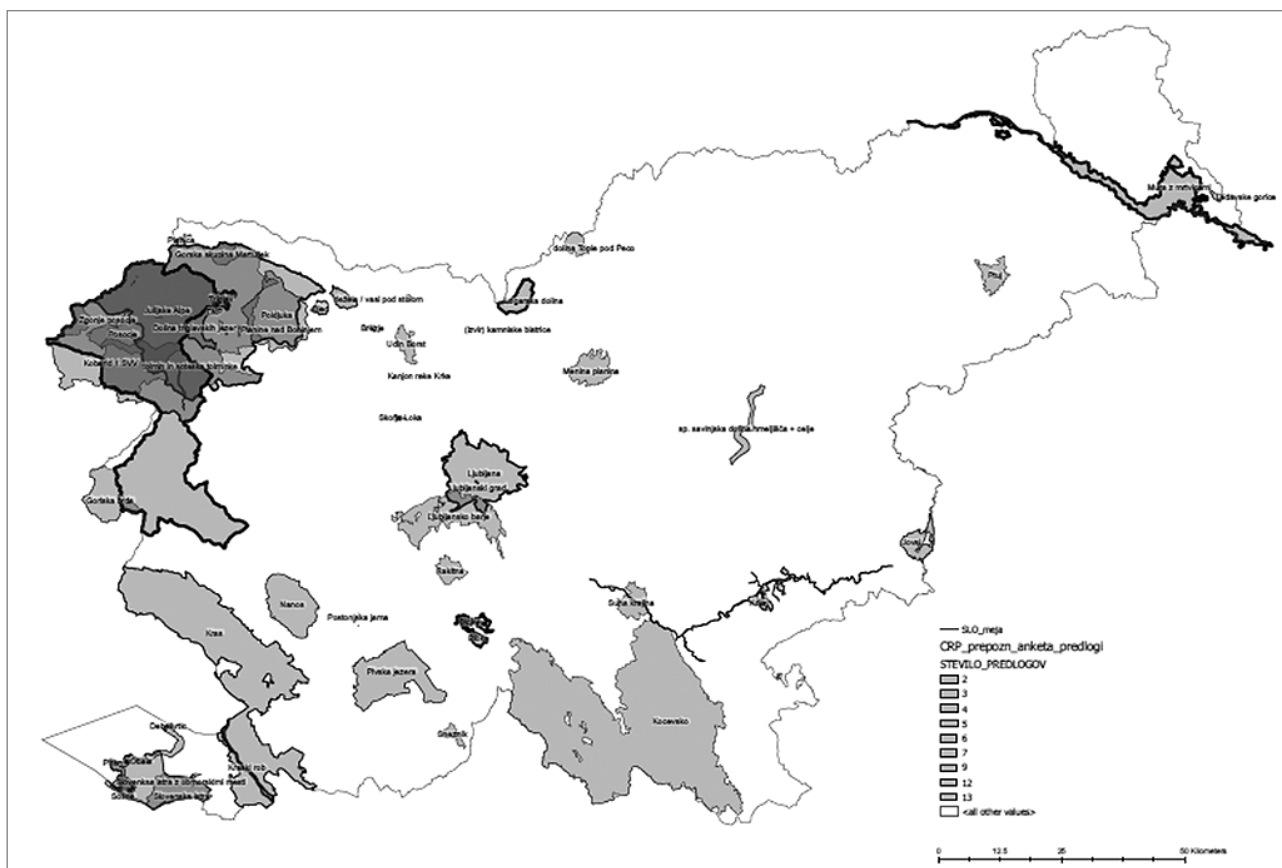
Preveritev na terenu je pokazala, da so območja prepoznavnosti večinoma zarisana preširoko in da kot taka niso v celoti prepoznavna. Tako smo npr. predlagali, naj se območje Zgornje Savinjske doline zoži le na območje Logarske doline, saj je dosedanje območje preveliko in preveč raznoliko, predvsem pa na predelih zunaj Logarske doline ni prvin in vzorcev, zaradi

katerih bi bilo prepoznavno. Podobno smo za nekatera nova predlagana območja (Posočje, Obala) ugotovili, da so prevelika in preveč heterogena, zaradi česar jih ne doživljamo kot eno območje, zato je smiselno znotraj njih določiti (več) ožjih območij (slika 3). Za nekatera območja, opredeljena v SPRS 2004, smo na podlagi podrobnejših analiz in terenskih ogledov predlagali večjo spremembo meje območja. Tak primer so npr. Gorjanci, pri katerih smo del območja iz SPRS 2004 predlagali za izločitev, saj po tipoloških značilnostih in glede na (ne)izpolnjevanje meril za nacionalno prepoznavnost niti geografsko niti mentalno ne spadajo h Gorjancem. Obenem pa smo v končni predlog območja prepoznavnosti vključili nekatere predele Gorjancev, katerih prepoznavni krajinski vzorci dopolnjujejo podobo Gorjancev kot vidno izpostavljene in kompleksne celote prepoznavnih tipov dolenske kulturne krajine in simbolnih vrednosti.

3.2 Predlog prenovljene metode

3.2.1 Prvine in območja prepoznavnosti

Postopek opredeljevanja prepoznavnosti se nanaša na določitev prvin in vzorcev, pomembnih za prepoznavnost in določitev območij prepoznavnosti. Osnova za opredelitev območij prepoznavnosti so krajinske prvine^[2] in krajinski vzorci^[3], pomembni za prepoznavnost države, posameznih regij ali delov

Slika 3: Prepoznavna območja na nacionalni ravni, ki po mnenju anketirancev manjkajo v SPRS 2004 (temnjeje obarvana območja je omenilo več anketirancev).

regij ali posameznih občin. Predloga nabora krajinskih prvin in krajinskih vzorcev na nacionalni ravni sta bila pripravljena v okviru te naloge. Prvine in vzorci, pomembni za regionalno/lokalno prepoznavnost, se določijo v splošnih smernicah NUP za krajino, podrobneje pa okviru strokovnih podlag za posamezne regionalne in občinske prostorske akte.

V predlagani metodologiji ločujemo med dvema kategorijama območij prepoznavnosti krajine:

1. Območja, ki so *edinstvena/neponovljiva* in prepoznavna med strokovno in splošno javnostjo in so reprezentativna za Slovenijo. V to kategorijo spadajo krajine, v katerih prevladujejo izjemne naravne prvine ali vzorci (npr. Triglav) ter tudi prvine in vzorci kulturne krajine, ki jih pomembno sooblikuje človek (npr. Bled, Piran), vključno z nedavnimi posegi v prostor (npr. črnokalski viadukt), ali v njih prevladuje zgodovinska/duhovna plast (npr. Soča).
2. Območja, ki so *značilni (idealni) predstavniki krajinskega tipa* in imajo posebej prepoznavne ali zgoščene krajinske prvine (npr. gručasto naselje, značilni arhitekturni objekti v krajini, značilna parcelna struktura) oziroma sestavljene v regionalno prepoznavne krajinske vzorce. Ti vzorci združujejo krajinske prvine v obsežnejše in kompleksnejše celote in izražajo prilagoditve na naravne dejavnike v tradicionalnih (npr. gručasto naselje na gričevju, obdelovalne terase, vinogradniška območja) ali sodobnih (npr. veriga elektrarn na spodnji Savi) oblikah človekovega bivanja in delovanja. Vzorci so lahko splošni ali regionalno (izjemoma tudi lokalno) specifični.

3.2.2. Postopek vrednotenja

V prvem koraku, ki se izvede kabinetno, zberemo in pregledamo javno dostopne podatkovne baze, predvsem območja prepoznavnosti SPRS 2004, območja ohranjanja narave in varstva kulturne dediščine, strokovne podlage (izjemne krajine, Regionalna delitev krajinskih tipov ...), DOF (zlasti glede na seznam prvin in vzorcev). Pregledamo tudi posredne vire, npr. opise krajin v literaturi, likovni umetnosti, zgodovinskih virih in preverimo morebitne predloge za opredelitev območja (NUP, javnost, občina ...). Ker gre pri prepoznavnosti predvsem za zaznavo krajine, so lahko v veliko pomoč sodobna digitalna orodja (kot je 3D-reprezentacija zemlje v orodju Google Earth), s katerimi vnaprej opredelimo glavne poglede, točke, vzorce, homogena območja in meje območja. Na osnovi kabinetnega dela pripravimo okvirno zamejitev območja in izpolnimo obrazec, ki je bil pripravljen v okviru projekta. V njem se zapišejo: 1. ime območja, avtorja in datum ocenjevanja, 2. podatki o območju (opis, dosedanje spremembe krajine, prikaz stanja prostora in režimov), 3. pregled krajinskih prvin in vzorcev na območju, 4. ocene z utemeljitvami, 5. predlog meje območja in poimenovanje, 6. ocena kakovosti območja

s komentarjem o stanju in opažanja degradacij in 7. usmeritve za urejanje. Za izpolnjevanje obrazca so pripravljena tudi podrobna navodila in primeri.

V naslednjem koraku je treba opraviti preveritev na terenu, v okviru katere in identificiramo: glavne dostopne poti (avto, pešci), dojemanje prostora (zaokroženost/zamejenost območij, razgledne točke in poglede), prvine in vzorce, morebitne degradacije, spremembe, procese.

Odvisno od možnosti in potreb priporočamo preveritev z anketo ali intervjuji s prebivalci, obiskovalci, načrtovalci, predstavniki Občine, NUP, turističnimi delavci.

Na osnovi vseh podatkov pripravimo končno različico obrazca, ki jo opremimo z značilnimi fotografijami. Predvideli smo tudi vpis v pregledovalnik, ki bi bil del javno dostopne baze prostorskih podatkov (PIS) in bi vseboval območja prepoznavnosti krajine na nacionalni ravni (kartografski prikaz, ID, ime), oznake glavnih točk opazovanja s fotografijami in usmeritve za urejanje.

3.2.3 Merila za vrednotenje

Najpomembnejši del obrazca je ocenjevalna tabela, iz katere je razvidno, zakaj je bilo območje izbrano za območje nacionalne oziroma regionalne prepoznavnosti krajine. Za vsako od meril označimo N, če je območje reprezentativno na nacionalni ravni, oziroma R, če na regionalni ravni. Obvezna je utemeljitev, zakaj menimo, da območje izpolnjuje merilo. Merila so:

1. **M1 – Reprezentativnost:** ocenjujemo ali je območje kot celota reprezentativno in nima ustrezne primerjave v državi/regiji ter je pomemben element prepoznavnosti države (npr. Bled, Bohinj) ali regije (npr. planina Zajamniki) ali gre za reprezentativen tip (območje je najbolje ohranjen in reprezentativen primer nekoga tipa krajine (npr. Bitenjsko polje v progah).

2. **M2 – Skladnost in ohranjenost krajinskih prvin in vzorcev:** preverjamo, ali območje izpolnjuje katero od podmeril, ki so vezana na krajinske prvine in vzorce:

- (a) usklajenost ustvarjenih prvin z naravnimi: ali je za območje značilna visoka stopnja prilagajanja reliefu, podnebju, naravnim materialom, npr. obdelovalne terase;
- (b) izrazit prostorski red: ali je za območje značilna dosledna izvedba teras, vrst v vinogradih in sadovnjakih, suhozidov, cerkva na gričih, obcestnih vasi z ohišnicami ipd.;
- (c) slikovitost, vidna privlačnost;
- (d) krajinska pestrost: ali na območju lahko razberemo raznolikost rabe prostora in vrst ter pojavnih oblik naravnih in ustvarjenih krajinskih prvin.

3. **M3 – Kulturna in znanstvena vrednost:** preverjamo, ali ima območje kulturno in/ali znanstveno vrednost na kateremkoli

področju, ki se neposredno ali posredno navezuje na prepoznavnost:

- (a) zgodovinski in simbolni pomen: ali so na območju obstajale oziroma obstajajo osebe, dogodki, obdobja, tehniška dediščina (npr. območje soške fronte, klavže, območja z asociativnimi vrednostmi, tudi na podlagi literature, npr. Krst pri Savici);
- (b) identitetna vrednost: ali gre za območje, s katerim se poistoveti večina državljanov (npr. Planica, Bled) oz. večina ljudi iz regije, če gre za regionalno vrednotenje);
- (c) kontinuiteta rabe: ali je za območje značilen način bivanja, pridelovanja hrane (npr. planšarije, poljska razdelitev – kolonizacija);
- (d) znanstvenoraziskovalni pomen: ali je območje pomembno za proučevanje pojavov, zgodovine, visoko ovrednoteno s strani stroke, čeprav ni slikovito, vsečno ipd. (npr. matični Kras).

Glede na ocene pri posameznih merilih in podmerilih damo sklepno oceno, ali območje je ali ni pomembno za prepoznavnost na nacionalni ali regionalni ravni.

3.4 Priporočila za uporabo in uveljavitev prepoznavnosti

Območja prepoznavnosti se uveljavijo kot planska kategorija na nacionalni, regionalni in lokalni (občinski) ravni, tako da se na podlagi ustreznih strokovnih podlag opredelijo v prostorskih aktih (grafično in v strateških planskih usmeritvah in prostorskih izvedbenih pogojih).

Posamezna območja prepoznavnosti krajine na nacionalni ravni se določijo na osnovi strokovne podlage za celotno območje Slovenije, nato se prikažejo v akcijskih načrtih SPRS, grafično in kriterialno, in v javno dostopni bazi podatkov (PIS) z okvirno navedbo prvin oz. vzorcev, zaradi katerih so uvrščena v to kategorijo. Usmeritve za urejanje območij nacionalne prepoznavnosti krajine in spremljanje stanja se pripravijo na osnovi splošnih usmeritev in strokovne podlage, ki bo oblikovala usmeritve za posamezne tipe/skupine območij prepoznavnosti ali za vsako območje posebej. Usmeritve se zapišejo v akcijskih načrtih SPRS in pravilih urejanja prostora na nacionalni ravni.

Za območja prepoznavnosti na nacionalni ravni se določi obveznost izdelave krajinskih zasnov kot obvezne strokovne podlage za RPP, OPP in tudi za OPN. Območja prepoznavnosti na nacionalni ravni in usmeritve za njihovo urejanje so tudi del smernic NUP za krajino (za RPP, OPP, OPN, OPPN, DPN ter za sektorske programe, načrte in druge dokumente).

Predlagamo, da se izdelajo priporočila/navodila za določanje območij prepoznavnosti na regionalni in lokalni ravni kot strokovna podlaga za uradni dokument (npr. državni prostorski red – DPR). Območja, prvine in vzorci prepoznavnosti na regionalni in lokalni ravni ter usmeritve za njihovo urejanje se določijo na podlagi usmeritev in DPR v strokovnih podlagah za posamezna območja (regij, občin) ter se upoštevajo v RPP, OPP in OPN ter v odlokih o urejanju podobe naselij in krajine (občine).

Poleg zgoraj navedenih prostorsko-načrtovalskih instrumentov morajo posamezni deležniki zagotoviti še druge ukrepe za vse ravni načrtovanja in upravljanja krajine. NUP za krajino mora predvsem pripraviti strokovna priporočila za obravnavo krajine in prepoznavnosti v okviru (celovitih) presoj vplivov na krajino, izvajati nadzor nad izvajanjem usmeritev pri načrtovanju prostorskega razvoja (v državnih, regionalnih in občinskih prostorskih aktih in v odlokih o urejanju podobe naselij in krajine) in upravljanju (v sektorskih načrtih, programih in drugih dokumentih) in izvajati oz. zagotoviti spremljanje stanja teh območij. Resorji in sektorji morajo upoštevati območja prepoznavnosti v sektorskih načrtih, programih in drugih dokumentih, uveljaviti ukrepe za doseganje zelenih stanj krajine na območjih prepoznavnosti in spremljati njihovo učinkovitost. Pripravljalci in izdelovalci prostorskih aktov morajo zagotoviti sredstva in strokovno znanje za izdelavo strokovnih podlag za določitev območij prepoznavnosti za prostorske akte ter prenos usmeritev v prostorske in sektorske dokumente.

3.5 Usmeritve za varstvo, upravljanje in načrtovanje na osnovi prepoznavnosti krajine

V preglednicah 1 in 2 so povzete splošne usmeritve za načrtovanje in upravljanje krajine na osnovi prepoznavnosti.

4 Sklep

Prenovljena metoda temelji na dosedanjih ugotovitvah ter na obsežnem analitičnem in terenskem delu, vključuje pa prispevke številnih deležnikov iz intervjujev, ankete in dveh delavnic. Ugotavljamo, da opredeljevanje območij prepoznavnosti krajine zahteva veliko strokovnega znanja in izkušenj ter dobro poznavanje prostora.

Med območja prepoznavnosti na nacionalni ravni uvrščamo edinstvene, neponovljive krajine, ki so prepoznavne med strokovno in splošno javnostjo, in reprezentativne za Slovenijo (npr. Triglav s Triglavskimi jezери), kot tudi območja, ki so zna-

Preglednica 1: Usmeritve za načrtovanje, ki izhajajo iz prepoznavnosti krajine.

Usmeritve	Instrumenti
1. Ohranjanje obstoječe rabe in avtentičnosti lokacije, fizičnih pojavnosti prvin prepoznavnosti, prostorskih razmerij in merila prepoznavnih krajinskih vzorcev.	(a) Določitev območij prepoznavnosti in njihova vključitev v prostorsko načrtovanje na vseh ravneh. Priprava strokovne podlage za določitev območij prepoznavnosti na nacionalni ravni in usmeritve za njihovo urejanje; vključitev v akcijski načrt SPRS.
2. Ohranjanje značilne parcelne strukture kmetijskih zemljišč.	(b) Izdelava krajinskih zasnov za posamezna (zlasti kompleksnejša) območja prepoznavnosti, s katerimi se načrtuje varstvo in razvoj teh območij.
3. Ohranjanje tradicionalnih vzorcev poselitve in arhitekturne tipologije (tudi pri enostavnih objektih).	(c) Izdelava strokovnih podlag (krajinske zasnove) z vrednotenjem krajine za celotno območje regije kot osnova za določitev območij prepoznavnosti na regionalni ravni v RPP.
4. Omejitev gradnje počitniških objektov in naselij. Prilagoditev gradnje turističnih, kmetijskih, gospodarskih in drugih objektov ter infrastrukture krajinskim značilnostim (optimizacija lokacij pri umeščanju v prostor, dimenzije in oblikovanje objektov).	(d) Izdelava strokovnih podlag (krajinske zasnove) z vrednotenjem krajine za celotno območje občine, v katerih se opredelijo območja prepoznavnosti in okvirne usmeritve za njihovo urejanje. (e) Vključitev območij prepoznavnosti v OPN kot posebne enote urejanja prostora, za katere se v PIP povzamejo in dopolnijo usmeritve iz SPRS in DPR glede na značilnosti, omejitve, razvojne potrebe in potencialne. (f) Izobraževanja za prostorske načrtovalce in pripravljavce (naročnike): • izobraževanja (krajše delavnice, svetovanja) na temo krajinskih prvin in vzorcev, ki po posameznih regijah prispevajo k prepoznavnosti; • izdelava priročnikov za umeščanje, načrtovanje, prenavo in oblikovanje objektov (tudi enostavnih in začasnih); • vključitev teme prepoznavnosti krajine v naloge NUP na področju krajine in aktivno opravljanje nalog.

Preglednica 2: Usmeritve za upravljanje, ki izhajajo iz prepoznavnosti krajine.

Usmeritve	Instrumenti
1. Ohranjanje kmetijske dejavnosti, preprečevanje zaraščanja travnikov in planinskih pašnikov. Spodbujanje takih tehnologij obdelave tal in drugih kmetijskih dejavnosti, ki zagotavljajo ohranitev prepoznavnih krajinskih prvin in krajinskih vzorcev.	(a) Upoštevati območja prepoznavnosti v sistemu kmetijske politike, višja in/ali ciljna plačila iz programa KOPOP in drugi finančni mehanizmi za aktivnosti, ki prispevajo k ohranjanju kulturne krajine; dejavnosti A3.2, A9.1, A9.3, B3.1, B3.2, C1.2, C2.2 v NU TNP.
2. Vzdrževanje in spremljanje krajinske pestrosti.	(b) Ohranjanje krajinskih značilnosti s predpisom po 35. členu ZON. Določitev krajinskih naravnih vrednot (po ZON).
3. Ohranjanje naravnih krajinskih prvin (vodotokov, mejic, obrežne zarasti, skupin dreves ...).	(c) Določitev zgornje meje/dopustne obremenitve s turisti po območjih in sezonah.
4. Razvoj poselitve, kmetijstva, turizma in rekreacije je treba uravnovežati z naravnimi danostmi in zmogljivostjo prostora.	(d) Izobraževanja za lokalne prebivalce, za svetovalne službe in druge deležnike (delavnice, predavanja, predstavitev primerov dobre prakse, ekskurzije, prispevki v lokalnih glasilih ipd.).
5. Omejitev množičnega turizma, razvoj in usmerjanje trajnostnega turizma, ki naj prispeva k zmanjševanju turistično-rekreacijskih pritiskov.	(e) Upoštevane območij prepoznavnosti in usmeritev za njihovo urejanje v politike in ukrepe na področju gozdarstva, urejanja voda in turizma.
6. Poenotenje turistične infrastrukture, kot so planinske, kolesarske, turistične in tematske poti ter usmerjevalne, izobraževalne in obveščevalne oznake, in prilagoditev krajinskim značilnostim.	(f) Upoštevane območij prepoznavnosti in usmeritev za njihovo urejanje v politike in ukrepe na področju vključitev v NU TNP, zlasti dejavnosti D3.3, D3.4; akcijski načrt za usmerjanje obiska na območju TNP.

čilni (idealni) predstavnik krajinskega tipa (npr. Jeruzalemske gorice). Njihov pomen določamo na osnovi treh (skupin) meril: 1. reprezentativnost, 2. skladnost in ohranjenost krajinskih prvin in vzorcev ter 3. kulturna in znanstvena vrednost. Splošne usmeritve za njihovo urejanje so zlasti ohranjanje obstoječe rabe in avtentičnosti lokacije, prostorskih razmerij in merila prepoznavnih krajinskih vzorcev, vzdrževanje in spremljanje krajinske pestrosti ter ohranjanje naravnih krajinskih prvin.

V projektu so predlagana merila za opredeljevanje območij nacionalne prepoznavnosti. Prikazana je tudi njihova uporaba na primerih območij, ki so bila med prepoznavna uvrščena že s SPRS 2004, in na novih območjih, dane pa so tudi splošne usmeritve za prostorsko načrtovanje in upravljanje teh območij. Gradivo je osnova za pripravo celovitega nabora za vso državo in njihov prostorski prikaz, določiti je treba tudi podrobnejše usmeritve na osnovi krajinskih prvin in vzorcev, ki prispevajo k prepoznavnosti. Območja prepoznavnosti na nacionalni ravni je treba prikazati v ustreznem dokumentu, npr. v akcijskem programu prenovljene SPRS 2050, in jih vključiti v prostorsko načrtovanje na vseh ravneh. Krajinsko zasnovo predlagamo kot ključno strokovno podlago, s katero lahko taka območja določimo tudi na regionalni in lokalni ravni, obenem pa z njo za posamezna (zlasti kompleksnejša) območja prepoznavnosti tudi načrtujemo varstvo in razvoj. Območja prepoznavnosti in usmeritve za njihovo urejanje se upoštevajo v (celovitih) presoajah vplivov na okolje. K uveljavljanju in uporabi območij prepoznavnosti morajo prispevati tudi drugi resorji, npr. z vključevanjem v ukrepe kmetijske politike, določitvijo krajinskih naravnih vrednot, usmerjanjem turistične rabe. Pri območjih, ki so del zavarovanega območja, je ključen instrument načrt upravljanja. Pomembno pa je tudi izobraževanje za prostorske načrtovalce, lokalne prebivalce, svetovalne službe in druge deležnike. Vse te dejavnosti potrebujejo dejavno koordinacijo in podporo NUP na področju krajine.

Mag. Jelka Hudoklin
Acer Novo mesto
E-pošta: jelka.hudoklin@acer.si

Dr. Nadja Penko Seidl
Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani
E-pošta: nadja.penko@bf.uni-lj.si

Dr. Tomaž Pipan
Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani
E-pošta: tomaz.pipan@bf.uni-lj.si

Dr. Mateja Šmid Hribar
ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika
E-pošta: mateja.smid@zrc-sazu.si

Dr. Mojca Golobič
Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani
E-pošta: mojca.golobic@bf.uni-lj.si

Zahvala

Avtorji se zahvaljujemo financerjem raziskave CRP V5-1730, in sicer Ministrstvu RS za okolje in prostor, Ministrstvu RS za kulturo in Agenciji RS za raziskovalno dejavnost. Zahvaljujemo se tudi vsem udeležencem delavnic za njihov čas, znanje in konstruktivne prispevke.

Opombe

[1] To so tista, ki jih je poznalo več kot 50 % anketirancev, od tistih, ki so območja poznali, pa jih je več kot 50 % menilo, da so pomembna za nacionalno prepoznavnost.

[2] **Krajinske prvine** so posamezni elementi, ki so značilni ali izjemni za posamezno krajino in brez katerih njen značaj ne bi bil enak. Krajinske prvine so lahko naravne, preoblikovane ali ustvarjene, primeri so: kulturne terase, suhozidi, kozolci, posamezna drevesa, živice, gozdne zaplate, ki dajejo krajini značaj in prepoznavnost in imajo lahko tudi simbolni pomen.

[3] **Krajinski vzorec** je kompleksen splet krajinskih značilnosti, na primer reliefa, stanja površinskega pokrova in rabe. Primeri krajinskih vzorcev so: pobočja in pobočne izravnave s kmetijsko krajino, obdano s strnjanim gozdom – celki (predalpske krajine), kraška polja (kraške krajine notranje Slovenije), ravninska krajina s travniki in živicami (subpanonske krajine). Lahko se pojavljajo v različnih krajinskih enotah.

Viri in literatura

Evropska konvencija o krajini. Uradni list RS, št. 19/03. Ljubljana.

Hudoklin, J., Ogrin, D. (1998): *Usmeritve za urejanje izjemnih krajin v Sloveniji*. Novo mesto, Acer.

Hudoklin, J., Selak, I., Simič, S. (2005): *Ohranjanje prepoznavnosti slovenskih krajin: Podrobnejša pravila za urejanje prostora*. Novo mesto, Acer.

Marušič, I., Ogrin, D., Kravanja, N. (1998): *Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor.

Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (OdSPRS). Uradni list RS, št. 76/04. Ljubljana.

Ogrin, D. (1996): *Strategija varstva krajine v Sloveniji*. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.

Register nepremične kulturne dediščine. Ministrstvo za kulturo, 2020. Ljubljana. Dostopno na <http://giskd6s.situla.org/giskd/> (sneto 1. 2. 2020).

Slovenski prostor 2020 – Kmetijstvo in prostorski razvoj Slovenije – zasnova. Acer Novo mesto, 2001.

Slovenski prostor 2020 – Naravne in kulturne vrednote in prostorski razvoj Slovenije – zasnova. Acer Novo mesto, 2001.

Osnetek Strategija prostorskega razvoja 2050. Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana, 2020.

Uredba o prostorskem redu Slovenije. Uradni list RS 122/2004. Ljubljana.

Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2). Uradni list RS, št. 61/17. Ljubljana.

Nika CIGOJ SITAR
Damjana GANTAR
Jana KOZAMERNIK
Aleš MLAKAR

Krajinska zasnova kot izhodišče zagotavljanja kakovostne podobe slovenskega podeželja

Slovensko podeželje določa mozaičnost rab, predvsem kmetijske rabe in poselitve. Preplet značilnih poselitvenih vzorcev s kmetijskimi površinami in gozdom se je v večstoletnem razvoju v skladu z naravnimi danostmi razvil v območja, ki imajo pogosto visoko vidno in bivalno kakovost. Številna taka območja so opredeljena kot območja prepoznavnosti na nacionalni in lokalni ravni ali kot izjemne krajine oziroma zavarovana kot krajinski ali regionalni parki. Za krajinsko zaokrožena območja je kot obvezna strokovna podlaga za pripravo regionalnega prostorskega plana (RPP), občinskega prostorskega plana (OPP), občinskega prostorskega načrta (OPN), če tako določata RPP ali OPP, in za varovana območja po predpisih s področja varstva kulturne dediščine, če tako določa akt o določitvi območja, z aktualnim Zakonom o urejanju prostora (ZUreP-2) ponovno uve-

dena krajinska zasnova (KZ). V prispevku so predstavljene možnosti in prednosti izdelave KZ ter potenciali, ki jih ima KZ za zagotavljanje kakovostne podobe slovenskega podeželja. Poudarek je na KZ kot strokovni podlagi za OPN kot ključnemu dokumentu, ki določa rabo prostora ter urbanistično, arhitekturno in krajinsko-arhitekturno oblikovanje na ravni občine in tako odločilno vpliva na podobo obravnavanega prostora.

Ključne besede: strokovne podlage, prostorsko načrtovanje na ravni občin, zavarovana območja, podeželje, poselitve, krajina, urbanistično, arhitekturno in krajinsko-arhitekturno oblikovanje

1 Uvod: krajinska zasnova – strokovna podlaga za OPN

Krajinska zasnova (KZ) na podlagi ZUreP-2 ponovno postaja obvezna strokovna podlaga, ki je namenjena usmerjanju in podrobnejši določitvi prostorskega razvoja in varstva na posameznih območjih v krajini – naravni in kulturni – oziroma na podeželju.

KZ kot strokovna podlaga na podlagi natančne analize in vrednotenja stanja, zgodovinskega razvoja, presoje razvojnih potreb in možnosti ter varstvenih zahtev, ob vključevanju aktualnih izzivov, kot so krepitev identitete, ohranjanje kulturnosti krajine, prilagajanje podnebnim spremembam in zmanjševanje ogroženosti zaradi naravnih nesreč, povečanje prehranske varnosti, razvoj podeželja, trajnostnega turizma in mobilnosti ter uveljavljanje zelene infrastrukture, ponuja strokovno utemeljeno podlago za načrtovanje in usmerjanje razvoja v krajini. Pri tem je posebna pozornost namenjena prav urejanju podobe naselij in krajine, ki je ključno za doseganje prepoznavnosti prostora. Glede na številna razvrednotenja slovenskih krajin

in v nekaterih predelih že očitno izgubo kakovosti in identitete območij je nujno, da se te vsebine s celostnim pogledom, strokovno argumentirano in dosledno vključijo v načrtovanje prostora na ravni občine in regij. KZ se navadno pripravlja za krajinsko zaokrožena območja, ki zaradi določenih posebnosti, največkrat zaradi velike kakovosti ali, prav obratno, zaradi (potencialnega) razvrednotenja, potrebujejo celovito in k iskanju rešitev usmerjeno obravnavo. KZ je odvisno od namena lahko strateška oziroma konceptualna, lahko je usmerjena v organizacijo dejavnosti v prostoru, umeščanje novih prostorskih ureditev in/ali določanje namenske rabe ali pa je podrobnejša, izdelana na izvedbeni ravni in namenjena oblikovanju podrobnih prostorskih izvedbenih pogojev v OPN ali usmeritev za druge izvedbene prostorske akte.

KZ je v kontekstu priprave OPN jasna in utečena. Tudi v preteklosti so se pripravljale različne strokovne podlage, podobne KZ, le da so se imenovalle drugače in so bile namenjene

podrobnejši obdelavi vsebin, ki so del OPN (ali predhodnih podobnih dokumentov), predvsem namenske rabe prostora in prostorskih izvedbenih pogojev. Priporočila za izdelavo krajinske zasnove (2020) vsebujejo med drugim vpogled v pestrost teh strokovnih podlag, tako slovenskih primerov kot tujih. KZ naj bi bila osredinjena predvsem na krajinsko vrednejša in problemska območja, v katerih preproste odločitve o nadaljnjem varstvu in razvoju niso mogoče in/ali so veljavni prostorsko izvedbeni pogoji neustrezno ali preskromno določeni.

Posebna pozornost se v KZ namenja zagotavljanju kakovostne podobe slovenskega podeželja. Usmeritve za urbanistično, arhitekturno in krajinsko oblikovanje prostorskih ureditev se nanašajo na predvidene prostorske ureditve in tudi na preurejanje obstoječih ureditev. Usmeritve se nanašajo predvsem na ohranjanje oblikovne podobe, oblikovne poteze, morfološke strukture, javne površine, tipologijo objektov, gospodarsko javno infrastrukturo, nezahtevne in enostavne objekte, objekte za kmetijske dejavnosti, počitniške hišice in stavbe za kratkotrajno nastanitev,časne objekte, oglaševanje, urbani in informacijski opremi. Z usmeritvami se določijo na primer tudi možnosti preoblikovanja reliefa, umeščanje in oblikovanje objektov in uporaba materialov.

2 Stanje v prostoru in nujnost usmerjanja oblikovne podobe podeželja

Že laičnemu opazovalcu slovenske krajine in naselij postaja jasno, da je stanje v prostoru čedalje slabše in kaotično. Pogled zmoti tako umestitev novih objektov kot njihovo oblikovanje. Različni nakloni in oblike strešin, frčade različnih oblik, kričeče barve pročelij in pročelni okras, umeščanje sosednjih istovrstnih objektov brez reda oziroma upoštevanja strukture naselja, množica enostavnih objektov, ki se kopičijo ob vsaki stanovanjski stavbi – različni nadstreški, vrtne ute, ograje in podobno, neprimerno oglaševanje in vsiljiva informacijska infrastruktura so prvine, ki razvrednotijo kakovostno podobo že skoraj vsakega naselja in zaselka v Sloveniji. Podoba podeželja se vedno bolj spreminja z lokacijsko neprimernimi in oblikovno šibkimi kmetijski objekti in sončnimi (v prihodnje pa verjetno tudi vetrnimi) elektrarnami kot posledica sicer neizogibnega prestrukturiranja kmetijstva in energetike. Izgublja se enotno in regionalno značilno oblikovanje objektov, umeščanje novih objektov ne sledi logiki prostora ali obstoječi strukturi, kar vse prispeva k neurejeni podobi podeželja. Poseben problem je tudi intenziviranje kmetijstva v vzpostavljanjem novih vzorcev v krajini in zaraščanje oziroma opuščanje posamezne rabe, s katerim se izgublja kulturnost krajine.

Posledica novogradenj in neustreznih prenov v prostoru se v številnih naseljih, predvsem tistih, ki nimajo razvitih starih mestnih ali vaških jeder in v katerih prevladujejo novejša gradnje (od 70. let 20. stoletja naprej), kaže kot razvrednotenje v prostoru. To je posledica umeščanja prostorskih ureditev brez strokovnih podlag in vzpostavljene vizije o prostorskem razvoju, slabe regulacije v prostorskih aktih, slabe projektne dokumentacije ali izvedbe brez nje (samograditeljstvo, črne gradnje), brez občutka za skladno podobo naselij in krajine, odsotnosti inšpekcijskega nadzora in celovitega upravljanja prostora.

Vsaj delu slovenskega podeželja je vse do danes vendarle uspelo ohraniti relativno kakovostno podobo, predvsem tam, kjer se je gradilo manj in gradnja kljub vsemu ni prevladovala nad obstoječo strukturo naselij (tipske hiše v 80. letih 20. stoletja). V zadnjem času pa se na podeželju kljub zavedanju preteklih napak in napredku v stroki širijo gradnje, ki so popolnoma neprilagojene podeželju in prostorskemu kontekstu, v bližini vasi rastejo nove »soseske«, samostojni »otoki« pozidave, ki se ne ozirajo niti na strukturo obstoječe poselitve niti na značilnosti oblikovanja. Gradnja na podeželju ne more biti enaka gradnji v urbanih območjih, znotraj naselij ali v določenih območjih, ki so že popolnoma izgubila identiteto in prepoznavnost.

Ob tem je treba opozoriti na temeljno literaturo, ki je sicer stara, toda vseeno aktualna in ključna za razumevanje prostorskega razvoja na podeželju in problematike neupoštevanja njegovih ključnih značilnosti. Slovensko podeželje, vasi in s tem tudi kmetijske objekte in problematiko njihove prenove je med prvimi celovito predstavil Marjan Mušič v knjigi *Obnova slovenske vasi* (1947). Delo temelji na analizi pojavnosti vaških naselij v prostoru, ki je najtesneje povezana s prisotnostjo zemljišč, primernih za kmetovanje. Ker teh zemljišč nikoli ni bilo v izobilju, so se naselja premišljeno umikala na slabša zemljišča na obrobju, na stike med različnima vrstama rabe zemljišč, na primer med travnike in pašnike, ali so bila naslonjena na reliefne robove, pobočja ali terase. Naselja so bila vedno umeščena tako, da so bila zavarovana pred delovanjem naravnih sil, poplavam, vetrom. Hkrati pa tudi blizu dostopa do dobrin, ki so bile nujne za ohranjanje in rast krajev, do vode, lesa, sončnega obsevanja na pobočjih.

Peter Fister s sodelavci v prav tako v izjemno pomembni študiji za načrtovanje poselitve na podeželju *Arhitekturne krajine in regije Slovenije* (1993) v uvodu ugotavlja, da je smiselno zjemati znanje iz preteklih dosežkov stavbarstva ter da sta dialog in komunikacija med zgrajenim in novo arhitekturo problem, ki je bil zapostavljen predvsem zunaj mest, na podeželju. V ta prostor so se nekritično prenašali modeli in zgledi za urejanje

Slika 1: Prepoznavnost tradicionalne razpršene poselitve in kulturne krajine hribovitih območij ogrožata z značilnostmi prostora neskladna gradnja in zaraščanje (Podlonk) (foto: Nika Cigoj Sitar).

Slika 2: Sončne elektrarne ne pomenijo samo prehoda v nizkoogljično družbo, ampak tudi razvrednotenje krajine in konkurenčno rabo kmetijski pridelavi. Posebej problematično je nespoštovanje vrednot in režimov kulturne dediščine – umestitev sončne elektrarne pred minoritskim samostanom Olimje, na vplivnem območju enega najprepoznavnejših slovenskih kulturnih spomenikov in območju naselbinske dediščine, ni razumna (foto: Jana Kozamernik).

mest, kar je veljalo kot napredek. Regionalizacija na podlagi prepoznavnih značilnosti tradicionalnega stavbarstva in gradnje, ki je izhajala predvsem iz podnebnih razmer, reliefa ter razpoložljivih materialov in tehnologij, je pomembna predvsem z vidika splošne identitete. Na podlagi glavnih značilnosti stavb lahko prepoznamo pripadnost določeni regiji, če pa se upoštevanje določenih vidnih značilnosti izgubi in se arhitekturni slogi pomešajo, je videz naselij pogosto stihijski, neurejen. Z ohranjanjem kakovostnih in prepoznavnih arhitekturnih in krajinskih prvin se ohranja identiteta določenega prostora.

3 Ključne vsebine krajinske zasnove za zagotavljanje kakovostne podobe podeželja

Izdelava KZ poteka po postopku, ki je skupen različnim ravnam obravnave (strateški za RPP in OPP ali podrobnejši OPN). Ključen začetni korak je vsebinjenje, to je opredelitev namena, okvirnega območja in vsebine KZ. Izhodišča za izdelavo KZ se smiselno prilagodijo prostorsko-načrtovalskemu problemu, vedno pa se opredelijo želeno stanje krajine ter cilji razvoja in varstva.

V analitični fazi se proučijo raba prostora, razporeditev dejavnosti, sistemi in njihova dinamika itd. Med te sisteme spada tudi poselitve, pri kateri se analizirajo urbanistične značilnosti in potenciali. Raziščemo se značaj prostora, identiteta, razvojne možnosti. Analizirajo se značilnosti arhitekturne krajine ali regije, kakovost oblikovanja, značilne prvine, ohranjenost ali potrebe po prenovi, funkcije objektov v naseljih, delovanje naselja kot celote ter prisotni ali zaznani morebitni konflikti med različnimi dejavnostmi (na primer med kmetijstvom in poselitvijo, prometom in poselitvijo, različnimi dejavnostmi) in potrebe po selitvi določenih dejavnosti na primernejša območja (na primer kmetije ali storitvene dejavnosti, ki so presegle obseg, ki omogoča delovanje v stanovanjski hiši ali okolici, in potrebujejo širitev).

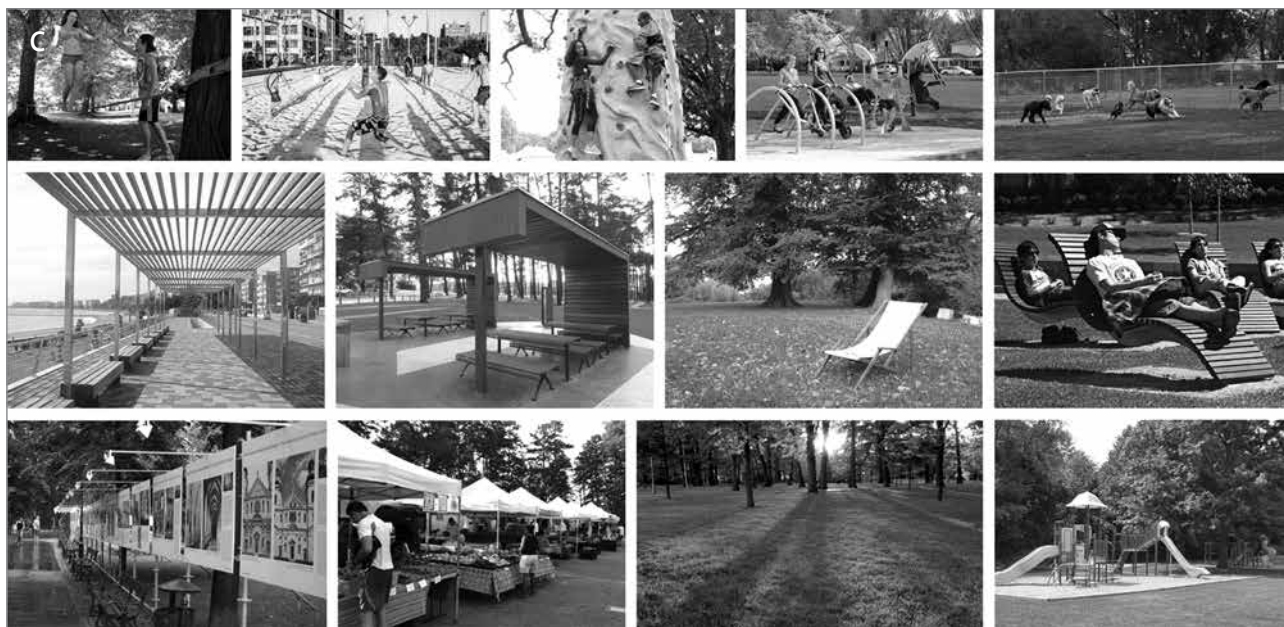
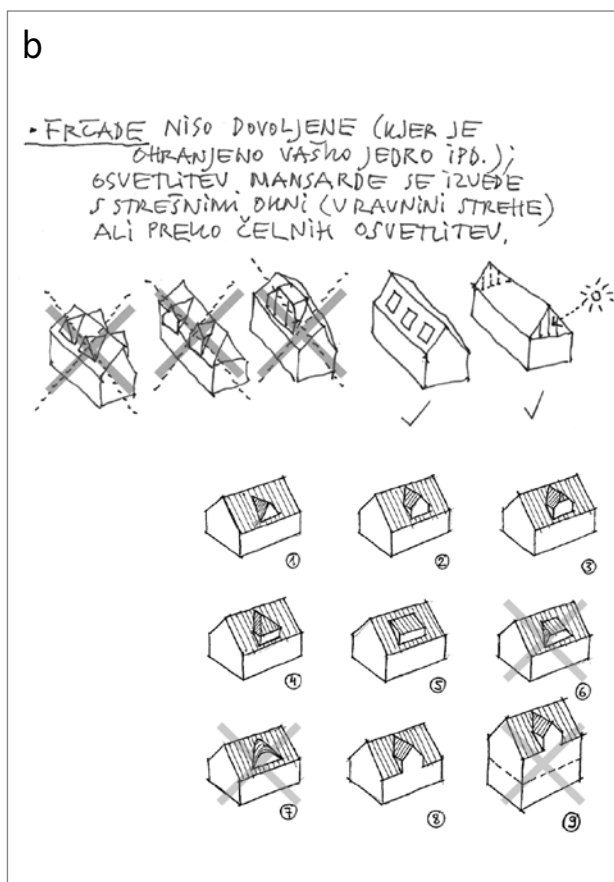
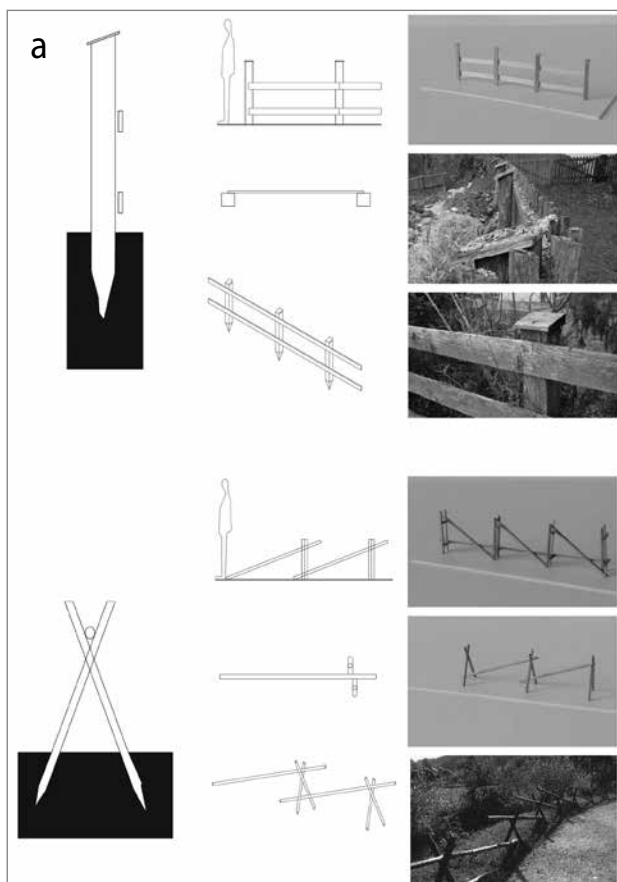
Poleg analize fizičnih razsežnosti krajine in njenih struktur, vključno z geografsko podlago in berljivimi sledovi zgodovine ter analize družbene in kulturne razsežnosti krajine, je pomembna vsebina analitičnega dela KZ tudi analiza zaznavne in doživljajske razsežnosti krajine. V okviru te je ključna vidna analiza, ki opredeli občutljiva območja zaznave, ki so vidna z večjega dela krajine (opazovališč), predvsem s pomembnih ali dostopnih točk. Analizirajo se opazovališča (točke), linije ali območja, značilni pogledi, silhete, ozadja, odpiranje in zapiranje pogledov, vidna privlačnost. Analiza pripomore k pridobitvi informacij za umeščanje določenih (motečih) dejavnosti in objektov, puščanje odprtega prostora in nujnost ohranjanja

določenih vedut ali vedutnih koridorjev, posebej tistih značilnih in kakovostnih, ki prispevajo k prepoznavnosti in identiteti in služijo orientaciji v prostoru. Vidne značilnosti krajine so sicer poudarjen spekter širše obravnave zaznavnih značilnosti, analiza katerih se osredinja tudi na druge značilnosti v prostoru, ki vplivajo na naše dožemanje prostora in bivalno kakovost.

Analitični del končujeta problemska analiza, v kateri so navedene tudi moteče značilnosti in prvine podobe naselij in krajine, in vrednostna analiza kot celovito/sintezno vrednotenje krajine, ki ima varstveni predznak – odkriva kakovosti v krajini, tudi potencialne, ki naj se strateško ohranjajo in razvijajo.

Na podlagi analize in vrednotenja se izdelata razvojni ali varstveni koncept (shema) in zasnova (kartografski prikaz) kot ključni, sintezni del strokovne podlage. Zagotavljanje kakovostne podobe podeželja ni »lišpanje« prostora, temveč izhaja iz jasne predstave o tem, kaj želi občina početi z obravnavanim krajinskim območjem kot celoto in njegovimi posameznimi deli – katera območja in prostorske prvine bo strateško ohranjala in katera prostorsko razvijala in spreminjala. Koncept in zasnova morata izražati želeno stanje krajine ter uresničitev ciljev razvoja in varstva. Obsegata prikaz in opis ključnih razvojnih odločitev (predlogov), ki se nanašajo na dejavnosti, ki se bodo prednostno razvijale, in prednostna območja (usmerjanja) njihovega razvoja, programsko-razvojnna jedra, ključne krajinske ureditve ter prvine in osnovne poteze zelenega sistema, koncept razvoja poselitve, območja preurejanja, prenove ali obnove, ključne smeri in načini prometnega povezovanja, ključna območja ohranjanja (krajine, narave, voda, kulturne dediščine, naravnih virov) in pomembnejša območja sanacije razvrednotenega prostora. Koncept vedno upošteva tudi odnos do širšega prostora in sistemov.

KZ obsega tudi usmeritve za razporeditev dejavnosti v prostoru, zeleni sistem območja, usmeritve za urbanistično, arhitekturno in krajinsko oblikovanje, usmeritve za varstvo in razvoj krajine, okolja, ohranjanje narave, varstvo kmetijskih zemljišč in gozdov, varstvo kulturne dediščine in trajnostno rabo naravnih virov, vključno z varovanjem pred naravnimi nesrečami. Usmeritve pomenijo podrobnejšo razčlenitev zasnove. Usmeritve za razporeditev dejavnosti v prostoru na primer obravnavajo različne ukrepe ter opredelitev razvojnih smeri in načrtovalska izhodišča pri obravnavi kmetijstva in kmetijskih zemljišč, gozdarstva, upravljanja voda, turizma, športa in rekreacije, energetike, izkoriščanja mineralnih surovin itd. Usmeritve zelenega sistema podrobneje razčlenjujejo zasnovo krajine, izražajo funkcionalne in oblikovalske odločitve in poudarjajo povezljivost odprtega prostora, obravnavo zelene infrastrukture in navezavo na širše ali sosednje sisteme – zelene sisteme regij in mest.

Slika 3: (a) Primeri usmeritev: katalog ograj (vir: Jezersko: Katalog ograj, 2019), (b) usmeritve za postavitev in oblikovanje objektov (vir: Priloga OPN Črnomelj, 2018), (c) primeri dobre prakse parkovnih ureditev (Strokovne podlage za urejanje območij BL-2 Blejski grad in BL-3 Grajska pristava, 2018).

Slika 4: Kakovostno podobo slovenskega podeželja zagotavljajo značilnosti, kot so tradicionalna in vitalna raba, ohranjeni krajinski vzorci in prvine, jasen rob naselij in enotnost stavbnega tkiva, prepoznaven red in krajinska pestrost (Zalog pri Golniku) (foto: Nika Cigoj Sitar).

Usmeritve za urbanistično, arhitekturno in krajinsko-arhitekturno oblikovanje se ne določajo le za predvidene nove prostorske ureditve, nove dejavnosti in posege, temveč se smiselno nanašajo tudi na preureditve obstoječih ureditev, kot so naselja, turistična in rekreacijska infrastruktura, krajinske ureditve ipd. V usmeritvah se opredelijo predvsem določila, ki se tičejo ohranjanja in izboljšanja oblikovne podobe, morfološke strukture, oblikovanja robov, ureditve javnih površin v naseljih, tipologije objektov, GJI, nezahtevnih in enostavnih objektov, pojavnosti krajinskih prvlin, umeščanja oglaševanja, urbane in informacijske opreme. Usmeritve so lahko opisne in slikovne, v obliki kataloga ali prikaza (ne)dopustnih prvlin in oblik ali primerov dobrih praks.

Usmeritve naj izhajajo iz splošnih načel urejanja kulturne krajine (Marušič in sod., 1998), kot so obravnava krajine v dveh temeljnih značilnostih – kot naravno zgradbo in človekov bivalni in proizvodni prostor, ohranjanje prvobitnosti v krajini, zagotavljanje plodnega in ekonomsko zdravega ter harmoničnega družbenega življenja, ohranjanje skladja med funkcijami krajine, ohranjanje videzne skladnosti, zagotavljanje pestrosti, ohranjanje prepoznavnosti, identitete, ohranjanje izpostavljenih geomorfoloških oblik in vodnih pojavov. Oblikovalska načela urejanja kulturne krajine, ki obravnavajo vidno privlačnost kulturne krajine (Marušič in sod., 2005), poudarjajo obliko prvlin v krajini, vidni vpliv/učinek, merilo (prostorska razmerja), raznolikost, enotnost in duha prostora.

Pri urejanju podeželskih naselij oziroma poselitve na podeželju se upoštevajo izhodišča in načela, ki imajo širši pomen v družbeni in ekonomsko-socialni strukturi (Gabrijelčič in Fikfak, 2002), kot so ohranjanje in/ali vzpostavljanje prepoznavnega poselitvenega vzorca, celovita obravnava posameznega naselja in njemu pripadajočega zemljišča (teritorij), ohranjanje in/ali vzpostavljanje nove identitete in kontinuitete naselja (struktura, dominante, robovi), upoštevanje kulturnozgodovinskih in varstvenodediščinskih izhodišč.

Usmeritve za urbanistično in arhitekturno oblikovanje izhajajo iz načel upoštevanja prostorskih danosti, izogibanja reliefno izpostavljenim mestom (razen če gre za pomembno stavbo ali značilen vzorec pozidave). Pri obliki stavb se izhaja iz značilnosti arhitekturne regije in krajine in se prilagaja okoliškim kakovostnim objektom. Urbanistično oblikovanje upošteva značilne/prepoznavne morfološke vzorce, strukturo naselja in kakovostne prvline podobe naselja. Arhitekturno oblikovanje upošteva arhitekturno tipologijo območja in kakovostne objekte v prostoru, varujeta in ohranjata ali ponovno vzpostavljata se skladnost in harmoničnost v naseljih. To se doseže z usklajenimi volumni stavb in bistvenimi prvlinami, kot so streha – naklon in oblika, pročelje, razporeditev odprtin, materiali in barve. Tudi sodobna arhitektura naj prepoznavna in upošteva prostorske danosti in arhitekturne značilnosti območja in skladno z njimi ustvari kakovostne stavbe, ki v prostoru ne delujejo kot tujki – nekritično vnašanje tujih zgledov in lo-

kalnemu okolju (krajini) in arhitekturni tipiki neprilagojenih objektov je v podeželskih naseljih in krajini še posebej moteče in se v zadnjem času dogaja v vse večjem obsegu. Usmeritve se nanašajo tudi na ureditve robov, kot so stiki naselja z gozdom ali kmetijskimi površinami, ureditve javnih prostorov v naselju, na arhitekturno oblikovanje (usmeritve za posamezne najpogostejše tipe stavb, npr. za enodružinsko gradnjo, usmeritve za gabarite, oblikovanje strehe, odprtín, uporabo materialov ipd.), oblikovanje ograj, ekoloških otokov in drugih ureditev.

4 Sklep

Krajinska zasnova je klasično – interdisciplinarno in vseobsežno – in hkrati svojevrstno prostorsko načrtovalsko orodje, ki temelji na metodah varstvenega načrtovanja. Udeležencem pri urejanju prostora pomaga bolje razumeti stanje v prostoru in ga upoštevati pri razvoju dejavnosti na način, ki vključuje prepoznane možnosti in vrednote in jih nadgrajuje. KZ omogoča razumeti krajino kot vir in vzvod za lokalni razvoj. Povezuje vse, ki izkoriščajo naravne vire ali so odvisni od njih ter pomaga udeležati tvorno sodelovanje med sektorji na vseh ravneh in v dialogu z javnostmi. Omogoča napovedovanje posledic v prostoru zaradi izvajanja različnih sektorskih politik in ukrepov in njihovo usklajevanje za skladen razvoj prostora, ki temelji na konceptih racionalne rabe prostora, vzdržnega razvoja poseljenih območij in gospodarske javne infrastrukture, krepitve identitete in funkcionalnosti ekosistemov in vnaprej določene zelenega stanja krajine. KZ krajino obravnava kot celoto in s tem presega doseganje sektorsko obravnavo. Obravnava jo skladno z načeli Evropske konvencije o krajini. Izdela se lahko na strateški ali podrobni ravni. Na prvi prispeva konceptualna izhodišča za urejanje prostora, na drugi pa usmeritve za izvedbeno regulacijo prostora. Ne omejuje se na posebna območja, temveč je primerno prostorsko načrtovalsko orodje za raznovrstne prostorske okoliščine in različna krajinsko zaokrožena območja in tako prispeva k uveljavljanju načela, da vse krajine štejejo. Sistematična izdelava KZ, predvsem za strateško pomembna območja na ravni države, npr. območja velikih razvojnih pritiskov, turistična območja in širša zavarovana območja, na katerih prihaja do nasprotujočih si interesov v zvezi z rabo prostora, lahko zato bistveno pripomore k zagotavljanju kakovostne podobe slovenskega podeželja, še posebej če se vsebine KZ ustrezno prenesejo tudi v aktivno in med posameznimi sektorji horizontalno usklajeno upravljanje prostora.

.....
Nika Cigoj Sitar
Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s. p., Ljubljana, Slovenija
E-pošta: ncigoj@gmail.com

Dr. Damjana Gantar
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: damjana.gantar@uirsi.si

Jana Kozamernik
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: janak@uirsi.si

Dr. Aleš Mlakar
Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s. p., Ljubljana, Slovenija
E-pošta: ales.mlakar@siol.com

Viri in literatura

Cigoj Sitar, N., Gantar, D., Kozamernik, J., in Mlakar, A. (2020): *Priporočila za izdelavo krajinske zasnove*. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana.

Fister, P., Boh-Pečnik, N., Debevec, L., Deu, Ž., Kavčič, M., in Lah, L. (1993): *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod RS za prostorsko planiranje.

Gabrijelčič, P., in Fikfak, A. (2002): *Rurizem in ruralna arhitektura*. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo.

Jezerstvo, kako prepoznati, ohranjati in živeti s tradicijo: Katalog ograj (2019): Dosegljivo na: <https://jezerstvo.e-obcina.si/files/other/news/169/166788KATALOG%20OGRAJ%20januar%202019.pdf>

Marušič, J. (ur.) (1998): *Regionalna razdelitev krajinskih tipov Slovenije. Metodološke osnove*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje.

Marušič, J., Penko Seidl, N., in Drašler, A. (2005): *Pravila za vzdržno urejanje posegov v kmetijska zemljišča*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.

Mušič, M. (1947): *Obnova slovenske vasi*. Celje, Družba sv. Mohorja.

Pravilnik o vsebini, obliki in načinu priprave občinskega prostorskega načrta ter pogojih za določitev območij sanacij razpršene gradnje in območij za razvoj in širitev naselij. Uradni list RS, št. 99/07. Ljubljana.

Strokovne podlage za urejanje območij BL-2 Blejski grad in BL-3 Grajska pristava (2018): Ljubljana, Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s. p., BRUTO, krajinska arhitektura, d. o. o. in ELEA IC d. o. o.

Usmeritve za postavitev in oblikovanje objektov: Priloga OPN Črnomelj (2018): Acer Novo mesto.

Zakon o urejanju prostora. Uradni list Republike Slovenije, št. 61/17. Ljubljana.

Petra VERTELJ NARED
 Klara SULIČ FISTER
 Karla JANKOVIČ
 Darinka MARAŽ KIKELJ
 Andreja KEMPERLE LOTRIČ

Kratkotrajna nastanitev v naravnem okolju: primer umeščanja v občini Bohinj

Članek obravnava vprašanja umeščanja objektov in ureditev za kratkotrajne nastanitve v naravnem okolju, kot so glamping in podobne hiške v različnih oblikah, v občini Bohinj. Izsledki izhajajo iz strokovne podlage, pripravljene za pripravo sprememb in dopolnitev občinskega prostorskega načrta. Strokovna presoja je izhajala iz nuje po celoviti obravnavi razvoja te dejavnosti v občini zaradi vedno večjega interesa po umeščanju takih ureditev v prostor kot dopolnitev turistične ponudbe. Sklepi potrjujejo obstoječo usmeritev občine, da je za razvoj turistične ponudbe v Bohinju pomembna predvsem njegova kakovostna nadgradnja, prednost pa bi morali dati izboljša-

nju obstoječe ponudbe s prenovno obstoječih objektov. Z zadržanim scenarijem razvoja, ki temelji na ohranjanju obstoječih značilnosti prostora, značilnosti naravne in kulturne krajine, tipologije obstoječih naselij in objektov, se ohranja prepoznavna podoba Bohinja, na kateri temelji tudi dejavnost turizma.

Ključne besede: izvenstandardne oblike nastanitve, turizem, kulturna krajina, prepoznavna podoba prostora, občina Bohinj

1 Uvod

Bohinj je zaradi svoje naravne ohranjenosti, kulturnodediščinskih značilnosti s še vedno dobro ohranjenimi značilnostmi tradicionalne poselitve in enkratnih prvin oz. krajinskih prizorišč nacionalno pomembno krajinsko območje s prepoznavnimi značilnostmi (Strategija prostorskega razvoja Slovenije, 2004). Več kot dve tretjini občine sta del Triglavskega narodnega parka in tako tudi pod posebnim režimom varstva narave (Zakon o TNP, 2010). V slovenskem in tudi mednarodnem merilu je prepoznan kot privlačna turistična destinacija. Skrb za ohranjanje celovite prepoznavnosti prostora, ki jo aktualna Strategija prostorskega razvoja Slovenije nalaga lokalni skupnosti, in pričakovanja po razvoju turizma postavljajo občino Bohinj pred posebne izzive.

Ob pripravi sprememb in dopolnitev Občinskega prostorskega načrta (v nadaljevanju: OPN) Občine Bohinj se je zaradi večjega števila pobud za gradnjo objektov za kratkotrajne nastanitve v naravnem okolju in na podlagi trenda rasti turizma izkazala potreba po poglobljeni strokovni obravnavi umeščanja takih ureditev in objektov v prostor. Občina Bohinj je prepoznala

potrebo po tem, da se mora vrednotenje oz. ocena sprejemljivosti pobud za razvoj tovrstne turistične dejavnosti določiti na podlagi strateške/konceptualne odločitve o tem, koliko nastanitve, kakšne oblike teh so za občino ustrezne in kam se bodo umestile, torej ali so dolgoročno prostorsko, okoljsko in družbeno sprejemljive. Zato je skupaj z izdelovalcem, podjetjem LUZ d. d., pristopila k izdelavi strokovne podlage, predmet katere je bila preveritev možnosti urejanja območij in objektov za kratkotrajne nastanitve v naravi (Vertelj Nared idr., 2019). Gre za šotorišča, kampe, postajališča za avtodome, izvenstandardne oblike nastanitve (npr. glamping in hiške v različnih oblikah) in podobne ureditve ter objekte za kratkotrajne nastanitve v naravi, ki niso vezani na hotelske in podobne gostinske stavbe.

V prispevku predstavljamo izsledke strokovne podlage, s katero smo preverjali možnosti urejanja območij in objektov za kratkotrajne nastanitve v Bohinju s poudarkom na glampingu, ki je v zadnjem času ena bolj iskanih oblik kratkotrajne nastanitve v Sloveniji, kar se kaže tudi v številčnosti pobud za urejanje te oblike nastanitve.

2 Metodologija

Strokovna preveritev umeščanja območij in objektov za kratkotrajne nastanitve je bila opravljena med letoma 2018 in 2019 in je temeljila na analizi stanja prostora, veljavnih prostorskih dokumentov, državnih predpisov glede razvrščanja objektov, opravljanja gostinske in dopolnilnih dejavnosti ter na prepoznavi razvojnih teženj in pobud. Pomemben del priprave je zajemal vključevanje splošne javnosti (marca 2019 je bila opravljena spletna javnomnenjska anketa glede možnosti za razvoj kratkotrajne nastanitve v Bohinju, na katero je odgovorilo 166 ljudi) in strokovne javnosti (izvedeni sta bili delavnici s predstavniki Javnega zavoda TNP, ZRSVN, ZVKDS, KGZS – Zavod Kranj, Turizma Bohinj, Turističnega društva Bohinj in Občine Bohinj ter lokalnimi arhitekti in ponudniki storitev). Presojanje je izhajalo iz vnaprej pripravljenih scenarijev razvoja te dejavnosti z upoštevanjem priložnosti, nevarnosti in omejitev. Trije scenariji (zadržan, zmeren, intenziven) so bili pripravljani glede na intenzivnost pojavnosti in prostorsko razmeščenost novih nastanitvenih zmogljivosti v Bohinju in eden od njih je bil preverjen in izbran na delavnici s strokovno javnostjo.

3 Kratkotrajna nastanitev v naravi v veljavni zakonodaji

Urejanje območij za kratkotrajne nastanitve v naravi vključuje šotorišča, kampe, postajališča za avtodome in tudi objekte izvenstandardnih nastanitvev (npr. glamping in hiške v različnih oblikah) in je v zadnjih letih v Sloveniji zelo aktualno. Tehnične pogoje za njihovo urejanje določa Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih in obsegu storitev za opravljanje gostinske dejavnosti (Uradni list RS, št. 35/17). Izvenstandardna oblika nastanitve (npr. glamping, hiške na drevesih, vinski sodi, čebelnjaki in podobne inovativne oblike nastanitve) je po navedenem pravilniku zaokrožena celota, ki jo sestavlja ena ali skupina izvenstandardnih oblik nastanitve v naravnem okolju, urejena ali prirejena za nastanitev gostov. Ta oblika nastanitve je dopolnilna ponudba obstoječega gostinskega obrata, npr. hotela, motela, penziona, gostišča, prenočišča, hotelskega naselja, apartmajskega naselja, kampa (če občinski prostorski akt dopušča).

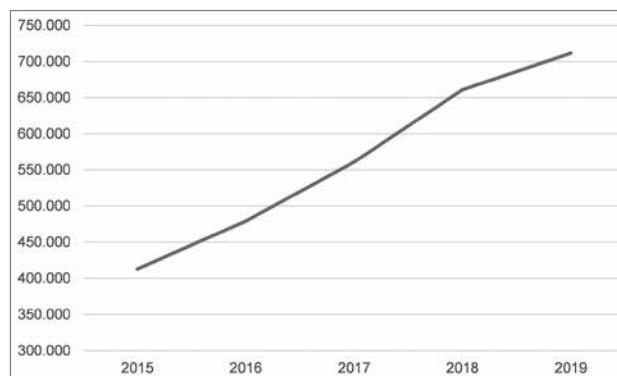
Objekti izvenstandardne oblike nastanitve (npr. glamping, hiške) morajo imeti urejene sanitarije in oskrbo s tekočo pitno vodo in dopolnjujejo ponudbo obstoječega gostinskega obrata (torej je postavitve takih objektov vezana na območja stavbnih zemljišč). Glamping, ki ne dopolnjuje obstoječega gostinskega obrata, ni dopusten, saj ni v skladu s pravilnikom oziroma se obravnava kot kamp, če izpolnjuje tudi vse zahteve za kamp iz pravilnika.

Prav tako veljavna Uredba o razvrščanju objektov (Uradni list RS, št. 37/18) na novo opredeljuje izvenstandardne oblike nastanitve, ki jih razvršča med »12120 – Druge gostinske stavbe za kratkotrajno nastanitev«. Če obsega objekt do 10 m², gre za enostaven objekt, če pa površino do 25 m², pa za nezahteven objekt.

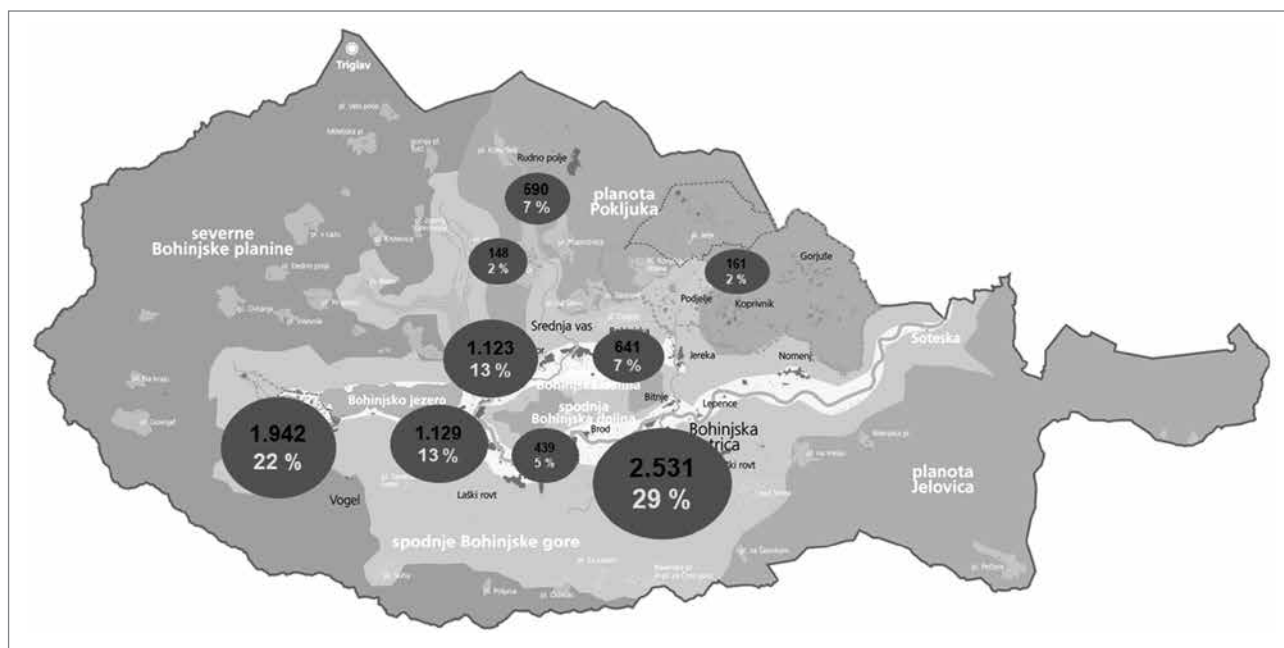
Kratkotrajna nastanitev v Bohinju – stanje in težnje razvoja turizma občine

Turizem je v občini Bohinj pomembna gospodarska panoga, saj nudi zaposlitev prebivalcem in pospešuje druge dejavnosti, obenem pa s prilivi iz turizma omogoča vložke v infrastrukturo. Občina Bohinj je ena izmed destinacij, ki je zadnja leta beležila dvoštevilkne rasti turističnega obiska, ki so postale težko obvladljive in netrajnostne. Zato se je že pred leti ozavestila potreba po aktivnejšem upravljanju destinacije in infrastrukture, opredelitvi nosilnih sposobnosti in krepitvi obiskov v mesecih zunaj poletja (podaljševanju sezone).

V Bohinju je bilo leta 2019 skoraj dvakrat toliko ležišč, kot je prebivalcev občine (v Bohinju je po podatkih Turizma Bohinj 9.620 ležišč, medtem ko je bilo leta 2019 po podatkih Statističnega urada RS 5.118 prebivalcev občine, internet 1). Število nočitev v zadnjih petih letih močno narašča, saj se je med letoma 2014 in 2019 s 412.000 povečalo na več kot 711.000 na leto (slika 1). Velik del turistične nastanitvene ponudbe v Bohinju temelji na zasebnih sobah in apartmajih (v letu 2019 je bilo v sobah in apartmajih več kot 38 % ležišč, in sicer 3.712 od skupno 9.620, ustvarjenih pa je bilo več kot 240.000 nočitev od skupno več kot 711.000, vir: Občina Bohinj in Turizem Bohinj). Največ nočitev je bilo v Spodnji dolini in jezerski skledi (Bohinjska Bistrica, Ukanc, Ribčev Laz, Stara Fužina), kjer je tudi največji delež nastanitvev (slika 2). Višek je mogoče zaznati v poletnih mesecih, ko so zmogljivosti celo prekoračene. Občina si zato prizadeva za dviganje

Slika 1: Rast števila nočitev v občini Bohinj 2015–2019 (vir: Turizem Bohinj, 2020)

Slika 2: Prikaz deleža nastanitvev po naseljih v letu 2018 (vir: Turizem Bohinj, 2019)

kakovosti doživetij in ponudbe skozi vse leto, za odgovorno in usmerjeno upravljanje turizma v funkciji generatorja trajnostnih sprememb in ohranjanja narave, skupnosti in identitete območja, kar je razvidno tudi iz strateških usmeritev OPN Bohinj (Uradni list RS, št. 4/16): »1. turizem temelji na naravnih in kulturnih posebnostih prostora, 2. bolj kot količinsko povečevanje turističnih kapacitet so pomembni kakovostna rast, omejen razvoj mikro con in razvoj turističnih programov, 3. turistično dejavnost in nastanitve se pretežno zagotavlja v Bohinjski Bistrici in Ribčevem Lazu, v ostalih območjih se dopolnjuje in izboljšuje kakovost obstoječe ponudbe ter prenavlja obstoječe objekte.«

Kratkotrajne nastanitve v naravnem okolju so z OPN omogočene v kampih (Bohinjska Bistrica, Ukanc), na območjih s prostori za taborjenje v skladu z Odlokom o taborjenju v občini Bohinj (Uradni vestnik Občine Bohinj, št. 3/12) in štirih območjih za šotorišča, ki se zunaj kampov lahko uredijo v času poletne sezone. Kampa imata v OPN določeno namensko rabo stavbnih zemljišč, saj gre za stalno ureditev, ki vključuje stalne objekte. Drugi obliki se izvajata na primarni rabi prostora, saj gre začasni ureditvi brez stalnih objektov. OPN ne dopušča nastanitvev v bungalovih, začasnih premičnih objektih, ki nimajo stika s tlemi, ali drugih izvenstandardnih oblik nastanitvev.

Po sprejetju OPN (Uradni vestnik Občine Bohinj, št. 4/16) je Občina Bohinj v prostoru zaznala nove posege in težnje v zvezi s kratkotrajnimi nastanitvami, ki niso bile v skladu z veljavnim OPN. Izražale so se tudi kot pobude za spremembo prostorskega akta, in sicer za postavitev različnih izvenstan-

darnih oblik nastanitve (t. i. glamping) samostojno ali kot nova turistična območja, ureditev novih območij za šotorišča in kampe, spreminjanje območij za taborjenje v kampe, spremembo namembnosti pomožnih kmetijskih objektov v odprtem prostoru (predvsem v planinah) za kratkotrajne nastanitve, širitev ponudbe obstoječih kampov in dopustitev navedenih oblik nastanitve v sklopu dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Pobude so se nanašale pretežno na kmetijska zemljišča v odprtem prostoru in na robovih naselij in so bile razpršene po celotnem območju občine. Pojavile so se težnje, ki bi v primeru neprehtanih posegov lahko pomembno vplivale na prostor in družbo, zato je Občina Bohinj presodila, da je potrebna celovita obravnava možnosti razvoja tovrstnih oblik nastanitve.

5 Mnenje javnosti glede razvoja kratkotrajne nastanitve v Bohinju

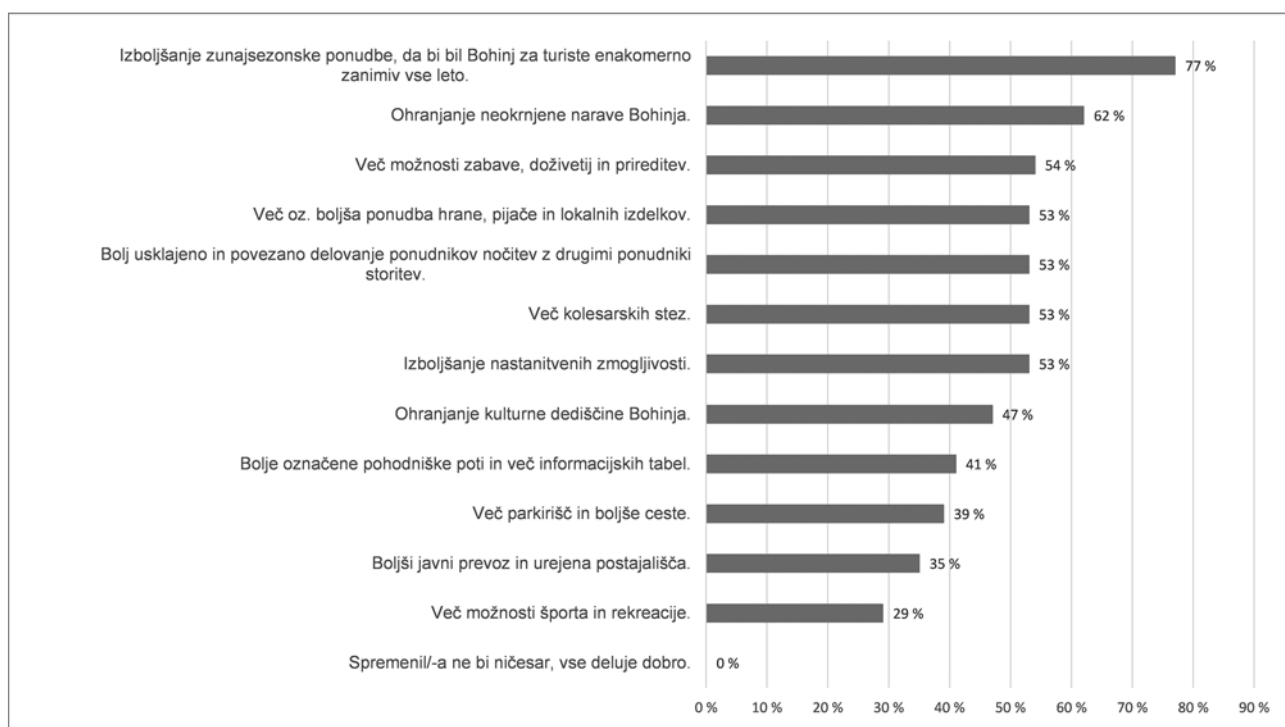
Za preveritev mnenja javnosti glede dopustnosti novih oblik kratkotrajnih nastanitvev v občini Bohinj sta bili v sklopu izdelave strokovne podlage izvedeni delavnica s ključnimi strokovnimi službami s tega področja in javnomnenjska anketa. Pridobljeni rezultati so služili kot izhodišče pri nadaljnjih odločitvah.

5.1 Rezultati spletne ankete

Opravljen je bila spletna anketa, ki je bila namenjena pridobivanju podatkov glede stališč in želja javnosti o možnostih za razvoj kratkotrajnih nastanitvev za turistično dejavnost v občini.

Slika 3: Prikaz rezultata odgovorov na vprašanje iz javnomnenjske ankete, katere vrste turističnih nastanitve naj se v Bohinju prednostno razvijajo (anketiranci so lahko označili več trditev, s katerimi so se strinjali; vir: Vertelj Nared idr., 2019).

Slika 4: Prikaz rezultata odgovorov na vprašanje iz javnomnenjske ankete, kaj bi po mnenju vprašanih najbolj pripomoglo k izboljšanju turistične ponudbe v Bohinju (izbrati je bilo mogoče največ pet navedb, s katerimi so se anketiranci najbolj strinjali; vir: Vertelj Nared idr., 2019).

ni Bohinj. Anketo je ustrezno rešilo 166 ljudi (prebivalcev in obiskovalcev Bohinja).

Večina vprašanih (78 %) je menila, da bi prednost morali dati prenovi obstoječih hotelov in izboljšati njihovo obstoječo ponudbo. Več kot polovica (58 %) se jih je tudi strinjala, da bi bilo treba razvijati ponudbo turističnih kmetij z dopolnilnimi dejavnostmi (tudi nočitev na kmetiji), manj kot polovica pa

(47 %), da bi bilo treba omogočiti postavitev objektov izvenstandardnih oblik nastanitve (npr. glamping) (slika 3). Večina vprašanih (80 %) bi umestitev izvenstandardnih oblik nastanitve v občini Bohinj dopustila le, če bi bili objekti ustrezno umeščeni v prostor in ne bi degradirali obstoječe kakovosti prostora. Večina je tudi menila (77 %), da bi k izboljšanju turistične ponudbe najbolj prispevalo izboljšanje zunajsezonske ponudbe, da bi bil Bohinj zanimiv za turiste enakomerno

skozi vse leto, in tudi ohranjanje njegove neokrnjene narave (62 %) (slika 4).

5.2 Mnenje strokovne javnosti

Predstavniki strokovne javnosti so na delavnicah navedli, da je najprej treba izkoristiti še neizkoriščene zmogljivosti nastanitve in izboljšati kakovost ponudbe, pri dovoljevanju novih zmogljivosti pa je potrebna zadržanost. Posebej sta bila poudarjena ohranjanje identitete prostora in problem umeščanja objektov izvenstandardnih oblik nastanitve tudi z vidika zagotavljanja celoletne ponudbe, saj so ti manj primerni za mesece zunaj glavne poletne turistične sezone.

Poudarili so, da je kulturna in naravna krajina v Bohinju pomembna značilnost prostora in kot taka tudi del turistične ponudbe. Zato je treba ohranjati značilno identiteto prostora, tipologijo obstoječih naselij in objektov. Umeščanje tovrstnih objektov v naselja zaradi varstva kulturne dediščine ni sprejemljivo niti mogoče zaradi prostorske utesnjenosti, umeščanje na rob pa ni sprejemljivo, saj bi pomenilo spremembo značilne podobe roba naselij. Tudi umeščanje novih, za ta prostor neznačilnih objektov v odprto (kmetijsko) krajino po mnenju strokovnjakov ni sprejemljivo, saj so za Bohinj značilni tradicionalni tipi objektov v odprti krajini. Prav tako pa v območjih za turizem sprememba obstoječih objektov, namenjenih za kratkotrajne nastanitve, v stanovanja ni sprejemljiva.

Na podlagi razprave o dopustnem razvoju ponudbe za kratkotrajne nastanitve je bila navedena načelna usmeritev, da je pri umeščanju novih objektov in območij za razvoj turističnih nastanitve potreben zadržan razvoj.

6 Scenariji razvoja

Kot izhodišče za razpravo s strokovno javnostjo so bili oblikovani trije različni scenariji razvoja umestitve objektov za kratkotrajne nastanitve v naravi, in sicer glede na: 1. intenzivnost pojavnosti v prostoru (manj/več); 2. prostorsko razmeščenost (na stavbnih zemljiščih oz. v obstoječih objektih/odprtem prostoru oz. se ureditve v prostoru pojavljajo na novo). V scenarije so bila vključena tudi izhodišča, navedena v veljavnih predpisih (npr. Zakon o TNP, Odlok o OPN Bohinj), izhodišča občine Bohinj in Turizma Bohinj, rezultati delavnice s strokovnimi službami in javnomnenjske ankete. Scenariji so bili oblikovani, da se preverijo možnosti, da se na drugi delavnici s strokovnimi službami oblikujejo scenarij razvoja in splošne usmeritve zanj ter da se določijo in potrdijo podrobnejša merila za umeščanje kratkotrajnih nastanitve v Bohinju. Tri razvojne scenarije smo poimenovali: 1. zadržan scenarij razvoja; 2. zmeren scenarij razvoja; 3. intenziven scenarij razvoja.

Zadržan scenarij razvoja predvideva zelo zadržan razvoj (novih) nastanitvenih zmogljivosti v Bohinju. Bistveno izhodišče zadržanega scenarija je ohranjanje obstoječih naravnih in kulturnih kakovosti prostora s strogim varovanjem. Zato ne dopušča dodatnih (novih) zmogljivosti za kamp, prostorov za glamping, šotorišč, tabornih prostorov ali postajališč za avtodome – te dejavnosti lahko potekajo na območjih, ki so že opredeljena v OPN (ali OPPN). Scenarij dopušča in podpira dopolnilne dejavnosti na kmetijah, vendar le v obstoječih objektih, novi objekti niso dovoljeni.

Zmeren scenarij razvoja predvideva zmeren razvoj novih nastanitvenih zmogljivosti v Bohinju za kratkotrajne nastanitve. Tako dopušča razvoj teh le, če so ustrezno umeščene v prostor (ohranjajo bistvene naravne in kulturne značilnosti v občini). Scenarij pogojno dopušča možnosti ureditve novih površin za šotorjenje, sprememb nekaterih območij šotorišč v kampe, širjenje obstoječih kampov. Temelji na razvoju ponudbe v sklopu dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, zato dopušča nova območja za šotorjenje, postajališča za avtodome in tudi nove objekte v sklopu obstoječih turističnih kmetij (npr. za potrebe ureditve glampingov).

Intenziven scenarij razvoja predvideva intenziven razvoj novih nastanitvenih zmogljivosti v Bohinju za kratkotrajne nastanitve tako v smislu števila zmogljivosti kot v smislu novih območij, na katera se te umeščajo. Scenarij dopušča širjenje obstoječih kampov in predvideva možnost umeščanja novega (večjega) kampa. Glampingi se urejajo v sklopu kampov ter tudi kot dopolnitev gostinskih obratov in ponudbe na turističnih kmetijah. Dopustne so širitve stavbnih zemljišč za dodatne nastanitvene zmogljivosti. Scenarij dopušča možnost preveritve sprememb nekaterih obstoječih pomožnih kmetijskih objektov v stavbe za kratkotrajno nastanitve.

6.1 Preveritev in izbor scenarija

Med predstavljenimi scenariji je bil kot edini sprejemljiv izbran zadržan scenarij razvoja, ki tudi potrjuje obstoječe usmeritve razvoja turistične dejavnosti v Bohinju, kakor so opredeljene v strateškem delu OPN. Ta v zasnovi turizma in rekreacije prepoznava tri območja (OPN Bohinj – strateški del): 1. prednostno območje za razvoj turizma je Bohinjska Bistrica, medtem ko so 2. območja Spodnje in Zgornje doline, jezerska skleda, Nomenjska kotlina in poseljen del Pokljuke območja zadržanega razvoja turistične infrastrukture; 3. na območjih posebne naravne in kulturne dediščine v hribovitem zaledju se ohranjajo kakovostne prvine v prostoru.

Scenarij temelji na ohranjanju obstoječih naravnih in kulturnih kakovosti krajine in prostora ter predvideva zadržan razvoj in

temu primerna omejitvena merila za umeščanje objektov za kratkotrajne nastanitve. Ključni poudarki so:

- V Bohinju je kulturna in naravna krajina pomembna značilnost prostora, tudi kot del turistične ponudbe. Ohranjati je treba značilno identiteto prostora. Razvrednotenje najvrednejšega prostora z novimi, za ta prostor neznačilnimi objekti in ureditvami ni sprejemljivo.
- Pri urejanju in umeščanju v prostor je treba ločevati med različnimi tipi nastanitve, njihovo umeščanje v prostor pa ustrezno načrtovati glede na značaj/identiteto in nosilno sposobnost prostora.
- Nove oblike kampiranja v izvenstandardnih oblikah nastanitve (npr. glamping) bi bile primerne samo za poletni čas, v tem času pa je v Bohinju že tako višek sezone in veliko turistov. Manj primerne so za zimsko sezono, saj bi za njihovo delovanje potrebovali ogrevanje, torej bi take nastanitve zahtevale tudi večjo opremljenost z vso potrebno infrastrukturo. Poleg tega se glede na podnebje v Bohinju pričakuje potrebe po večji opremljenosti z vso potrebno infrastrukturo v vsaki enoti (ogrevanje, sanitarije ipd.) že v poletni sezoni, zato so take vrste nastanitve za Bohinj manj ustrezne.
- Za umeščanje izvenstandardnih oblik nastanitve se pričakuje zahteve po širitvi stavbnih zemljišč, kar je manj sprejemljivo. Širitev stavbnih zemljišč za take nastanitve je manj sprejemljiva zaradi (negativnega) vpliva na identiteto prostora in tudi z vidika presoje »koristi«, saj se ocenjuje, da ekonomsko ne zagotavljajo trajnosti, temveč le kratkotrajne rešitve (npr. ocena vpliva v primeru zmanjšanja povpraševanja po tovrstnih nastanitvah, pri čemer so spremembe v prostoru dolgoročneje).
- Hkrati se ugotavlja, da tovrstne ureditve oz. objekti zahtevajo relativno nizke investicije, kar lahko pomeni velik interes s strani lokalnega prebivalstva (dopolnitev obstoječe ponudbe apartmajev, sob idr.) in investitorjev, ki v prostor prihajajo na novo.
- V občini Bohinj se podpira razvoj turistične dejavnosti kmetij in v sklopu tega nastanitvenih možnosti kot dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Kljub temu mora imeti ohranjanje primarne kmetijske dejavnosti prednost pred drugimi razvojnimi dejavnostmi kmetije. Zato je treba tudi pri razvoju turizma izhajati iz osnovne kmetijske dejavnosti. Podpira se razvoj turističnih kmetij, na katerih se trži domača, lokalno pridelana hrana, dejavnost pa se lahko razširi na nastanitve. Pri določanju nastanitvenih zmogljivosti se upoštevajo veljavni predpisi (skupno maksimalno dopustno število prenočitvenih zmogljivosti je 30) in določila iz OPN glede oblikovanja, parkirnega normativa ipd.
- Spreminjanje kozolcev v objekte za kratkotrajne nastanitve ni sprejemljivo.
- Šotorišča so dopustna samo v povezavi s temi dejavnostmi oz. gostinskimi obrati: kampi, kmetije, ki imajo dopolnilno dejavnost nastanitve na kmetiji (turistična kmetija z nastanitvijo).
- Ohranjajo se obstoječi kampi in določila glede urejanja kampov v OPN, tudi glede umeščanja in urejanja objektov v njih. Če se v prihodnosti izkaže potreba po novem kampu, se izdelata dodatna celovita strokovna preveritev.
- Glampingov ni dopustno urejati ob obstoječih gostinskih obratih (npr. hotel, motel, penzion, gostišče, prenočišče, hotelsko naselje, apartmajsko naselje, studio, apartma, sobodajalstvo) in v sklopu turističnih kmetij z nastanitvijo. Novih stavbnih zemljišč za glamping ni dopustno določati.
- V skladu z zakonodajo postavitve glampingov na kmetijskih zemljiščih ni dopustna.
- Na podlagi dodatnih strokovnih preveritev je glamping izjemoma mogoče umestiti, če se izkaže kot ustrezen v sklopu strokovne preveritve v obstoječih športnih centrih (strokovna presoja mora vključevati celovito zasnovano, ureditev mora dopolnjevati dejavnost območja).

Izbran scenarij razvoja in merila za umeščanje območij in objektov za kratkotrajne nastanitve v prostor so podlaga za:

1. spremembe in dopolnitve (SD) strateškega in izvedbenega dela OPN Bohinj,
2. vrednotenje pobud v okviru SD OPN Bohinj.

7 Sklep

Občina Bohinj se je za pripravo strokovne preveritve umeščanja območij in objektov za kratkotrajne nastanitve v naravi odločila zaradi prepoznavne prednosti celovitega urejanja prostora na podlagi strokovnih presoj in odločitve o aktivnem usmerjanju razvoja te dejavnosti v prostoru. Na podlagi analize stanja, vključevanja ključnih akterjev (strokovnih služb in splošne javnosti) in preveritve različnih mogočih scenarijev razvoja območij in objektov za kratkotrajne nastanitve v Bohinju je strokovna preveritev zastavila smer razvoja tovrstne ponudbe v občini.

Tako strokovna javnost kot javno mnenje sta potrdila obstoječo usmeritev občine, da je za razvoj turistične ponudbe v Bohinju pomembna predvsem njegova kakovostna nadgradnja, prednost pa bi morali dati prenovi obstoječih objektov in izboljšati obstoječo ponudbo, tudi v povezavi z dejavnostjo turističnih kmetij. Izbran je bil zadržan scenarij razvoja s temi ključnimi sporočili:

- Turizem naj gradi na letoletni, raznovrstni in kakovostni ponudbi.

- Kakovostna ponudba naj temelji na povezovanju kmetijske in turistične dejavnosti, pri čemer je treba kmetijam najprej zagotavljati ustrezne pogoje za primarno kmetijsko rabo, ki je nosilec kulturne krajine, nato pa pogoje za dopolnilno dejavnost turizma na kmetijah.
- Razvoj nastanitvenih zmogljivosti naj bo zadržan, prednostno naj se izkoristijo in uredijo neizkoriščene zmogljivosti.
- Vsakršno vnašanje novih objektov in tipologij objektov v prostor, ki niso značilni za območje Bohinja, lahko pomeni razvrednotenje krajinske podobe naselij in odprte krajine.
- Spodbuja se turizem na kmetijah, na katerih se trži domača, lokalno pridelana hrana, v to ponudbo pa se lahko vključijo tudi nastanitve (turistične kmetije). V sklopu teh se dopuščajo nastanitve v obstoječih objektih na območju kmetije in začasno postavljanje šotorov (šotorišče).
- Glamping kot izvenstandardna, inovativna oblika nastanitve je aktualen predvsem v poletni sezoni in pomeni manjši objekt ali skupino objektov, ki so v prostoru stalno prisotni, zaradi česar trajno vplivajo na podobo naselij, robov naselij in krajinsko sliko. Zato kot nova oblika kratkotrajnih nastanitvev v občini Bohinj ni ustrezen.

Občina Bohinj bo v prihodnje, kot tudi do zdaj, zelo zadržano usmerjala razvoj v urejanje območij in objektov za kratkotrajne nastanitve v naravi (šotorišča, kamp, postajališča za avtodome) in ni naklonjena urejanju novih območij za izvenstandardne oblike nastanitve (npr. glamping hiške v različnih oblikah). Ohranjanje obstoječih značilnosti prostora, značilnosti naravne in kulturne krajine, tipologije obstoječih naselij in objektov je ključno za ohranjanje prepoznavne podobe Bohinja, na kateri temelji tudi dejavnost turizma.

.....
 Dr. Petra Vertelj Nared, univ. dipl. inž. kraj. arh.
 Ljubljanski urbanistični zavod d. d., Ljubljana
 E-pošta: petra.vertelj-nared@luz.si

Klara Sulič Fister, univ. dipl. inž. kraj. arh.
 Ljubljanski urbanistični zavod d. d., Ljubljana
 E-pošta: klara.sulicfister@luz.si

Karla Jankovič, univ. dipl. inž. kraj. arh.
 Ljubljanski urbanistični zavod d. d., Ljubljana
 E-pošta: karla.jankovic@luz.si

Darinka Maraz Kikelj, univ. dipl. geograf.
 Občina Bohinj, Bohinj
 E-pošta: darinka.maraz.kikelj@obcina.bohinj.si

Andreja Kemperle Lotrič, dipl. upr. ved (UN)
 Občina Bohinj, Bohinj
 E-pošta: andreja.kemperle.lotric@obcina.bohinj.si

Viri in literatura

Internet 1: <https://www.stat.si/statweb> (sneto 1. 9. 2020).

Občinski prostorski načrt občine Bohinj. Uradni vestnik Občine Bohinj, št. 4/16. Bohinjska Bistrica.

Odlok o taborjenju v občini Bohinj. Uradni vestnik Občine Bohinj, št. 3/2012. Bohinjska Bistrica.

Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih in obsegu storitev za opravljanje gostinske dejavnosti. Uradni list RS, št. 35/17. Ljubljana.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Uradni list Republike Slovenije, št. 76/2004. Ljubljana.

Strategija trajnostnega razvoja Občine Bohinj 2025+ (2017). Dostopno na: <https://obcina.bohinj.si/objave/177> (sneto 17. 7. 2020).

Turizem Bohinj (2018): *Statistični podatki o prenočitvah v Bohinju* (6. 12. 2018).

Turizem Bohinj (2020): *Statistični podatki o prenočitvah v Bohinju* (17. 9. 2020).

Uredba o dopolnilnih dejavnostih na kmetiji. Uradni list RS, št. 57/15 in 36/18. Ljubljana.

Uredba o razvrščanju objektov. Uradni list, RS, št. 37/18. Ljubljana.

Vertelj Nared, P., Sulič Fister, K., Jankovič, K., Hiti, S., Hvala, L. (2019): *Strokovne podlage za turizem in rekreacijo na območju občine Bohinj. Kratkotrajna nastanitve v naravnem okolju*. Izdelovalec: LUZ d. d., Ljubljana. Naročnik: Občina Bohinj, Bohinjska Bistrica.

Zakon o Triglavskem narodnem parku. Uradni list RS, št. 52/10, 46/14 – ZON-C in 60/17. Ljubljana.

Maja BRUSNJAK HRASTAR

Pogoji za gradnjo v vilskih četrtih v Ljubljani

Vilske četrti so reprezentančne stanovanjske četrti. V Ljubljani je bila večina vilskih četrti zgrajena v prvi polovici 20. stoletja na osnovi takrat veljavnih pravil v Stavbinskem redu in Gradbenih predpisih. V drugi polovici 20. stoletja je bil večji poudarek na ohranjanju objektov in območij kulturne dediščine, sodobni prostorski dokumenti poudarjajo tudi nadgradnjo in razvoj kakovostnih struktur mesta ter pomen celovitih prenov območij. Od sprejetja Občinskega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana v letu 2010 se kaže težnja

po vse intenzivnejšem izkoriščanju zemljišč. Na osnovi strokovnih podlag mesto postopno dopolnjuje urbanistične parametre za posamezne enote urejanja prostora, s čimer se ohranja značaj območij, spoštuje kulturna dediščina in prispeva k bolj urejeni podobi mesta.

Ključne besede: vilске četrti, stanovanjska območja, strokovne podlage, urbanistično določilo, urbanistični kazalnik

1 Uvod

Stanovanjska vila kot tip objekta je bila nekdanj razkošnejše grajena stanovanjska hiša za višje družbene razrede, ob njej je bil navadno parkovno urejen vrt. Prve vile so bile pogosto grajene na podeželju ali ob morju. V drugi polovici 19. stoletja se je pojavila tudi oblika meščanske vile, ki je tedaj postala eden najbolj razširjenih tipov stanovanjske hiše v Srednji Evropi. Glede na število stanovanj so bile meščanske vile enostanovanjske z dodatnimi prostori za služinčad ali večstanovanjske z razporeditvijo prostorov podobno kot v stanovanjskih blokkih (Brusnjak Hrastar, 2016).

Vilske četrti so reprezentančne mestne stanovanjske četrti, ki imajo praviloma večje parcele, bogate in parkovno oblikovane zelene površine ter razkošnejše in kakovostno oblikovane objekte. Vilske četrti so prepoznavne strukture mesta z enotno

Slika 1: Vilska četrt Poljane med letoma 1928 in 1947 (vir: internet 1, avtor: Vekoslav Kramarič, okoli leta 1930)

zazidalno strukturo ter ohranjenimi zgodovinskimi in urbanistično-arhitekturnimi kakovostmi.

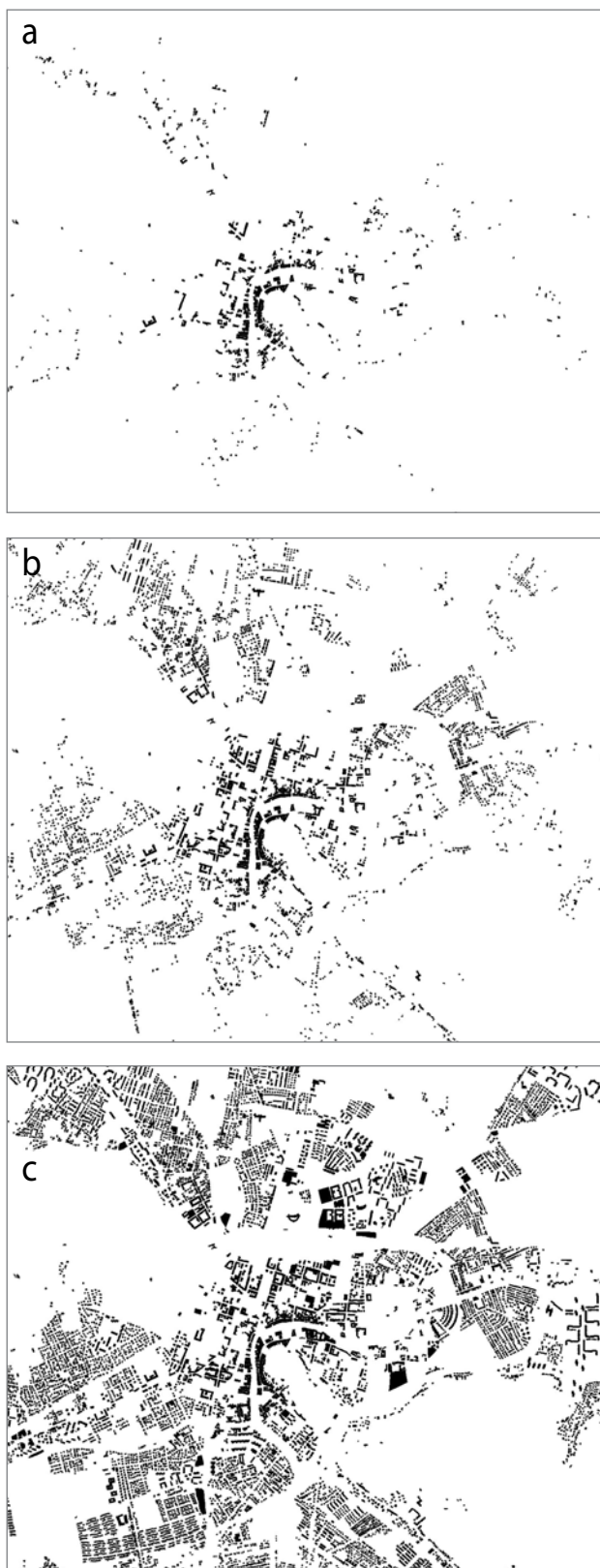
Večina ljubljanskih vilskih četrti je bila zgrajena v prvi polovici 20. stoletja, največ v obdobju med vojnama. V drugi polovici 20. stoletja se je gradnja mesta bistveno bolj razmahnila in v tem času je bila zgrajena več kot polovica današnjih objektov.

2 Zakonodaja in prostorski akti

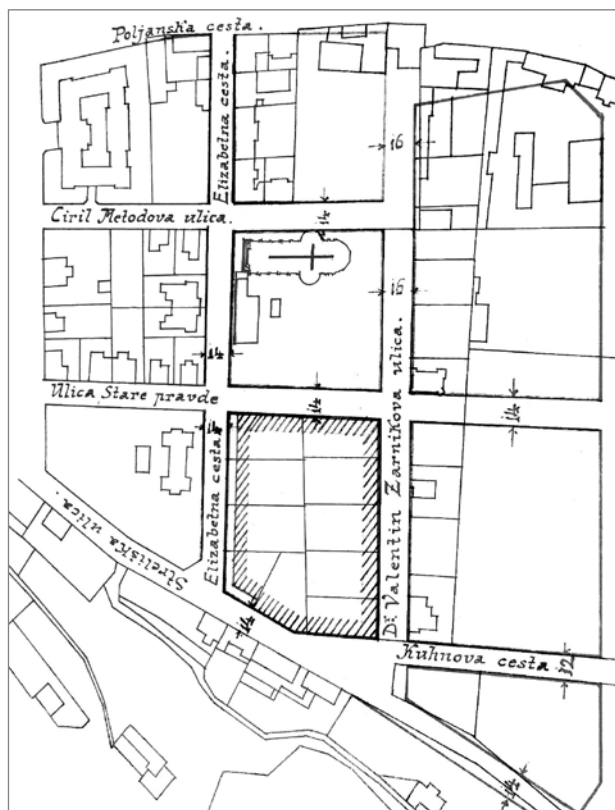
Osnova za gradnjo vilskih četrti so bila maloštevilna, toda jasna pravila. Prvi prostorski predpisi proti koncu 19. stoletja so poudarjali varnost pred požarom in zdravstvene zahteve, kasneje so v predpise postopno uvajali tudi prometne, trdnostne in estetske zahteve. Mestne in državne oblasti so se že zgodaj zavedale pomena urbanističnega urejanja mest, zato so ga uvrstile med javni interes (Ogorelec, 1991).

Po potresu leta 1895 je bil sprejet Stavbinski red za občinsko ozemlje deželnega stolnega mesta Ljubljane (1896), v katerem so bila tudi določila za gradnjo vilskih četrti, na primer:

- istosmerna orientacija objektov ob cesti;
- odmik od cestne črte najmanj 5 m;
- odmik od sosednje meje najmanj 6 m;
- odmik med posameznimi poslopji najmanj 8 m;
- višina objektov do P + 2 oziroma do 17 m (15 m) v notranjem (zunanjem) mestnem okraju;
- višina stanovanjskih prostorov najmanj 2,6 m;

Slika 2: Stanovanjski objekti, (a) zgrajeni pred letom 1895, (b) med letoma 1896 in 1949 ter (c) med letoma 1950 in 1990 (vir: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2020)

Slika 3: Primer regulacijskega načrta za del Poljan (vir: Izpremembe in dopolnitve regulacijskega načrta za Ljubljano, 1898)

- oblikovanje – podzidec z ograjo in železno mrežo, ureditev predvrta med objektom in cesto, ureditev hodnika za pešce ob cesti.

Stavbinski red je določal tudi izdelavo regulacijskih načrtov za posamezne mestne predele, v katerih je bilo treba natančneje opredeliti prometno mrežo, širine cest in velikosti karejev za pozidavo.

Gradbeni zakon, ki je bil sprejet leta 1931, je poleg posegov v mestih dodatno reguliral tudi posege v vaških okoljih, določal nove postopke v zvezi z gradnjami (dovoljevanje gradnje, razlastitve, kaznovanje in podobno) in način izdelave regulacijskih načrtov (Jurman, 2010). Določbe so se razlikovale glede na gostoto pozidave v posameznih gradbenih conah, vendar so bile bolj kot oblikovalska določila poudarjene prometne in druge tehnične norme.

V Gradbenih predpisih (Mulaček, 1940) je bilo določenih več urbanističnih parametrov, na primer: površina, gradbene parcele, dolžina cestne stranice, faktor zazidanosti in višine stavb. Določila za gradnjo so se razlikovala glede na gostoto naselja in lego objektov na gradbeni parceli in so bila za novogradnje drugačna kot za obstoječe objekte. Za vile so bili predpisani:

- velikost gradbene parcele najmanj 600 m²,

- dolžina cestne stranice najmanj 18 m,
- faktor zazidanosti (FZ) med 10 in 20 % gradbene parcele.

Gradbeni predpisi so vsebovali tudi opisna oblikovalska določila, na primer, da morajo biti zunanost, oblika, material in barva objekta v skladu z okolico, v kateri se gradi objekt.

V poznejših regulacijskih načrtih za širitev mesta in planerskih aktih, ki so veljali v drugi polovici 20. stoletja, ko je bil že zgrajen velik del vilskih četrti, je bil bolj poudarjen vidik ohranjanja obstoječih objektov in območij kulturne dediščine. V izvedbenih prostorskih aktih (Prostorski ureditveni pogoji), ki so bili v veljavi od osemdesetih let 20. stoletja, je bil prostor razdeljen na planske celote z več manjšimi podenotami in za vsako od njih so bila določena natančna, najpogosteje opisna pravila glede dopustnih gradenj. Pri oblikovanju objektov je bilo treba upoštevati tipologijo objektov, mikrourbanistični kontekst in namembnost površin. Strokovna gradiva in prostorski dokumenti, ki so nastali po letu 2000, še jasneje poudarjajo nadgradnjo in razvoj kakovostnih struktur mesta ter pomen celovitih prenov območij.

V letu 2010 je bil sprejet danes veljavni Občinski prostorski načrt Mestne občine Ljubljana (v nadaljevanju: OPN MOL). V strateškem delu tega sta kot cilja prostorskega razvoja opredeljena celovito ohranjanje in prenova območij. Opredeljena so tudi karakteristična območja, in sicer kot »območja, ki se odlikujejo zaradi specifične ali homogene zazidalne strukture, v kateri so ohranjeni sledovi zgodovinskih urbanih struktur kot pomembni dokumenti določenega obdobja zgodovinskega razvoja ali določene urbanistične ideologije. Odlikujejo se po stopnji ohranjenosti, urbanistično-arhitekturnih kvalitetah ali kulturni in estetski vrednosti« (OPN MOL SD, Ur. l. RS, št. 78/2010). Določila za gradnjo v izvedbenem delu OPN MOL predpisujejo konkretne vrednosti urbanističnih parametrov. Vile se glede na tip objekta uvrščajo k prostostoječim stavbam v zelenju (tip NV), za katere so določeni:

- velikost gradbene parcele med 600 in 1.200 m²,
- višina objektov do 14 m,
- etažnost objektov do P + 2 + Po ali M ali T,
- faktor zazidanosti (FZ) do 40 % gradbene parcele,
- faktor odprtih bivalnih površin (FBP) najmanj 35 % površine gradbene parcele,
- odmik od roba gradbene parcele najmanj 4 m, s pisnim soglasjem lastnika sosednjega zemljišča najmanj 1,5 m.

Oblikovalska določila so bolj opisna, kot na primer upoštevanje izvirne barve pročelja in stavbnega pohištva, prepoved uporabe signalnih barv na pročeljih in enotna projektna rešitev za zastekljevanje balkonov, izvedbo senčil ali gradnjo pomožnih objektov.

4 Usmerjanje oblikovne podobe območij

S sprejetjem OPN MOL se strokovno delo na MOL ni končalo, ampak se intenzivno nadaljuje.

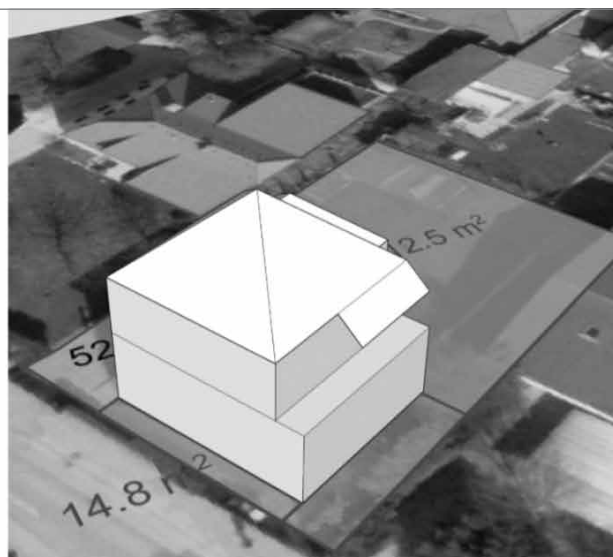
V vsakem postopku sprememb in dopolnitev OPN MOL predvsem s strokovnimi podlagami preverimo in podrobneje obravnavamo posamezno temo. Področje tipologije in oblikovanja je bilo obravnavano v več strokovnih podlagah:

- V strokovnih podlagah za stabilne soseske (LUZ d. d., 2013) smo obravnavali soseske enostanovanjskih objektov, zgrajenih na podlagi skupnega prostorskega izvedbenega akta. Glede na stopnjo ohranjenosti območja smo predlagali podrobne prostorske izvedbene pogoje za posamezna območja.
- V strokovnih podlagah za velike stanovanjske soseske (LUZ d. d., 2016) smo na osnovi podrobnejših analiz posameznih sosesk predlagali usmeritve in ukrepe za prenovno, ki jih je možno prenesti tudi na druge podobne soseske.
- V strokovnih podlagah za mestno središče (LUZ d. d., 2019) smo analizirali veljavna urbanistična določila, predlagali korekcije za posamezne kareje in poudarili možnosti prenove nekaterih območij.
- Vilske četrti smo obravnavali v strokovnih podlagah, ki so bile izdelane v letih 2017 in 2019 (URBS d. o. o., 2017, in Kalan Šabec, 2019).

S strokovnimi podlagami, izdelanimi v letu 2017 (URBS d. o. o.), smo analizirali območja s tipologijo NV predvsem z vidika urbanističnih meril. Presojali in primerjali smo konkretne primere dobre in slabe prakse na terenu in predlagali dodatno omejevanje posegov na območjih, ki so bolj ohranjena in kjer prevelika zgoščevanja niso zaželeni. Predlagali smo:

- opredelitev faktorja izrabe (FI), in sicer do 1,0,
- zmanjšanje faktorja zazidanosti (FZ) do 30 % (za vile – tip NV) oziroma 35 % gradbene parcele (za prostostoječe objekte – tip NA),
- povečanje faktorja odprtih bivalnih površin (FBP) na najmanj 50 % površine gradbene parcele,
- opredelitev višine venca do največ 7 m (tip NV) oziroma 10 m (tip NA).

S strokovnimi podlagami, izdelanimi v letu 2019 (glej Kalan Šabec, 2019), smo preverili veljavna določila za nizke stanovanjske stavbe, saj so to najbolj razširjeni tipi objektov. Na podlagi prostorskih analiz celotnega območja MOL in strateških usmeritev smo predlagali nove tipologije nizkih stavb (z več stanovanji, s skupnimi garažami, nizek blok) ter navedli usmeritve za zgoščevanje stanovanjskih območij glede na lego

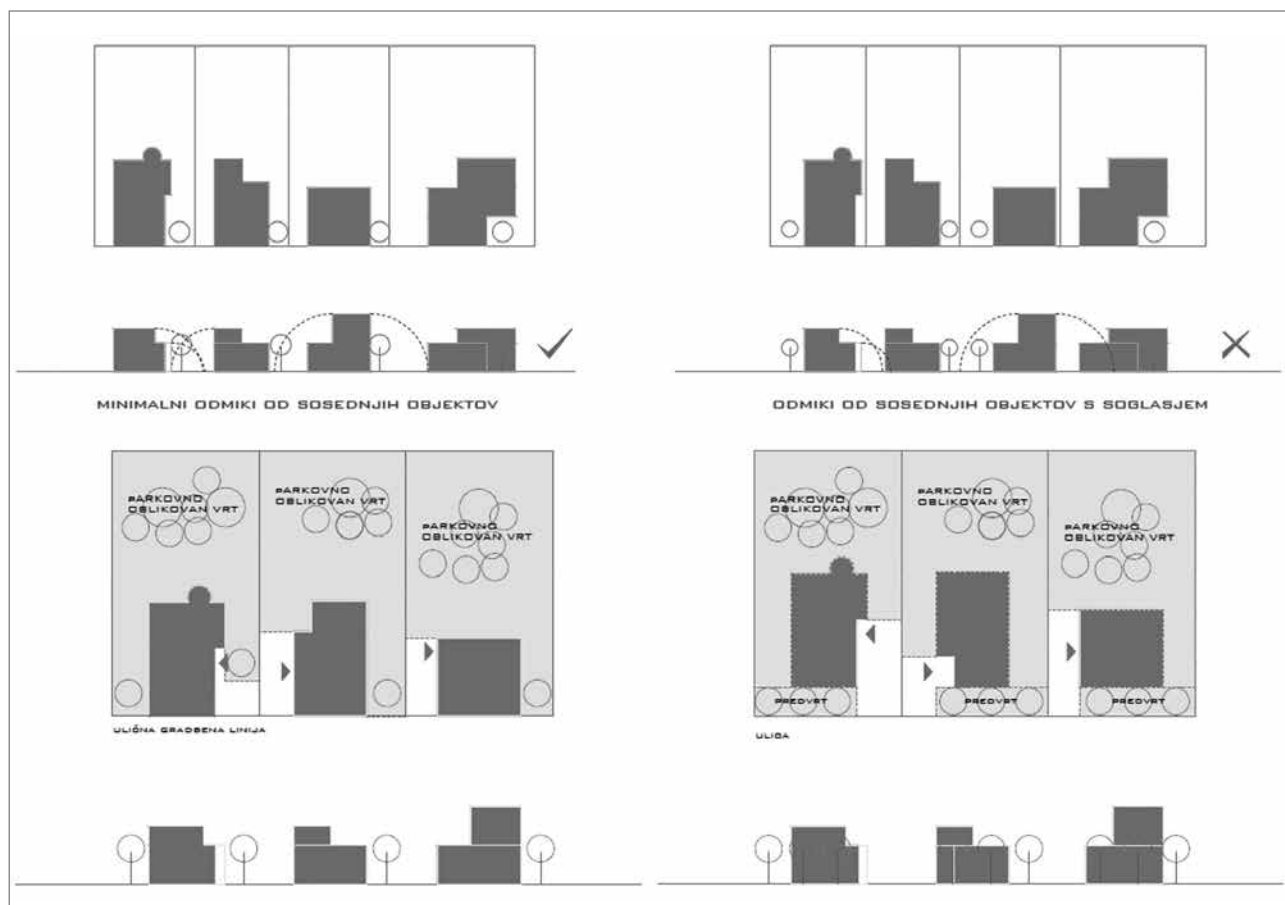

Skladnost z določili OPN MOL ID	Stanje	OPN MOL ID	Razlika
faktor izrabe (FI)	0,45	/	/
faktor zazidanosti (FZ)	25 %	največ 40 %	15 %
faktor odprtih bivalnih površin (FBP)	62 %	najmanj 30 %	32 %
višina venca	7 m	/	/
višina slemena	11 m	do 11 m	0 m
etažnost	VP + 1 + Po	do P + 1 + Po ali T	✓

Skladnost z določili OPN MOL ID	Stanje	OPN MOL ID	Razlika
faktor izrabe (FI)	1,75	/	/
faktor zazidanosti (FZ)	44 %	največ 40 %	-4 %
faktor odprtih bivalnih površin (FBP)	27 %	najmanj 35 %	-8 %
višina venca	12 m	/	/
višina slemena	13 m	do 14 m	1 m
etažnost	P + 3	do P + 2 + Po ali M ali T	✗

Slika 4: Analiza primerov na terenu (URBS d. o. o., 2017)

Slika 5: Grafični prikaz predlogov za lego objektov v vilskih četrtih (Kalan Šabec, 2019)

v mestu in prostorske značilnosti. Poleg prostostojećih stavb in stavb v nizu smo proučevali tudi prostostoječe stavbe v zelenju – vile. Te smo analizirali predvsem glede umestitve stavb v prostor in organizacije parcele in predlagali usmeritve, ki bi pripomogle k značilni skladnejši podobi vilskih četrti:

- poenotenje odmika niza stavb od ceste – določitev gradbene meje,
- določitev večjih odmikov med objekti – odmik najmanj 8 m od sosednje stavbe,
- določitev obvezne ureditve predvrta,
- zagotavljanje zelenega volumna ob cesti in med stavbami – zasaditev najmanj enega drevesa v oddaljenosti največ 5 m od parcelne meje ob cesti.

V zadnjih letih se prav na območjih vilskih četrti zelo izrazi to kaže težnja po preobrazbi območij in izkoriščanju zemljišč vse do zgornjih meja urbanističnih omejitev, v primeru nedovoljenih gradenj tudi preko meja OPN MOL. Prav zaradi takega stanja v prostoru je očitno, da je usmerjanje urbanističnega razvoja in korigiranje obsega dovoljenih posegov zelo pomembno.

Več kot tri četrtine območij s tipologijo NV je varovanih tudi kot spomenik kulturne dediščine ali kot naselbinska dediščina. V fazi usmerjanja dopustnih posegov in oblikovanja urbanističnih določil v OPN MOL zato sodelujemo z Zavodom za varstvo kulturne dediščine, v fazi pridobivanja gradbenega dovoljenja z njimi aktivno sodelujejo projektanti in investitorji.

5 Sklep

Urejanje vilskih četrti in ohranjanje različnega značaja stanovanjskih območij sta prepoznana kot pomembni temi, ki sta bili v zadnjih letih z različnih vidikov obravnavani tudi v drugih strokovnih gradivih: Trajnostna urbana strategija MOL, dejavnosti občin v zvezi s pripravo Odlokov o urejanju podobe naselij in krajin, priročniki Ministrstva za okolje in prostor, izdani v sklopu državnega prostorskega reda, in razstava Društva arhitektov Ljubljana »Vizije so«.

MOL s strokovnimi podlagami, zazidalnimi preizkusi in javnimi natečaji sistemsko obravnava posamezne teme ter postopno dopolnjuje splošne pogoje za gradnjo in določila za posamezne

Slika 6: Območja prostostojećih stavb v zelenju (tip NV, temno sivo) in območja kulturne dediščine (črna obroba) (vir: OPN MOL ID, Ur. l. RS, št. 78/2010)

enote urejanja. Z omogočanjem sodobnih gradenj, vendar prilagojenih urbanističnim parametrom obstojećih objektov, se lahko ohranja reprezentančni značaj območij, spoštuje kulturna dediščina ter tako prispeva k urejeni in usklajeni podobi mesta.

Mag. Maja Brusnjak Hrastar, univ. dipl. inž. arh.
Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urejanje prostora
E-pošta: maja.hrastar@ljubljanasi

Viri in literatura

Brusnjak Hrastar, M. (2016): *Zagotavljanje stanovanj s prenovo malih večstanovanjskih objektov*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.

Geodetska uprava Republike Slovenije (2020): *Kataster stavb*. Ljubljana.

Gradbeni zakon za Dravsko banovino. Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 47/31, 1931. Ljubljana.

Internet 1: *Postcard of Ljubljana, Poljane*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Postcard_of_Ljubljana,_Poljane.jpg (sneto 22. 9. 2020).

Izpremembe in dopolnitve regulacnega načrta za Ljubljano, 1898. Ljubljana

Jurman, M. (2010): *Pravna ureditev postopka izdaje gradbenega dovoljenja*. Diplomsko delo. Maribor, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta.

Kalan Šabec, M. (2019): *Preveritev določil OPN MOL ID za nizke stavbe glede tipologije s predlogi sprememb za OPN MOL ID*. Ljubljana.

LUZ d. d. (2013): *Preveritev in predlog sprememb urbanističnih pogojev za območja stabilnih sosesk v OPN MOL ID*. Ljubljana.

LUZ d. d. (2016): *Izdelava analize in predloga urbanističnih pogojev za območja večstanovanjskih sosesk v OPN MOL ID*. Ljubljana.

LUZ d. d. (2019): *Strokovne podlage za območje mestnega središča glede omogočanja prenove – preveritev določil OPN MOL ID in predlog sprememb*. Ljubljana.

Mulaček, R. (1940): *Gradbeni predpisi*, zvezek III. Ljubljana.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del. Uradni list Republike Slovenije, št. 78/2010. Ljubljana.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del. Uradni list Republike Slovenije, št. 78/2010. Ljubljana.

Ogorelec, B (1991): *Predpisi o oblikovanju naselij (2): Zgodovina predpisov na Slovenskem*. *Urbani izziv*, 18, str. 66–70.

Stavbinski red za občinsko ozemlje deželnega stolnega mesta Ljubljane. Deželni zakonik, št. 28, 1896. Ljubljana.

URBS d. o. o. (2017): *Izdelava elaboratov prostorskih preveritev posameznih ureditev na območju Mestne občine Ljubljana*. Ljubljana.

Katarina KONDA

Usmeritve za določila za področje oglaševanja v Mestni občini Ljubljana

Prispevek obravnava predstavitev strokovne podlage »Preveritev določil za področje oglaševanja v MOL glede na izvajanje ukrepov po novi prostorski zakonodaji in predlog sprememb«, ki jo je za Mestno občino Ljubljana izdelalo podjetje Ljubljanski urbanistični zavod d. d. leta 2018. V prostoru se pojavlja vedno več objektov za oglaševanje, ki vidno onesnažujejo in tudi spreminjajo urbano krajino ter uničujejo arhitekturno okolje, zato postaja potreba po pravilih za njihovo umeščanje vedno večja. Umeščanje objektov za oglaševanje ni mogoče prepustiti prosti presoji, ampak je treba lokacije za njihovo umeščanje predvideti že v fazi načrtovanja prostorskega izvedbenega akta. Strokovne podlage za oglaševanje so k izbrani temi pristopile celovito. V uvodnem delu sta tako predstavljena zgodovina (zunanjega) oglaševanja in pregled obstoječih objektov za oglaševanje, ki jih ponujajo izvajalci zunanjega oglaševanja v Sloveniji. Sledi pregled določil za

objekte za oglaševanje v veljavni zakonodaji. Predstavljeni so tudi tuji primeri in preverjen tudi vpliv oglaševanja v občestnem prostoru – kot vpliv okolja na vznika in posledično odziv vznika oziroma udeleženca v prometu na vidni stimulant iz okolja. V glavnem delu je izvedena analiza stanja obstoječih objektov za oglaševanje v prostoru Mestne občine Ljubljana. Strokovna podlaga v sklepnem delu kot enega izmed ukrepov predlaga delitev oglaševalskih objektov po namenu in velikosti in (posledično) izdelavo Kataloga objektov za oglaševanje. Predlagani so bili tudi popravki in dopolnitev besedilnega dela odloka o občinskem prostorskem načrtu ter izdelava nove karte za oglaševanje v Mestni občini Ljubljana.

Ključne besede: oglaševanje, merila, določila, katalog

1 Uvod

V prostoru zaznavamo vedno več objektov za oglaševanje. V začetku so vznikali počasi (se spomnite (edine) table iz oglasa »Slovenija moja dežela«), danes pa se zaradi nepreglednega števila stapljajo v pisano ploskev, ki cestni prostor zamejuje v koridor prometnih in barvnih znakov. Kot navajata Jančič in Žabkar (2013), je oglaševanje družbeni proces, saj prodira v vse pore družbenega življenja. Prodira pa tudi v vse pore prostora. Številčni objekti za oglaševanje vidno onesnažujejo ter tudi spreminjajo urbano krajino in uničujejo arhitekturno okolje, zato postaja potreba po pravilih za njihovo umeščanje vedno večja.

V strokovni podlagi »Preveritev določil za področje oglaševanja v MOL glede na izvajanje ukrepov po novi prostorski zakonodaji in predlog sprememb« (v nadaljevanju: Strokovne podlage za oglaševanje MOL) so bili izvedeni kratek pregled zgodovine oglaševanja, pregled objektov za oglaševanje, ki jih ponujajo ponudniki zunanjega oglaševanja v Sloveniji, pregled in analiza veljavne državne zakonodaje, ki ureja (tudi) oglaševanje, in analiza občinskih aktov, ki urejajo oglaševanje v mestnih občinah v Sloveniji. Na tujih primerih so bili pregledani primeri pozitivne prakse urejanja oglaševanja. Predstavljen je bil tudi vpliv oglaševanja v kontekstu ergonomije oblikovanja

obcestnega prostora. V drugem delu strokovne podlage je bilo analizirano stanje oglaševalskih objektov na območju Mestne občine Ljubljana ter na podlagi tega so se preverila in dopolnila obstoječa merila za umeščanje objektov za oglaševanje. Strokovne podlage so se zaključile s predlogom Kataloga objektov za oglaševanje, s katerim smo poskušali na enem mestu pregledno in jasno zajeti vsa merila in pogoje za različne vrste objektov za oglaševanje, dopuščene v Mestni občini Ljubljana (v nadaljevanju: MOL).

2 Zunanje oglaševanje

Po mnenju številnih strokovnjakov je zunanje oglaševanje najstarejša oblika oglaševanja v zgodovini človeštva. Prve oblike oglaševanja so bile prepoznane v egipčanskih hieroglifih, starih več kot 5.000 let. Do razcveta zunanjega oglaševanja je prišlo z izumom tiskarskega stroja, ki ga je leta 1450 razvil Johannes Gutenberg. Z njim je bila izdelava oglasov lažja in plakataranje se je razširilo povsod po Evropi. V 18. in 19. stoletju so za obveščanje že uporabljali mestne plakate, ki so jih množično tiskali ter postavljali država, Cerkev in tudi posamezniki. Plakati v Združenih državah in gledališki mestni

Slika 1: Velike samostoječe table (vir: internet 1)

plakati v Evropi so sredi 19. stoletja vabili na kulturne dogodke: na gledališke predstave, v potujoče muzeje, cirkuse. Pozneje so se pojavile lesene plošče »bills« (slo. *lepak*), namenjene za oglaševalska sporočila na plakatih, z njimi pa podjetja, ki so prodajala oglaševalski prostor na njih. Razvilo se je poimenovanje »billboards« (slo. *deska za oglase in lepake*), ki se za oglasne panoje uporablja še danes. Po prvi svetovni vojni so ljudje zaradi naraščajočega števila avtomobilov postajali vse mobilnejši, oglaševalci pa so temu primerno razvijali nove načine oglaševanja na prostem. Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se na avtobusnih postajališčih pojavile tudi vitrine »citylight«. Ker so številne evropske vlade v tem času začele omejevati število plakatnih površin, se je J. C. Decaux domislil, da bi v mestih v zameno za pravico prodaje oglasnega prostora brezplačno postavil avtobusne nadstrešnice. Z mesti je začel sklepati večletne pogodbe, po katerih je imel pravico na vsakem postavljenem avtobusnem postajališču vgraditi določeno število vitrin »citylight« in v njih prodajati oglasni prostor. Njegov model se je hitro razširil tudi v druge države, tako da je danes poleg klasičnih »billboardov« ali jumbo plakatov to najbolj razširjena oblika oglaševanja na prostem (tudi v Sloveniji).

Oglaševanje je prav gotovo najvidnejši in najodmevnejši del tržnega komuniciranja. Oglaševanje zunaj doma pa ena od petih najpogostejših oblik oglaševanja, med katere poleg nje- ga uvrščamo še televizijo, radio, tisk in internet. Od drugega oglaševanja se najbolj razlikuje po načinu sprejemanja oglasov. V nasprotju z drugimi oblikami oglaševanja, pri katerih potrošniki »poiščejo in najdejo« oglas tam, kjer iščejo druge informacije, oglaševanje na prostem »pride samo od sebe«, ne da bi potrošnik iskal karkoli, še zlasti ne medijske informacije. Drugače povedano, oglaševanje zunaj doma potrošnika dobesedno doleti, zadene ga brez njegove vnaprejšnje vednosti in pričakovanja. Poleg tega gre pri vseh drugih medijih v osnovi za informativne medije, pri katerih je oglaševanje večinoma drugotnega pomena, pri oglaševanju zunaj doma pa je največkrat edina funkcija medija izključno oglaševanje.^[1]

Če je mogoče oglaševanje v drugih medijih delno še mogoče nadzorovati oziroma se osebno odločati, ali ga spremljati ali ne, je v tem primeru taka odločitev praktično nemogoča.

3 Pregled objektov za oglaševanje v ponudbi na trgu

V sklopu strokovne podlage so se preverili objekti za oglaševanje večjih ponudnikov zunanega oglaševanja v Sloveniji in dopustnost umeščanja po določilih Odloka o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del (v nadaljevanju: OPN MOL ID).

Velike samostoječe table^[2] (slika 1) se najpogosteje tržijo pod imenom »billboard« in »jumbo pano«. Njihova je površina 12 m², dimenziji pa 400 × 300 cm/504 × 238 cm. OPN MOL ID dopušča površino tabel do 20 m². Table je dopustno postaviti na točkovne lokacije in območja vseh vrst objektov za oglaševanje, ki so v OPN MOL ID prikazana na karti 3.2 »Prikaz območij enot urejanja prostora in prostorskih izvedbenih pogojev – regulacijski elementi, javne površine in oglaševanje«. Velike stenske table po določilih OPN MOL ID niso dopustne.

Na sliki 2 so prikazane velike samostoječe table oziroma »metrolight«. Njihova površina je 7,2 m², dimenziji pa 313 × 230 cm. OPN MOL ID dopušča površino tabel do 12 m². Table je dopustno postaviti na točkovne lokacije in območja vseh vrst objektov za oglaševanje, ki so v OPN MOL ID prikazana na karti 3.2 »Prikaz območij enot urejanja prostora in prostorskih izvedbenih pogojev – regulacijski elementi, javne površine in oglaševanje«.

Na sliki 3 je prikazana velika enonožna vrtljiva lamelna samostoječa tabla oziroma »rotopano«. Površina je 18,00 m², dimenziji pa 600 × 300 cm. OPN MOL ID dopušča površino tabel do 12 m². Ponudnik oglašuje rotopano kot »največji standardizirani urbani format na slovenskem trgu«, ki pa za

Slika 2: Velike samostoječe table oziroma »metrolight« (vir: internet 1)

Slika 3: Velika enonožna vrtljiva lamelna samostoječa tabla (vir: internet 1)

Slika 4: Platna z oglasnimi sporočili na gradbenih odrih (vir: internet 2)

6 m² presega z odlokom OPN MOL ID dopustno velikost. Table je dopustno postaviti na točkovne lokacije in območja vseh vrst objektov za oglaševanje, ki so v OPN MOL ID prikazana na karti 3.2 »Prikaz območij enot urejanja prostora in prostorskih izvedbenih pogojev – regulacijski elementi, javne površine in oglaševanje«.

Na sliki 4 so prikazani primeri platen z oglasnimi sporočili na gradbenih odrih oziroma »gradbiščne zaves«. OPN MOL ID največjih dimenzij ne določa. Predpisan je pogoj, da je v hi-

storičnem mestnem središču dopustna le predstavitev objekta, ki se obnavlja, s historičnim prikazom pročelja objekta ali likovna umetniška obdelava zaves.

Med ponudbo najdemo tudi objekte za oglaševanje, ki jih po določenih OPN MOL ID ni dopustno postavljati. Gre za objekte, ki se umeščajo ob avtoceste in na slepa pročelja stavb. To so »big board panoji« ali »gigapanoji« ob avtocestah (slika 5). Njihova površina je 60–90 m². Oglaševanja na pročeljih OPN MOL ID od leta 2018 ne dopušča več (slika 6).

Slika 5: »Big board panoji« ali »gigapanoji« (vir: internet 3)

Slika 6: Oglaševanje na pročeljih (vir: internet 4)

Slika 7: Mala samostoječa ali stenska svetlobna vitrina (vir: internet 5)

Na sliki 7 je prikazana mala samostoječa ali stenska svetlobna vitrina oziroma »citylight«. Njena površina je $2,10 \text{ m}^2$, dimenziji pa $118,5 \times 175 \text{ cm}$. OPN MOL ID dopušča površino tabel do $2,10 \text{ m}^2$. Vitrine je dopustno postaviti na javnih površinah in zunanjih površinah objektov v javni rabi v EUP z namensko rabo, skladno s 60. členom OPN MOL ID.

Na sliki 8 je prikazana mala samostoječa ali stenska tabla oziroma »dvostranski pano« ali »stenski pano«. Njena površina je $2,80 \text{ m}^2$, dimenziji pa $140 \times 200 \text{ cm}$. OPN MOL ID dopušča

površino tabel do $2,80 \text{ m}^2$. Vitrine je dopustno postaviti na javnih površinah in zunanjih površinah objektov v javni rabi v EUP z namensko rabo, skladno s 60. členom OPN MOL ID.

Na sliki 9a je tristrani plakatni steber oziroma »tristranski pano« ali »supreme plakatni pano« z dimenzijama $140 \times 200 \text{ cm}$. OPN MOL ID dopušča oglasno višino $2,00 \text{ m}$ in skupno oglasno površino do $8,40 \text{ m}^2$. Dopustno jih postaviti na javnih površinah in zunanjih površinah objektov v javni rabi v EUP z namensko rabo, skladno s 60. členom.

Slika 8: (a) Mala samostoječa ali (b) stenska tabla (vir: (a) internet 6 in (b) internet 7)

Na sliki 9b so obešanke na drogovich javne razsvetljave oziroma »panoji na javni razsvetljavi« z dimenzijama 110 × 170 cm/100 × 150 cm/70 × 100 cm. OPN MOL ID dopušča dimenziji 1,10 m × 1,70 m. Dopustno jih je nameščati ob javnih cestah oz. nanje in na javnih parkiriščih v vseh EUP, skladno s 60. členom OPN MOL ID.

4 Pregled zakonodaje

Pri pregledu zakonodaje se je poskušal predstaviti pravni okvir, ki ureja oglaševanje v javnem prostoru, predvsem z vidika oglaševalnih panojev kot objektov za oglaševanje.

4.1 Zakon o urejanju prostora

Zakon o urejanju prostora je uvedel novost, in sicer odlok o urejanju podobe naselij in krajine, s katerim se občinam daje možnost, da ta vidik prostora regulirajo s posebno vrsto prostorskega akta, ki je namenjena samo tem vsebinam in se tako lažje prilagaja dnevnim izzivom urejanja prostora. S tem odlokom lahko občina med drugim določa tudi pogoje, namenjene zagotavljanju ustrezne podobe naselij in krajine, kot so pravila glede oglaševanja, osvetljevanja, postavljanja blaga ob poslovnih objektih, postavljanje pomožne kmetijsko-gozdarske opreme in podobno.

4.2 Gradbeni zakon

Gradbeni zakon neposredno ne opredeljuje pogojev za oglaševalske objekte. Določa pa, da se objekti glede na namen uporabe razvrščajo v klasifikaciji vrst objektov CC-SI, ki jo predpiše vlada. V ta namen je bila sprejeta Uredba o razvrščanju objektov (Uradni list RS, št. 37/18), ki opredeljuje tudi objekte za oglaševanje in informacijske panoje.

Slika 9: (a) Tristrani plakatni steber in (b) obešanke na drogovich javne razsvetljave (vir: (a) internet 8 in (b) internet 9)

4.3 Uredba o razvrščanju objektov

Uredba o razvrščanju objektov določa podrobnejša merila za razvrščanje enostavnih, nezahtevnih, manj zahtevnih, zahtevnih objektov, drugih gradbenih posegov in vzdrževalnih del in njihovo razvrstitev. Uredba tako v Prilogi 1 med »3211 Grad-

bene posege za opremo odprtih površin« umešča »32130 Objekte za oglaševanje in informacijske panoje«. Po tej definiciji velja, da se objekti z oglasno površino do 40 m² klasificirajo kot enostavni objekti. Ker pa je po splošnih določilih uredbe treba upoštevati tudi pogoje glede višine objektov, ki določa, da se kot enostavni objekti klasificirajo objekti z višino do 5,0 m, se oglaševalski objekti večinoma opredeljujejo kot nezahtevni ali celo manj zahtevni objekti. To pomeni, da njihovo urejanje preide v pristojnost republiške inšpekcije in ne več občinske.

4.4 Zakon o kmetijskih zemljiščih

Zakon na območjih trajno varovanih kmetijskih zemljišč in drugih kmetijskih zemljišč dopušča postavitve začasnih objektov^[3] in pomožnih kmetijskih objektov (med katere se umeščajo tudi kozolci). Da se to določilo izrablja, je razvidno iz stanja v naravi, saj se kozolci pogosto uporabljajo (samo) za oglaševanje (slika 10), zanj pa se uporabljajo tudi različne »začasne« konstrukcije.

4.5 Pravilnik o projektiranju cest

Pravilnik o projektiranju cest za oglaševanje v 56. členu določa, da je grafično in vidno obveščanje dovoljeno na površinah, ki so nameščene na posebni konstrukciji ob cesti z minimalnim odmikom 5,0 m od zunanjega roba vozišča in na oddaljenosti 100 m oz. 50 m za kanaliziranim križiščem. Lokacija ne sme ovirati preglednosti vozišča in zaznavanja prometnih znakov ob cesti.

4.6 Zakon o cestah

Zakon o cestah v 78. členu določa pogoje za oglaševanje ob državnih cestah zunaj in znotraj naselij. Postavljanje in uporaba objektov za obveščanje in oglaševanje na območju državne ceste zunaj naselja sta prepovedana, določene pa so tudi izjeme, v katerih primerih je postavitve objektov na teh območjih dopustna, in sicer če so obvestila namenjena izboljšanju prometne varnosti; če se z obvestili upravljavca ceste dajejo udeležencem cestnega prometa pomembne informacije in zanje ni predpisana prometna signalizacija; če se oglašuje gospodarski subjekt, ki dejavnost izvaja v stavbi, zgrajeni v varovalnem pasu državne ceste; če se objekt za obveščanje in oglaševanje postavlja na servisne prometne površine državne ceste ali druge površine, ki so v lasti fizičnih ali pravnih oseb, če vsebina obvestila oziroma oglasa ni vidna z državne ceste.

Zakon tudi prepoveduje postavljanje in uporabo elektronskih prikazovalnikov na območju državne ceste in dopušča postavitev svetlobnih vitrin ob državnih cestah v naselju zunaj vozišča državne ceste. Znotraj naselja se objekti za obveščanje in

Slika 10: Oglaševanje na kozolcih na kmetijskih površinah (vir: internet 10)

oglaševanje ob državnih cestah lahko postavljajo in uporabljajo le zunaj preglednega polja, pregledne berme, preglednostnega prostora in območja vzdolž vozišča ceste, predpisanega za postavitve prometne signalizacije. V teh primerih je za postavitve in pridobitev soglasja treba izdelati elaborat za postavitve objekta za obveščanje in oglaševanje. To je strokovno-tehnični elaborat, s katerim se določijo lokacija, prikaz objekta za obveščanje in oglaševanje in način njegove postavitve, opredelijo se pregledna polja, preglednostni prostori cestnih priključkov in križišč, pregledne berme v območju lokacije objekta in drugi tehnični podatki, ki se nanašajo na objekt ali njegovo lokacijo.

4.7. Sinteza

Vrbica in Perič (2016) ugotavljata, da nadzor nad oglaševanjem ni učinkovit. Oglaševalci namreč težijo k širjenju oglaševanja in se pri tem zelo inovativno izogibajo normativnim okvirom. Pri tem jim je v pomoč dejstvo, da normativna ureditev glede oglaševanja ni pregledna. Oglasni objekti oziroma oglaševanje v javnem prostoru namreč niso urejeni kot samostojno področje. Poleg tega so nejasne razmejitve pristojnosti glede nadzora umeščanja objektov za oglaševanje. Področja namreč ne nadzira samo ena inšpekcija, ki bi bila pristojna za nadzor oglaševalskih objektov, temveč je nadzor razpršen med več inšpekcij in dvoplasten (država, občina). Kot navajata že Vrbica in Perič (2016), bi si morala država, če želi zamejiti nenadzorovano naraščanje objektov in površin za oglaševanje, zadati tak cilj v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije, ki je najvišji strateški prostorski dokument v državi in umeščanje oglaševalskih objektov urediti s samostojnim zakonom, ki bi imel urejen tudi samostojen inšpekcijski nadzor. Morebitne rešitve bi bilo zato treba iskati v sprejetju novega zakona, ki bi celovito in enotno urejal področje umeščanja objektov za oglaševanje v najširšem smislu v prostor in tovrstno oglaševanje nasploh ter bi vzpostavil posebno oglaševalsko inšpekcijo.

4.8 Lokalna samouprava

V Sloveniji imamo trenutno 212 občin. Hiter pregled pokaže, da ima večina že sprejet odlok ali pravilnik o oglaševanju.

Slika 11: Sao Paulo pred uveljavitvijo zakona o čistem mestu (levo) in po njej (desno) (vir: internet 11)

Ker se občine med seboj zelo razlikujejo po velikosti, številu prebivalstva in značaju poselitve, bomo v analizi podrobneje pregledali odloke o oglaševanju v mestnih občin, ki so zaradi značaja mestnega prostora primerljive.

Večina občin ureja oglaševanje z odlokom ali pravilnikom. Če ima občina že sprejet občinski prostorski načrt, vsebuje ta tudi določila za oglaševanje. V odlokih so praviloma določeni pogoji in način pridobitve dovoljenj za oglaševanje na javni površini, takse in obdobje oglaševanja. Lokacije oziroma območja za postavitev objektov za oglaševanje so večinoma določene opisno, na podlagi določil iz občinskih prostorskih aktov, pravilnika za določitev lokacij za oglaševanje (če ga je občina sprejela), Zakonom o cestah, občinskim odlokom o cestah in v skladu z drugimi predpisi, ki urejajo varnost cestnega prometa in gradnjo objektov. V nekaterih primerih je postavitev določena v strokovnih podlagah. Nekateri odloki tudi navajajo definicijo oglaševanja, npr. Odlok za oglaševanje Mestne občine Celje definira oglaševanje in obveščanje kot vse vrste posredovanja obvestil in sporočil z oglasnimi sredstvi za slikovno in zvočno oglaševanje širši javnosti, to je takrat, kadar je oglasno sredstvo nameščeno tako, da je usmerjeno navzven in vidno oziroma zvočno zaznavno iz odprtega javnega prostora. Odlok o oglaševanju Mestne občine Nova Gorica pa definira oglaševalsko dejavnost kot dejavnost, ki zajema reklamiranje in obveščanje

javnosti ter se izvaja s pomočjo objektov ali naprav za oglaševanje (oglasna mesta), ki se delijo po namenu in obliki. Odlok o zunanjem oglaševanju v Mestni občini Velenje oglaševanje opredeljuje kot pridobitno gospodarsko dejavnost, ki jo opravljajo izvajalci oglaševanja, registrirani za to dejavnost.

Med pregledanimi odloki so bile lokacije oglaševalskih objektov grafično določene le v primeru Mestne občine Ptuj (Karta lokacij oglaševalnih mest v Mestni občini Ptuj), mestne občine Murska Sobota (Pregledna karta lokacij obvestilnih in reklamnih objektov) in Mestne občine Velenje (Karta lokacij).

5 Tuji primeri

V južnoameriškem mestu São Paulo (slika 11) je 1. januarja 2007 začel veljati zakon, ki se imenuje tudi Lei Cidade Limpa, kar bi v prevodu lahko pomenilo »zakon o čistem mestu«. Za njegovo uveljavitev je zaslužen predvsem nekdanji župan Gilberto Kassab. Z zakonom so predvsem želeli preprečiti zelo moteče vidno onesnaževanje mesta, s čimer naj bi mestno okolje postalo bolj prijetno in urejeno. Zakon med drugim prepoveduje zunanje oglaševanje v mestu, poleg tega pa določa dimenzije napisov in tabel poslovnih prostorov. Njegov namen sta tudi izboljšanje varnosti pešcev in voznikov in obuditev

nekaterih pravic prebivalstva, npr. pravica do življenja v mestu, ki spoštuje integriteto mestne stavbne arhitekture in zgodovinsko dediščino.^[4]

6 Oglaševanje in obcestni prostor

Obcestni prostor v sistemu voznik–vozilo–cesta–okolje se najbolj kaže kot vpliv okolja na voznika in posledično odziv voznika oziroma udeleženca v prometu na vidni stimulant iz okolja. Glede na to, da voznik več kot 90 % vseh informacij prejme z vidom, se omejitve nanašajo predvsem na vidno zaznavo in zmožnosti videnja, zaznavanja, obdelovanja informacij ter na podlagi navedenega pravočasnega in pravilnega ukrepanja oziroma prilagoditve vedenja v prometu. S stališča ergonomije je treba pri trasiranju ceste (projektiranju in oblikovanjem obcestnega prostora) in upravljanja te posvetiti posebno pozornost vidnemu poteku ceste t. i. »zaznavi prostora«.

Če ergonomija ceste z obcestnim prostorom ni pravilno načrtovana in ne izraža dejanskega stanja oziroma potreb ter tako ne daje pravih in pravočasnih informacij udeležencem v prometu, se poveča možnost za nastanek napake in posledično neželenega dogodka v prometu. V voznikovem pogledu so zajeti vsi elementi (cesta, vozni pasovi, prometna signalizacija, obcestni prostor, nasadi, hiše, relief, oglasi ipd.), skratka vse, kar v njegovi podzavesti ustvarja občutek prostorskega koridorja, po katerem se ravna med upravljanjem vozila.

Zaznavanje je vidna komunikacija, s katero voznik zaznava okolje, se z njim sporazumeva in na podlagi vidnega tudi odziva/ukrepa. Sporočila (potek ceste, prometna signalizacija, obcestni prostor itd.) s simboli, sliko, znaki, obliko, barvo in pisavo komunicirajo z voznikom prek vidnega kanala – oči in mu dajejo osnovne informacije za varno vožnjo in orientiranje v prostoru. Sposobnost zaznavanja oziroma vidna komunikacija daje udeležencem v prometu osnovne informacije o poteku ceste v prostoru, nevarnostih na cesti, odreja način vedenja v prometu, nas informira o določenih objektih ob cesti, usmerja k vodenim ciljem itd.

Prometno okolje mora dajati jasna, preprosta in hitro prepoznavna sporočila/informacije, ki omogočajo natančno orientacijo, so jasna in logična vsem uporabnikom cest (ne glede na narodnost, starost ...) ter delujejo po načelu: »Nikoli ne preseneti voznika.«

Pomemben vpliv na percepcijo ima tudi pozornost. Vsako sekundo se naše oko ustavi na od štirih do petih slikah in sporočilo pošlje v zavedno ali nezavedno obdelavo. V eni uri vožnje tako pregledamo okoli 18.000 slik in nekatere med njimi zahtevamo takojšnje ukrepanje. Oči voznika so neprestano v

gibanju in preiskujejo vidno polje, da bi odkrile vsa pomembna mesta, objekte in pojave na cesti, ki so pomembni za vožnjo. Potek preiskovanja vidnega polja je odvisen od obrobne (periferne) in centralne vida. Z obrobno vidom odkrivamo objekte (prometne znake, druga vozila, pešce ...), s centralnim pa opravimo njihovo identifikacijo. S tehniko premikanja oči, ko se oko za trenutek (od 100 msek do 1 sek; lahko tudi več odvisno od informacije) ustavlja na posameznih objektih, si voznik pomaga pri ohranjanju smeri vozila, zaznavi prometne signalizacije, dogajanja na križišču in cesti.

Naše okolje (prometno in naravno) postaja vse bolj zasičeno (degradirano) z različnimi informacijami, ki s svojim dizajnom odvrtačo pozornost proč od ceste in dogajanja na njej.

Najpreprostejša delitev med vidom je v tem, da z obrobno vidom odkrivamo objekte (znake, druga vozila, pešce ...), s centralnim pa opravimo njihovo identifikacijo. Pri zaznavi prometne okolice pa imajo vozniki zmožnosti še eno pomembno omejitev. V določenem času smo sposobni zaznati in obdelati le določeno število znakov. Če postavimo na posamezen drog ali drug za drugim preveč znakov/informacij, jih vozniki niso sposobni zaznati niti obdelati niti ne bodo upoštevali njihovih sporočil. V številnih raziskavah so ugotovili, da so vozniki sposobni hkrati zaznati in obdelati največ dva znaka. Čas, ki ga ima voznik na razpolago za zaznavo in obdelavo sporočila znaka, pa je odvisen od hitrosti vožnje, velikosti znaka in razdalje, na kateri lahko prepozna znak in njegov simbol. Sposobnost zaznave je seveda odvisna tudi od zapletenosti prometne situacije, ki jo mora voznik reševati. Bolj ko je zahtevna prometna situacija, manj časa lahko posveti prometni signalizaciji. Raziskave so obravnavale običajno vožnjo in učinke hkratnega prikazovanja večjega števila znakov. Sposobnost zaznave se ni bistveno izboljšala niti z daljšim časom, ki so ga dali na razpolago voznikom. Torej nepotrebne informacije, ki jih dobivamo iz okolja, vplivajo na vožnjo in vedenje udeležencev v prometu, kar posledično vpliva na raven prometne varnosti. Nepotrebne informacije za voznika tako vplivajo na zaznavo ceste in obcestnega prostora, prometne signalizacije in dogajanja v prometu. Vse navedeno pa vpliva na raven zaznavanja, obdelave informacij in odzive. Tako lahko trdimo, da manj informacij (predvsem tistih nepotrebni) poveča zaznavo pomembnih informacij in manj obremenjuje voznika med vožnjo, kar posledično izboljša oziroma olajša upravljanje vozila. Kadar pa pride do preobremenitve voznika z informacijami, se kot samozaščitni sistem telesa pred preobremenitvijo (saj z vzdrževanjem zbranosti porablja telo veliko energije) voznik osredini le na najpomembnejše informacije za upravljanje vozila v prometu. Tako avtomatsko ravnanje voznika seveda izklopi tudi videnje prometnih znakov in signalov ter zmanjša pozornost za druge relevantne informacije, ki vplivajo na varen potek prometa in so velikokrat odločilne pri nastanku neželenih dogodkov.^[5]

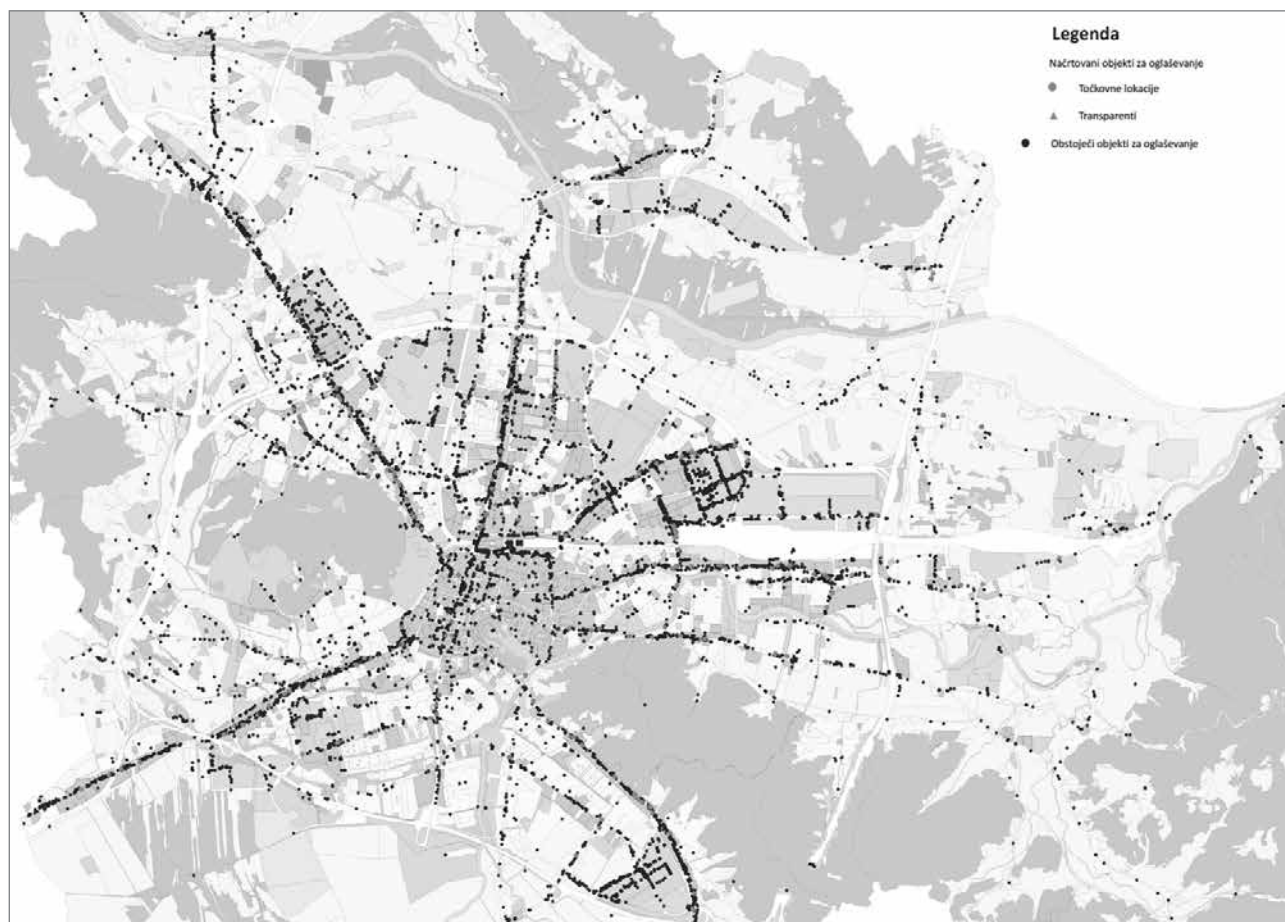
7 Analiza stanja oglaševanja v Mestni občini Ljubljana

Raziskava, ki jo je podjetje LGB d. o. o. opravilo med letoma 2013 in 2015, je pokazala, da je na območju MOL 7.861 objektov za oglaševanje (slika 12). Odlok OPN MOL ID določa točkovne lokacije za male samostoječe ali stenske table, velike samostoječe table, velike enonožne samostoječe svetlobne vitrine in velike enonožne vrtljive lamelne samostoječe table, ki so prikazane na karti 3.2 »Prikaz območij enot urejanja prostora in prostorskih izvedbenih pogojev – regulacijski elementi, javne površine in oglaševanje«. Pregled kaže, da je takih lokacij 253. Objekte za oglaševanje je sicer dopustno v neomejenem številu postavljati tudi na območjih vseh vrst objektov za oglaševanje, vendar je kljub temu razvidno, da stanje obstoječih oglaševalskih objektov (črne pike) po številu precej presega načrtovano stanje (sive pike).

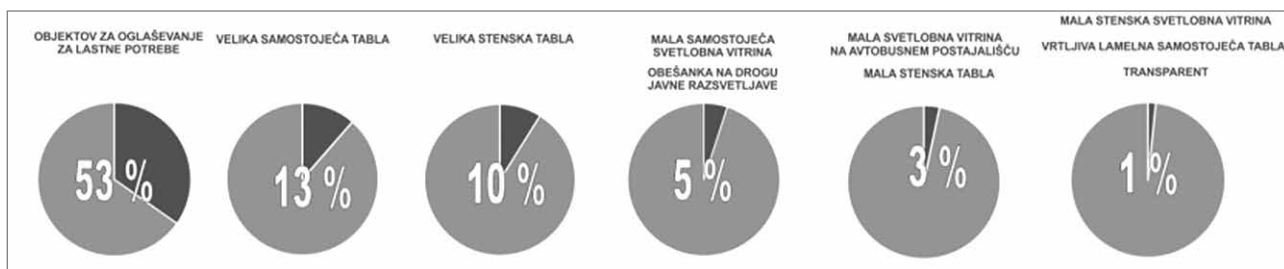
Raziskava podjetja LGB je obstoječe oglaševalske objekte geolocirala (slika 13) ter jih glede na vrsto, obliko in pogoje za

namestitve v prostor razvrstila v razrede, kot to v 60. členu določa Odlok OPN MOL ID. Po številu tako očitno prevladujejo objekti za oglaševanje za lastne potrebe, ki predstavljajo več kot polovico (53 %) vseh objektov za oglaševanje.^[6] Na območju vseh vrst objektov za oglaševanje je 894 objektov oz. 11 % vseh evidentiranih objektov za oglaševanje na terenu. Kar pomeni, da je na preostalem območju MOL 6.967 objektov za oglaševanje, kar je še vedno precej več od normativa, dopuščenega z OPN MOL ID.

Zaradi sprememb na področju oglaševanja, ki so bile opravljene v tretjih spremembah in dopolnitvah OPN MOL ID leta 2018, so nekateri od objektov za oglaševanje^[7] postali nezakoniti oz. jih ni več dopustno postavljati. To so velike stenske table, ki predstavljajo približno 10 % vseh evidentiranih oglaševalskih objektov (768 objektov). Sledijo platna z oglasnimi sporočili na slepih pročeljih stavb (130 objektov), vrtljive lamelne samostoječe table (20 objektov), stenski svetlobni prikazovalniki (displej) (šest objektov) in velike stenske svetlobne vitrine (dva objekta). Poleg tega je raziskava evidentirala še kolesarnice z oglasnimi mesti (devet objektov) in ločevalnike (en objekt), ki

Slika 12: Prikaz objektov za oglaševanje v MOL (rdeči – obstoječi objekti za oglaševanje, modri – načrtovani objekti za oglaševanje (točkovne lokacije) (vir: Strokovne podlage za oglaševanje MOL, 2018)

Slika 13: Prikaz razmerij glede na vrsto, obliko in pogoje za namestitev obstoječih objektov za oglaševanje (vir: Strokovne podlage za oglaševanje MOL, 2018)

v Odloku OPN MOL ID sploh niso navedeni med objekti za oglaševanje. Skupaj kar 936 objektov za oglaševanje oz. 12 % takih, ki niso skladni z OPN MOL ID in bi jih bilo treba odstraniti.

8 Predlagane vrste objektov za oglaševanje

V strokovni podlagi se je izvedla tudi razvrstitev objektov za oglaševanje po namenu (komercialno oglaševanje, oglaševanje za lastne potrebe, usmerjanje (informiranje), obvestila in razstave) in velikosti (veliki in mali objekti za oglaševanje). Vsi objekti za oglaševanje pa so predstavljeni, grafično in opisno v Katalogu objektov za oglaševanje, kjer so navedeni tudi pogoji za oblikovanje, postavitev in merila za umeščanje.

8.1 Komercialno oglaševanje

Komercialno oglaševanje je definirano kot pridobitna gospodarska dejavnost, ki jo opravljajo izvajalci oglaševanja, registrirani za to dejavnost. Oglaševanje kot gospodarsko dejavnost je mogoče opravljati le na lokacijah, ki so določene v Odloku OPN MOL ID.

8.2 Oglaševanje za lastne potrebe

Oglaševanje za lastne potrebe je definirano kot oglaševanje fizičnih ali pravnih oseb na njihovih poslovnih stavbah, prostorih in funkcionalnih zemljiščih, kjer opravljajo svojo dejavnost. Oglaševanje za lastne potrebe je vidno z javne površine ter vključuje oglaševanje izdelkov in storitev iz registrirane dejavnosti fizične ali pravne osebe (v nadaljevanju: firme) in njihovega imena z objekti za oglaševanje za lastne potrebe, ki so: napisi, izveski, simboli firme, svetlobni napisi in označevalni stebri/stolpi/totemi/piloni, zastave, v območju vseh vrst objektov za oglaševanje tudi elektronski displeji in platna za oglasna sporočila na pročeljih stavb.

8.3 Usmerjanje (informiranje)

Usmerjevalni sistem obsega usmerjevalne table ter table za obeleževanje poslovnih stavb in dejavnosti. Usmerjevalne table, ki opozarjajo na urgentne mestne in druge javne funkcije (bolnišnica, zdravstveni dom, avtobusna postaja, upravne službe in podobno), so v skladu s pravilnikom o prometni signalizaciji in prometni opremi na javnih cestah prometni znaki in nimajo komercialnega značaja. Table za obeleževanje poslovnih stavb in dejavnosti so namenjene vodenju prometa do gospodarskih subjektov in imajo značaj nosilca oglaševanja.

8.4 Obvestila

Obvestila vključujejo obveščanje o kulturnih, humanitarnih, sejmskih, športnih in drugih prireditvah (npr. mestni plakati ...).

8.5 Likovne, fotografske, arhitekturne in druge razstave

Likovne, fotografske, arhitekturne in druge razstave so razstave, namenjene predstavitvi projektov Mestne občine Ljubljana in projektov, pomembnih za mesto Ljubljana.

8.6 Katalog objektov za oglaševanje

Namen strokovnih podlag je bil poleg analize stanja tudi postaviti nova merila za postavitev objektov za oglaševanje ter predlagati preproste in nedvoumne pogoje za umeščanje objektov za oglaševanje v prostor. V ta namen se je izdelal Katalog objektov za oglaševanje, v katerem je za vsak objekt oblikovana »kartica«, na kateri so poleg grafičnega prikaza (s črtno risbo in fotografijo) napisani dopustne mere, način postavitve, osvetlitev in merila za umeščanje (sliki 14 in 15). Uporabnik tako na enem mestu dobi vse potrebne informacije glede umeščanja oglaševalskega objekta.

VELIKE SAMOSTOJEČE TABLE	
NAMEN	
Lahko se uporabljajo samo za komercialne namene.	
NABOR RAZLIČNIH MOŽNOSTI/OBLIK	
praviloma so podolgovate in postavljene tako, da je daljša stranica vzporedna s tlemi	
RISBE	
Varianta 1	Varianta 2
FOTOGRAFIJE PRIMEROV (USTREZNI/NEUSTREZNI)	
neustrezna postavitev (vzporedno s cestiščem in postavitev na ograjo)	premajhen razmik med posameznimi lokacijama
neustrezna postavitev (vzporedno s cestiščem), preveliko število tabel na eni lokaciji	
VELIKOSTI IN MERE OBJEKTOV	
Varianta 1: površina do 20,00 m ² (povzeto po obstoječih določilih)	
Varianta 2: površina do 12,00 m ² (analiza obstoječih objektov za oglaševanje je pokazala, da je prevladujoča velikost velike oglaševalske table 12,00 m ²)	
NAČIN POSTAVITVE - točkovne lokacije	
postavljajo se lahko samo na točkovne lokacije določene v grafiki.	

na točkovni lokaciji je dopustno postaviti samo eno veliko tablo, treba jih je postaviti pravokotno na cestišče, nosilna konstrukcija mora biti izdelana iz trajnih materialov, nosilna konstrukcija in temelji velikih tabel za oglaševanje morajo biti določeni na podlagi statičnih izračunov, ki bodo zagotavljali varnost ljudi in premoženja (povzeto po obstoječih določilih)
NAČIN POSTAVITVE - območja vseh vrst objektov za oglaševanje
dopustno jih je postaviti tako, da je razdalja med lokacijami velikih tabel (enonožnima in samostoječima) vsaj 100,00 m. (razdalja je povzeto po določilu iz Priloge 3, ki določa, da je razdalja med dvema velikima samostoječima svetlobnima vitrinama vsaj 100,0 m, na eni lokaciji je dopustno postaviti največ dve veliki tabli (par), dopustno je postavljanje velikih tabel na fasade objektov, Postavitev je dopustna v vseh območjih vseh vrst objektov za oglaševanje.
OSVETLITEV
ni jih dopustno osvetljevati
KRITERIJI ZA UMEŠČANJE
Postavitev dopuščamo le ob večjih prometnicah (glavne mestne ceste). Lokacije se določajo v grafiki. (razlog - Veliki objekti za oglaševanje so namenjeni avtomobilistom) Postavljanje velikih objektov za oglaševanje v križiščih ni dopustno - upošteva se maksimalno določilo prometne zakonodaje, ki določa, da je grafično in vizualno obveščanje dopuščeno na oddaljenosti 100 m za kanaliziranim križiščem. Merilo 100 m se uporabi tudi kot obvezna razdalja med posameznimi točkovnimi lokacijami. (upošteva se prometna zakonodaja) Objektov za oglaševanje se ne dopušča na kmetijskih, gozdnih, vodnih in obvodnih površinah (upoštevanje splošnih kriterijev). točkovne lokacije se določajo samo ob prometnih znotraj kompaktnega mesta in le v primeru dveh izjem tudi izven (Tržaška cesta in Celovška cesta) (upoštevanje zgornjega kriterija). V območjih vseh vrst objektov za oglaševanje je določena razdalja med dvema velikima tablama. (ukrep za preprečitev sporočine zasičenosti ambianta).

Slika 14: Prikaz določil za velike samostoječe table v Katalogu objektov za oglaševanje (vir: Strokovne podlage za oglaševanje MOL, 2018)

MALE SAMOSTOJEČE ALI STENSKÉ TABLE	
NAMEN	
Lahko se uporabljajo za komercialne namene, informiranje, usmerjanje in obveščanje (mestni plakat).	
NABOR RAZLIČNIH MOŽNOSTI/OBLIK	
RISBE	
FOTOGRAFIJE PRIMEROV (USTREZNI)	
VELIKOSTI IN MERE OBJEKTOV	
površina do 2,80 m ² (povzeto po obstoječih določilih)	

NAČIN POSTAVITVE
dopustno jih je postaviti posamično (1 tabla), v paru (2 tabli) ali v kompletu (3 tabli) pri postavitvi na površine za pešce ali ob njih jih je treba postaviti tako, da je zagotovljena zadostna širina preostalega prostega pločnika (najmanj 1,50 m)
način postavitve ob cestah
pravokotno na cestišče se lahko postavljajo samo posamične table, če so male table postavljene pravokotno na cestišče oziroma prometno površino, mora biti razdalja med zaporedno postavljenimi tablami najmanj 40,00 m,
vogalna postavitev malih tabel ni dopustna, (povzeto po obstoječih določilih) vzporedno postavitev malih tabel s cestiščem ni dopustna, (povzeto po obstoječih določilih)
način postavitve v podvozh
vzporedno s cestiščem (na stene podvozov) se lahko postavljajo posamična tabla (ENA), pari (DVE) in kompleti (TRI) malih stenskih tabel, ob postavitvi malih tabel vzporedno ob cestišče, mora znašati presledek med posamezno tablo, parom tabel ali kompletom najmanj dolžino daljše stranice male table,
način postavitve v peš površinah (POD, peš cone, mestno središče – razen historično mestno središče)
na peš površinah se lahko postavljajo samo posamične table (ENA) med malimi tablami mora biti razdalja najmanj 40,00 m,
način postavitve v EUP z namensko rabo SScv, SSSv in CU (soseske)
postavitev malih tabel ni dopustna (op. pregled obstoječega stanja pokaže, da se male table v soseskah pojavijo le v 17 primerih in še to na zelenicah ob cestah, torej niso namenjena potrebam soseske ampak voznikom. Četrtna središča imajo večinoma opredeljeno namensko rabo CU (Zalog, Trig komandanta Staneta...) ali CDD (Kino Šiška) v katerih je postavljanje malih tabel dopustno.
OSVETLITEV

Slika 15: Prikaz določil za male samostoječe ali stenske table v Katalogu objektov za oglaševanje (vir: Strokovne podlage za oglaševanje MOL, 2018)

9 Merila za umeščanje

Eden od ciljev strokovnih podlag je bila tudi določitev novih meril za postavitev objektov za oglaševanje, ki bi pripomogla k bolj urejeni podobi mesta. Ohranila in dopolnila so se že obstoječa (splošna) merila, ki določajo.

Objekti za oglaševanje ne smejo:

- vidno prevladati v ambientu oziroma nanj drugače močee vplivati;
- povzročati sporočilne zasičenosti posameznih ambientov ali območij;
- presegati merila okoliške arhitekture;
- zakrivati pogledov na kulturno oziroma naravno dediščino in na večje zelene površine;
- ovirati in ogrozati prometne varnosti, kar velja tudi v času lepljenja plakatov;
- biti v nasprotju s predpisi o javnih cestah in varnosti prometa na njih;
- biti nameščeni na kozolce, skednje, hleve, nezahtevne in enostavne objekte (razen na ograje) ali podobne gospodarske objekte;
- biti nameščeni v drevorede;
- biti nameščeni na zunanjo stran konstrukcije ali ograje nadvozov in mostov.

Objekti za oglaševanje morajo biti postavljeni tako:

- da so vodoravni robovi objektov za oglaševanje v paru in ponovitvi poravnani;
- da na pešpovršinah ostane najmanj 1,20 m prehodne širine za pešce in invalidske vozičke;
- da so oblikovno usklajeni z drugimi objekti za oglaševanje na objektu;
- kadar so objekti za oglaševanje osvetljeni z lastnim virom, mora biti ta osvetlitev skladna s predpisi o mejnih vrednostih svetlobnega onesnaževanja okolja.

Kot novost so se dodala merila glede umeščanja objektov za določene namenske rabe. Objektov za oglaševanje ni dopustno postaviti na kmetijske, gozdne, vodne in zelene obvodne površine. Merilo sledi načelom urejanja prostora, ki jih navaja Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2). Gre za načelo trajnostnega prostorskega razvoja in načelo identitete prostora. S prepovedjo umeščanja oglaševalskih objektov na območjih kmetijskih, gozdnih in vodnih zemljišč varujemo odprti prostor, zagotavljamo racionalno in učinkovito rabo zemljišč in objektov, ohranjamo kakovostni življenjski prostor ter upoštevamo, ohranjamo in krepimo prepoznavnost naravnih in grajenih struktur, ki zaradi posebnih geografskih, kulturno-zgodovinskih, družbenih, gospodarskih in drugih pogojev razvoja določajo identiteto prostora.

S stališča zmanjševanja sporočilne zasičenosti posameznih ambientov ali območij, upoštevanja predpisov o javnih cestah in varnosti prometa na njih (voznik potrebuje povprečno 4–6 sekund, da v celoti spremeni način vožnje oz. ustrezno ukrepa, zato je treba zagotoviti, da informacijo dobi pravočasno, približno 6 sekund prej) so se določila merila za razmike med oglaševalskimi objekti. Predlaga se razmik 100,0 m za velike objekte za oglaševanje, 80,0 m za razmik med velikimi in mali objekti za oglaševanje in 40,0 m za razmik med malimi objekti za oglaševanje.

10 Sklep

S strokovnimi podlagami je bilo ugotovljeno, da na področju regulacije oglaševanja že obstaja kar širok nabor občinskih odlokov in pravilnikov. Kljub temu pa število objektov za oglaševanje še kar narašča. Poleg jasnejše in preglednejše normativne ureditve (Katalog objektov za oglaševanje, Karta z lokacijami za oglaševalske objekte) je pomembno, da se začne izvajati (oz. da se omogoči) učinkovitejši nadzor nad oglaševanjem. Ker gre za problem, ki pesti vse slovensko ozemlje, je urejanje materije nesmiselno drobiti na 212 občinskih odlokov. Zakon, ki bi ga država sprejela samo za urejanje tega področja, bi bil učinkovitejša rešitev.

Mag. Katarina Konda
Mestna občina Ljubljana, Ljubljana
E-pošta: katarina.konda@ljubljana.si

Opombe

[1] Povzeto po https://sl.wikipedia.org/wiki/Ogla%C5%A1evanje#cite_note-1.

[2] Uporabljeno je poimenovanje, kot ga določa OPN MOL ID.

[3] Definicijo »časnega objekta« je uvedel Zakon o graditvi objektov (Uradni list RS, št. 102/04). Definicija se glasi: »Začasni objekt je enostavni objekt, narejen v montažni izvedbi in iz lahkih materialov, namenjen sezonski turistični ponudbi, prireditvi ali začasnemu skladiščenju in podobno, ki se postavi samo za čas trajanja takšne ponudbe, prireditve oziroma skladiščenja.« Nova prostorska in gradbena zakonodaja tega pojma ne definira.

[4] Povzeto po Wikipediji – Lei Cidade Limpa.

[5] Povzeto po Ergonomija oblikovanja občestnega prostora; Brumec, U., dostopno na: http://www.nc-piarc.si/dokumenti/gradivo_clanov/Seminarska_naloga_Ergonomija_v_prometu_UB.pdf.

[6] Ker je izvajalec raziskave v to kategorijo umeščal tudi vse preostale objekte za oglaševanje, ki jih ni bilo mogoče umestiti v katerega od razredov, ki jih določa OPN MOL ID, in tudi objekte, ki služijo za usmerjanje, je število teh objektov veliko. Če bi raziskava »ločila« te objekte, bi bilo dejansko število objektov za oglaševanje za lastne potrebe najbrž precej manjše.

[7] Raziskavo obstoječih objektov za oglaševanje je opravilo podjetje LGB d. o. o. med letoma 2013 in 2015.

Viri in literatura

Gradbeni zakon. Uradni list RS, št. 61/17 in 72/17 – popr.

Internet 1: <https://www.europlakat.si>.

Internet 2: <https://www.lineamedia.si>.

Internet 3: <https://www.lineamedia.si> in <https://www.amicus.si>.

Internet 4: <https://www.lineamedia.si>.

Internet 5: <https://www.europlakat.si>.

Internet 6: vir: <http://tam-tam.si>.

Internet 7: <https://www.mladina.si/198312/fotogalerija-ulicna-galerija-v-casu-epidemije>.

Internet 8: slika levo vir: <http://tam-tam.si>.

Internet 9: <https://www.amicus.si>.

Internet 10: <https://www.dnevnik.si/1042731500>.

Internet 11: <https://99percentinvisible.org/article/clean-city-law-secrets-sao-paulo-uncovered-outdoor-advertising-ban>.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del (Uradni list RS, št. 78/10 in spr.).

Oglaševanje. Zlatko Jančič in Vesna Žabkar, urednika. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2013.

Plakatiranje v urbanem prostoru: analiza normativnega okvira za oglaševanje v javnem prostoru, pravno-informacijski center nevladnih organizacij – pic, mag. Senka Š. Vrbica in Aleksandra Perič, oktober 2016.

Pravilnik o projektiranju cest. Uradni list RS, št. 91/05, 26/06, 109/10 – ZCes-1 in 36/18.

Preveritev določil za področje oglaševanja v MOL glede na izvajanje ukrepov po novi prostorski zakonodaji in predlog sprememb. LUZ d. d., 2018.

Uredba o razvrščanju objektov. Uradni list RS, št. 37/18.

Zakon o cestah. Uradni list RS, št. 109/10, 48/12, 36/14 – odl. US, 46/15 in 10/18.

Zakon o kmetijskih zemljiščih. Uradni list RS, št. 71/11 – uradno prečiščeno besedilo, 58/12, 27/16, 27/17 – ZKme-1D in 79/17.

Zakon o urejanju prostora – ZUreP-2. Uradni list RS, št. 61/17.

Dušan BLATNIK

S korenčkom in palico: do boljše podobe slovenskih naselij in krajine

V zadnjem času v slovenski javnosti odmeva vsestranska prisotnost tako imenovanih »jumbo« oglasnih sporočil v prostoru naše lepe domovine. Pohvalimo lahko kritično angažiranje laične in strokovne javnosti, ki se odziva na množični 3D-napad na prostor, v katerem živimo. Veleplakati pa so iztočnica, izpostavljeni del množice negativnih posegov, ki vplivajo na podobo obravnavanega prostora, predvsem kulturne krajine. Za »jumbo« sporočila lahko ugotovimo, da so prispevka za vrh ledene gore pri tvorjenju negativne podobe slovenskih naselij in krajine. Morda v naši zakonodaji manjka praktično poglavje o kaznovanju prostorskih grehov (sankcije). Morda bi moral imeti vsak prostorski akt kakšno dodatno končno določbo, ki bi opozarjala na negativne posege načrtovalce in tudi vse druge akterje v prostoru.

In kako naj prispevamo k izvedbi dobrih pristopov za boljšo podobo slovenskih naselij in krajine. Ena od mogočih je najstarejša metoda, ki je prav gotovo preizkušena: s **korenčkom in palico**. Prispevek se osredinja na **palico**, ki je predvsem neposredno sankcioniranje napak odgovornega povzročitelja. Obstajajo tudi blažje oblike palice, ki pa ne dajejo hitrih rezultatov. Tu je še **korenček**, ki v prispevku nakazuje nagrado za pozitivne primere in preventivne dejavnosti.

Ključne besede: veduta, podobe naselij, podobe krajine, jumbo, veleplakat, sankcije

1 Uvod

Podobe slovenskih naselij in krajine so pomemben del narodove identitete. Če se tega naš narod ne zaveda, bo treba na tem področju Slovence in Slovenke »pospešeno izobraziti«. Vsaj večino, vsekakor pa tiste, ki odločajo o vsakdanjiku prebivalcev te naše lepe domovine. Razvoj neke družbe je vsekakor odvisen od pobude posameznika. Več ko bo posameznikov, združenih v formalne in neformalne oblike, ki razumejo pojme domovina, domoljubje, narod, identiteta, varovanje itd. ter imajo vpliv in odločanje v rokah, lažje bo praktično uresničevati kakovostno podobo naselij in krajine. Med temi pogrešam tudi naše društvo, ki deluje v javnem interesu – ima pravico in dolžnost, da se pogosteje oglašča v javnosti ter opozarja na pozitivne in negativne posege pri oblikovanju podobe poselitve.

2 Prostor danes

Že izhodišča za 31. Sedlarjevo srečanje opozarjajo na katastrofalno stanje prostora (in okolja), če ga obravnavamo v duhu naslova našega strokovnega srečanja. Kje se lotiti problematične zadeve, da bi se dobesedno uničevanje našega prostora (identitete, dediščine ...) ustavilo in končalo, prvine v prostoru pa hkrati aktivno ohranjale in seveda tudi primerno nadgradile?

2.1 Težnje v našem prostoru

Morda je aktualna pojavnost velikih oglasnih sporočil v slovenskem prostoru (zlasti v krajini) izbila sodu dno. Javnost, še prej pa prostorska stroka, je postala občutljiva na podobo slovenskih naselij in krajine. Veleplakate je dokaj preprosto regulirati oziroma bi jih morali obvladovati prek OPN, ki po zakonu obravnavajo celoten prostor (umeščanje) posamezne tangirane in pristojne lokalne skupnosti. Te domače naloge, ki že ima pravno podlago, do zdaj nismo opravili. Dolgoletne izkušnje urejanja prostora ne vlivajo upanja, da bi se stanje podobe slovenskih naselij in krajine izboljšalo na podlagi »olepševalnih« odlokov, ki jih predvideva sveži Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2). Glede na stanje v krajini je pristop za urejanje in oblikovanje podobe krajine najprimernejša rešitev enotna pravna podlaga na ravni države. Zakon naj vsebuje pripadajoče ustrezne sankcije, ki bi odvrčale od načrtovanja posegov z negativnimi vplivi na prostor, v katerem živimo, in sankcionirale kršitelje.

V prostoru, ki nas obkroža, je dokaj preprosto povzeti primerne in neprimerne primere, ki vplivajo na podobe slovenskih naselij in krajine. Imamo številne stavbe, pročelja katerih imajo nemogoče barve. Nekoč je eminentni profesor vprašujoče izjavil, da bi bilo zanimivo izvedeti: kaj se je investitorju zgodilo v

mladosti, da si je pročelje pobarval s tako nemogočo barvo ... In nemogočih barv na pročeljih, ki so evidentna v veduti naselij, je kar nekaj. Vsaj toliko, kot je odtenkov barv, ki jih naša industrija barv proizvaja ... In opazne so celo bolj kot transparentni v krajini ... Prav zanimivo bi bilo odkriti, zakaj ima vsako naselje kritine s celotno barvno lestvico, ki je na voljo pri trgovcih, in sočasno, zakaj ni na izbiro tradicionalnih kritin (škodla, slama, skrilj, bobrovec) ... V eminentnem turističnem kraju, ki leži v Panonski ravnini, so postavili pravo indijansko vas (z vigvami) na vodi in ne avtohtone panonske vasi (morda koliščarske) ... Naš prostor je močen magnet za izvedbe tuje vsebine. V pobudah umeščanja v naš prostor prednjačijo investitorji, ki veliko potujejo po svetu in se imajo zato za svetovljane ...

2.2 Svet in globalizacija

Že s prestopom meje naše države zlahka opazimo razlike v vrednotenju krajine. V tujini hitro (vsak laik) ugotovimo urejenost krajine. Seveda ne v vseh deželah. Ampak dovolj, da kupimo turistični paket in si hodimo ogledovat kulturno urejeno kulturno krajino (Toskano, Bavarsko, Katalonijo, Frizijo ...). Seveda si ogledujemo tudi mesta, od zunaj in znotraj. Polni smo hvale in spoznanj, ki pa jih pozabimo, ko spet prečkamo mejo svoje dežele. Pozitivnih izkušenj iz tujine ne znamo ali nočemo kritično prenesti v svoj habitat.

Globalizacija je proces, za katerega v svetu že omenjajo, da je končan. Tudi po zaslugi covid-19. Vendar globalizacija v našem urejanju prostora še zdaleč ni dosegla svojega vrha in se kaže v slepem prenašanju določenih primerov iz sveta v naš prostor: v mesta nekritično postavljajo nebotičnike, naselja bi rada bila mesta in si želijo imeti vsaj stolp, vsaka stavba želi imeti vsaj eno pročelje zrcalno ali pa kromirano stavbno pohištvo ... Mogoče akterji računajo na sindrom Eifflovega stolpa. Na podlagi izvedenega Vinariuma (Lendava) in Mihevčeve stolpnice (Koper) imajo morda celo prav ... Da drugih primerov ne izpostavljam.

3 Izraz javnega interesa

Kaj je *javni interes* na področju urejanja prostora? Lahko bi ga iskali v Ustavi RS, najpomembnejšem pravnem aktu RS, vendar je ta pojem precej zamegljen in skrit v druge pravne formulacije. Morda je 73. člen Ustave RS, ki omeni varovanje naravne in kulturne dediščine, dovolj za pripravo potrebne zakonodaje ... ali vsaj popravke obstoječih zakonov?!

Prostorska zakonodaja je sorazmerno »nova« in pričakovali bi, da konkretnje opredeljuje tudi nepravilnosti, ki se dogajajo pri nestrokovnem oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine od načrtovanja do izvedbe, in sankcioniranje ob takem ravnanju.

3.1 Osnova prostorske zakonodaje je Zakon o urejanju prostora

Že napoved tematike letošnjega Sedlarjevega srečanja omenja Zakon o urejanju prostora (Uradni list RS, št. 61/2017; v nadaljnjem besedilu: ZUreP-2), ki je najpomembnejši za področje urejanja prostora. V drugem odstavku 5. člena uvaja inšpekcijski nadzor nad izvajanjem določb prostorskih aktov in ga nalaga občini. Do prakse pa je še dolga pot.

262. člen ZUreP-2 opredeljuje *nadzor* nad izvajanjem določb tega zakona, od 263. do 265. člena pa predvideva *kazenske določbe*. Vsebina navedenih členov je zamegljena in ne moremo reči, da so jasno opredeljene nepravilnosti, ki so nestrokovne oziroma imajo slab vpliv na oblikovanje podobe slovenskih naselij in krajine od načrtovanja do izvedbe. Navedeni členi, ki navajajo določene sankcije za določene primere, ne omogočajo uporabe funkcije kaznovanja odgovornih za nestrokovnosti pri oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine. Odgovornih oseb, naj bo to investitor, načrtovalec, revident, uradnik ali župan, na osnovi teh določil za morebitne izvedene nepravilnosti v prostoru ni mogoče kaznovati.

Zakon pa v 298. členu uveljavlja *občinskega urbanista*, ki ga mora zagotoviti občina. Prav ta funkcija ni dovolj opredeljena. Vsebinsko pa omogoča, da z izboljšavami postane vezni člen med občino in pripravljavci prostorskih aktov ter izvajalci teh. Pomanjkljiva je podrobna opredelitev vloge, vsebine, odgovornosti, soodvisnosti ter tudi pogojev in način imenovanja občinskega urbanista, da bi opravljal naloge, ki so opredeljene v nazivu. Ob tem je treba vedeti, da je dejansko funkcijo *občinskega urbanista* težko zagotavljati v obliki ene osebe, temveč zaradi resnosti in globine vsebine zahteva institucionalno zaledje. Funkcija *občinskega urbanista* mora delovati v javnem interesu.

3.2 Gradbeni zakon

V Gradbenem zakonu (Uradni list RS, št. 61/17, 72/17 – popr. in 65/20; v nadaljevanju: GZ) je vsebina precej bolj definirana.

Sedmi del GZ: obravnava *inšpekcijski nadzor* od 77. do vključno 105. člena precej natančno obravnava tematiko inšpekcij in kaznovanja. Ko pa od blizu pogledamo vsebino se v njej ne razloči možnost uporabe pri nestrokovnem oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine. Zato je treba uskladiti spremembe GZ s spremembami ZUreP-2.

Za izvajanje inšpekcijskega nadzora je v 108. členu za inšpekcije določen skrajni rok začetka ustanovitve/delovanja 1. 1. 2020. Prav zanimivo bi bilo preveriti stanje izvedbe.

3.3 Zakon o arhitekturni in inženirski dejavnosti

Zakon o arhitekturni in inženirski dejavnosti (Uradni list RS, št. 61/17; v nadaljevanju: ZAID) je v osnovi cehovski zakon. S predručenjem in dopolnitvami določenih členov bi zlahka uveljavili politiko korenčka in palice, seveda v sami prostorski stroki. Žal v prostorski stroki vlada precej ožji interes, da bi politika korenčka in palice prišla med ažurne teme. Vendar bi prav stroka (zbornica) s tem, da bi pometla pred svojim pragom, ustvarila večjo avtoriteto v družbi.

3.4 Podzakonski akti in drugi zakoni

Na podlagi ZUreP-2 je bilo (in bo) izdanih nekaj priročnikov, ki naj bi v manjšem obsegu prikazovali in tolmačili pravilnosti, vezane na temo oblikovanja podobe slovenskih naselij in krajine. Seveda bi ti priročniki tematiko lahko zajeli kompleksneje – tudi večletna spoznanja naših predhodnikov. Zelo pomembno pa je, da bi ti priročniki enako povzemali izvedene nepravilnosti v prostoru.

Vsekakor bi v drugih zakonih (ne prostorskih) lahko našli posamezne člene, ki bi lahko bili sestavni del politike korenčka in palice, vendar so težko operativni za konkretne primere. Za strokovno resno obravnavo in poseganje v prostor je treba narediti kar nekaj strokovnih podlag, v katerih bi vsakemu udeležencu umeščanja v prostor nazorno in utemeljeno prikazali pozitivne in še bolj negativne primere vseh vrst poseganja v prostor.

4 Ukrepi

Prispevek utemeljuje načelo korenčka in palice, ki naj se uvede v vsakodnevem praktičnem izvajanju teh sklopov ukrepov:

1. Pri oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine od načrtovanja do izvedbe se dogajajo nestrokovnosti, zavedno ali nezavedno. Zato se mora najprej pogledati v ogledalo stroka. Mi moramo v okviru svojih strokovnih združenj zavzeti stališča in začeti delovati in vseh ravneh podobe slovenskih naselij in krajine.
2. Najhitrejša pot do sprememb:
 - omogočiti revizije obstoječih prostorskih aktov,
 - redefinirati funkcijo občinskega urbanista, od obveznih pogojev do imenovanja,
 - nadgraditi obstoječo zakonodajo s konkretnimi ukrepi glede odgovornosti in sankcij ...
3. Dolgoročna pot do sprememb:
 - kontinuirana vzgoja od vrtca do univerze, ne samo pedagoška, z vključevanjem stroke,
 - permanentno izobraževanje strokovnjakov vseh strok,

- permanentno izobraževanje javnosti, županov, politikov, občanov ...
- celostno promoviranje v najširšem pomenu v vseh medijih, na spletu, delavnicah, pri drugih dogodkih.

In kaj je *korenček* za kakovostno poseganje v prostoru? Predvsem so to nagrade, ki že obstajajo: začnemo lahko s Prešernovo nagrado, nadaljujemo s cehovskimi nagradami do priznanj strokovnih organizacij in nekaterih lokalnih skupnosti (Plečnikova, Fabianijeva, Sedlarjeva, Steletova, Združenje zgodovinskih mest, Odprte hiše Slovenije ...). Da podelitve natečajnih nagrad (za umeščanje v prostor) ne poudarjamo, ker so do določene mere protislovne in izpostavljene kritikam. Morda kakšen od navedenih *korenčkov* nima neposredne povezave z ustvarjanjem podobe slovenskih naselij in krajine – prav gotovo pa se vsebino da upravičiti.

Podeljevanje »korenčkov« je sicer v naši družbi precej bolj razdelano in uveljavljeno kot uporaba *palice* za umeščanja, ki škodujejo prostoru.

5 Sklep

Morda je najbolj masoven element v prostoru pestrost malih »anonimnih arhitektur«, ki so se namnožile in nagradile ter zdaj tvorijo jedro današnje podobe tako naselij kot krajine. Seveda ne moremo mimo »velikih stavb« (cerkva, gradov, avtocest, hidroelektrarn, peskokopov, pogozditev, melioracij in še in še česa ...), s katerimi smo v preteklem obdobju ustvarili dominante, vendar so te lahko predmet obravnave na drugi ravni ...

Kot si prizadevamo, da bi z dobrim prostorskim načrtovanjem (v najširšem pomenu pojma) prispevali k likovno kakovostnemu bivalnemu okolju, si moramo enakovredno prizadevati tudi k izvedbi idej, v katere je bilo vloženo veliko znanja in energije. Z oddajo načrta se pot do kakovostne podobe naselij in krajine dejansko šele začne.

.....
 Dušan Blatnik, urbanist, arhitekt
 Savaprojekt d. d. Krško
 E-pošta: dusan.blatnik@savaprojekt.si

Viri in literatura

Analiza pobud za SD OPN Občine Šentjernej. Osnutek. Dušan Blatnik in sodelavci. Savaprojekt d. d. Krško, november 2019, Krško.

Gradbeni zakon. Uradni list Republike Slovenije, št. 61/17, 72/17 – popr. in 65/20, Ljubljana.

Pomen strokovnih podlag pri izdelavi prostorskih aktov. Zbornik 11. posveta DKAS, 2006, Ljubljana.

Regulacijski elementi. Priročnik. Alenka Fikfak in sodelavci, MOP RS, januar 2019, Ljubljana.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Uradni list Republike Slovenije, št. 76/04, Ljubljana.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050. Prostor prihodnosti. Javna razprava – osnutek. Ministrstvo za okolje in prostor RS (v pripravi), januar 2020, Ljubljana.

Tipologija stavb. Priročnik. Ilka Čerpes in sodelavci, MOP RS, januar 2020, Ljubljana.

Zakon o arhitekturni in inženirski dejavnosti. Uradni list Republike Slovenije, št. 61/17, Ljubljana.

Zakon o urejanju prostora. Odprte hiše Slovenije, št. 61/2017, Ljubljana.

Zeleni sistem v mestih in naseljih. Usmerjanje razvoja zelenih površin-priročnik. Ina Šuklje Erjavec in sodelavci, MOP RS, januar 2020, Ljubljana.

Povzetek končnih ugotovitev in sklepov 31. Sedlarjevega srečanja urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije z naslovom *Kako do boljše podobe slovenskih naselij in krajine – načrtovanje in ukrepi*, ki je 2. oktobra 2020 potekalo kot spletna konferenca na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo v Ljubljani

Za 31. Sedlarjevo srečanje smo dobili precej kakovostnih referatov, vendar je letos srečanje potekalo drugače kot doslej. Zaradi ukrepov v zvezi s koronavirusom in pogojev Nacionalnega inštituta za javno zdravje za javne prireditve je bilo srečanje najprej prestavljeno na jesenski termin, nato pa organizirano prek spleta v živo. Zaradi omejitve števila prisotnih so predavanja potekala v štirih skupinah: uvodni nagovori in trije vsebinski sklopi. Skupine je predstavljal le en predavatelj.

Poleg petih uvodnih in pozdravnih nagovorov je bilo predstavljenih 18 prispevkov 46 avtorjev. Na srečanju so bili v prostorih FGG prisotni uvodničarji in predavatelji (skupaj 23) ter organizatorji s strani DUPPS in gostiteljice FGG. Po spletu v živo (on line) je bilo prisotnih okrog 80 urbanistov in prostorskih planerjev iz vse Slovenije, z občin, ministrstev, podjetij, fakultet, inštitutov idr. Skupaj nas je bilo tako več kot sto, kar je podobno kot v zadnjih letih, vendar nas glede na letošnje razmere to še posebej veseli.

V uvodu so nas pozdravili predsednica DUPPS dr. Mojca Šašek Divjak, Georgi Bangiev, generalni direktor Direktorata za prostor, graditev in stanovanje MOP, dr. Jelka Pirkovič, v. d. generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino, MK, prof. Janez Koželj, podžupan Mestne občine Ljubljana, in dr. Igor Bizjak, direktor Urbanističnega inštituta RS. Poleg njih in drugih odličnih predavateljev so temo predstavili tudi priznani profesorji z zanimivimi predstavami: prof. dr. Kaliopa Dimitrovska, zasl. prof. Peter Gabrijelčič in prof. dr. Andrej Pogačnik.

V posameznih sklopih srečanja – v nagovorih, v treh sklopih predavanj in razpravah – so bili predstavljeni premisleki, projekti, načrti in študije, ki lahko vplivajo na boljšo podobo slovenskih naselij in krajine, na načrtovanje in ukrepe. V času razprav so udeleženci komentirali prikazano ali navedli druge poudarke v zvezi s problematiko podobe slovenskih naselij in krajine.

Ponovno se je pokazalo, da je ena od največjih kakovosti Sedlarjevih srečanj, da združujejo prostorske strokovnjake s celotne Slovenije, z različnih področij delovanja, ki predstavijo pripravljene načrte, študije in razmisleke ali sodelujejo v razpravi oziroma s prisotnostjo. Ta je bila letos za večino udeležencev spletna. Zato kljub uspešno izpeljanemu srečanju upamo, da je bil način spletnega druženja izjema. Fizično druženje kole-

gov je namreč izjemno pomembno – izmenjevanju mnenj v razpravah so doslej vedno sledile diskusije in povezovanje v odmorih, med kosilom, na dvorišču ipd.

Ugotovitve in sklepi 31. Sedlarjevega srečanja so:

- Tako uvodni nagovori kot prispevki so zanimiva izhodišča in predlogi za rešitve, letos obeležene s specifičnimi razmerami pandemije in nejasno prihodnostjo v zvezi z njo. To so izzivi, na katere bo morala odgovoriti prostorska stroka, da bodo zagotovljeni zdrava, lepa in humana mesta, varnost in zdravje ljudi ter zdravo in čisto okolje.
- Zelo pomembni za bivalno kakovost, varnost in zdravje sta dostopnost do zelenih in javnih površin in ustrezna mobilnost. V zvezi s tem sta se v letošnjih razmerah kot kakovostni izkazali slovenska tradicionalna policentričnost in tudi razpršenost poselitve, čeprav v običajnih razmerah težimo k prav nasprotnemu – k zgoščanju poselitve in racionalni rabi prostora. Javni potniški promet, ogrodje razvoja mestne poselitve, je letos pokazal mogoča tveganja za zdravje.
- Čeprav prostorsko načrtovanje in tudi varstvo dediščine nista osrednja družbena sistema, so naše odgovornosti do majhnega slovenskega prostora vedno jasno izražene – v smislu varstva ustvarjene dediščine in narave ter razvoja v prostoru.
- Ugotavljamo, da vidni nered v slovenskem prostoru narašča: razpadajoči objekti, opuščene gradbene jame, nedovoljeni posegi (t. i. črne gradnje), odlagališča odpadkov, vsiljivi oglaševalski objekti, kričeče barve pročelij, uničeno drevje itd. Inšpekcijske službe niso dovolj uspešne pri preprečevanju teh pojavov. Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2, 2017) sicer omogoča pripravo odlokov o urejanju podobe naselij in krajine, s katerim bodo občine »urejale urbani in siceršnji prostorski razvoj na praviloma že izgrajenih območjih naselij, s poudarkom na urejeni podobi ...« (120. člen, ZUreP-2). Ta člen omogoča občinam izvajanje odlokov o urejanju podobe naselij in krajine, vendar do danes še nobena ni sprejela takega odloka.
- Potencial odloka o urejanju podobe naselij in krajine zato še ni popolnoma jasen niti ni v zakonu (ZUreP-2) dovolj dobre podlage zanj, da bi lahko bil res učinkovit. Strokovna mnenja so različna – od prepričanj, da bo ta odlok dodal v urejanje prostora manjkajočo komponento učinkovitih ukrepov in tudi urbanistom dal smisel za

njihova prizadevanja, do dvomov, ali ga sploh potrebujemo, medtem ko v urejanju prostora že imamo občinske prostorske načrte OPN-je, OPPN-je in druge predpise. Vendar pa ta odlok prinaša upanje, saj zdaj skoraj ni inšpekcijskih ukrepov v primerih neupoštevanja in kršenja predpisov v urejanju prostora.

- Predstavljeni so bili konkretni projekti in študije glede opreme odprtega javnega prostora, pomena vizualnih analiz, krajinskih in urbanističnih zasnov, urejanja zelenih površin in degradiranih območij. Vse od Bohinja, Škofje Loke in Ljubljane do Bele krajine, od urejanja mestnih četrti, pozidanih z vilami, do prizadevanj, kako omejiti čezmerno oglaševanje.
- Za prihodnost so ostala vprašanja, ki so obenem lahko napovedi: ali bo podoba mesta v prihodnosti že videno (dèjà vu) ali bomo bolj razvijali trajnostne oblike bivanja, kot so mesta v obliki skupkov manjših jeder, v katerih so peš dostopne osnovne mestne funkcije, in ali bo novo/staro bivanje bolj zeleno in s tem bolj zdravo in humano. Tako bivanje bodo omogočala stanovanja z več skupnimi površinami in zelenjem, obveznimi vsaj balkoni in terasami, skupnimi dvorišči in podobno v okviru manjših sosedskih skupnosti.
- Ob vtisih s predavanj in razprav, ki so potekale prek sprotnih spletnih komentarjev in s sodelovanjem prisotnih predavateljev, smo govorili o manj birokratskem delovanju z več strokovne pristojnosti, o vzgoji oz. ozaveščanju o pomenu skladne podobe prostora, o sodelovanju, interdisciplinarnosti in tem, da urejamo celoten prostor, tako javni kot zasebni, pri čemer upoštevamo omejitve iz zasebne lastnine. In nazadnje o tem, kako povečati učinke prostorskoarhitektovskega dela in predpisov za boljšo podobo slovenskih naselij in krajine. Žal je podoba slovenskega prostora že zelo prizadeta, zato je nujen dogovor, kako lahko skupaj učinkovito ukrepamo.

Sklepne ugotovitve je pripravila dr. Liljana Jankovič Grobelšek, dopolnil in potrdil pa izvršni odbor Društva urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije, zanj dr. Mojca Šašek Divjak, predsednica.

Sklepne ugotovitve so bile poslane ministru za okolje in prostor mag. Andreju Vizjaku, ministru za kulturo dr. Vasku Simonitiju, Skupnosti občin Slovenije, Združenju mestnih občin Slovenije, Združenju občin Slovenije, Zbornici za arhitekturo in prostor Slovenije, Društvu arhitektov Ljubljane, Društvu krajinskih arhitektov Slovenije, poslanskim skupinam, povabljenim in udeležencem Sedlarjevega srečanja ter medijem.

.....
Izvršni odbor Društva urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije,
Ljubljana
E-pošta: drustvo.dupps1@gmail.com

Marvy LAH

Vrednotenje dediščinske krajine

Kulturne krajine so dinamičen in kompleksen sistem, v katerem delujejo številni deležniki. Vsak od teh krajino obravnava v skladu s svojimi pristojnostmi in jo ob upoštevanju teh proučuje in vrednoti. Na podlagi vrednotenja sprejme odločitve o ravnanju s krajino. Rezultati vrednotenja vseh deležnikov so pomembni in potrebni pri obravnavi kulturne krajine. Sektor varstva kulturne dediščine je prvi zavaroval kulturno krajino, ki dosega najvišji status, to je kulturni spomenik državnega pomena. Prepoznani in ohranjeni elementi historične strukture in spomeniških prvin, ki jih prepozna in vrednoti služba varstva kulturne dediščine, so zlasti pomembni v kontekstu načrtovanja in upravljanja krajine. Odsotnost obravnave in poznavanja historičnega segmenta kulturnih krajine kaže nerazumevanje kompleksnosti kulturnih krajine. Kulturne krajine, ki jih danes prepoznavamo

in so ovrednotene kot dediščinske, bodo zaradi različnih razlogov v fizični obliki kmalu izginile. Premišljen koncept ohranjanja dediščinskih kulturnih krajine in njihovo ustrezno vključevanje v sodobne rabe pripomore k ohranjanju nekaterih lokalnih tradicij in s tem manjši uniformiranosti krajine. V prispevku je predstavljen predlog osnovne metode vrednotenja kulturnih krajine znotraj varstva kulturne dediščine. Metodo je mogoče nadgraditi v skladu s specifičnimi lastnostmi krajine v posameznih regijah in drugimi izhodišči, ki jih je mogoče strokovno utemeljiti.

Ključne besede: kulturna krajina, kulturna dediščina, vrednotenje, varstvo

1 Uvod

V družbeni zavesti Slovencev je krajina vrednota. Vzrok za to izhaja iz tega, da imamo na razmeroma majhni površini državnega ozemlja več različnih in pestrih krajinskih sistemov: sredozemski, predalpski, alpski, dinarski in panonski. V veliko primerih so krajinski sistemi pri nas ohranili historično strukturo prostora. To se je zgodilo zaradi specifičnega družbenega sistema po vojni, ko je bilo kmetijstvo samo dopolnilna dejavnost delavskega razreda in se je kmetijska produkcija le delno modernizirala. Historična struktura se izkazuje v dokaj ohranjenih skladnih razmerjih med obdelovalnimi površinami, poselitvijo in gozdom. Ohranjene so tudi številne ostaline: historični poselitveni modeli, značilni za posamezne sisteme, kontinuiteta kmetijske rabe, marsikje so ohranjeni značilna, drobna parcelacija, mreže komunikacij in številni objekti kulturne dediščine itd. Vedenje o historičnih krajinah je pomemben podatek pri prostorskem načrtovanju. Prepoznani in ohranjeni elementi historične strukture in spomeniških prvin, ki jih prepozna in vrednoti služba varstva kulturne dediščine, so pomembni zaradi celovitega znanja o krajinah, ki ga je še treba razviti.

V nasprotju z drugo kulturno dediščino je krajina torej dinamičen in kompleksen sistem, zato je večinoma ni mogoče konzervirati, prenavljati ali rekonstruirati. Sprememba, ki opredeljuje vse kulturne krajine, vključno s historičnimi, je izjema v vsebini in načinu obvladovanja v primerjavi z drugo

kulturno dediščino. Znotraj varstva kulturne dediščine je kulturna krajina specifična. Gradniki historične kulturne krajine se razlikujejo od tistih, ki jih identificiramo pri vrednotenju grajene kulturne dediščine. Zato je tudi ne moremo vrednotiti po splošnih merilih vrednotenja, uveljavljenih v službi varstva kulturne dediščine.

Kulturna dediščina je v aktualnem Zakonu o varstvu kulturne dediščine (2008) dobrina, podedovana iz preteklosti, ki jo Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje elemente, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas. Dediščina se deli na materialno in živo. Materialno dediščino sestavljata premična in nepremična dediščina. Celostno ohranjanje dediščine se uresničuje v razvojnem načrtovanju in ukrepih države, pokrajine in občin tako, da dediščino ob spoštovanju njene posebne narave in družbenega pomena vključujejo v trajnostni razvoj.

Kulturna krajina je v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (Strategija ..., 2004) opredeljena kot posledica sprememb, ki se dogajajo v prostoru zaradi uresničevanja družbenih potreb. Izkazuje se v obliki poselitve, kmetijske izrabe, gozdarjenja,

Slika 1: Razvojno merilo – zaradi podnebnih razmer je npr. na Krasu značilen zaprti tip domačije (levo). Pozneje so objekte umeščali v prostor tako, da so se medsebojno ščitili pred burjo (v sredini). Umestitev objektov po pobočju, pod vrhom hriba (desno) (vir: Arhiv ZVKDS).

Slika 2: Tipološko merilo: stavbe – vila (levo); sakralne stavbe – baročna cerkev (v sredini); naselbinska dediščina – obcestno naselje (desno) (vir: Arhiv ZVKDS).

Slika 3: Tipološko merilo: parki in vrtovi (levo), arheološka dediščina (v sredini), druga dediščina (desno) (vir: Arhiv ZVKDS).

urejanju voda, umeščanja infrastrukturnih objektov. Kulturna krajina se danes kot dinamična prvina človekovega delovanja v prostoru zaradi globalizacije in vedno novih razvojnih potreb družbe spreminja hitreje kot v preteklosti.

Dediščinska kulturna krajina pa je v Zakonu o varstvu kulturne dediščine (2008) opredeljena kot kontinuirana kmetijska raba zemljišč ali materialne ostaline, ki izražajo preteklo rabo zemljišč, dejavnosti, spretnosti in tradicijo. Dediščinska kulturna krajina je pogosto zgodovinsko ali funkcionalno povezana z drugimi vrstami kulturne dediščine.

2 Vrednotenje kulturne dediščine

Vrednotenje je v okviru dejavnosti varstva kulturne dediščine najpomembnejši strokovni proces, s katerim konservatorji

prepoznajo kulturne vrednosti območja ali objekta. Za vsako vrednotenje so bistvena merila vrednotenja. Dobro postavljena merila vrednotenja definirajo vsebino varstva, konservatorju pa omogočajo suvereno, transparentno in korektno delo oziroma sprejemanje ustreznih rešitev, ki se nanašajo na posege v območja in objekte, ki jih varujemo. Služba varstva kulturne dediščine je v več kot 100 letih svojega obstoja razvila ustrezna merila vrednotenja za kulturno dediščino, ki so bila namenjena predvsem vrednotenju stavbne dediščine. Z ustrezno interpretacijo jih je mogoče uporabiti skoraj za vso kulturno dediščino, še najtežje pa jih je neposredno uporabiti za vrednotenje kulturne krajine.

Obrazložitev rabe splošnih meril vrednotenja v okviru službe varstva kulturne dediščine:

- Starost: s tem merilom se najprej določi starost konkretnega objekta, opredeljuje pa tudi način, s katerim to

Slika 4: Kulturno-civilizacijsko merilo: gradnja cerkve sv. Marka v Benetkah se je začela v 12. stoletju in trajala je več stoletij (zgoraj upodobitev Caneletta, 1720). Znanje in lepota še danes (spodaj) vzbujata čudenje in občudovanje strokovnjakov in turistov (vir: Arhiv ZVKDS).

določimo. Podatek o starosti objekta je lahko zapisan na objektu, lahko ga dobimo iz virov ali starost določimo po analogiji.

- **Avtentičnost:** s tem merilom se ocenjuje ohranjenost zasnove, materialov, gabaritov in historične lokacije v prostoru.
- **Avtorsko merilo:** z njim vrednotimo, ali gre za dela značnega avtorja ali skupine avtorjev, npr. Fabianija, Plečnika, Ravnikarja itd.
- **Razvojno merilo:** uporabimo ga, kadar gre za objekte, ki so pomembni, ker so vplivali na nastanek nove zvrsti dediščine.
- **Tipološko merilo:** z njim vrednotimo objekte, ki so sorazmerno številni, njihove lastnosti so splošne in razširjene, obenem pa pomenijo značilen primer spomeniške zvrsti.
- **Zgodovinskopričevalno merilo:** z njim vrednotimo območja, povezana s pomembnimi zgodovinskimi dogodki ali življenjem in delom pomembnih ljudi. Običajno ni veliko materialnih ostalin in območje težko prostorsko omejimo. Gre predvsem za simbolni pomen, ki ga večinoma opisujejo zgodovinarji in ga utemeljujejo z zgodovinskimi viri.

Slika 5: Prostorsko merilo: srednjeveški gradovi so na težko dostopnih lokacijah zaradi obrambne funkcije in nadzora prostora (zgoraj). Cerkev prevladuje nad vasjo, zato se je ta razvila okoli nje (spodaj) (vir: Arhiv ZVKDS).

vinskimi viri. Območje prve svetovne vojne tako npr. na zahodu države sega tudi v Italijo. Danes je to območje večinoma zaraščeno z gozdom, ohranjene so le materialne ostaline prve svetovne vojne, npr. jarki, bunkerji itd., ki so varovane znotraj memorialne dediščine.

- **Kulturno-civilizacijsko merilo** – z njim vrednotimo kompleksne spomenike in spomeniške celote, ki so nastajali v daljših zgodovinskih obdobjih, govorijo o prepletanju znanja, izkušenj in o kulturnih vplivih. Zaradi vsega tega so se večinoma ohranili v izvorni podobi do danes.
- **Prostorsko merilo:** ne vrednoti sedanjega stanja objekta v prostoru, ampak ohranjenost historične lokacije objekta v prostoru. Ta je običajno izhajala iz funkcije objekta: utrdbe so običajno na težje dostopnih lokacijah, imajo dober razgled in so težko dostopne, vile so velikokrat sredi svoje posesti, vasi pa na robu plodne ravnice itd. Lokacija objekta v prostoru govori o tem, kako pomemben je bil lastnik, kako pomemben je bil objekt za skupnost in tudi katerim vrednotam so sledili pri umeščanju vsebin v prostor.

2.1 Vrednotenje dediščinske kulturne krajine

Bistveni sestavini kulturne krajine sta naravno okolje, ki se spreminja, in grajeno okolje, ki se spreminja počasneje. Spremembe nastajajo zaradi naravnih ciklov in človekovega udejstvovanja pri tem. V nasprotju z večino drugih zvrsti kulturne dediščine, sestavine katerih niso žive, krajino sestavljajo tudi žive sestavine.

Najpomembnejša dejavnika oblikovanja krajine sta podnebje in relief. Skladno s temi naravnimi danostmi se oblikuje rastlinski pokrov, ki je najvidnejši element krajine ob grajenih strukturah. Naravnim danostim se prilagaja tudi človek, obenem pa jih s svojim delovanjem preoblikuje za svoje potrebe, in to počne že tisočletja. Ti posegi se kažejo v novih oblikah poselitve, pridelavi hrane, obvladovanju ovir v naravi. Danes potekajo spremembe v prostoru hitro in odtisi prejšnjih obdobj izginjajo, tako v krajini kot pri grajenih strukturah. Proces je počasnejši pri grajenih strukturah, kar dokazujejo prav številni objekti kulturne dediščine v Registru kulturne dediščine Slovenije (v nadaljevanju: RKD).

Nespremenjenim podobam gradov in sakralnih objekte lahko v dokumentih in likovnih delih sledimo več stoletij, tudi tisoč let v preteklost, do danes. Medtem pa se je krajina spreminjala. Zaradi bistvenih razlik med kulturno dediščino in kulturno krajino so obstoječa merila vrednotenja za kulturno dediščino skoraj neuporabna.

3 Predlog postopka vrednotenja kulturnih krajin

3.1 Historični viri

Vse krajine nastajajo v preteklosti in živijo v sedanjosti, zato se historične prvine težje ohranjajo. V funkcionalni kulturni krajini je težko prepoznavati in varovati vsebino, ki jo opredeljuje prav nenehno spreminjanje. Ob razumevanju njenega spreminjanja je treba določiti prvine, ki imajo dediščinske lastnosti in jih je vredno ohranjati kot kulturno dediščino. Z ohranjanjem določenih historičnih prvin imamo v mislih njihovo tvorno vključevanje v razvojne namere območja.

Preglednica 1: Merila vrednotenja za kulturno dediščino in poskus njihove uporabe pri vrednotenju kulturne krajine

Merilo za kulturno dediščino	Uporabnost splošnega merila pri vrednotenju kulturne krajine	Pojasnila
Starost	Težko določljivo.	Pri krajinah starost večinoma ni določljiva.
Avtentičnost – izvornost	težko določljivo.	Kaj je lahko izvorno v krajini, ki se nenehno spreminja?
Avtorsko merilo	/	/
Tipološko merilo	Da.	Izraženost tipologije (njivske krajine, krajine travnatega sveta, krajine trajnih nasadov, soline, zgodovinske krajine, krajine z izrazitimi ustvarjenimi vegetacijskimi členi itd.).
Razvojno merilo se uporablja za tiste objekte oziroma prostorske sklope, ki so pomembni, ker so vplivali na nastanek in razvoj določene vrte spomenikov oziroma slogovnih značilnosti ter razvitosti prostorske zasnove.	To je neločljiva lastnost krajine, zato ne more biti merilo.	Večina krajin nastane z referenco na prejšnjo krajino in je obenem že referenca za naslednjo, pri tem pa se prvine, ki jo gradijo, spreminjajo.
Zgodovinskopričevalno merilo se uporablja za oceno materialnih ostalin, ki so povezane s pomembnimi dogodki. Gre za zgodovinski spomin.	Težko določljivo.	Spomini in dogodki običajno ne puščajo odtisov v krajini, morda posamezne ostaline.
Kulturno-civilizacijsko merilo se uporablja, ko gre za dosežke na ravni znanja, znanosti, ki prispevajo k izboljšanju življenja. Različna dognanja, rezultate katerih občudujemo še danes.	To je neločljiva lastnost krajine, zato ne more biti merilo.	Vsaka kulturna krajina je posledica (danes tudi znanstvenih) spoznanj, ki presegajo prejšnja. Ne gre sicer za velike in vidne civilizacijske premike, vendar se dogajajo kontinuirano.
Prostorsko merilo	Ni pomembno za krajino.	Prostorska umestitev objekta kaže njegov pomen v družbi. Krajina je del prostora, ki je ni tja nihče umstil.

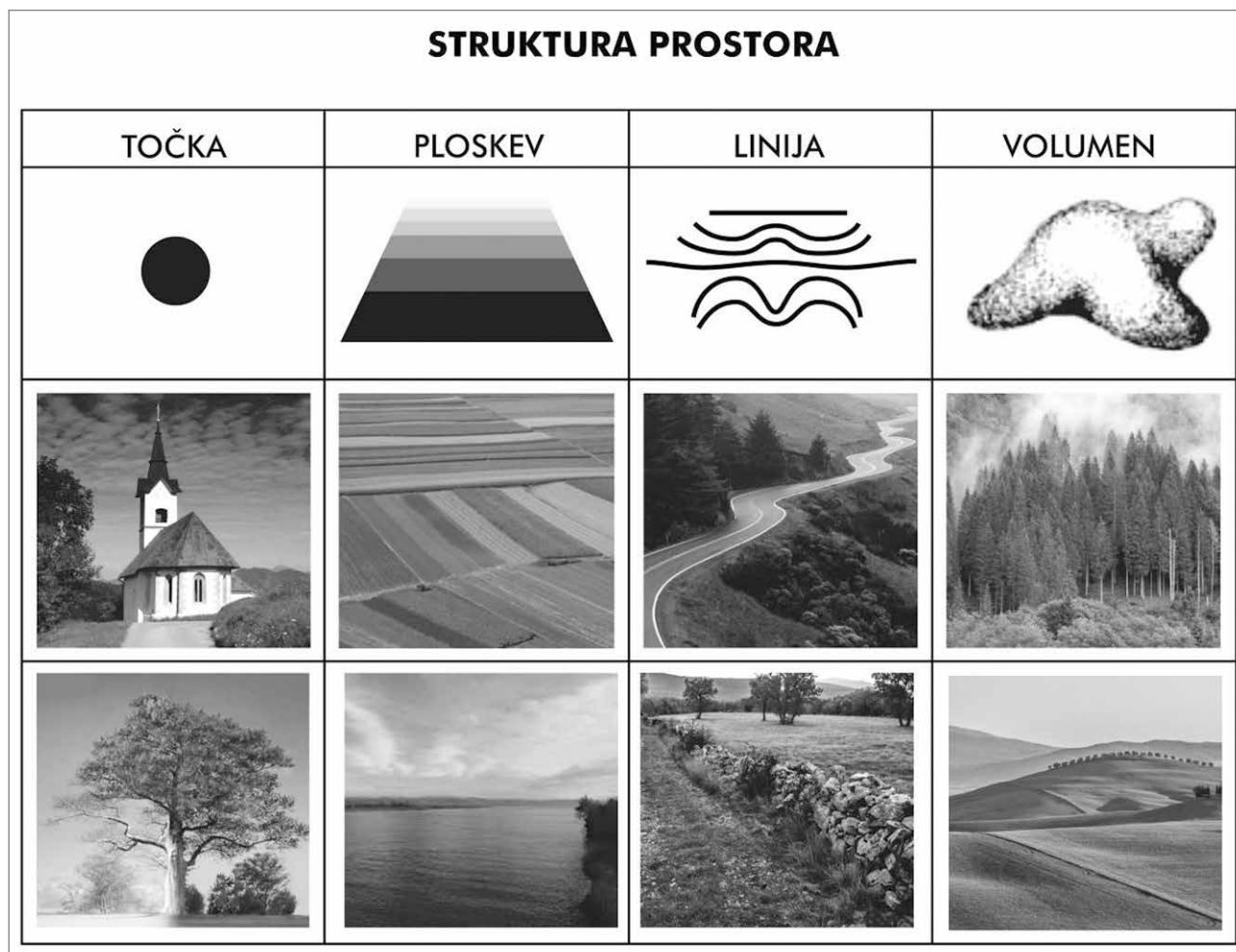
Vir: prirejeno po Lah (2016)

Vse zvrsti kulturne dediščine je mogoče obravnavati z vidika njihove strukture in ohranjenosti materialnih ostalin oziroma spomeniške substance. Gre za prepoznavnost oziroma preverjanje ohranjenosti posameznih prvin, ki jo opredeljujejo. Pri tem je treba proučiti vse razpoložljive vire. Brez njih bi se ocena nanašala na trenutno stanje, kar pa ni predmet varstva kulturne dediščine. Tudi pri vrednotenju kulturne krajine je mogoče razbrati strukturo in spomeniške ostaline. Viri, s katerimi si pri tem pomagamo, so enako pomembni kot pri drugi kulturni dediščini. Kulturna krajina je materialna in vidna kategorija, zato so pomembni tisti viri, ki nam povedo čim več o njeni podobi v času. Pri tem gre predvsem za prepoznavnost ohranjenih prvin v krajini, ki se izkazujejo v strukturi ali ostalinah. Velikokrat gre za avtentične elemente, lahko pa gre za prvine, ki se kontinuirano ponavljajo, npr. kontinuirana kmetijska raba, ponavljanje enake kulture, enake oblike vzgoje rastlin.

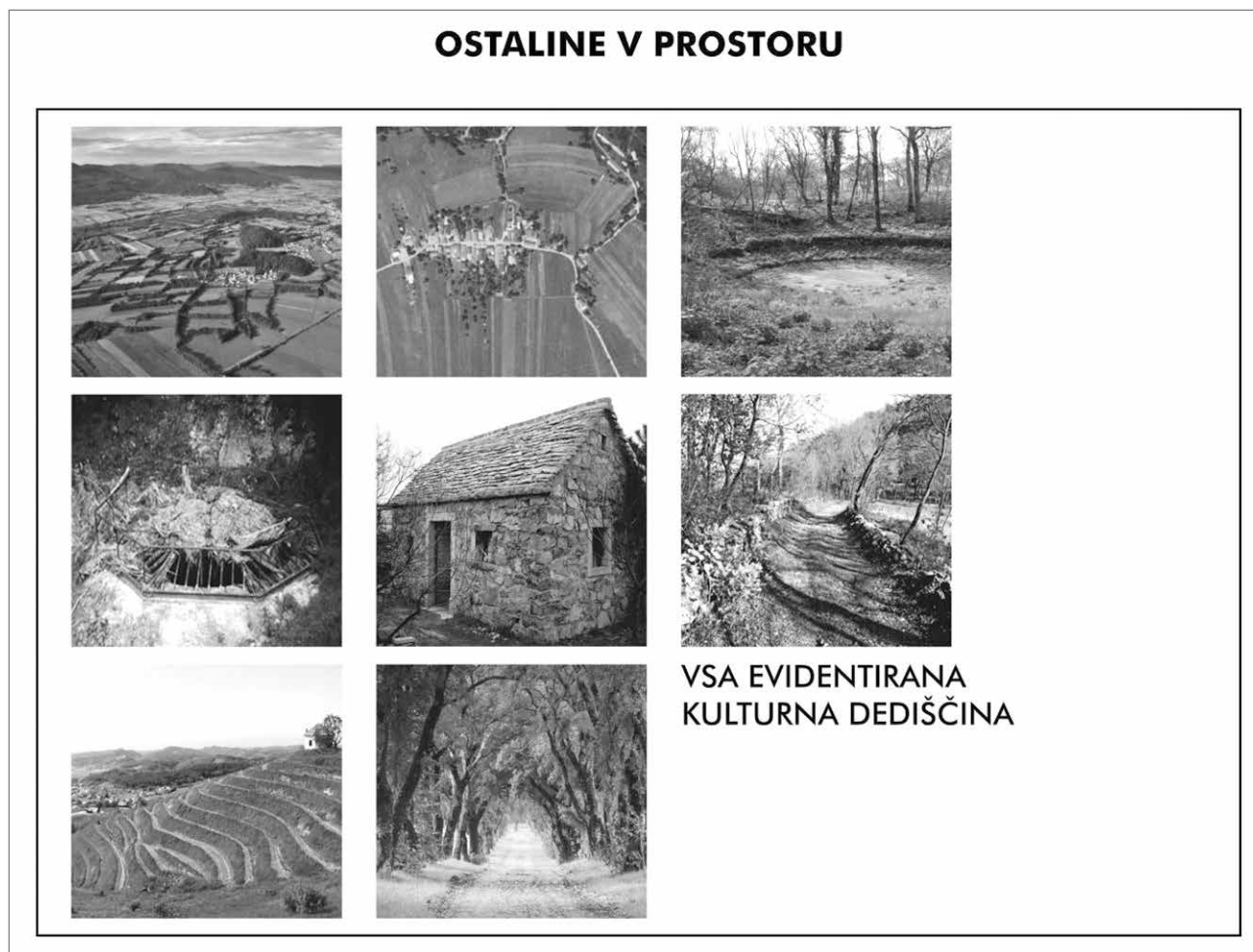
Arheološki viri govorijo o kontinuiteti prisotnosti človeka v prostoru, s sodobnimi metodami pa lahko vse več povedo tudi o njegovi dejavnosti. Pisni viri, urbarji in druga besedila podatke potrjujejo ali ovržejo in diferencirajo po vsebini. Vedutisti

in slikarji krajinarji nam prikažejo podobo krajine v nekem časovnem obdobju, vendar moramo pri rabi teh virov upoštevati »umetniško svobodo« avtorjev. Izpričano je, da so nekateri avtorji olepševali trenutno stanje. Večine historičnih vedut danes ni več. Zaradi intenzivne pozidave v zadnjem stoletju te vedute težko primerjamo z današnjim stanjem v prostoru. Uporabnejše so za proučevanje naselbinske in stavbe dediščine kot pa kulturne krajine.

Vrednotenje kulturne krajine se začne kabinetno s proučevanjem vseh razpoložljivih virov, zlasti franciscejskih katastrov, pregledati je treba letalske posnetke, s terenskim pregledom preverimo stanje v prostoru. Krajinski arhitekti konservatorji ugotavljajo, da so za prepoznavanje prvin v krajini najpomembnejši vir franciscejski katastri z grafičnimi listi in protokoli. Grafični listi veliko povedo o strukturi prostora, verificiramo lahko ohranjene spomeniške ostaline. Sklepamo lahko tudi o podobah krajin. Vsi drugi viri so posredni ter le dopolnjujejo in potrjujejo franciscejske katastre. Večje število uporabljenih virov pri vrednotenju pomeni večjo verodostojnost tega.

Slika 6: Prikaz elementov, ki so lahko gradniki strukture prostora (vir: Lah, 2016).

Slika 7: Prikaz nekaterih ostalin v krajini (vir: Lah, 2016)

3.2 Struktura kulturne krajine

Strukturo kulturne krajine določa razporeditev njenih prvin. Vsako strukturo lahko abstrahiramo v osnovne geometrijske prvine:

- **linije:** meje, poti, robovi, meje med posameznimi prvinami, reke, kanali ipd.;
- **ploskve:** kmetijske površine, poselitev, jezera, gozd ipd.;
- **volumni:** reliefne prvine, gozd, strnjena poselitev ipd.;
- **točke:** posamezni objekti kulturne dediščine, posamezna drevesa kot poudarek, značilni kmetijski objekti, druge grajene arhitekturne strukture ipd.

3.3 Ohranjenost materialnih ostalin

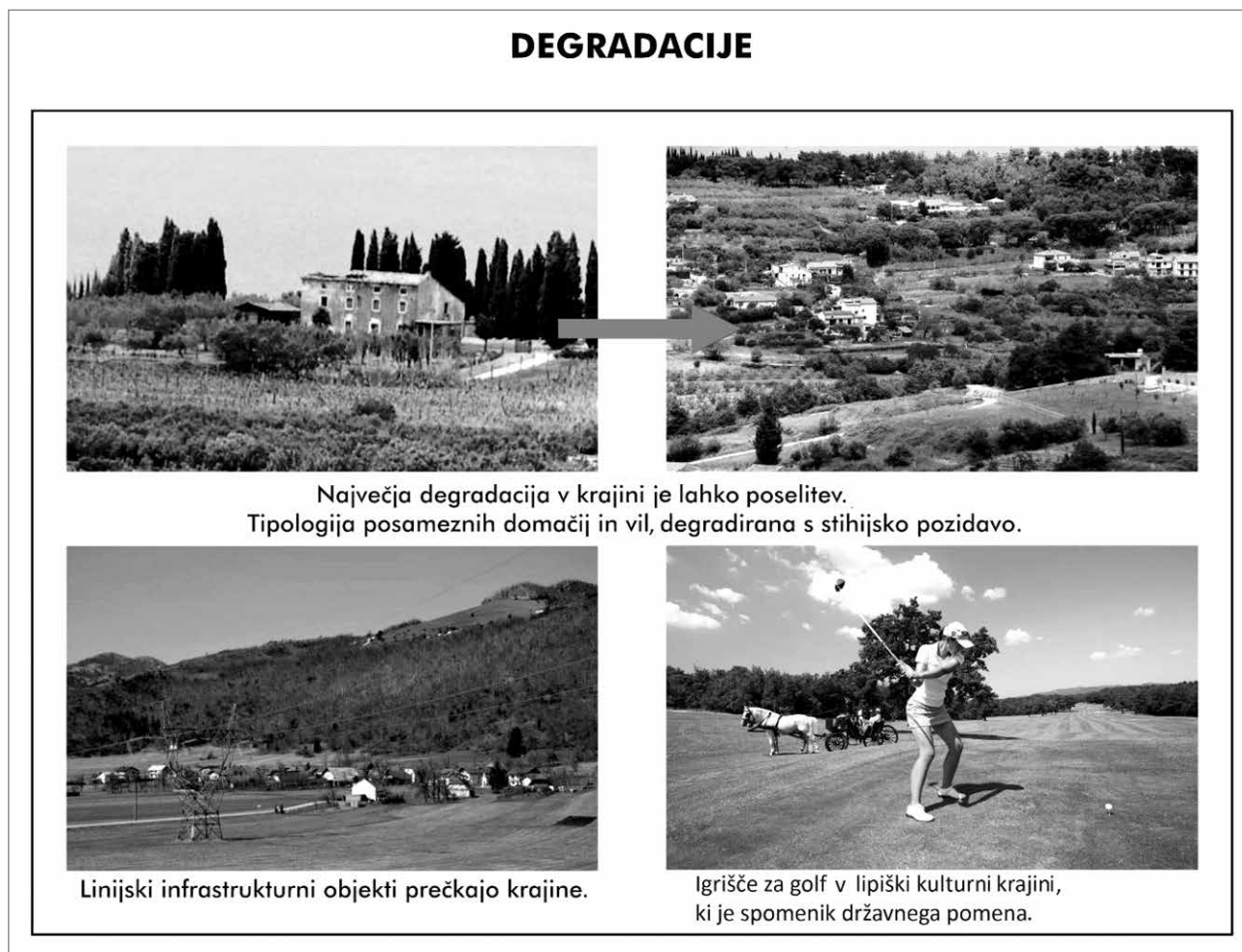
Ohranjene materialne ostaline ali spomeniška substanca nadgrajuje(-jo) historično strukturo obravnavanega območja oziroma kulturne krajine. Gre za avtentične materialne ostanke posameznih prvin, ki so določale in še določajo obravnavano kulturno krajino. Te prvine se v času niso spreminjale ne na-

domeščale. Pri kulturni krajini je lahko to znotraj ohranjene strukture ohranjena kontinuiteta kmetijske rabe ali kontinuiteta kulture, kot je trta refošk za vino teran na Krasu. V tem primeru ne gre za klasično avtentičnost, saj vemo, da se vinogradi prenavljajo vsakih 30–40 let, gre za vzdrževanje in vzpostavljanje enake rabe. Običajno gre za zamenjavo s kakovostnejšo vrsto trte, iste sorte, ki izhaja iz izkušenj, agrarnih znanosti in drugih sprememb, ki jih prinaša čas.

Lahko so ohranjeni posamezni primerki tipičnih gospodarskih objektov, vodnih ureditev, namakalnih kanalov, terase, zidovi, stara drevesa. Objekti kulturne dediščine vseh obdobj in zvrsti so pomembni posredni podatki o kulturni krajini.

3.4 Evidenca degradacij

Degradacije so posledica naravnih procesov in človekovih posegov v strukturo ali materialne ostaline ali v obe prvini hkrati. Običajno gre za spremembe, ki posegajo v že oblikovan prostor, ki niso usklajene s kontinuiteto rabe in niso funkcijsko poveza-

Slika 8: Prikaz nekaterih degradacij v krajini (vir: Lah, 2016)

ne z obstoječimi prvinami, ki jih vrednotimo. Zato jih je treba evidentirati in oceniti njihov pomen znotraj območja kulturne krajine, ki je vrednotena. Tudi če niso izpostavljene, pomenijo razvrednotenje prvin, ki opredeljujejo krajino.

Pri presoji degradacij je pomembno, ali je ta uničujoča za vrednoteno kulturno krajino in ali jo je mogoče sanirati. Vse degradacije, ki so evidentirane, je treba upoštevati pri ocenjevanju vseh ohranjenih prvin kulturne krajine.

3.5 Numerična tabela

Služba varstva kulturne dediščine ima sedem območnih enot: v Novi Gorici, Piranu, Novem Mestu, Ljubljani, Celju in Mariboru, kjer se z dediščinskimi krajinami ukvarja devet krajinskih arhitektov konservatorjev, različnih generacij. Delujejo znotraj več različnih in pestrih krajinskih sistemov, in sicer v sredozemskem, predalpskem, alpskem, dinarskem in panonskem. Za vsak sistem so značilne specifične kulturne krajine. Konservatorji pa imajo prav gotovo tudi osebne preference in poglede na posamezne tipe kulturne krajine. Cilj metode je torej dose-

Preglednica 2: Numerična tabela s predlogom ocen

Stopnja ohranjenosti prvin	Ocena ohranjenosti
dobra ohranjenost (75–100 %)	5–4
delna ohranjenost (50–75 %)	3–2
slaba ohranjenost (manj kot 50 %)	1

či primerljivost ohranjenosti različnih dediščinskih kulturnih krajin v Sloveniji. Ohranjenost strukture, spomeniških ostalin in degradacije so osnovne prvine, ki določajo vsako dediščinsko krajino, zato so primerno izhodišče za izvedbo primerljivosti dediščinskih krajin v Sloveniji.

V numerični tabeli so enako ocenjene prvine, ki določajo krajino. Ocena temelji na oceni stanja ohranjenosti prvin oziroma degradaciji prvin. Zato ni mogoče, da bi krajina samo zaradi ene ohranjene prvine dosegla visoko oceno in se uvrstila v Register kulturne dediščine.

Krajina je kompleksna kulturna dediščina, zato mora biti za njeno spomeniško in kulturno vrednost ohranjenih vsaj

60–75 % prvin. Morda se zdi zahtevan odstotek ohranjenosti visok. To je zato, ker se s kulturno krajino ne ukvarjamo kot z grajeno dediščino, ki jo obnavljamo ter pozneje vzdržujemo in skrbimo, da ohranja historično podobo. Historične krajine, ki dosežejo ustrezno oceno, so se običajno ohranile zaradi kontinuitete rabe, ne pa zato, ker bi jih zavestno ohranjali za nas. Zaradi tega se bodo ohranjale tudi v prihodnje. Krajine z nižjo doseženo oceno kažejo izgubo prvin in spremembe, ki so z vidika varstva kulturne dediščine pomembne. Če je npr. prvotna, tradicionalna raba opuščena ali se opušča, so spomeniške prvine degradirane. Pri krajinah gre vedno za nepovratne spremembe, kar pomeni, da krajina verjetno ne bo nikoli več ocenjena višje, seveda z vidika varstva kulturne dediščine.

Numerična tabela za vrednotenje kulturne krajine je pomembna zlasti za primerljivost slovenskih dediščinskih krajin, lahko pa prispeva tudi k objektivizaciji vrednotenja. Z numerično tabelo so strokovno in preverljivo ovrednotene osnovne prvine, ki opredeljujejo kulturno krajino, kar omogoča transparentnost, ponovljivost in objektivnost konservatorjeve ocene. Na osnovi tako pridobljene ocene je lažje utemeljiti in sprejeti ustrezno odločitev o statusu, varstvu oziroma posegih v obravnavano kulturno krajino.

4 Preizkus vrednotenja na izbrani kulturni krajini Strmca pri Postojni

Območje kulturne krajine Strmca je v občini Postojna in pristojnosti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Nova Gorica. Območje ni imelo statusa dediščinske kulturne krajine, prisotnih pa je nekaj objektov in območij kulturne dediščine. Obstoječe degradacije so na tem območju že več kot 30 let in so verjetno posledica posegov brez soglasja pristojne službe za varstvo kulturne dediščine. Za preizkus metode je bila izbrana, ker je strukturno pestra, ima ohranjene materialne prvine, prisotne so tudi degradacije. Velikost območja je okrog 70 ha. Območje je znano in večkrat upodobljeno v različnih publikacijah.

4.1 Izvedba vrednotenja

Pri vrednotenju kulturne krajine primerjamo franciscejski kataster z letalskim posnetkom. Tako je mogoča primerjava ohranjenosti in kontinuitete elementov, ki opredeljujejo strukturo prostora in spomeniške ostaline. Enako so obravnavani tudi novejši posegi, degradacije, le da teh ni v historičnih dokumentih. Večinoma gre za degradacije, ki so nastale v zadnjih 40–50 letih.

V nadaljevanju je predstavljen kratek povzetek ugotovitev iz virov, ki so bili uporabljeni pri vrednotenju kulturne krajine Strmca pri Postojni. Za uvod nekaj zgodovinskih dejstev:

- Prometna povezava obstaja že iz rimskega obdobja. Rimska cesta Aqvilea–Emona, ki naj bi imela dvojno traso, ena naj bi potekala po območju Strmce (ni materialnih dokazov). Domnevno je bila podlaga za poznejše furmanske poti, ki so vodile proti Trstu (Kanjc, 1985).
- Strmca se omenja že leta 1162 kot del posesti cistercijskega samostana v Stični, ki je od leta 1265 imel tudi sodno oblast nad podložniki. Strmca je takrat skupaj z vasema Studeno in Strane obsegala 12 kmetij (Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, v nadaljevanju: ZVKDS OE NG)
- Franciscejski kataster (slika 9) prikazuje stanje prostora v začetku 19. stol, opredeljuje strukturo prostora in nekatere spomeniške ostaline.

Struktura prostora

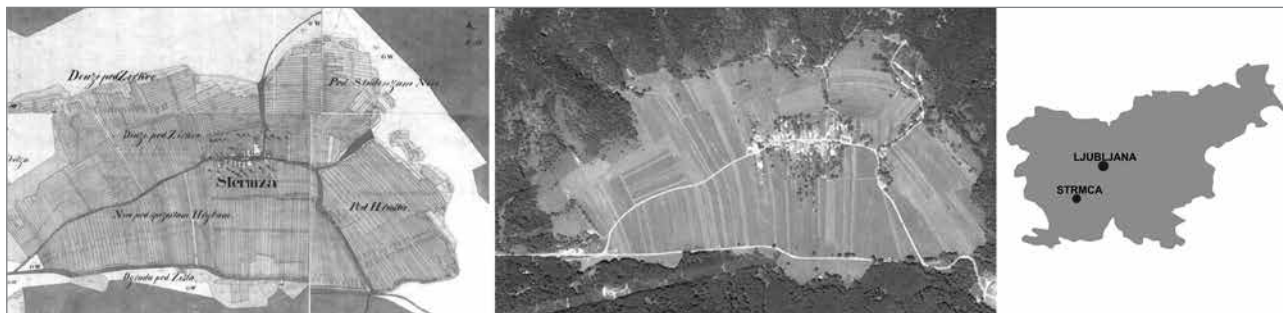
Ugotovljena je prisotnost štirih prvin, odsotnost pomembnejših točkovnih prvin. Ohranjene strukture na območju so linijska struktura mreže komunikacij in meja polja, volumen, ki ga predstavljata gozd in naselje, ploskve njivskih površin in točkovni sakralni objekt na robu polja. Skupne pašne površine so ploskovni strukturni element, ki se je zarasel.

Struktura prostora Strmce pri Postojni je prepoznavna, jasna in berljiva. Strukturne enote so dobro definirane. Osnovni elementi so med seboj jasno ločeni in ločljivi ter ne prehajajo drug v drugega. Tudi funkcijsko so enote večinoma ohranjene. Ohranjene so linije komunikacij, volumen gozda obsega danes več kot v 19. stoletju, zarasle so se skupne pašne površine po sosednjih hribih, ploskev kmetijskih površin zaseda skoraj enako površino, kot je prikazano na franciscejskem katastru.

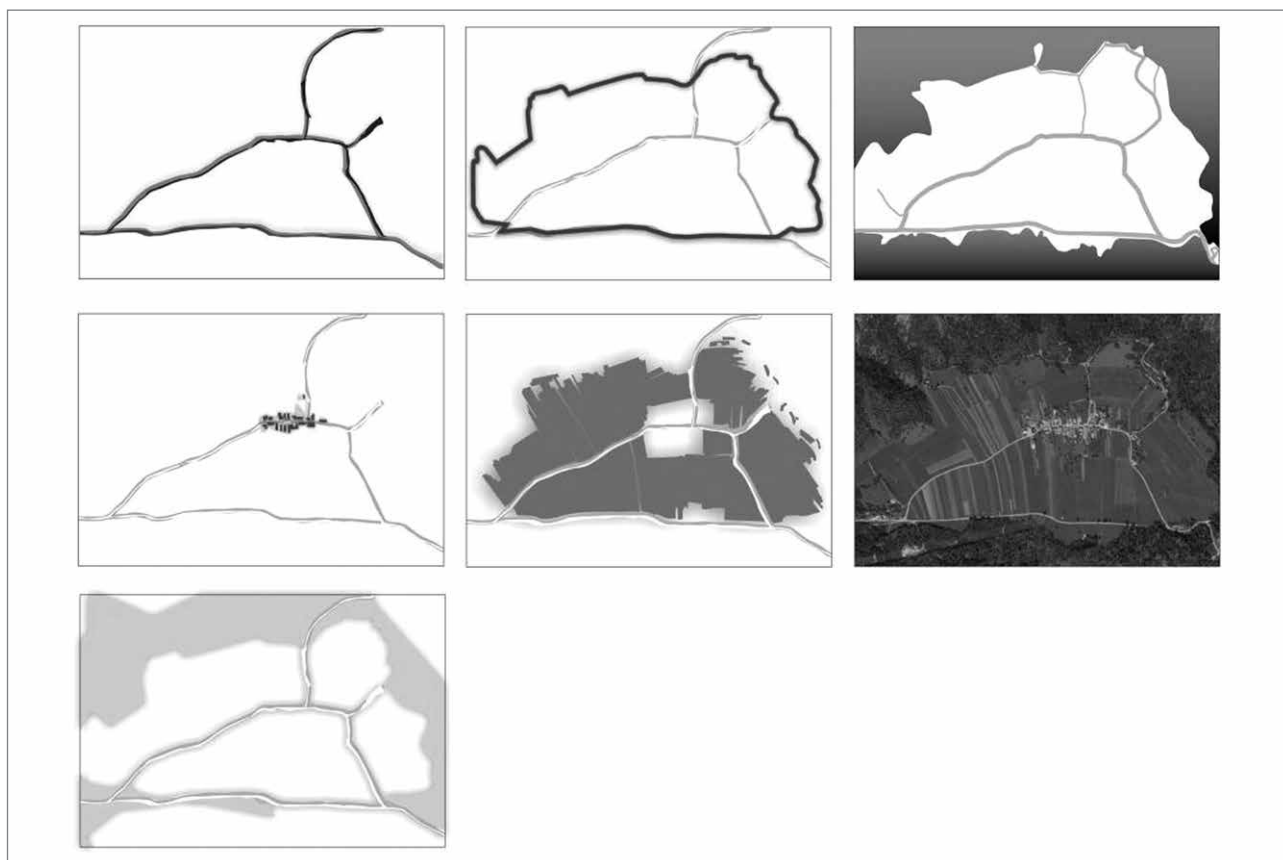
Območje vasi se obravnava kot volumen, ki obvladuje območje kulturne krajine, ohranjene so meje poselitve, to je urbanizem oz. rurizem, ki se ni spreminjal, razen nekaj novih objektov na zahodni strani vasi, ob glavni cesti. Točkovnih elementov, ki bi pomembno vplivali na strukturo prostora, ni, razen cerkvice Marije Snežne na robu gozda.

Materialne ostaline – spomeniška substanca

Ohranjena je kontinuiteta kmetijske rabe na ohranjeni parcelaciji ter meja med gozdom in kmetijskimi površinami. Ohranjen tudi je historični model obcestne poselitve z ohišnicami z avtentično mrežo komunikacij. Na območju je sedem objektov in območij kulturne dediščine: Cerkev Marije Snežne EŠD 4029, Kapelica na Ubilci EŠD 23907, Kapelica Ev. Antona EŠD 23904, Križ na Ubilci EŠD 23906, Križ pod Špičastim hribom EŠD 23905, Vas EŠD 4810 in Spomenik NOB EŠD 19399.

Slika 9: Franciscejski kataster (levo) in letalski posnetek Strmce (sredina), lega Strmce v Sloveniji (desno) (vir: Arhiv ZVKDS)

Slika 10: Ohranjena struktura krajine v Strmci (vir: Lah 2016)

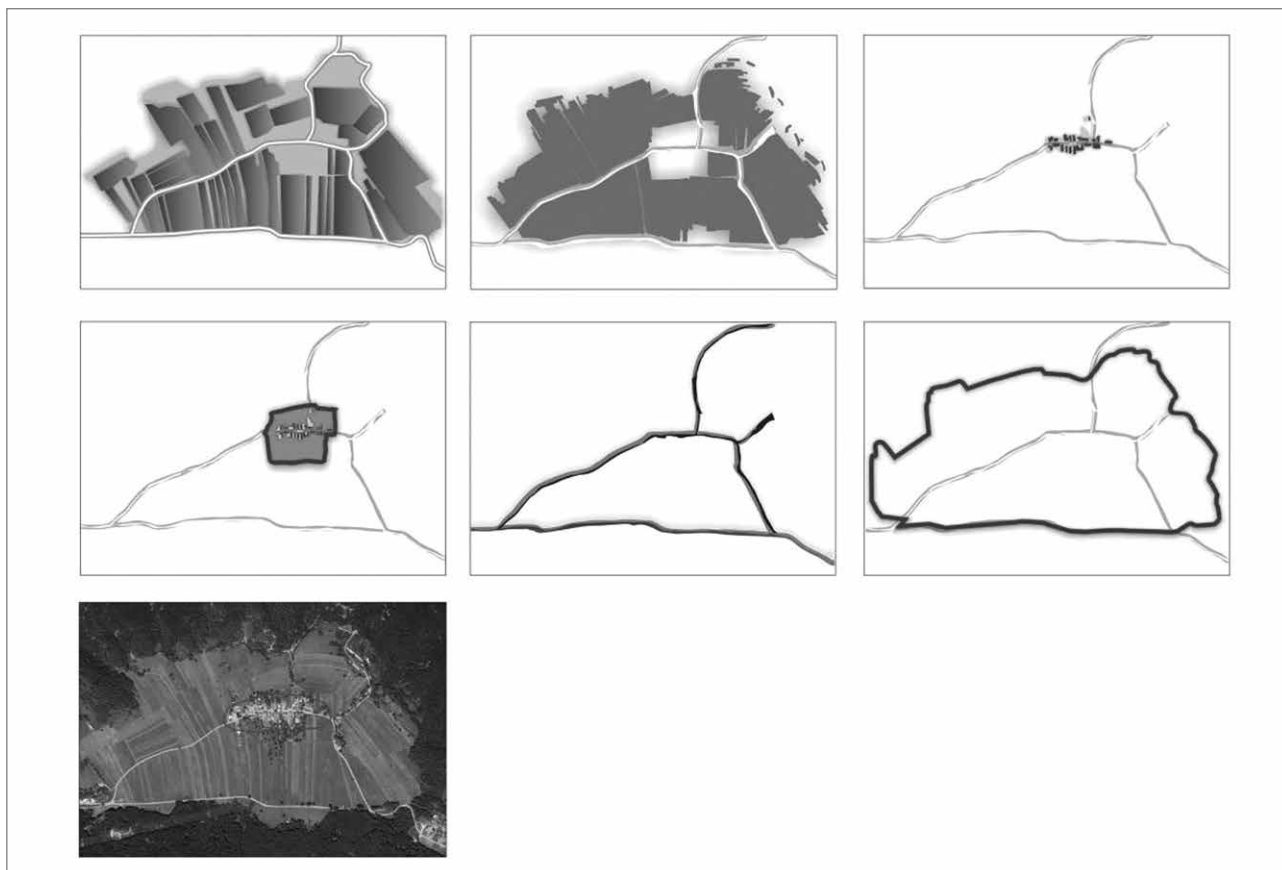
Kmetijska raba na območju se v virih omenja že v 12. stoletju. Parcelacijo potrjujejo franciscejski katastri od začetka 19. stoletja. Spreminjala se je poljedelska kultura znotraj obstoječe parcelacije. Zlasti v zadnjem obdobju je manj njivskih površin, zamenjali so jih travniki. Prevladujoči krajinski tip njivske krajine zaradi opuščanja prehaja v krajino travnatega sveta. Pri tem se ohranja parcelacija, meje med parcelami so zaradi prejšnje obdelave njiv še vidne. Ohranjen je historični model obcestne poselitve z nekaj manjšimi degradacijami. Stavbna tipologija, to je notranjski stavbni tip, izginja. Slabše so ohranjene tudi tipične ohišnice, to je gospodarski vrt, v nadaljevanju sadovnjak, neposredno ob stanovanjskih objektih. Skupne pašne površine so zaraščene in jih ni več, gozd pa sega do kmetijskih površin. V celoti so ohranjeni avtentična mreža komunikacij ter do-

kaj jasna meja in obseg kmetijskih površin, ki sta primerljiva s franciscejskim katastrom. Gre za visoko stopnjo ohranjenosti materialnih prvin oziroma spomeniških ostalin.

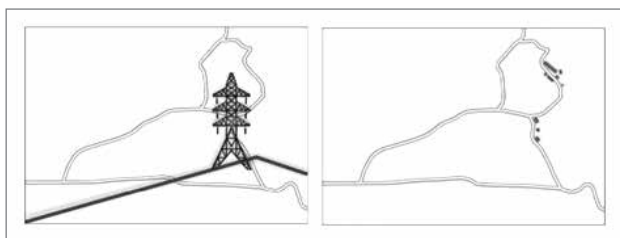
Degradacije

Največja degradacija na območju Strmce je daljnovod, poleg tega lahko za degradacije štejemo tudi nove pozidave stanovanjskih objektov ob cesti in gospodarskih objektov na robu gozda.

Po južnem delu območja kulturne krajine Strmca teče 400 kV daljnovod Divača–Beričevo na mogočnih kovinskih stebrih. Prav ti stebri so pomembna vidna degradacija, ki sicer ne posega bistveno ne v strukturo ne v materialno substanco kulturne

Slika 11: Ohranjene ostaline v krajini v Strmci (vir: Lah, 2016)

Slika 12: Degradacije v krajini v Strmci (vir: Lah 2016)

Slika 13: Prvi predlog zarisa območja v Register kulturne dediščine (vir: Lah, 2016)

krajine. Prisotnosti tako velikih struktur v tej krajini pa ni mogoče spregledati. Prestavitev daljnovoda trenutno ni mogoča.

Naslednja degradacija se nanaša na pozidavo, in sicer stanovanjskih objektov ob cesti v zahodnem delu vasi. Stanovanjska pozidava sledi obcestnemu modelu poselitve, kar pomeni manjšo degradacijo spomeniških prvin. Sanacija ni potrebna. Treba pa je zagotoviti, da se pozidava ne nadaljuje.

Pozidava več gospodarskih objektov na gozdnem robu pomeni pomembno degradacijo strukture in substance. Sanacija je mogoča, in sicer z odstranitvijo objektov, zlasti če se ne uporabljajo več, lahko pa tudi z vzpostavitvijo oziroma zasaditvijo novega gozdnega roba, s čimer bi objekte zakrili.

Predlog za vpis krajine Strmca pri Postojni v Register kulturne dediščine

Kulturna krajina Strmca pri Postojni je pri numeričnem vrednotenju dosegla 83-odstotno ohranjenost, to je vrednost, ki utemeljuje vpis v Register kulturne dediščine (v nadaljevanju: RKD).

Zaris za Register kulturne dediščine

Zaris območja varovanja v RKD je treba pripraviti na parcelno mejo natančno. V primeru Strmce sta dve možnosti. Zaradi dobro ohranjene meje med kmetijskimi in gozdnimi površinami

Preglednica 3: Numerična tabela vrednotenja kulturne krajine Strmca pri Postojni

Sklopi obravnave	Prvine obdelave	Ohranjenost prvin	Ocena (od 1–5)	
struktura prostora	ohranjenost strukture	ploskve	5	
		linije	5	
		točke	3	
		volumen	5	
				ohranjenost strukture: 90-odstotna
	funkcijske enote	kmetijske površine	5	
		komunikacije, robovi	5	
		poselitev	4	
		gozd	5	
		cerkvica	1	
			ohranjenost funkcijskih enot: 80-odstotna	
spomeniške ostaline	krajinski tip – tipološka enovita kulturna krajina prehaja v krajino travnikov	parcelacija	5	
		komunikacije	5	
		poselitev	4	
		ohišnica	2	
		robovi polja	3	
		kontinuiteta kmetijske rabe	5	
		sprememba kmetijske kulture	3	
		kulturna dediščina	3	
		skupne pašne površine	0	
			ohranjenost spomeniških ostalin: 66-odstotna	
ohranjenost strukture in spomeniških ostalin			ohranjenost kulturne krajine: 78-odstotna	

Vir: Lah (2016)

se kot optimalna meja za zaris ponuja meja med gozdom in kmetijskimi površinami. Tako zamejeno območje zavarovanja zajema samo kmetijske površine, ki obdajajo vas Strmca.

Pri vrisu objekta ali območja se vedno postavlja vprašanje, kako določiti območje varovanja z vidika varstva kulturne krajine, ki bo prostorsko in historično utemeljeno. Pomembno je, da območje ni preobsežno, zlasti kadar ohranjenost prvin morda dosega mejne vrednosti. Po proučitvi pisnih in grafičnih virov je bilo ugotovljeno, da so v preteklosti obstajale skupne pašne površine, vzpostavljene s čiščenjem in vzdrževane s pašo, sledile so obdelanim kmetijskim površinam. Danes so te pašne površine zaraščene, zato ni ene od strukturnih prvin.

Degradacije so nastale na današnjem gozdnem robu z gradnjo živinorejskih hal, ki so danes opuščene. Ohranjena linija roba med kmetijskimi površinami in gozdom je visoko ocenjena prvine, ki je obenem privlačna za različne dejavnosti. Z vidika varstva kulturne krajine je mejo varovanja smiselno umestiti tako, da je linija roba med kmetijskimi površinami in gozdom znotraj varovanega območja, s čimer ima lahko služba varstva dediščine nadzor nad posegi, ki bi ga lahko degradirali.

Odločitev za širše območje varovanja izhaja iz dejstva, da je kulturna krajina na območju predvidenega varovanja imela še eno strukturno obliko kulturne krajine, to je ploskev. Ta se je sicer zarastla in je zaradi tega izgubljena, pomeni pa informacijo o obsegu kulturne krajine v preteklosti. V RKD bo zato vrisano širše območje, ki zajame tudi zaraščene skupne travniške površine.

Glede na specifičnost kulturne krajine znotraj varstva kulturne dediščine bi bilo za vpis krajin v RKD smiselno izdelati posebne strokovne podlage, v katerih bi prikazali vse pomembne prvine vrednotene kulturne krajine. Strokovne podlage za vpis kulturne krajine v RKD bi vsebovale prikaz vrednotenja, vključno z grafičnim prikazom in numerično oceno ohranjenosti. Konservatorji bi tako lažje utemeljevali svojo strokovno odločitev v ZVKDS in tudi zunanjim zainteresiranim.

5 Sklep

Predstavljena metoda vrednotenja se opira na standardne pristope spomeniške službe pri vrednotenju nepremične kulturne dediščine, ki izhajajo iz ohranjenosti in prepoznavnosti

Slika 14: Franciscejski kataster (levo) in skupne pašne površine, ki se niso ohranile (desno) (vir: Lah, 2016).

Slika 15: Drugi predlog zarisa območja v Register kulturne dediščine (vir: Lah, 2016)

oziroma ohranjenost prvin. Glavni merili, ki sta pomembni za vrednotenje kulturne krajine, sta prepoznavna struktura kulturne krajine in ohranjene materialne ostaline. Ugotovitve in dognanja potrjuje z obstoječimi zgodovinskimi viri, zato so rezultati utemeljeni in dokazljivi. Ugotavlja avtentično stanje krajine v segmentu strukture ali materialnih ostalin, ki je razvidno iz ostalin in virov. Ohranjenost je v primeru vrednotenja kulturne krajine znotraj sistema varstva kulturne dediščine vsekakor specifična, vendar mora temeljiti na virih. Ohranjenost posameznih prvin, ki jih lahko vrednotimo in numerično ocenimo, določa kulturno krajino kot samostojno zvrst kulturne dediščine in jo s tem izenači z drugimi zvrstmi kulturne dediščine.

Metoda zahteva kabinetno pripravo pred odhodom na teren in vrednotenjem. Vrednotenje z numerično tabelo na terenu, brez predpriprave in proučitve virov lahko zapelje v vrednotenje obstoječega stanja krajine. Vrednotenje temelji torej na fizičnem pregledu gradiva, kar je dolgotrajno, in večkratnem terenskem preverjanju, toda vse to je značilno za službo varstva kulturne dediščine. Mogoče so napake. Učinkovitost bi se prav gotovo lahko izboljšala z računalniško tehnologijo pri virih in grafič-

nem gradivu, zaradi česar bi bili posamezni koraki preprostejši in ocene natančnejše, predvsem pa ves postopek hitrejši.

Vsa ovrednotena kulturna dediščina, ki je vpisana v RKD, je varovana z varstvenimi režimi, ki se nanašajo na posamezno zvrst. Tudi za kulturno krajino je bil določen varstveni režim. Postavlja se vprašanje, ali lahko z varstvenim režimom oziroma normativno varujemo vsebino, bistvena lastnost katere je kontinuirano spreminjanje? Z normativnim varovanjem znotraj katerega koli resorja krajini prav gotovo odrekamo njeno edino jasno stalnico, to je dinamiko spreminjanja. Vse krajine so tudi kategorija sedanjosti, imajo lastnike, določeno rabo, prisotni so številni naravni procesi, nenehno se dogajajo spremembe v prostoru in družbi, na vse to se krajina, tudi historična, odziva. Normativno varovanje je v nasprotju z vsem naštetim. Zato se danes opravičeno postavlja vprašanje smiselnosti varovanja kulturne krajine znotraj varstva kulturne dediščine na normativen način. ZVKDS lahko obvladuje samo en segment kulturne krajine, to je historični, ki je sicer pomemben, vendar lahko ob odsotnosti obravnave tudi drugih sestavin krajine pripelje do degradacij ali celo opustitve rabe.

V Sloveniji sta samo dve kulturni krajini razglašeni za spomenik državnega pomena, obe je razglasila država, ker je to danes skoraj edina pot za doseg »varstva kulturnih krajin«. Upravlja pa ju javni zavod. Gre za izjemno pomembni območji Kobilarne Lipica. Kulturna krajina v Lipici oziroma ohranjena podoba te krajine je stara 440 let in je edinstvena v slovenskem prostoru in tudi širše. Poudariti je treba, da je v kobilarni z osnovno dejavnostjo, to je reja plemenitih konj, zagotovljena ustrezna raba in da dejavnost subvencionira država. Več kot 400-letna tradicija vzgoje konj, ki je bila vedno subvencionirana, vzdržuje kulturno krajino, kar je edina sprejemljiva oblika varstva krajine. Za kulturno krajino v kobilarni vedno ustrezno skrbi upravljavec, ker je bistvena za osnovno dejavnost. Kulturni spomenik se tudi razvija, tradicionalna dejavnost, ki

vključuje tudi nove vsebine, ki jih zahteva razvoj, npr. čistilna naprava, porodnišnica za konje, lastna drevesnica za nadomeščanje dreves v drevoredih in na pašnikih. Prav s Kobilarno Lipica je prišlo spoznanje, da je varstvo kulturne krajine mogoče le z ustrezno rabo in dejavnostjo, ki dediščino ohranja in vzdržuje obenem. Kulturna krajina v Kobilarni Lipica in njeno zavarovanje sta seveda posebna primera tudi v širšem prostoru, zato nista primerljiva s katerokoli krajino.

Na vprašanje, kako ravnati s kulturno krajino, odgovarja tudi prof. Ogrin v Strategiji varstva krajine v Sloveniji, Inštitut za krajinsko arhitekturo, BF, Univerza v Ljubljani, 1996. Opozarja na neprimernost konservativne obravnave in vrednotenja krajine: »... [P]rizadevanje za varstvo obstoječe ruralne krajine je pravzaprav pojav vrednostne regresije, ki se kaže kot odraz družbene nostalgije. Morda celo odraz strahu izgube znane vrednosti v dobi prevladujočih profitno tehnoloških motivacij, ki obetajo malo ali celo nič tega, kar bi lahko zadovoljilo vse bolj razdvojenega sodobnega človeka družbenega izobilja, navajenega, da mu spremembe prinašajo predvsem razvrednotenje okolja. Ne glede na vprašljivost takšne socialno-psihološke podstat pa je tudi res, da se tukaj srečujemo s povečano globalno družbeno dojemljivostjo za krajinsko dediščino in da je treba s temi prizadevanji resno računati ter jim z ustreznimi spoznanji in neposrednimi ukrepi iti nasproti. Na sam začetek takšne dejavnosti pa sodi pridobivanje vednosti o nacionalnem krajinskem skladu in o njegovi notranji vrednosti«.

Kulturne krajine hitro izgubljajo dediščinske lastnosti in enkrat bodo izginili vsi elementi, ki jih določajo. To se bo pokazalo z vrednotenjem vsake krajine posebej. Prav gotovo pa je vedenje o dediščinskih krajinah oziroma zgodovina njihovih sprememb pomemben podatek pri kakršnikoli obravnavi kulturne krajine. To vedenje lahko zagotovi služba varstva kulturne dediščine ter tako s svojim specifičnim znanjem in metodami tvorno prispeva k prostorskemu načrtovanju oziroma upravljanju krajin.

.....
 Marvy Lah, u. d. i. k. a.
 ZVKDS OE Nova Gorica
 E-pošta: marvy.lah@zvkd.si

Viri in literatura

- Arhiv ZVKDS Nova Gorica. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (interno gradivo, pridobljeno v letih 2013–2015).
- Bell, S. (2008): *Elements of visual design in the landscape*. London in New York, Routledge, Taylor&Francis Group.
- Bratina Jurkovič, N. (2008): *Evropska konvencija o krajini – izvajanje v Sloveniji*. Ljubljana, Allinea.
- Golec, B. (2009): Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. *Arhivi*, 33(2), str. 283–338.
- Kos, M. (1950): *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Urbarji Slovenskega Primorja*. 2. zv., I del. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.
- Kranjc, A. (1985): *Ljudje in kraji ob Pivki*. Druga knjiga. Postojna, Kulturna skupnost Postojna.
- Lah, M. (2016): *Vrednotenje kulturne krajine v sistemu varstva kulturne dediščine*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.
- Marušič, I. (1999): *Kulturna krajina včeraj, danes, jutri*. V: *Kulturna krajina v dinamiki razvoja in varstva*, zbornik 6-letnega strokovnega srečanja DKAS, Portorož, nov. 1999. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje.
- Novakovič, P. (2001): *Prostorska in pokrajinska arheologija: Študija na primeru Krasa*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo.
- Golobič, M. (2003): *Krajina kot razvojni dejavnik: Regionalni razvoj in spremembe kulturne krajine*. 1., 2. in 3. vmesno poročilo. Ljubljana, Urbanistični inštitut.
- Ogrin, D. (1989): *Slovenske krajine*. Ljubljana, Državna založba.
- Ogrin, D. (1996): *Izjemne krajine Slovenije*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.
- Ogrin, D. (1996): *Strategija varstva krajin v Sloveniji: izjemne krajine – II. del*. Ljubljana, Univerze v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.
- Ogrin, D. (1998): *Preobrazba kulturne krajine Slovenije kot posledica strukturnih sprememb v kmetijstvu zaradi pridružitve Evropski uniji*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.
- Pirkovič, J. (1987): *Vrednotenje kulturne dediščine. Varstvo spomenikov*, 29, str. 29–39.
- Pirkovič, J. (1993): *Osnovni pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji*. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine.
- Register kulturne dediščine Slovenije*. Ministrstvo za kulturo, dostopno na <https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b>.
- Strategija prostorskega razvoja* (2004): Ljubljana, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Direktorat za prostor, Urad za prostorski razvoj.
- Scazzosi, L. (2007): *Agrarian landscape*. V: *Sixth meeting of the Workshop of the Council of Europe for the implementation of the European Landscape Convention*, Sibiu, Romunija, 20. in 21. sept.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine – ZVKD-1*. Uradni list Republike Slovenije, št. 16/87, 2008, Ljubljana.

Igor BIZJAK

Poslovne cone in subjekti inovativnega okolja v Sloveniji

V okviru ciljnoraziskovalnega projekta Metodologija za popis poslovnih con in subjektov inovativnega okolja na območju Slovenije, izvedba terenskega popisa in vzpostavitev ažurne evidence so bili pregledani poslovne cone in subjekti inovativnega okolja v Sloveniji. V prispevku so prikazane primerjave med različnimi podatki, ki so jih občine s pomočjo spletnega obrazca vnesle v relacijsko bazo podat-

kov. Primerjave med podatki kažejo realno sliko stanja na področju poslovnih con v Sloveniji in mogoče, rešitve kako stanje izboljšati.

Ključne besede: poslovne cone, evidenca, primerjanje podatkov, baza podatkov, subjekti inovativnega okolja

1 Uvod

Osnovni problem je izostanek ustrezne, času prilagojene strategije upravljanja na področju poslovnih con in subjektov inovativnega okolja. Slovenija ima veliko različnih con, ki so različno poimenovane, različnih vsebin in velikosti. Vse to prispeva k razdrobljenosti in neorganiziranosti, saj si vsaka občina kot dober gospodar prizadeva vzpostaviti poslovno cono na svojem območju, čeprav zanjo nima ustreznih prostorskih, infrastrukturnih, poslovnih, organizacijskih in človeških zmogljivosti. Vse to vpliva na neracionalno in netrajnostno rabo prostora ter na povečanje negativnih vplivov na gospodarstvo in okolje, ki ga povzročajo nepovratna izguba razpoložljivih (velikokrat tudi kmetijskih) zemljišč, povečan potniški in tovorni promet, raba energije in neracionalno (včasih celo neupravičeno) investiranje v opremljanje zemljišč. Manjše občine težko samostojno zagotovijo vse potrebne prostorske in infrastrukturne pogoje (npr. zadostno velikost poslovne cone, zmogljiv priključek na električno omrežje, priključek na industrijski plin, priključek na železniško omrežje ipd.) ter druge vire (človeške, finančne, ipd.).

Osnovni nalogi projekta sta bila konceptualna opredelitev in predlog akcijskega načrta za rešitev teh problemov:

- Prostorska razporeditev, tematska usmerjenost in obseg poslovnih con niso usklajeni med občinami, regijami in državo in ne sledijo usmeritvam Strategije razvoja Slovenije. To ovira usklajen gospodarski razvoj na ravni države, regij in občin.
- Prostorska razporeditev poslovnih con ni usklajena z dejanskimi zmogljivostmi, ki jih ponujajo razpoložljiva funkcionalno degradirana območja. Vse to vpliva na ne-

trajnostno rabo prostora ter zapravljanje razpoložljivih prostorskih, okoljskih, gospodarskih in človeških virov.

- Manjka splošno sprejeta opredelitev pojma poslovne cone v prostorskem, gospodarskem in pravnem smislu, kar ovira njihovo enotno evidentiranje.
- Kot posledica navedenega na vseh ozemeljskih ravneh (država, regija, občina) ni razvojnih usmeritev in ukrepov na področju spodbujanja razvoja poslovnih con.

V poročilu o prostorskem razvoju (Fonda idr., 2016), ki se nanaša na Strategijo prostorskega razvoja Slovenije, je zapisano, da se kažejo težave pri propadanju industrijskih območij in preveliki razpršenosti poslovnih con. Med ugotovitvami je zapisano, da je treba spodbuditi večjo uporabo degradiranih območij, ki pa jih je mogoče revitalizirati in uporabiti tudi za poslovne cone. Tudi v Nacionalnem poročilu o urbanem razvoju – Habitat III (Vodeb idr., 2016) je omenjeno, da je proces vzpostavljanja gospodarskih con v začetku potekal spontano in nepovezano, kar je tudi trenutni odraz stanja poslovnih con v prostoru, ki bi ga lahko opredelili z izrekom »V vsako občino poslovna cona«. Ugotovitve projekta Strokovne podlage za upravljanje in prostorski razvoj gospodarskih con na Gorenjskem (Gulič in Bizjak, 2006), v katerem je bilo predlagano, da bi se v Gorenjski statistični regiji vzpostavil gospodarski center Gorenjske, ki bi združeval cone, samo potrjujejo, da občine praviloma niso zainteresirane za povezovanje, temveč želijo vzpostaviti poslovno cono(-e) na svojem ozemlju. Irma Potočnik Slavič (2010) v analizi poslovnih con opozarja, da je večina con miniatura, da se pojavljajo na cenovno ugodnejših ravnih površinah, kar velikokrat posega v kmetijske

površine, in da se cone velikokrat niso razvijale načrtno, temveč stihijsko, kar pomeni dodatno obremenitev za obstoječo infrastrukturo. Ugotovila je tudi, da na eni strani obstaja velik interes s strani podjetnikov, ki bi svoje prostore iskali oziroma gradili na ustreznih zemljiščih, po drugi pa občine ponujajo veliko majhnih, slabo zasedenih in nekonkurenčnih zemljišč, kar vpliva na njihovo slabšo zasedenost in višanje stroškov upravljanja za občine.

Poimenovanj poslovnih con je več in ta niso usklajena med seboj, kar ugotavljata David Bole (2010) in Gregor Čok (2016). Bole navaja tudi, da so bile opravljene določene tipizacije con, in sicer na podlagi velikosti in njihovega vpliva.

V globalnem merilu je Slovenija relativno majhna in razvita članica OECD, ki lahko izkoristi določene konkurenčne prednosti predvsem v nekaterih dejavnostih, ki potrebujejo visoko strokovno delovno silo z dobrim dostopom do znanja in tehnologije. Zaradi svoje majhnosti Slovenija z vidika velikosti trga ni zanimiva, privlačnejša pa je z vidika ugodne geografske lege, bližine gospodarsko razvitih držav članic EU in transportne infrastrukture. S svojimi strateškimi usmeritvami želimo Slovenijo umestiti kot zeleno, aktivno, zdravo in digitalno regijo z vrhunskimi pogoji za ustvarjanje in inoviranje, usmerjeno v razvoj srednje in visoko tehnoloških rešitev na nižnjih področjih, ki so regulirana z različnimi predpisi in pogoji, ki jih je treba upoštevati pri njihovem razvoju.

Občine se zavedajo, da morajo za svoj obstoj in razvoj vlagati tudi v zagotavljanje razvojne infrastrukture, ki naj bi spodbudila demografski razvoj in razvoj gospodarstva po posameznih območjih. Pri tem pa iščejo različne poti, ki pogosto niso povezljive s prizadevanji v sosednjih in drugih občinah (npr. spodbujanje razvoja poslovnih con). Pogosto razvojne želje posameznih občin nimajo stvarnih osnov. V potrditev trditve lahko navedemo primera umeščanja izobraževalnih centrov (srednjih šol in fakultet) ter izvajanja izobraževalnih programov za pridobivanje znanja in poklicev, za katere v lokalnem in širšem okolju ne obstajajo primerne zaposlitvene možnosti.

Kadar govorimo o pripravi izhodišč oziroma priporočil za usmerjanje razvojnih ukrepov na področju gospodarskega in prostorskega razvoja za posamezne tipe poslovnih con po dejavnostih in velikosti, ki naj bi prispevala k učinkovitejšemu usklajevanju nacionalne, regionalne in lokalne ravni, ne moremo mimo nekaterih ključnih nacionalnih strateških dokumentov, kot so:

- Strategija pametne specializacije,
- Strategija razvoja Slovenije 2030 (osnutek),
- Digitalna Slovenija 2020 – strategija razvoja informacijske družbe do leta 2020,
- Deklaracija TNI,

- Strategija prostorskega razvoja Slovenije,
- Prenova Strategije prostorskega razvoja Slovenije.

2 Izvedba popisa

Izdelava popisa poslovnih con in subjektov inovativnega okolja v Sloveniji je bila časovno razdeljena na dva dela:

1. V prvem delu so bili analizirani poslovne cone in subjekti inovativnega okolja, pridobljeni s strani Javne agencije Slovenije za spodbijanje podjetništva, internacionalizacije, tujih investicij in tehnologije (SPIRIT), ter cone in subjekti, ki so jih občine objavile na svojih spletnih straneh.
2. V drugem delu so bile občine pozvane, naj prek spletnih popisnih listov sporočijo, katere poslovne cone in subjekti inovativnega okolja iz baze SPIRIT še delujejo, ter sporočijo morebitne nove poslovne cone in nove subjekte inovativnega okolja, ki so v občini.

V prvem delu je bil za vsako statistično regijo narejen generalni pregled poslovnih con in subjektov inovativnega okolja znotraj regije iz baze SPIRIT. Na ravni regije so se za posamezno občino zabeležile vse napake z opombami, npr. pojav neskladja v bazi SPIRIT. Poleg analize poslovnih con so se v bazi SPIRIT evidentirale tudi druge poslovne cone, ki so se pojavljale v drugih dosegljivih virih.

V naslednjem koraku se je vsaka posamezna občina še podrobno analizirala. Pregledalo se je, kje v prostoru ležijo cone glede na namensko rabo prostora (predvsem območij gospodarskih dejavnosti), ki se je pridobila iz občinskih prostorskih načrtov (OPN), kakšna je sestava lastništva v coni (javno, zasebno ali mešano) ter kje leži cona v odnosu do funkcionalno degradiranih območij (FDO) iz baze FDO (Lampič idr., 2016) in degradiranih urbanih območij (DUO) iz baze DUO2 (Koželj, 2016). Na podlagi omenjene analize je bil narejen kartografski izpis vsake poslovne cone iz baze SPIRIT na ravni občine. Vsaka cona je bila v nadaljevanju s pomočjo orodij GIS združena s podatki o poslovnih subjektih, ki si bili pridobljeni iz uradne evidence poslovnih subjektov, ki jo vodi agencija AJPES.

Za analizo so bili uporabljeni različni viri podatkov, in sicer podatki o poslovnih conah iz baze SPIRIT, podatki iz katastra stavb, podatki o namenski rabi iz Prostorskega informacijskega sistema (PIS), podatki o funkcionalni degradaciji območij (CRP – Celovita metodologija za popis in analizo degradiranih območij), izvedba pilotnega popisa in vzpostavitev ažurnega registra in DUO2 – Merila in kriteriji za določitev degradiranih urbanih območij), digitalni kataster, podatki o lastništvu, digitalni orto-foto posnetki (DOF) in podatki o poslovnih subjektih, iz uradne evidence poslovnih subjektov,

ki jo vodi agencija AJPES. Uporabljeni so bili najnovejši dostopni podatki.

V nadaljevanju so prikazani rezultati popisa con in stanja teh v Sloveniji avgusta 2019. Rezultati so prikazani v obliki preglednic s seštevkom po regijah. Kjer je bilo mogoče, so rezultati prikazani tudi v obliki različnih grafov. Tematika in vsebina prikaza sta vezani na spletne popisne liste, ki so jih v izdelani spletni aplikaciji izpolnile občine. Podrobni podatki po conah so dostopni tudi na spletni strani projekta (<https://poslovnecone.uirs.si>). Analiza rezultatov zajema ta področja:

- število con, ki so bile zajete v popisu;
- strukturo con po občinah in statističnih regijah v Sloveniji in njihovo umeščenost v prostor;
- strukturo con po velikosti, zasedenosti in možnosti širitve con;
- možnost nakupa ali najema zemljišč v conah ter objektov in prostorov v objektih con;
- razvojne faze cone in njihova opredelitev v uradnih dokumentih občine ter lastništvo zemljišč;
- komunalno opremljenost in dostopnost con;
- primarno poslovno dejavnost v coni;
- prikaz pomena con glede na mnenje občin.

V osnovni bazi, prevzeti s strani agencije SPIRIT, je bilo 444 con z nepopolnimi podatki. Po končanem popisu je bilo v bazi 829 con. Od tega so občine iz baze odstranile 176 con, tako da je v bazi ostalo 652 con. Naknadno, v drugem pozivu, je bila dodana še ena cona, tako da je trenutno v bazi 653 con. V času objave tega prispevka se je število con povzpelo na 661.

Občine so določene cone odstranile iz baze, ker:

- so določene cone ostale le v načrtih in se z njimi v fizičnem prostoru v zadnjih nekaj letih ni zgodilo nič (niso se komunalno opremile itd.);
- so bile cone zapolnjene brez možnosti širitve;
- so dejavnost v njih opustili in so postale degradirane.

Te cone so bile izbrisane iz osnovne baze, ki je bila pridobljena iz baze SPIRIT. Tako je novih con 385 in starih iz baze SPIRIT 268.

Con je v Sloveniji veliko več, kot jih je bilo zajetih v bazi. Vse cone tudi nimajo dovolj potenciala za nadaljnji razvoj:

- niso dovolj velike;
- so že polne in ne omogočajo širitve;
- imajo samo en subjekt;
- ni prostih kapacitet za širitev;
- ležijo v območju gospodarske namenske rabe, vendar jih občine ne smatrajo kot poslovne cone.

Preglednica 1: Število con po statističnih regijah

Statistična regija	Površina (ha)	Število prebivalstva (15–65 let)	Število con
gorenjska	213.668	131.013	91
savinjska	230.074	168.225	90
osrednjeslovenska	233.398	360.497	84
goriška	232.558	73.813	82
jugovzhodna Slovenija	267.506	94.205	73
podravska	216.981	212.719	63
pomurska	133.559	73.728	49
obalno-kraška	104.349	74.537	34
koroška	104.082	45.995	28
posavska	96.823	48.958	24
primorsko-notranjska	145.595	33.509	24
zasavska	48.526	36.949	11
skupaj			653

Vir: Lastna raziskava (2019)

Katere cone bodo občine vnesle v bazo, je bilo prepuščeno njim samim. Navodilo je bilo, da naj občine vnesejo tiste cone, za katere menijo:

- da še niso polno zasedene;
- da so v njih prosta zemljišča ali objekti;
- da se lahko širijo na dodatna zemljišča;
- da občina želi vanje privabiti nove subjekte in s tem povečati njihov potencial.

3 Analiza rezultatov popisa in glavne ugotovitve

Glede na statistične regije imajo največ con v gorenjski, savinjski, osrednjeslovenski in goriški regiji. Te regije so tudi med najrazvitejšimi. Če k temu prištejemo še podravsko regijo, ki ima sicer veliko aktivnega prebivalstva v primerjavi s prvima regijama, toda manj con kot osrednjeslovenska, potem imajo te regije s skoraj milijonom aktivnega prebivalstva dve tretjini vseh poslovnih con v Sloveniji.

Osemindvajset občin ni prijavilo nobene poslovne cone. V podravski regiji je deset takih občin, sledi ji osrednjeslovenska s šestimi občinami, po štiri občine imata pomurska in savinjska regija, dve sta v jugovzhodni in po ena v gorenjski in koroški regiji. Med občinami z več kot desetimi conami so štiri v gorenjski regiji (skupaj 53 con), tri v osrednjeslovenski (skupaj 42 con), po dve občini v savinjski (skupaj 38 con), goriški (skupaj 30 con), podravski (skupaj 24 con) in jugovzhodni regiji (skupaj 21 con) ter ena v primorsko-notranjski (13 con).

3.1 Struktura con po velikosti, zasedenosti in možnosti širitve

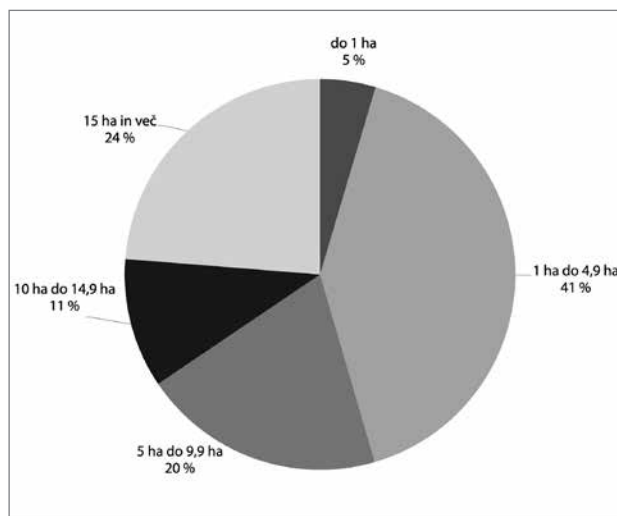
Največ poslovnih con je velikih do 5 ha (297 con). Sledijo večje cone od 5 do 15 ha (201 cona) in največje cone z več kot 15 ha (155 con). Dejstvo, da je velikih con za skoraj četrtino, je pozitivno, ker je v velikih conah lažje izpeljati industrijsko simbiozo ali druge podobne ukrepe. Največ velikih con je v osrednjeslovenski (34 con) in jugovzhodni regiji (26 con), sledijo jima podravska (20 con), gorenjska (14 con) in obalno-kraška (12 con). Druge regije imajo do deset velikih con.

Pregled zasedenosti, ki nam pove, koliko je še prostega prostora v coni za najem ali nakup zemljišč, pokaže, da je približno tretjina vseh con skoraj popolnoma zasedena (80–100 %). Odvisno od velikosti cone je v tem primeru možno pridobiti le manjši prostor. Tretjina con je prazna ali so zasedene v manjši meri (0–20 %), to pomeni, da je v coni mogoče en poslovni subjekt z manjšo halo, številne od njih so tudi komunalno neopremljene in je potreben večji finančni vložek ali celo sprejetje potrebnih planskih dokumentov. Tretjina con pa še ima zmožnost povečanja zasedenosti za od 20 do 80 %.

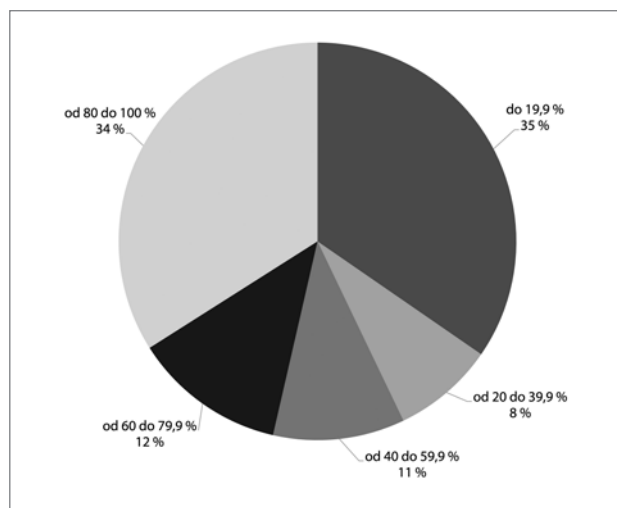
Regije imajo v večini primerov enako razmerje med številom con, ki so minimalno zasedene, in conami, ki so skoraj polne. Odstopajo le koroška regija, ki ima večje število skoraj polno zasedenih con (15) kot minimalno zasedenih (4), ter pomurska, posavska in primorsko-notranjska, kjer pa je trend obrnjen. Imajo več minimalno zasedenih con in manj skoraj polno zasedenih.

Nekatere cone imajo tudi možnost širitve na zemljišča, ki mejijo na samo cono. Ta zemljišča so lahko v javni lasti (občina, država ipd.), kar omogoči lažje širjenje, ali pa so v zasebni lasti, kar pomeni organiziran odkup ali vpeljavo konzorcija lastnikov, ki se morajo vsi strinjati s prodajo ali dajanjem v najem svojih zemljišč. To pa lahko pripravo cone zavleče. Pregled je pokazal, da je con, ki bi imele možnost širitve za vsaj 2ha in več, le 18 %, kar je malo. Kar 82 % pa je takih do 1 ha, kar je premalo za večje investitorje.

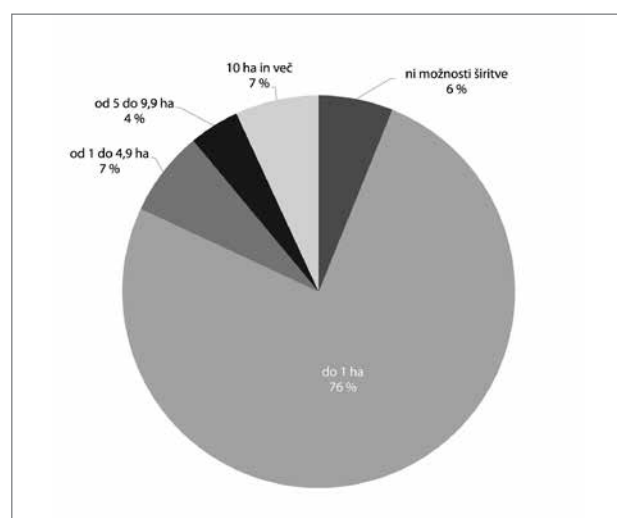
Con, v katerih je mogoča širitev 5 ha in več, je največ v osrednjeslovenski (10), podravske in savinjske (po 9) ter v goriški in koroški regiji (8). Gorenjska jih ima sedem in pomurska šest. Druge regije jih imajo manj kot šest.

Slika 1: Velikost poslovnih con

Slika 2: Zasedenost poslovnih con

Slika 3: Možnost širitve poslovne cone

3.2 Nakup ali najem zemljišč v conah ter objektov in prostorov v objektih con

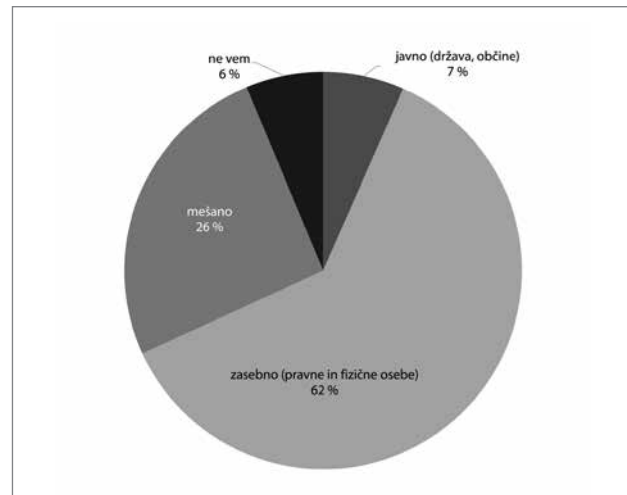
Če cona ni polno zasedena, je bilo vprašanje občinam, ali omogočajo najem ali nakup praznega prostora in prostora v objektih v conah. Ker veliko občin le sprejme potrebne prostorske akte za vzpostavitev cone in cono tudi komunalno opremi, potem pa cono prepusti lastnikom zemljišč, je bilo 50 % odgovorov (ne vem), da je to prepuščeno lastnikom zemljišč, ki v tem primeru niso javna, temveč zasebna. V drugih 50 % pa je bil odgovor, da je mogoče ali najeti ali kupiti prosta zemljišča. Pri tem je bilo več zemljišč namenjenih nakupu kot najemu.

Pri najemu poslovnih prostorov v coni je bilo odgovorov »ne vem« še več (74 %), ker so poslovni prostori v lasti poslovnih subjektov v coni, do katerih pa občina nima vzpostavljene povezave, ki bi ji omogočala pregled nad ponudbo in povpraševanjem. Večina poslovnih con tudi nima upravitelja cone, ki bi opravljal take posle.

Če pogledamo, kako se upravljajo cone, lahko vidimo, da kar 94 % vseh poslovnih con nima upravitelja oziroma podjetja, ki bi skrbelo za trženje, promocijo ali vzdrževanje skupnih objektov v coni. Od preostalih 6 % con, ki imajo upravitelja, je ta v 4 % pravna oseba, v 2 % pa so to občine, med katerimi ima ena cona za upravitelja javni zavod. Pomanjkanje upravljanja con je nekaj, čemur je treba v prihodnosti posvetiti veliko več pozornosti. Velikokrat je upravnik tisti, ki lahko združuje interese v coni, povečuje prepoznavnost te, lažje izvede industrijsko simbiozo ipd. Lep primer je BTC City Ljubljana, ki ima svojega upravitelja in je zelo uspešna pri prej naštetih možnostih, ki jih lahko prinese upravitelj v cono.

3.3 Razvojne faze con, njihova opredelitev v uradnih dokumentih občine in lastništvo zemljišč

Vsaka cona mora biti zapisana v uradnih dokumentih – ali v regionalnih razvojnih programih ali razvojnih programih občine, sklepu občinskega sveta, državnih ali občinskih prostorskih načrtih. Le tako je mogoče zagotoviti, da je cona pravilno umeščena v prostor. V dokumentih je prikazano, kako je občina cono opredelila in ji zagotovila možnost delovanja in tudi možnost priprave za investitorje. Razvojne faze cone prikažejo njen življenjski cikel. Ta se začne z opredelitvijo v uradnih dokumentih, sledita ji priprava zemljišč za investicije in komunalno opremljanje cone. Ko se v coni začne izvajati dejavnost, je cona delujoča, če vsa zemljišča še niso razprodana oziroma pozidana, je lahko cona tudi delno delujoča. Proti

Slika 4: Lastništvo zemljišč

koncu življenjskega ciklusa se največkrat zgodi, da subjekti, ki cono uporabljajo, to prenehajo uporabljati zaradi selitve na drugo lokacijo, opustitve dejavnosti, stečaja ipd. V tem primeru postane cona delno degradirana, ki pa se z zamenjavo subjektov, ki lahko kupijo izpraznjena zemljišča, lahko spremeni v delujočo. Če pa se cona prazni in ni več možnosti, da se popolni, potem postane poslovna cona v opuščanju.

Med vsemi conami je kar 50 % takih, ki so delujoče ali delno delujoče, 35 % pa je praznih in delno že pripravljenih za sprejem investitorjev. Le 6 % je delno degradiranih in pri teh je del cone delujoč, del pa se ga opušča. Morebitna revitalizacija teh con je seveda odvisna od degradacije cone in jo je treba preveriti za vsako cono posebej.

Pregled con in kako so te opredeljene v uradnih dokumentih kaže, da je večina con (86 %) opredeljena v občinskih prostorskih aktih, ena od njih je opredeljena v državnem prostorskem redu (DPN), 3 % v razvojnih programih regij in občin, v 4 % pa ustanovitvenega dokumenta ni (zanimiva sta primera, v katerih je navedeno, da je bila cona ustanovljena takoj po drugi svetovni vojni in da zaradi tega ne obstaja ustanovitveni dokument).

Poslovne cone so največkrat sestavljene iz več parcel, lastništvo teh pa je lahko različno. Pri pregledu lastništva je bilo to omejeno na javno (zemljišča v lasti države ali občin) in zasebno (tako fizičnih kot pravnih oseb). Na področju lastništva zemljišč v conah je ugotovljeno, da je 61 % vseh zemljišč zasebnih, 7 % javnih, 26 % pa je mešanih zemljišč (javno in zasebno lastništvo). To lahko pomeni težave pri vzpostavitvi cone, saj je težje doseči strinjanje zasebnih lastnikov kot občine, da se njihova zemljišča namenijo za poslovno cono.

3.4 Komunalna opremljenost in dostopnost con in pridobljena sredstva

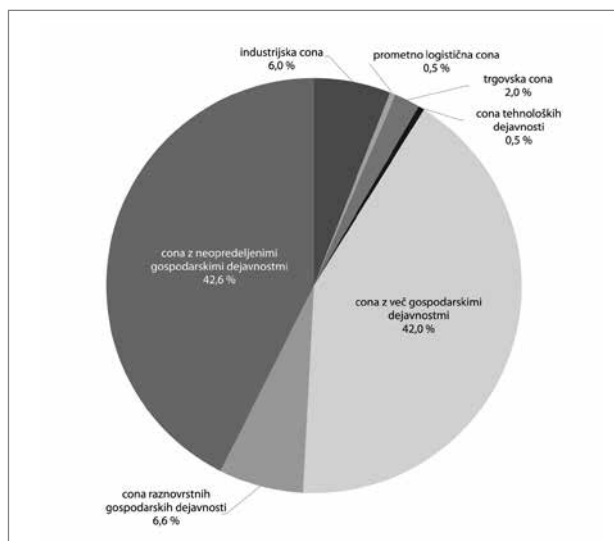
Poslovne cone morajo biti primerno komunalno opremljene, da jih investitorji lahko začnejo uporabljati. V vprašalniku o opremljenosti poslovnih con so občine lahko vpisale opremljenost z elektriko, plinom, industrijskim ogrevanjem, toplovodom, tehnološkimi vodami, vodovodom, kanalizacijo in telefonsko napeljavo. Pregled je pokazal, da je največ con (65–75 %) opremljenih z osnovno infrastrukturo, to je z vodovodom, kanalizacijo, elektriko in telefonskim omrežjem, nekaj manj s plinovodnim omrežjem (37 %), precej manj pa z industrijskim ogrevanjem (5 %), toplovodom (10 %) in tehnološkimi vodami (6 %).

Vprašanje o pridobljenih sredstvih se je nanašalo na prijave občin na razpise za javna sredstva iz skladov EU, državnih subvencij ali drugih javnih sredstev za razvoj poslovnih con. Občine so za 14 % con pridobile dodatna javna sredstva (EU, nacionalna ali druga), za 50 % con ni bilo pridobljenih dodatnih sredstev, za velik del con, kar 36 %, pa občine niso poznale odgovora, kar lahko kaže neuskkljenost občinskih služb.

3.5 Primarne poslovne dejavnosti v conah in pomen con glede na mnenje občin

Poslovne dejavnosti v conah so odvisne od subjektov, ki delujejo v njih. Občine so pri izpolnjevanju vprašalnika lahko odgovarjale tudi na vprašanje glede poslovnih dejavnosti. Mogoči odgovori so bili: proizvodno-industrijske, logistične, komunalne, mešane, obrtne, podjetniške ali poslovne dejavnosti, ne vem in ni dejavnosti. Ti odgovori so pokazali, da so v conah pretežno proizvodno-industrijske (31 %) in mešane dejavnosti (35 %), sledijo pa obrtne (9 %), podjetniške (6 %) in poslovne (8 %).

V nalogi (glej Gulič, 2019) je bila določena tudi tipologija con po dejavnostih, ki potekajo v conah. Ta je bila izdelana na podlagi podatkov, ki jih je poslal AJPES. Na podlagi hišnih števil, ki so v poslovni coni, in naslovov subjektov, ki imajo na teh hišnih številkah prijavljene poslovne prostore, se je izdelala tabela poslovnih subjektov, ki imajo svoj sedež v poslovnih conah. Na podlagi primarne dejavnosti (po SKD), ki jo imajo subjekti prijavljeno pri AJPES, so se subjekti po predlagani metodologiji razporedili po različnih tipih dejavnosti. Prikazani podatki so precej drugačni od subjektivnih ocen predstavnikov občin, ki so vnašali podatke o poslovnih conah. Industrijske cone imajo tako le 6-odstotni delež, zanemarljivo majhne so prometno-logistične in trgovske cone ter cone tehnoloških dejavnosti. Večja je porazdelitev con z več gospodarskimi dejavnostmi (42 %) in con z raznovrstnimi

Slika 5: Poslovne dejavnosti v conah

gospodarskimi dejavnostmi (7 %). 43 % pa odpade na cone z neopredeljenimi gospodarskimi dejavnostmi, med katere spadajo vse cone, v katerih še ni gospodarske dejavnosti oz. je to samo do 20 %. Take so lahko cone v nastajanju, kar se delno sklada s podatki o razvojnih fazah con, po katerih je okoli 35 % con v fazi nastajanja.

3.6 Analiza (pretežne) namenske rabe v poslovnih conah

Namenska raba je s prostorskimi akti določena raba zemljišč. Za določitev namenske rabe je poleg določil Zakona o urejanju prostora (ZUreP-2) treba upoštevati tudi druge področne predpise (npr. Zakon o kmetijskih zemljiščih, Zakon o gozdovih, Zakon o vodah), fizične lastnosti prostora, predvideno rabo ter izhodišča in usmeritve iz državnih prostorskih aktov (Breznik in sod., 2010). V prostorskem redu Slovenije (PRS, 2004) je zapisano, da se za celotno območje občine določijo in prikažejo območja osnovne namenske rabe prostora, ki se med seboj ne smejo prekrivati. Območja osnovne namenske rabe prostora se lahko delijo na površine podrobnejše namenske rabe prostora, ki se med seboj prav tako ne smejo prekrivati. Meja območij in površin namenske rabe prostora se določijo glede na pretežno dejansko rabo, načrtovano namensko rabo, funkcijo obstoječih in načrtovanih objektov in strukturno urejenost prostora. Pri določanju meje se praviloma upoštevajo obstoječe parcelne meje. V območja osnovne namenske rabe, na katerih se lahko ustanovijo poslovne cone, spadajo »Območja proizvodnih dejavnosti«, ki se lahko delijo na površine podrobnejše namenske rabe, in sicer na površine za industrijo, površine z objekti za kmetijsko proizvodnjo, površine za proizvodnjo in delno tudi mešana območja, ki se lahko delijo na površine podrobnejše namenske rabe, in sicer na osrednje in mešane površine. Pri spod-

Preglednica 2: Namenska raba in cone

Statistične regije	Število različnih namenskih rab v eni coni											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	skupaj
gorenjska	30	16	12	17	6	5	4	1				91
goriška	7	17	18	24	10	2	1	2	1			82
jugovzhodna Slovenije	5	13	11	15	8	7	8	3	2	1		73
koroška	2	11	5	3	3	1	1				2	28
obalno-kraška	2	8	12	8	3		1					34
osrednjeslovenska	13	18	10	15	13	10	2	2	1			84
podravska	3	10	19	9	14	5	2				1	63
pomurska	4	16	13	8	3	3		2				49
posavska	1	4	1	7	4	4	1		2			24
primorsko-notranjska	6	7	5	6								24
savinjska	13	17	21	19	8	8	3	1				90
zasavska			4	4	1	2						11
skupaj	86	137	131	135	73	47	23	11	6	1	3	653

Vir: Lastna raziskava (2019)

Preglednica 3: Namenska raba in cone

Namenska raba	Število con
druga proizvodna območja, območja železniških postaj	1
gospodarske cone, celinske vode	5
gospodarske cone, druga kmetijska zemljišča	2
gospodarske cone, druga območja centralnih dejavnosti	2
gospodarske cone, druge urejene zelene površine	4
gospodarske cone, gozdna zemljišča	4
gospodarske cone, najboljša kmetijska zemljišča	14
gospodarske cone, območja kmetijskih zemljišč	1
gospodarske cone, osrednja območja centralnih dejavnosti	2
gospodarske cone, parki	1
gospodarske cone, površine cest	24
gospodarske cone, površine drugih območij	2
gospodarske cone, površine podeželskega naselja	1
gospodarske cone, površine za industrijo	5
gospodarske cone, površine železnic	3
gospodarske cone, stanovanjske površine	3
industrijska območja, območje prometne infrastrukture	1
območja proizvodnih dejavnosti, druga proizvodna območja	1
območja proizvodnih dejavnosti, območja površinskih voda	1
območja proizvodnih dejavnosti, območja prometne infrastrukture	2
območja proizvodnih dejavnosti, območja stanovanj	1
območja proizvodnih dejavnosti, območja zelenih površin	1
površine za industrijo, celinske vode	2
površine za industrijo, druga kmetijska zemljišča	1
površine za industrijo, gozdna zemljišča	1
površine za industrijo, najboljša kmetijska zemljišča	4

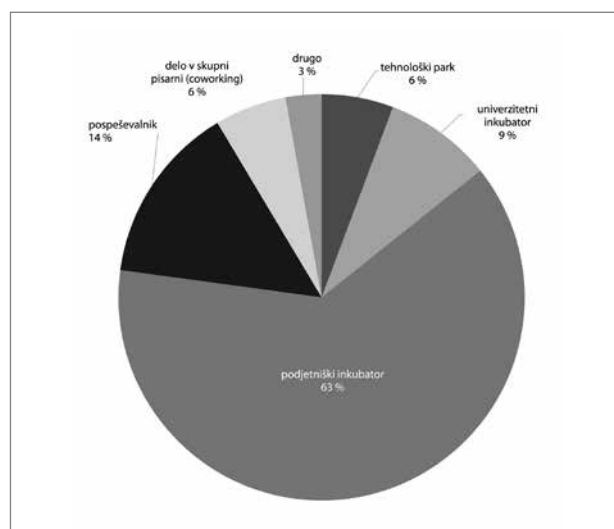
Vir: Lastna raziskava (2019)

nji analizi smo uporabili podatke o namenski rabi, ki smo jih pridobili iz Prostorskega informacijskega sistema Ministrstva za okolje in prostor. Podatke smo prekrili s podatki o poslovnih conah, nato pa jih agregirali, da smo dobili podatek, koliko različnih tipov namenske rabe je v eni coni. Podatki kažejo, da leži največ con na območjih, za katera so opredeljene do štirih različne namenske rabe prostora. Pri tem je treba poudariti, da spadajo ceste in druge prometne površine v posebno kategorijo namenske rabe prostora, ki se pojavlja tudi v conah, ali cone mejijo na to namensko rabo. Razloge za tako veliko število rab in različnih poimenovanj, ki se pojavljajo v conah, je treba pripisati različnim prostorskim aktom, ki so jih občine sprejemale skozi leta ob nenehno spreminjajoči se prostorski zakonodaji. Če bi država ali občine želele pridobiti natančne podatke o tipologiji namenske rabe, bi bilo treba prečistiti prostorske akte in poimenovanja poenotiti z novo zakonodajo.

Če pogledamo cone, ki imajo samo eno namensko rabo, jih 79 % vsebuje rabo, ki je namenjena gospodarski dejavnosti, 7 % centralnim dejavnostim, druga raba pa naj ne bi bila namenjena poslovnim conam. Pri primerjanju dveh različnih namenskih rab v eni coni (spodnja preglednica) smo prikazali samo tiste, ki imajo vsaj eno namensko rabo na območju, namenjenem gospodarski dejavnosti. Pri tem je opazno, da veliko con leži tudi na območjih, namenjenih cestam in kmetijskim površinam.

3.7 Subjekti inovativnega okolja in njihova umeščenost v poslovne cone

V Sloveniji je 35 subjektov inovativnega okolja (SIO). Te podatke smo pridobili iz baze SIO, ki jo je do spremembe zakonodaje (Zakon o podpornem okolju za podjetništvo – ZPOP-1), vzdrževala agencija SPIRIT. Bazo smo dopolnili s podatki iz informativnega seznama odobrenih vlog na Javnem razpisu »SIO 2018–2019« ter podatki, ki so jih vnesle občine in regionalne razvojne agencije. Verjamemo, da je v Sloveniji še kakšen subjekt inovativnega okolja, vendar zanj ne vemo. Težava je v tem, da z ukinitvijo uradne evidence SIO javna agencija SPIRIT ne spremlja več podatkov o subjektih na podlagi zakona. Razpisi so pokazatelj subjektov, ni pa nujno, da se nanje prijavijo vsi subjekti, ki opravljajo inovativno dejavnost. Tako dejansko ne vemo, koliko subjektov inovativnega okolja imamo v Sloveniji. Med temi, ki smo jih uspeli evidentirati, je 63 % podjetniških inkubatorjev, 14 % pospeševalnikov, 8 % univerzitetnih inkubatorjev, 6 % tehnoloških parkov, 6 % »coworking« centrov in ena nevladna organizacija. Te zadnje niti ne moremo šteti med SIO, ker se ob vpisu v bazo ni opredelila kot SIO, temveč kot NVO. Med statističnimi regijami, ki imajo največ subjektov inovativnega okolja, prednjačita osrednjeslovenska in pomurska, ki imata po pet SIO. Pri tem je treba upoštevati, da je eden od subjektov v pomurski

Slika 6: Subjekti inovativnega okolja

regiji označen kot NVO, zato se ga šteje pogojno. Sledijo jima s po štirimi SIO jugovzhodna Slovenija, koroška, podravska in savinjska, tri SIO ima primorsko-notranjska, po dva gorenjska in obalno-kraška ter po enega goriška in zasavska. Brez subjektov inovativnega okolja je samo posavska regija. In če na koncu pogledamo, koliko subjektov inovativnega okolja ima svoje prostore v poslovnih conah, lahko ugotovimo, da jih je takih samo šest.

3.8 Prioritetne poslovne cone na nacionalni, regionalni in lokalni ravni

Na podlagi kazalnikov za določitev prioritarnih con smo vnesele poslovne cone razvrstili na nacionalne, regionalne, medobčinske in lokalne. Vsaki regiji smo določili po eno cono nacionalne pomembnosti in do pet con regionalne pomembnosti. Tudi število con medobčinske pomembnosti se giblje na isti ravni kot cone regionalne pomembnosti. Druge cone so občinske oziroma lokalne namembnosti.

4 Sklep

S projektom Metodologija za popis poslovnih con in subjektov inovativnega okolja na območju Slovenije, izvedba terenskega popisa in vzpostavitev ažurne evidence smo se lotili problematike poslovnih con, za katero se je na podlagi analize pokazalo:

- da obstaja veliko število con in da so te zelo razpršene;
- da evidence con niso urejene;
- da ni delujočega sistema spremljanja prostorskih in organizacijskih sprememb v conah in poslovnih subjektov v njih;
- da ni delujočega sistema spremljanja subjektov inovativnega okolja v Sloveniji;

Preglednica 4: Prioritetne poslovne cone na nacionalni, regionalni in lokalni ravni

Statistične regije	Državna raven	Regionalna raven	Medobčinska raven	Občinska raven	Skupaj
gorenjska	1	4	6	80	91
goriška	1	2	4	75	82
jugovzhodna Slovenij	1	4	4	64	73
koroška	1	3	2	22	28
obalno-kraška	1	4	1	28	34
osrednjeslovenska	1	4	5	74	84
podravska	1	3	2	57	63
pomurska	1	3	5	40	49
posavska	1	4	2	17	24
primorsko-notranjska	1	5	2	16	24
savinjska	1	5	4	80	90
zasavska	1	2	1	7	11
skupaj	12	43	38	560	653

Vir: Lastna raziskava (2019)

- da ni ukrepov, ki bi pripomogli k učinkovitejšemu gospodarskemu in prostorskemu razvoju;
- da ne obstajajo eksplicitne opredelitve območij, v katere bo država prednostno usmerjala razvoj poslovnih con.

Glavni viri težav, ki so bili zaznani ob tem so predvsem nezainteresiranost številnih občin, da bi aktivno spodbujale gospodarski razvoj v občini s pomočjo ponudbe privlačnih poslovnih con, neuspešno komuniciranje s poslovnimi subjekti, ki delujejo v coni, pritisk kapitala in zasebnih lastnikov zemljišč in nezmožnost povezovanja s sosednjimi občinami.

S projektom so bili uresničeni glavni cilji, ki so bili zastavljeni ob začetku izvajanja projekta:

1. Izdelana je bila metodologija, na podlagi katere so se opredelila merila za določitev tipov poslovnih con in subjektov inovativnega okolja v Sloveniji. Metodologija je omogočila tudi poenotenje definicij na tem področju. Na podlagi metodologije so se v projektu pripravili definicije in tipi poslovnih con po pomenu (nacionalni, regionalni, lokalni), po namenu pa glede na prevladujočo dejavnost, ki poteka v coni (glede na SKD).
2. Izdelan je bil model upravljanja in trženja poslovnih con in subjektov inovativnega okolja ter pripravljena izhodišča oz. priporočila za usmerjanje razvojnih ukrepov na področju gospodarskega in prostorskega razvoja za posamezne tipe poslovnih con po dejavnostih in velikosti, ki naj bi prispevala k učinkovitejšemu usklajevanju nacionalne, regionalne in lokalne ravni.
3. Izdelane so bile rešitve za trajno spremljanje in vzdrževanje ažurnega stanja podatkov poslovnih con in subjektov inovativnega okolja v Sloveniji ter koncept spletnih

aplikacij za zajem, vodenje in ažuriranje con in subjektov inovativnega okolja ter za iskanje in grafično pregledovanje con.

4. Na podlagi izvedenega popisa poslovnih con in subjektov inovativnega okolja je bila izdelana osnovna evidenca poslovnih con in subjektov inovativnega okolja, navedeni pa so bili tudi predlogi za njeno vzdrževanje.

Za izboljšanje stanja na področju poslovnih con in subjektov inovativnega okolja bi bilo treba:

- **Določiti prioritete cone na nacionalni, regionalni in medobčinski ravni.** V nalogi so bile na podlagi kazalnikov predlagane prioritete cone, naloga pristojnih ministrstev pa je, da to potrdijo in začnejo upoštevati v prihodnjih razpisih pri podeljevanju finančnih spodbud.
- **Vsaka statistična regija naj bi imela vsaj eno nacionalnega pomena in eno ali več regionalnega pomena.** Tako bi lahko ob upoštevanju novih regionalnih prostorskih in razvojnih načrtov uravnoteženo razvijali statistične regije ter z močnejšimi poslovnimi conami razvijali nova delovna mesta in razvojne potenciale. Večje cone lahko tudi lažje izvajajo industrijsko simbiozo in uresničujejo načela krožnega gospodarstva.
- **Izboljšati medobčinsko sodelovanje.** Ena od rešitev problema velikega števila majhnih con in nezmožnosti širitve teh je tudi povezovanje con na medobčinski ravni ali umeščanje con medobčinske pomembnosti v tisto občino, ki izkazuje najboljše prostorske, gospodarske, okoljske in druge pogoje. Že zdaj določeno število con leži ob meji sosednje občine. Tu bi bila potrebna proaktivnejša vloga pristojnih ministrstev in seveda občin, ki

bi s hitrejšo menjavo zemljišč in finančnimi spodbudami omogočila tako povezovanje in alokacijo.

- **Uporabiti funkcionalno degradirana območja (FDO).** V Sloveniji veliko con leži v območjih FDO, veliko več pa je območij FDO, ki mejijo na cone ali so cone v njihovi neposredni bližini. Tudi tu je potrebna proaktivnejša vloga pristojnih ministrstev, ki bi s pomočjo finančnih spodbud omogočila hitrejšo sanacijo in infrastrukturno opremljanje območij FDO v stanje, ki bi bilo primerno za investitorje.
- **Upoštevati razvojne faze con.** Kar nekaj con je še vedno v začetni razvojni fazi (okoli 34 %), v kateri še vedno obstajajo možnosti njihove opustitve ali premestitve na območja FDO ali možnosti njihovega skupnega načrtovanja in opremljanja v občini, ki ponuja primerjalno najboljše pogoje.
- **Uporabiti ažurne evidence.** Če vzpostavljene evidence ne bodo redno vzdrževane in dopolnjevale z novimi in ažurnimi podatki, se podatki ne boso mogli uporabljati pri različnih ukrepih, ker bo treba pred uvedbo kateregakoli ukrepa na novo preveriti stanje. Aplikacija za vzdrževanje evidence je narejena tako, da omogoča stalno posodabljanje podatkov. Ta dejavnost pa mora biti usmerjevana in nadzorovana s strani naročnika in vzdrževalca aplikacije in podatkov. Predvsem je pri tem potrebna tudi stalna komunikacija z lastniki ali vzdrževalci con, dokler ne spoznajo, da jim taka ažurna baza podatkov koristi pri trženju in promociji cone.
- **Uvesti ukrepe za spodbujanje trajnostnega razvoja poslovnih con in subjektov inovativnega okolja.** Predlaganih je bilo 17 ukrepov, ki bodo pristojnim ministrstvom pomagali pri uveljavljanju in usmerjanju prostorske in gospodarske politike na državni, regionalni in tudi lokalni ravni. Vendar to zahteva proaktivnejšo vlogo pristojnih ministrstev.
- **Izboljšati medresorsko usklajevanje.** Glede na to, da poslovne cone zadevajo pristojnosti Ministrstva za okolje in prostor, Ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo ter tudi Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (preštevilno in preobsežno poseganje načrtovanih poslovnih con na strateška območja za kmetijstvo in pridelavo hrane), je nujno medresorsko usklajevanje. Le medsebojno usklajena ministrstva bodo lahko izpeljala ukrepe, kot so povezovanje in združevanje con ter njihovo oblikovanje in funkcionalno razmeščanje v prostoru.
- **Izvesti razvojni projekt,** v katerem bi država pridobila uporabne podatke o obstoječih in načrtovanih poslovnih conah v sosednjih državah in državah, ki nam na tem področju neposredno konkurirajo.

Viri in literatura

- Bole, D. (2010): Sekundarna gospodarska središča v Ljubljani: analiza stanja in presoja načrtovanega razvoja. *Urbani izziv*, 21(1), str. 5–20.
- Čok, G. (2016): Starting points for planning business zones in Slovenia in the post-independence period. *MATEC Web Conf*, 73(06006), str. 1–10.
- Fonda, M., Zavodnik Lamovšek, A., Pogačnik, A., idr. (2016): *Poročilo o prostorskem razvoju*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor.
- Gulič, A. (2019): Metodologija za določanje tipov poslovnih con v Sloveniji ob upoštevanju funkcionalnih in prostorskih vidikov ter vidikov varstva okolja. *Urbani izziv, strokovna izdaja*, 9, str. 90–111.
- Gulič, A., in Bizjak, I. (2006): *Strokovne podlage za upravljanje in prostorski razvoj gospodarskih con na Gorenjskem. Sestavni del projekta INTER-REG IIIa ROPOL – Razvoj obmejnih poslovnih lokacij Slovenija – Avstrijska Koroška*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Koželj, J. (2016): *Merila in kriteriji za določitev degradiranih urbanih območij (DUO 2). Naloga 01/2015 DUO po pogodbi št. 2550-15-540002*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor.
- Lampič, B., Cigale, D., Krevs, M., idr. (2016): *Celovita metodologija za popis in analizo degradiranih območij: vmesno poročilo (obdobje 15. 10. 2015–15. 3. 2016)*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Potočnik Slavič, I. (2010): Geografski vidik obrtno-poslovnih con na slovenskem podeželju. *IB revija*, 44(1), str. 43–55.
- Šuklje Erjavec, I., Vodeb, V., Mladenovič, L., idr. (2016): *Nacionalno poročilo o urbanem razvoju – Habitat III*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor.

Igor BIZJAK

Mobilnost funkcionalno oviranih oseb v objektih pravosodnih organov

Časovni okvir projekta: 1. 11. 2019–30. 6. 2021 (20 mesecev)

Financiranje projekta

Projekt je bil pridobljen na razpisu za ciljnoraziskovalne programe v letu 2019 in ga 50-odstotno financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in 50-odstotno Ministrstvo za pravosodje.

Izhodišča projekta

V izhodiščih razpisa za temo »Mobilnost funkcionalno oviranih oseb v objektih pravosodnih organov s celostnim pregledom objektov in zunanjih površin ter oblikovanjem sistemskega pristopa s primeri idejnih rešitev za ureditev parkirišč in sanitarnih prostorov« je zapisano, da je treba preveriti dostopnosti brez ovir za osebe z različnimi invalidnostmi do objektov pravosodnih organov v lasti RS in predlagati sistemske rešitve za odpravo ovir, če so te prepoznane.

Naloga ima tehnološka in družboslovna izhodišča. Osnovne pravice za izenačevanje možnosti izhajajo iz Ustave RS, kjer je zapisano, da so v Republiki Sloveniji »... [V]sakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerikoli drugo osebno okoliščino« Področje enakih možnosti in nediskriminacije invalidov pa urejajo tudi ti pravni dokumenti:

- Konvencija o pravicah invalidov,
- Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI),
- Zakon o socialnem vključevanju invalidov (ZSVI).

Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov s strani Evropske skupnosti določa številne pravice in svoboščine, do katerih so upravičeni invalidi, med drugim tudi dostop do sodnega varstva, prepoved diskriminacije pred državnimi organi, organi državne in lokalne samouprave, izvajalci javnih pooblastil in služb ter enakopravno sodelovanje v postopkih.

V projektu so obravnavane funkcionalno ovirane osebe, ki jih v projektu opredeljujemo tudi kot osebe z oviranostmi, invalidi ali ranljive skupine. Funkcionalna ovirana oseba je zelo širok pojem, pod to definicijo se namreč uvrščajo tudi starejše osebe, majhni otroci, nosečnice in vse, ki so trajno ali začasno funkcionalno ovirani. V projektu bodo zaradi specifičnosti potreb posebej obravnavani trije splošno priznani tipi invalidnosti: slepota in slabovidnost, gibalna oviranost, gluhost in naglušnost.

Naloga zakonodajno sovпада s Pravilnikom o univerzalni graditvi in uporabi objektov, ki definira univerzalno graditev in uporabo objektov, dostopno vsem ljudem, in graditev prilagodljivih objektov.

Trenutno stanje v Sloveniji je tako, da vsa sodišča in drugi pravosodni objekti

oziroma poslovni prostori ne zagotavljajo popolne fizične dostopnosti invalidnim osebam, kar vključuje parkirno mesto za invalide v neposredni bližini objekta, dostop na celotni poti od parkirnega mesta ali postajališča javnega potniškega prometa do objekta (zunanjí dostop), vstop v objekt ter dostop do sodnih dvoran in drugih javnih prostorov, ki jih obiskovalci lahko uporabljajo (javne sanitarije za gibalno ovirane osebe in druge površine).

Do danes je le manjši del vseh pravosodnih objektov primeren za mobilnost oviranih oseb, kar pomeni, da se morajo osebe z oviranostmi zapeljati drugam, tudi v druga mesta ali naselja. S tem se jim poleg njihove oviranosti še dodatno oteži mobilnostni proces premikanja in ostajajo odvisni od soljudi, pogosto prostovoljcev, kar je v nasprotju s Konvencijo o pravicah invalidov, ki poudarja samostojnost invalidnih oseb.

Naslednji korak za popolno dostopnost oviranih oseb so zaradi specifične njihovih potreb posebne pravice v sodnih postopkih in obravnavah za enakopravno sodelovanje v postopkih. To je mogoče izvesti z uporabo določenih storitev, ki se že zagotavljajo (npr. tolmačenje v znakovni jezik za gluhe in naglušne, prilagojene tehnike pisanja in branja za slepe, slabovidne ali gluhoslepe, na primer z brajico, povečanim črnim tiskom, zvokom ali elektronsko obliko), vendar je treba poskrbeti za večje informiranje in ozaveščanje ciljnih skupin ter jih povezati s komunikacijo glede zagotavljanja dostopnosti obravnavanih objektov.

Namen, cilji in vsebina projekta

Cilji projekta izhajajo iz razpisa teme in so:

- omogočiti pogoje za mobilnost in vključevanje ranljivih, funkcionalno oviranih oseb kot enakopravnih pripadnikov družbe;
- zagotoviti kakovostne storitve pravosodnih organov za vse državljane ne glede na morebitno funkcionalno oviranost;
- pridobiti predloge systemskega reševanja problematike, primerne tudi za druge javne objekte.

Cilj projekta je med drugim tudi standardizirati systemski pristop univerzalnega načrtovanja in oblikovanja za vse na primerih pravosodnih objektov s pomočjo različnih arhitekturnih in mobilnostnih rešitev. Tako se lahko zagotovijo invalidom prijazna sodišča in drugi pravosodni objekti, raziskan systemski pristop pa prenese tudi v druge javne prostore. Raziskava bo opravljena na osnovi priprave metodologije ocenjevanja dostopa, metodologije popisa in izvedbe popisa ovir za dostopnost oseb z različnimi invalidnostmi do objektov pravosodnih organov. Na podlagi popisa ugotovljenih ovir bo izdelan akcijski načrt (priložnik), v katerem bo predstavljen način prepoznave ovire, njena klasifikacija, na podlagi te pa prikaz njene rešitve in načina izvedbe oziroma odstranitve ovire.

Če je prostor načrtovan in oblikovan za invalide, je primeren prav za vse uporabnike prostora. S temi besedami hočemo postaviti temelje univerzalnega oblikovanja, ki ga želimo doseči v okviru projekta.

V ZDA je paraplegik leta 2004 tožil državo, ker mu je bil onemogočen dostop do sodne dvorane. Rezultat tožbe je bil, da so morala vsa sodišča v ZDA omo-

gočiti dostop osebam z invalidnostjo z namestitvijo ramp za invalidske vozičke, posebnih dvigal, primernih sanitarij in drugih modifikacij (Gray, 2004).

V 26. členu Listine Evropske unije o temeljnih pravicah (Uradni list Evropske unije 2010/C 83/02) Evropska unija priznava in spoštuje pravico invalidov do ukrepov za zagotavljanje njihove samostojnosti, socialne in poklicne vključenosti ter sodelovanja v življenju skupnosti. Evropski akcijski načrt 2006–2007 o položaju invalidnih oseb v Evropski uniji si v svojem tretjem operativnem cilju zastavlja izboljšanje dostopnosti za vse, ki se povezuje z načelom »Oblikovanje za vse«. Načelo zagovarja oblikovanje produktov in okolja tako, da lahko produkte in dostop do grajenega uporabljajo vsi ljudje do največje možne mere, brez potreb po posebnem oblikovanju in prilagoditvah grajenega okolja (Hanson, 2005). Pravica do dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij se v Evropski uniji nanaša na pravico invalidov do socialne vključenosti in zagotavljanja enakih možnosti in na standardizacijo na področju prostorske zakonodaje.

Generalni sekretar OZN je aprila 2018 sprožil postopek za izdelavo politike, strategije, akcijskega načrta in okvira odgovornosti OZN za krepitev dostopnosti in vključevanja pravic invalidov (internet 1). Strategija med drugim vključuje tudi participacijo vseh oseb z invalidnostjo pri pripravi politik in načel »oblikovanja za vse« ter dostopnosti pri oblikovanju vseh svojih politik in programov.

Odpravljanja ovir in omogočanje dostopnosti za osebe z invalidnostjo se lotevajo tudi drugod po svetu. Lep primer je oblikovalski priložnik za okolje brez ovir iz Libanona (internet 2). V njem je z besedilom in skicami nazorno predstavljeno, kako se lotiti načrtovanja elementov cestne opreme, pešpoti,

parkirišč in drugih elementov, ki omogočajo lažjo dostopnost osebam z invalidnostjo. Na strani avstralske komisije za človekove pravice je objavljen dokument s primeri dobre prakse in navodili za izboljšanje dostopnosti za vse osebe z invalidnostjo (internet 3). Dokument ni tako specifičen kot libanonski, saj ne vsebuje načrtov za izdelavo klančin in drugih elementov za dostopnost, prinaša pa kratke nasvete, na primer, kaj vse je treba upoštevati, da so prostori dostopni za gibalno ovirane osebe, kako ravnati s psi vodniki za slepe in slabovidne osebe, kako omogočiti dostop osebam na vozičkih, kako urediti spletne strani, da so dostopne za gluhe in gluhoneme ter slepe in slabovidne, kako komunicirati z osebami z invalidnostjo ipd. Med drugim dokument vsebuje tudi primere pritožb, do katerih lahko pride, če dostopnost ni urejena tako, da bi bila omogočena vsem osebam z invalidnostjo. Če pogledamo področje pravosodja, je na spletu mogoče najti tudi različna priporočila, standarde in smernice za oblikovanje sodnih poslopij in dvoran, ki pri načrtovanju upoštevajo tudi potrebe oseb z različnimi oblikami invalidnosti (internet 5, 6, 7 in 8).

V Sloveniji je Vlada Republike Slovenije leta 2005 sprejela Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide (Uradni list RS, št. 24/05). Usmeritve imajo sedem ciljev s konkretnimi ukrepi, njihovimi izvajalci in roki za izvedbo ciljev. Že prva točka prvega cilja govori o odpravljanju grajenih in komunikacijskih ovir v obstoječih objektih v javni rabi in na javnih površinah. Ukrepi, ki jih v ta namen predvidevajo Nacionalne usmeritve, so:

- dosledno upoštevanje Zakona o urejanju prostora (ZUreP-2), Gradbenega zakona (GZ), Pravilnika o univerzalni graditvi in uporabi objektov in Slovenskega standarda za gradnjo objektov,

- priprava terminskih načrtov za odpravljanja grajenih in komunikacijskih ovir pri obstoječih javnih zgradbah in površinah,
- izdelava projektne naloge, projektne rešitve in izvedba sanacije objektov za izvedbo ukrepov.

Na spletni strani Evropske agencije za osnovne pravice (internet 4) je bilo leta 2014 objavljeno poročilo o obveznih standardih za dostopnost javnih objektov po evropskih državah. Poročilo izhaja iz Evropske strategije o invalidnosti in v njem je navedeno, da za Slovenijo niso uspeli pridobiti podatkov o sprejetih standardih na tem področju. Slovenija je leta 2011 sprejela standard ISO 21542:2011 – Gradnja stavb – Dostopnost in uporabnost grajenega okolja, ki je bil iz angleščine preveden v slovenščino leta 2015.

Grajeno okolje moramo prilagajati in načrtovati v korist funkcionalno oviranih ljudi (Vovk, 2000), pri tem pa ne smemo pozabiti tudi na dostopnost do objektov oziroma varno multimodalno mobilnost oseb v urbanem okolju. V življenju invalidov so pripomočki za mobilnost izjemno pomembni, brez njih si danes ni mogoče zamišljati samostojnega in varnega življenja in dela oseb z različnimi oviranostmi. Nove rešitve temeljijo na razvoju novih metod in uporabi novih tehnologij (IKT in druge). S pripomočki želimo zapolniti vzel na področju posamezne invalidnosti (npr. senzorne ali fizične oviranosti).

Izboljšati mobilnost in navigacijo za posamezno skupino invalidov pomeni pripraviti nove tehnološke sisteme in rešitve (podatki, platforma, navodila), npr. za slepe osebe (Virtanen & Koschinen, 2004). Razvoj pametnih mest vključuje vse svoje prebivalce in razvija »pametno mobilnost« tudi za osebe z oviranostmi, npr. navigacijo pešcev v mestu (Dawidson, 2009), mestni prevoz

(prilagojeni mestni avtobusi) in varne koridorje brez ovir, npr. za gibalno ovirane osebe. Rešitve vključujejo združevanje več različnih strokovnih področij: baze podatkov za navigacijo, IKT-tehnologije, uporabniško izkušnjo interneta stvari (Internet of Things), uporabo pametnih telefonov in navigacijskih platform (npr. Trekker).

Sodelavci Urbanističnega inštituta RS in Geodetskega inštituta so na temo preverjanja dostopnosti javnih objektov brez ovir za vse vrste invalidnosti napisali kar nekaj člankov in monografij (Vovk, 2000; Sendi in Kerbler, 2009; Žolgar, Šprohar in Rener, 2010; Vodeb in Bračun Sova, 2011; Rener, Šprohar in Žolgar, 2011; Sendi in ostali, 2012; Rener, Babič, Demšar in Kete, 2012; Sendi, 2014; Demšar in Rener, 2018). Urbanistični inštitut je na tem področju sodeloval v kar nekaj projektih in razvil orodja, temelječa na veljavnih standardih za dostopnost objektov, s katerimi je mogoče preveriti, ali so objekti dostopni za gibalno ovirane, slepe in slabovidne ter gluhe in naglušne osebe.

V lanskem letu je Ministrstvo za okolje in prostor izdalo priročnik *Strateško načrtovanje dostopnosti*, namen katerega je pospešiti in razširiti uvajanje dobrih rešitev dostopnosti s predstavitvijo koncepta strateškega načrtovanja dostopnosti (Albreht in Zapušek Černe, 2018).

Iz predstavljenega je mogoče ugotoviti, da se težav z dostopnostjo oseb z različnimi vrstami invalidnosti javnih objektov, med katere spadajo tudi objekti pravosodnih organov, zavedajo vse institucije in da so zanje sprejeti tudi primerni akti na ravni OZN in EU ter tudi na ravni Slovenije. Uresničevanje teh zavez pa poteka počasneje, kot je zapisano v aktih. Izdelane so že določene rešitve za ugotavljanje dostopnosti, nimamo pa univerzalnih rešitev ali akcijskega podrobnega načrta za odpravljanje teh

težav z upoštevanjem posebnosti že zgrajenih objektov, še posebej takih, ki so kulturno in spomeniško zaščiteni.

Vsebina posameznih sklopov projekta (delovni paketi)

Projekt bo razdeljen v štiri delovne pakete. V prvem delovnem paketu se bo vzpostavila metodologija za ocenjevanje zunanje in notranje dostopnosti. Hkrati se bodo določili kazalniki za ugotavljanje primernosti objekta za dostopnost funkcionalno oviranih oseb na podlagi izdelane metodologije za ocenjevanje zunanjega in notranjega dostopa do objektov pravosodnih organov. V drugem delovnem paketu se bo izdelala metodologija popisa dostopnosti ter izvedel popis izbranih objektov za ugotavljanje zunanje in notranje dostopnosti za vse vrste invalidnosti. Za prikaz rezultatov popisa bo izdelan spletni pregledovalnik popisanih objektov. Na podlagi popisa objektov bodo v tretjem paketu popisani objekti ter izdelan predlog potrebnih rešitev za odpravljanje ovir in s tem omogočanje dostopnosti za vse vrste invalidnosti. Diseminacija rezultatov projekta in izvedba izobraževalnih delavnic »Kako se lotiti prenove?« za predstavnike pravosodnega ministrstva pa sta predvideni v zadnjem četrtem delovnem paketu.

Delovni paketi so naravnani tako, da rezultati dejavnosti tvorijo končen rezultat, ki je akcijski načrt (priročnik), v katerem bodo predlagane izvedbe arhitekturnih in mobilnostnih rešitev za klasificirane ovire, ki so bile zaznane ob popisu dostopnosti oseb z različnimi invalidnostmi do objektov pravosodnih organov. V akcijskem načrtu bo predstavljen tudi način prepoznavne ovire, njena klasifikacija, na podlagi te pa prikaz njene rešitve in načina izvedbe oziroma odstranitve ovire.

Partnerji v projektu

V projektu sta partnerja Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Geodetski inštitut Slovenije.

Vodja projekta je dr. Igor Bizjak, univ. dipl. inž. arh., zaposlen na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije.

Z Urbanističnega inštituta Republike Slovenije sodelujejo pri projektu še ti sodelavci:

- dr. Richard Sendi, dipl. inž. arh.,
- dr. Sabina Mujkić, univ. dipl. inž. geod.,
- Nina Goršič, univ. dipl. inž. arh.

Z Geodetskega inštituta Slovenije pa pri projektu sodelujejo ti sodelavci:

- dr. Dalibor Radovan, univ. dipl. geod.,
- mag. Roman Rener, univ. dipl. inž. geod.,
- Maja Baloh, mag. inž. kraj. arh.,
- Jani Demšar, mag. oblik.

.....
Dr. Igor Bizjak, univ. dipl. inž. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije
E-pošta: igor.bizjak@uir.si

Viri in literatura

Albreht, A., in Zapušek Černe, A. (2018). *Strateško načrtovanje dostopnosti*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja.

Dawidson, E. (2009). *Pedestrian Navigation in Stockholm, How Local Data Together with Advanced Positioning Techniques Can be Used for Detailed Routing*. Proceedings of the 16th ITS World Congress, Stockholm, Švedska.

Demšar, J., in Rener, R., (2018). *Kranj: karta dostopnih lokacij za gibalno ovirane osebe [map of locations accessible to people with disabilities]*. Kranj, mestna občina.

Gray, R. J. Jr. (2004). *Access to the Courts – Equal Justice for All. An Electronic Journal of the U. S. Department of State – Issues of Democracy*. Dostopno na: <http://Usinfo.state.gov/journals/journals.htm>, preneseno 24. 6. 2019.

Hanson, J. (2005). *The housing and support needs of adults aged 18–55 with impaired vision: A good practice guide* (online). University College London, The housing corporation. Thomas Pocklington Trust.

Internet1: https://www.un.org/development/desa/disabilities/wpcontent/uploads/sites/15/2019/03/UNDIS_20-March-2019_for-HLCM.Pdf, preneseno 24. 6. 2019.

Internet 2: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/intro.htm>, preneseno 24. 6. 2019.

Internet 3: <https://www.humanrights.gov.au/our-work/disability-rights/publications/accessall-improving-accessibility-consumers-disability>, preneseno 24. 6. 2019.

Internet 4: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/indicators-right-political-participation-people-disabilities/building-standards>, preneseno 24. 6. 2019.

Internet 5: https://consult.justice.gov.uk/digital-communications/transforming-court-tribunalestate/supporting_documents/hmctsstrategyapproachconsultation.pdf, preneseno 24. 6. 2019.

Internet 6: https://www.humanics-es.com/design_std_us_courts.pdf, preneseno 24. 6. 2019.

Internet 7: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/801391/Court_and_Tribunal_Design_Guide_-_Public_v1.1_-_Combined.pdf, preneseno 24. 6. 2019.

Internet 8: <https://www.access-board.gov/attachments/article/432/report.pdf>, preneseno 24. 6. 2019.

Sendi, R., Bizjak, I., Goršič, N., Kerbler, B., Mujkić, S., Nikšič, M., in Tominc, B. (2012). *Spletni vodnik za invalide in tehnično orodje za ocenjevanje dostopnosti objektov v javni rabi*. Urbani izziv, strokovna izdaja.

Rener, R., Babič, U., Demšar, J., in Kete, P. (2012). *Izdelava taktilnih kart za slepe in slabovidne osebe v mestu Maribor*. Ljubljana, Geodetski inštitut Slovenije.

Rener, R., Šprohar, L., in Žolgar, I. (2011). *Analysis of mobility and aids for persons with visual impairment in Slovenia*. V: Glumbić, N., in Vučinić, V. (ur.). *Zbornik radova/Proceedings, 5. mednarodni naučni skup Specijalna edukacija i rehabilitacija danas*, Zlatibor, 24.–27. septembar 2011. Beograd, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 360–367.

Sendi, R. (2014). *Socialna inovacija za boj proti diskriminaciji oseb z oviranostmi v grajenem okolju*. Urbani izziv, letnik 25, št. 2, str. 48–57.

Sendi, R., in Kerbler, B. (2009). *Invalidi in dostopnost: kako uspešni smo v Sloveniji pri odstranjevanju in preprečevanju grajenih in komunikacijskih ovir?* Urbani izziv, letnik 20, št. 1, str. 5–20.

Virtanen, A., in Koschinen, S., (2004). *NOPPA – Navigation and Guidance System for the Blind*. Proceedings of the 11th ITS World Congress, Nagoya, Japonska.

Vovk, M. (2000). *Načrtovanje in prilagajanje grajenega okolja v korist funkcionalno oviranim ljudem*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Vodeb, V., in Bračun Sova, R. (2011). *Muzeji, javnost, dostopnost*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Žolgar, I., Šprohar, L., in Rener, R. (2010). *Social identity and perception of visually impaired*. V: Kovačević, J., in Vučinić, V. (ur.). *Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman [Disabilities and disorders: phenomenology, prevention and treatment]*. Edicija Radovi i monografije. Beograd, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, zv. 1, str. 511–524.

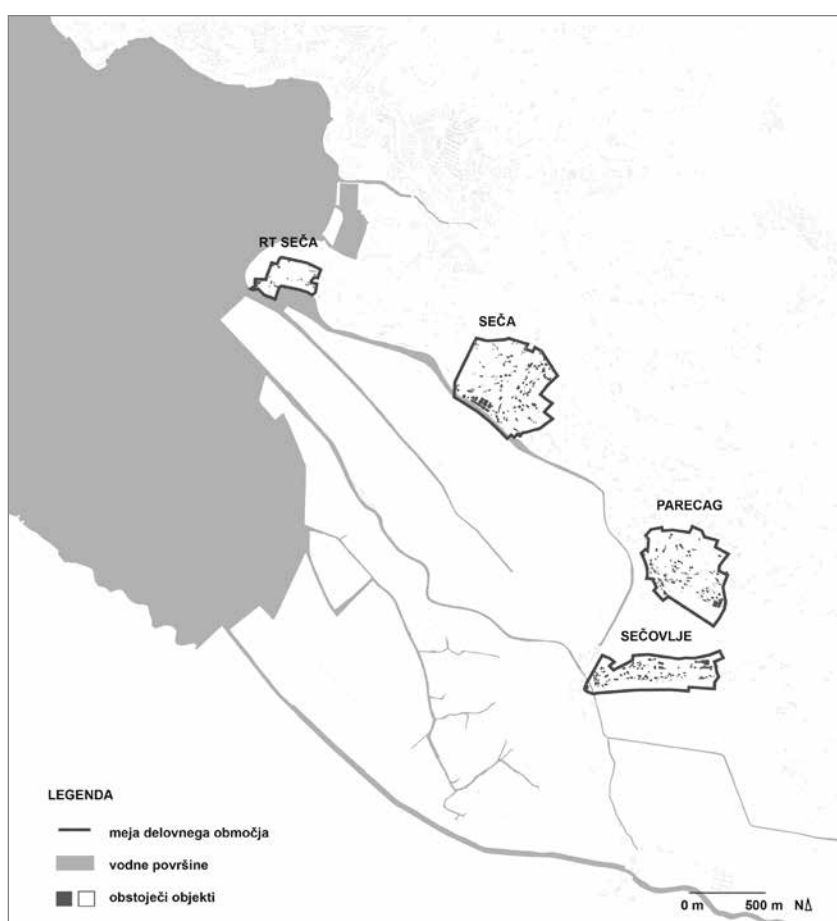
Alma KROPIN

Urbane zgostitve območij z razpršeno gradnjo na primeru naselij občine Piran

Magistrsko delo *Urbane zgostitve območij z razpršeno gradnjo na primeru naselij občine Piran* je bilo napisano leta 2018 ob koncu drugostopenjskega magistrskega študijskega programa Urbanizem na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

Magistrska naloga obravnava urbane zgostitve območij z razpršeno gradnjo v občini Piran, in sicer urbanistično zasnovano štirih delovnih območij v naseljih Seča, Parecag in Sečovlje (slika 1). Delovna območja so preoblikovana tako, da se v prostor vnesejo nove urbane oblike z nizko, toda gosto zazidavo in mešano rabo prostora. Nova urbana gostota naj bi bila dovolj visoka, da se izboljšajo njeni kazalniki, učinkovitost infrastrukture in ponudba storitvenih dejavnosti, vendar ne tako visoka, da bi negativno vplivala na kakovost bivanja.

V prvem delu naloge je raziskan pojem gostote urbanih območij in s pomočjo literature so opredeljena merila, ki so vrednotena z numeričnimi kazalniki. Uporabljen je tudi sistem meril za trajnostno načrtovanje območij z visoko gostoto, ki ga je izoblikoval Luka Mladenovič (2011). Vsa merila so pozneje uporabljena pri analiziranju urbanističnih zasnov štirih delovnih območij. V sklepu so predstavljena načela širitve in zgoščanja urbanega prostora v vseh delovnih območjih, navedene pa so tudi usmeritve za njihov nadaljnji trajnostni razvoj.

Slika 1: Prikaz štirih delovnih območij (vir: Kropin, 2018)

Naloga temelji predvsem na zgoščevanju urbanih območij s pristopom trajnostnega urbanega razvoja. Urbane zgostitve z mešano rabo ne pomenijo samo ravnovesja med ljudmi in rabami prostora, temveč zagotavljajo najbolj trajnosten način življenja. Trajnosten urbani razvoj predvideva življenje v urbanih oblikah z nizko, toda gosto pozidavo in mešano rabo prostora, saj

te omogočajo dvig vitalnosti urbanih območij, boljšo kakovost bivanja z več družbenimi interakcijami ter bližino delovnih mest in trgovin.

Slovenska znanost že desetletja opozarja na škodljivost pojava razpršene gradnje, predvsem zaradi njene neracionalnosti v komunalnem, tehnološkem, uporabnem in estetskem okviru (Deu, 2007, navedeno v Gabrijelčič in Oman, 2011).

Slika 2: Tloris urbane zgotovitve delovnega območja naselja Seča (vir: Kropin, 2018)

Ob pogledu na naš slovenski prostor se večkrat srečamo s pojavom razpršene gradnje, saj zavzema kar tri četrtine celotnih poselitvenih območij države. Prostostoječa individualna hiša pa zaradi možnosti individualnega oblikovanja še vedno ostaja slovenski bivanjski ideal, vendar je gospodarsko in ekološko najmanj primerna oblika gradnje.

Večja gostota je orodje za razvoj trajnostne urbane oblike, ki varčno izrablja prostor in energijo, povečuje pestrost

in intenzivnost družbenih, trgovskih in kulturnih stikov ter omogoča gospodarno organizacijo storitvenih dejavnosti, družbene infrastrukture in javnega prometa (Mladenovič, 2011).

Nizka večstanovanjska gradnja prispeva k okoljski trajnosti, saj ohranjanja prostorske zmogljivosti območja in zmanjšuje pritiske po širitvi naselja. Ta način gradnje združuje prednosti individualne gradnje, kot sta neposreden stik z naravo in individualnost bivanja, in

večstanovanjskih objektov, kot so dobra dostopnost do družbene infrastrukture ter nižji stroški vzdrževanja.

Postopno zgoščanje glede na prej doseženo gostoto in na gostoto okoliških območij je ključno pri zgoščanju znotraj že obstoječih urbanih tkiv. Le tako se bodo lahko prebivalci pozitivno odzvali na spremembe (glej Mladenovič, 2011).

Zgoščanje urbanih oblik pomeni umestitev objektov znotraj mesta, polnjenje

praznin, uporabo prostora z drugimi prebivalci in zmanjševanje razdalj. Urbane zgostitve območij zmanjšujejo razdalje potovanja ter dajejo prednost kolesarjenju in hoji. Ponujajo gospodarsko upravičenost mešanja rabe ter učinkovito delovanje servisov in storitev. Omogočajo tudi družbeno in medgeneracijsko mešanje prebivalcev. Naša prihodnost je zdaj v kompaktnem mestu, saj ima mešano rabo prostora in se širi navznoter z renoviranjem območij.

Programski koncept urbanistične zasnove štirih delovnih območij je določen okvirno, zato so sčasoma dopustne programske spremembe in dopolnitve. V urbanih območjih je treba zagotoviti kakovostno mešanje programa in ponuditi privlačen prostor za številne možnosti preživljanja prostega časa. Celotno znotraj posamezne stavbe je treba načrtovati mešano rabo prostora, na primer delovna mesta, storitvene dejavnosti in stanovanja.

Naselje z večjo gostoto in mešano rabo prostora v prometni ureditvi območja daje prednost hoji in kolesarjenju. Načrtovanje cestnega omrežja mora upoštevati stanje obstoječega območja, sistem javnega potniškega prometa pa mora zagotoviti dober dostop do javnih storitvenih dejavnosti (šola, zdravstvene ustanove ...). To se doseže z gostim omrežjem javnega potniškega prometa in ustrezno umestitvijo njegovih postajališč, saj večja gostota poseljenosti praviloma omogoča učinkovitejši sistem javnega transporta.

V nalogi smo ugotovili, da je nizka zgoščena gradnja z družbenega, gospodarskega in urbanističnega vidika najprimernejši način gradnje na delovnih območjih. Urbanistični kazalniki so pokazali, da sta se na vseh delovnih območjih povečali urbana gostota in stopnja razvosti mestnih funkcij. Urbane zgostitve so povečale skupni faktor zazidanosti za 30 %, skupni faktor izrabe zemljišč pa se je povečal za 43 %. Gostota stanovanj

se je povišala na 13,7 stanovanjske enote na hektar, kar predstavlja povišanje gostote stanovanj za 280 %. Izboljšali sta se družbena in prometa infrastruktura, saj se je skupna bruto površina javnih storitev in servisov povečala za 12.305 m², kar predstavlja 40 % več površin javnih storitev in servisov kot pred urbanimi zgostitvami. Gostota delovnih mest se je povišala za 31 %, kar pomeni, da ima 21 % vsega prebivalstva zagotovljeno delovno mesto znotraj delovnih območij. Kljub povečanju urbane gostote pa so njene vrednosti kazalnikov dokaj nizke, saj se urbane zgostitve skladajo s stopnjo urbanosti okolice in ohranjajo zelene odprte površine območij. Delovna območja so se tako preoblikovala v privlačnejše in kakovostnejše bivalno okolje (slika 2).

Prostor je omejena dobrina, zato mora biti vsak poseg vanj skrbno preiščen. Negativen trend razpršene poselitve lahko upočasnimo z uvajanjem nizke večstanovanjske gradnje, saj lahko ta doseže racionalno rabo prostora ob zagotavljanju visokega bivanjskega ugodja. Naj se izoblikuje želja vseh, da kompaktni model poselitve postane naš dom.

Nizka zgoščena gradnja z mešano rabo prostora je naša prihodnost.

Alma Kropin, mag. inž. arh. urb.
magistrantka študijskega programa Urbanizem na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani
E-pošta: alma.kropin@hotmail.si

Viri in literatura

- Kropin, A. (2018): Urbane zgostitve območij z razpršeno gradnjo na primeru naselij občine Piran. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Mladenovič, L. (2011): Kriteriji za trajnostno načrtovanje in gradnjo območij z visoko gostoto poselitve. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Oman, M., in Gabrijelčič, P. (2011): Prepoznavanje razpršene gradnje pri pripravi občinskih prostorskih aktov. AR. Arhitektura, raziskave, 11 (2), str. 55–66.

Mojca ŠAŠEK DIVJAK

31. Sedlarjevo srečanje urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije

Ljubljana, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, 2. oktober 2020

Druga oktobra 2020 je potekalo že 31. Sedlarjevo srečanje, ki ga je organiziralo Društvo urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije – DUPPS. Urbanistična srečanja so od leta 1978 potekala v različnih krajih Slovenije, tudi kot dvodnevna, od leta 2011 pa se srečujejo v Ljubljani na enodnevni prireditvi.

Letos žal v začetku junija nismo mogli imeti skupnega srečanja v prostorih Muzeja za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani, kot je bilo predhodno napovedano. Glede na trenutne razmere v zvezi s koronavirusom in pogoje za javne prireditve je bilo Sedlarjevo srečanje prvič organizirano kot spletna konferenca v živo. Predavatelji smo nastopali v živo, drugi udeleženci pa so nas spremljali in sodelovali v razpravi na konferenci prek spleta. Nastopilo je 23 predavateljev (samo eden za skupino), vendar je bilo avtorjev prispevkov precej več. Konferenca je bila uspešna in dobro obiskana, srečanju pa je skupaj s predavatelji prek spleta prisostvovalo okrog 100 udeležencev.

Naslov srečanja je bil *Kako do boljše podobe slovenskih naselij in krajine – načrtovanje in ukrepi*. Govorili smo o tem, kako oblikovati mesto, da bo ustrezalo vsem funkcionalnim in novim zdravstvenim zahtevam v zvezi s pojavom epidemij, ter tudi, kako bi ustrezno ustvarili njegovo »podobo«. Glavna tema je bila dobro oblikovanje prostora v nasprotju s pojavi degradacije, saj je podoba slovenskega prostora že marsikje načeta. Naj omenim samo agresivno oglaševalsko infrastrukturo,

Slika 1: Vhod v konferenčno dvorano na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo UL, pred plakatom predsednica društva dr. Mojca Šašek Divjak in asistentka Katja Didovič (foto: Pavel Lipovšek)

Slika 2: Pozdravni nagovor Georgija Bangieva, generalnega direktorja Direktorata za prostor, graditev in stanovanja, MOP (foto: Pavel Lipovšek)

ki bi se morala s formatom in postavitvijo smiselno prilagajati prostoru. Številni so zapuščeni in zanemarjeni objekti, opuščena gradbišča, uničeno zelenje in nezakonita smetišča, prostorska inšpekcija pa pri preprečevanju teh pojavov ni učinkovita.

Tematika je povezana z Zakonom o urejanju prostora (ZUreP-2, 2017) in njegovim 120. členom, ki omogoča, da občine pripravijo odloke o urejanju podobe naselij in krajine s poudarkom na urejeni podobi prostora. Udeleženci so poudarili, da je treba v zvezi s tem pripraviti strokovne podlage in dopolnila zakona, da bi ta člen končno zaživel.

Med gosti so pozdravne nagovore pripravili gospod Georgi Bangiev, generalni direktor Direktorata za prostor, graditev in stanovanja MOP, dr. Jelka Pirkovič, v. d. generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino MK, prof. Janez Koželj, podžupan Mestne občine Ljubljana in dr. Igor Bizjak, direktor Urbanističnega inštituta RS, pod pokroviteljstvom katerega se izdaja zbornik člankov s Sedlarjevega srečanja.

Predstavitve so potekale v treh sklopih. V prvem sklopu je bil poudarek na *podobi mesta skozi čas in perspektive*. O tem so razpravljali znani profesorji urbanizma izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews, zasl. prof. Peter Gabrijelčič, prof. dr. Andrej Pogačnik in drugi.

Sledil je drugi sklop *Urbanistično načrtovanje in podoba naselij in krajine*, ki je vključeval urbanistično zasnovo, zeleni sistem in urejanje zelenih površin, usmeritve za oglaševanje itd.

V tretjem sklopu so predavatelji govorili predvsem o *odprtem prostoru, podobi krajine in ukrepih za njuno kakovostno urejanje*.

Slika 3: Predavatelji z maskami (razen nastopajočega) v manjših skupinah čakajo na nastop (foto: Pavel Lipovšek)

Slika 4: Kritična predstavitev prof. Janeza Koželja, podžupana Mestne občine Ljubljana (foto: Pavel Lipovšek)

Slika 5: Pogovor med dr. Kaliopo Dimitrovsko Andrews, prof. Petrom Gabrijelčičem in dr. Jelko Pirkovič – tokrat malo drugače (foto: Pavel Lipovšek)

Po vsakem sklopu je v spletni klepetalnici potekala krajša razprava, ki jo je vodil moderator. Po končni razpravi smo oblikovali *sklepe srečanja*, ki jih bomo poslali odgovornim v državni upravi, občinam in medijem.

Proti koncu leta bomo izdali zbornik z 31. Sedlarjevega srečanja, ki bo izšel v okviru revije *Urbani izziv*. Kot običajno bomo ob tem skupaj z Urbanističnim inštitutom Republike Slovenije pripravili okroglo mizo ter osvežili predstavljeno tematiko in pregledali odzive na sklepe srečanja.

Več o srečanju lahko preberete na spletni strani DUPPS <http://www.dupps.si> pod Novice društva, kjer so objavljene tudi fotografije in videoposnetek celotnega dogodka.

.....
Dr. Mojca Šašek Divjak, univ. dipl. inž. arh.,
predsednica Društva urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije
E-pošta: drustvo.dupps1@gmail.com,
msasek1@guest.arnes.si
Splet: <http://www.dupps.si>

Slika 6: Predavanje Mateje Volgemut o podobi slovenskih mest in odprtem javnem prostoru v njih (foto: Pavel Lipovšek)

Terminološki kotiček

glámping -a m

1. taborjenje v razkošno urejenem, vnaprej pripravljenem šotoru ali premični hišici
2. prostor za razkošno taborjenje

PRIM.: prostor za glamping

ang.: *place for glamping*

glámpinški

1. pridevnik, ki se nanaša na glamping; tak, ki ima lastnosti razkošnega taborjenja v vnaprej pripravljenem šotoru ali premični hišici

PRIM.: glampinški turizem, glampinške hiške, glampinške nastanitve

ang.: *glamping tourism, glamping house, glamping accommodation*

méstna podóba -e -e ž

1. bistvene, na zunaj vidne značilnosti mesta, npr. silhueta, gabariti, barve, strešine, fasade, oblikovanost grajenega in odprtega prostora

S: méstna slíka

ang.: *townscape, cityscape*

2. spoznavni zemljevid mesta

S: méstna slíka

ang.: *image of a city*

nasélje -a s

1. trajna ali začasna, strnjena ali nestrnjena skupina stavb in drugih objektov s pripadajočimi zemljišči in javnimi površinami, ki upravno in gospodarsko tvorijo temeljno naselbinsko enoto z lastnim imenom in sistemom oštevilčenja stavb

ang.: *settlement*

2. po Odloku o strategiji prostorskega razvoja Slovenije, 2004 skupina najmanj desetih stanovanjskih stavb

ang.: *settlement*

krajína -e ž

prostor, v katerem prevladujejo naravne prvine in je rezultat medsebojnega delovanja in vplivanja naravnih in človeških dejavnikov

ang.: *landscape*

krajínska zasnóva -e -e ž K: KZ

po Zakonu o urejanju prostora, 2003, do 2007 dokument, s katerim se določi strategija prostorskega razvoja zavarovanih in drugih območij s predvidenimi vplivi na krajino, kulturno dediščino, ohranjanje narave ali na trajnostno rabo naravnih dobrin in vključuje zasnovo namenske rabe prostora, usmeritve za razvoj dejavnosti in njihovo prostorsko razporeditev

PRIM.: načrt krajinske arhitekture

ang.: *landscape layout*

prostórska identitéta -e -e ž

1. krajevne značilnosti, naravne, zgodovinske, oblikovne in druge lastnosti, ki razpoznavno določajo prostor

PRIM.: identitéta mésta, občútek krája (2)

ang.: *place identity*

2. predstava nekega prostora v zavesti ljudi, ki izhaja iz njihove povezanosti in istovetenja z njim

PRIM.: občútek krája (1)

ang.: *place identity*

objékt za oglašévánje -a -- -- m

element ulične opreme, namenjen nameščanju oglasnih sporočil, npr. samostoječa tabla, stenska tabla, svetlobna vitrina, plakadni steber, svetlobni prikazovalnik

ang.: *advertising equipment*

zeléni sistém -ega -a m

funkcionalno in ekološko povezane naravne, polnaravne in ustvarjene zelene površine določenega območja, ki tvorijo smiselno in razpoznavno prostorsko celoto za zagotavljanje kakovostnega življenjskega okolja za ljudi, živali in rastline

S: sistém zelénih površin

ang.: *green system, green network*

urbanístična zasnóva -e -e ž K: UZ, UZ

1. po Zakonu o urejanju prostora, 1984, do 2003 sestavni del prostorskih sestavin dolgoročnega družbenega plana, v katerem so podrobno opredeljeni prostorska organizacija dejavnosti in namenska raba prostora, obseg in dinamika gradnje, širitve, zgotovitve in prenove naselja in določene usmeritve za urbanistično urejanje

PRIM.: urbanístični načrt

ang.: *urban-development concept*

2. po Zakonu o urejanju prostora, 2003, do 2007 strateški prostorski dokument, ki določa prostorski razvoj mesta, ureditveno območje, njegovo členitev v posamezne funkcionalne enote, zasnovo širitve in/ali prenove, razporeditve dejavnosti v prostoru, zelenih in športnorekreacijskih površin, infrastrukturnih sistemov, prostorskih ureditev za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami, usmeritve za varstvo okolja in kulturne dediščine

PRIM.: urbanistični načrt

ang.: *urban-development concept*

vílska četrť -e -i ž

mestna četrť ali območje mesta, zazidano pretežno s prostostoječimi eno- ali dvodružinskimi vilami v vrtovih

ang.: *city quarter of residential villas*

načêlo trájnostnega razvôja -a -- -- s

po Zakonu o prostorskem načrtovanju, 2007 načelo, po katerem je s prostorskim načrtovanjem potrebno zagotoviti takšno rabo prostora, ki ob upoštevanju dolgoročnega varovanja okolja, ohranjanja narave, trajnostne rabe naravnih dobrin in drugih virov ter celostnega ohranjanja kulturne dediščine omogoča zadovoljevanje potreb sedanje generacije in ne ogroža zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij

S: načêlo vzdížnega razvôja

ang.: *principle of sustainable development*

vírtno mésto -ega -a s

1. po zamisli Ebenezerja Howarda leta 1898 samooskrbno mesto, ki z zadostnim številom zelenih površin in površin za pridelavo zelenjave, večjim zelenim pasom in sorazmerno razporejenimi stanovanjskimi, industrijskimi in kmetijskimi površinami združuje prednosti življenja v mestu in na podeželju

ang.: *garden city*

2. stanovanjsko območje s krajinsko urejenimi vrtovi, parki in drugimi odprtimi površinami

ang.: *garden city*

obmôčje poslôvnih dejávnosti -a -- -- s

območje, na katerem so skoncentrirani poslovni in trgovski objekti, navadno v predmestju, na dobro dostopni lokaciji

S: poslôvna cõna

ang.: *business zone, business area*

kultúrna krajína -e -e ž

1. krajina, na katere nastanek in podobo je vplival človek s povezovanjem kmetijskih površin, gozda in poselitvene strukture

ang.: *cultural landscape*

2. po Zakonu o varstvu kulturne dediščine, 2008 nepremična dediščina, odprti prostor z naravnimi in ustvarjenimi sestavinami, katerega strukturo, razvoj in uporabo pretežno določajo človekovi posegi in dejavnosti

ang.: *cultural landscape*

zgoščevánje nasélja -a -- s

proces povečevanja izrabe obstoječega prostora naselja v višino in širino znotraj njegove meje, npr. zaradi učinkovitejše rabe neobnovljivih virov energije, izboljšanja pogojev za razvoj, zaposlitvenih, oskrbnih in terciarnih dejavnosti, razvoja trajnostnih oblik mobilnosti

ang.: *settlement densification*

Viri in literatura

Krivina, D. (2014–): *Sprotni slovar slovenskega jezika 2014–*. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik, Založba ZRC SAZU.

Mihelič, B., Humar, M., in Nikšič, M. (ur.) (2015): *Urbanistični terminološki slovar*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Založba ZRC SAZU.

Priročnik

STANOVANJE V STAROSTI

Prilagoditve domačega okolja za kakovostno staranje

V okviru raziskovalnega projekta ARRS in v založništvu Urbanističnega inštituta Republike Slovenije je izšel priročnik Stanovanje v starosti.

Knjiga avtorjev Barbare Železnik, Richarda Sendija in Boštjana Kerblerja ima podnaslov Prilagoditve domačega okolja za kakovostno bivanje.

Namenjena je strokovnjakom, ki se ukvarjajo s proučevanjem in načrtovanjem prostora, in posameznikom, ki si zase in za svoje bližnje želijo, da bi lahko v svojih domovih čim dalj časa živeli samostojno, varno, zdravo in zadovoljno.

VHOD IN DOSTOP DO NJEGA, PREDSOBA,
HODNIKI, NOTRANJE STOPNICE IN STOPNIŠČE,
KUHINJA IN JEDILNICA, DNEVNA SOBA,
SPALNICA, KOPALNICA,
BALKON, TERASA IN VRT,
POMOŽNI PROSTORI

Priročnik stane 15 evrov in obsega 240 strani besedil ter barvnih skic in fotografij.

Naročite ga lahko pri Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije, in sicer po telefonu (01 420 13 27) ali prek e-pošte (info@uirsi.si).

arrrs

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

QAPS

The Model of Quality Aging in Place in Slovenia
Model za kakovostno staranje v domačem bivalnem okolju v Sloveniji

Priročnik je bil izdan v okviru projekta *Model za staranje starejših v domačem bivalnem okolju v Sloveniji* (J5-8243), ki ga je iz državnega proračuna financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

PRIPRAVA OGLASOV za strokovno izdajo revije *Urbani izziv*

Osnovni tehnični podatki

Oblikovani oglasi morajo biti pripravljene v enem od naslednjih formatov:

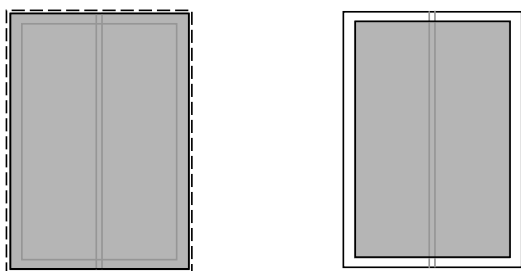
- TIFF,
- PDF/AI (fonti besedil morajo biti pretvorjeni v krivulje).

Resolucija gradiva mora biti visoka, najmanj 300 dpi. Gradivo mora biti pripravljeno v črno-beli tehniki.

Velikosti in cene oglasov

Oglasi so lahko pripravljene za objavo v živi rob ali znotraj paginacije. Pri pripravi oglasa za objavo v živi rob je treba na vseh straneh dodati 3 mm za porezavo, upoštevati pa je treba tudi vezavo revije, zato mora biti odmik besedila vsaj 10 mm od levega roba. Vse objavljene cene oglasov vključujejo DDV in veljajo za objavo znotraj revije, v rubriki, namenjeni za oglaševanje. Cena objave oglasa med prispevki, torej zunaj posebne rubrike za oglaševanje, je višja za 100 %.

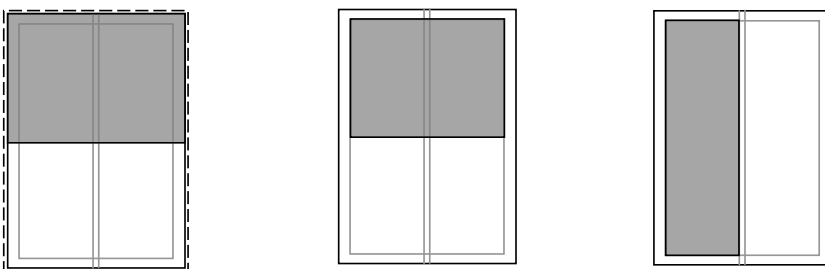
CELOSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 297 mm *ali* 170 x 240 mm

Cena: 150 €

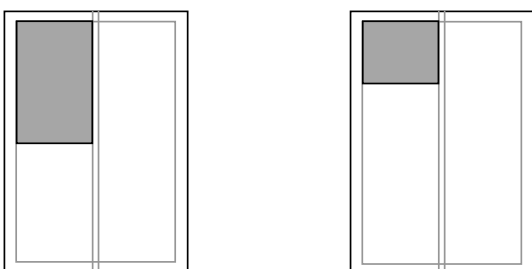
POLSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 148 mm *ali* 170 x 120 mm
ali 81 x 240 mm

Cena: 100 €

MANJŠI OGLAS

Velikost:
81 x 120 mm *ali* 81 x 60 mm

Cena: 50 €

Ustrezno pripravljene oglasi morajo biti poslani na elektronski naslov urbani.izziv-strokovni@uirsi.si Naročilnice za objavo oglasov morajo biti poslane po elektronski ali navadni pošti na naslov uredništva: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, *Urbani izziv* – uredništvo strokovne izdaje, Trnovski pristan 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Urbanistični inštitut Republike Slovenije (UIRS) je osrednja slovenska znanstvenoraziskovalna ustanova na področju načrtovanja prostora. Ustanovljen je bila leta 1955, kot javni raziskovalni zavod pa deluje od leta 1993.

Pri UIRS je stalno zaposlenih okoli 30 raziskovalcev, ki sestavljajo interdisciplinarno skupino strokovnjakov različnih znanstvenih ved in disciplin, kot so arhitektura, krajinska arhitektura, geografija, geodezija, sociologija, ekonomija, umetnostna zgodovina itd.

UIRS izvaja znanstvenoraziskovalne in razvojne projekte na mednarodni, državni, regionalni in lokalni ravni, rezultate raziskovanja pa prenaša neposredno v načrtovalsko prakso.

IZOBRAŽEVANJE

- dodiplomsko in podiplomsko izobraževanje
- mednarodne izmenjave, konference, simpoziji, posveti, predavanja, razstave

KNJIŽNICA IN INDOK CENTER

ZALOŽNIŠTVO

- revija *Urbani izziv*
- znanstvene in strokovne publikacije

RAZISKOVANJE

- prostorsko, urbanistično, krajinsko načrtovanje in oblikovanje
- urbana prenova
- upravljanje urbanih območij
- varstvo naravne in kulturne dediščine
- varstvo okolja
- stanovanja
- promet
- demografija
- prostorska informatika

INFORMACIJE

tajništvo: +386 (0)1 420 13 10, e-naslov: info@uirs.si
knjižnica: +386 (0)1 420 13 31, e-naslov: knjiznica@uirs.si
založništvo: +386 (0)1 420 13 38, e-naslov: urbani.izziv@uirs.si
predavanja: +386 (0)1 420 13 44, e-naslov: predavanja@uirs.si

Urbanistični inštitut
Republike Slovenije
Urban Planning Institute
of the Republic of Slovenia
Trnovski pristan 2
p.p. 4717
SI-1127 Ljubljana
Slovenija
t: +386 (0)1 420 1300
f: +386 (0)1 420 1330
<http://www.uirs.si>